

DET KONGELIGE
KUNNSKAPSDEPARTEMENT

Meld. St. 25

(2016–2017)

Melding til Stortinget

Humaniora i Norge

Innhold

1	Humanioras muligheter	5	4.4	Digitalisering av arkiver, biblioteker, museer og kunstsamlinger	45
1.1	Hvorfor en melding til Stortinget?	5		Forskning utført ved arkiver, biblioteker og museer	46
1.2	Hva humaniora bidrar med	6	4.5	Forventninger og tiltak	47
1.3	Vår tids store utfordringer	7			
1.4	Humaniora i skolen	8	4.6		
1.5	Sammendrag	9			
			5	Publiseringsmønstre i humaniora	48
2	Infrastruktur	15		Situasjonen i dag	48
2.1	Innsatsfaktorer for forskning	15	5.1	Særtrekk ved publisering i humaniora	48
2.2	Digitalisering	18	5.2	Åpen publisering og tilgjengeliggjøring av artikler	53
2.3	Nasjonal satsing på forskningsinfrastruktur	18	5.3	Bakgrunn	53
2.4	Tilgjengeliggjøring av forskningsdata og data for forskning	19	5.3.1 5.3.2	Nasjonal konsortiemodell for innkjøp av åpne norske humanistiske og samfunnsvitenskapelige tidsskrifter	54
			5.4	Forventninger og tiltak	56
3	Humaniora ved universiteter, høyskoler og forskningsinstitutter	25	6	Språk	57
3.1	Historisk sveip	25	6.1	Hvorfor er språk viktig?	57
3.2	Høy kvalitet i humanistisk utdanning og forskning	26	6.2	Situasjonen for fremmedspråk i det norske utdanningssystemet ...	59
3.3	Studietilbud og studenttall	27	6.2.1	Grunn- og videregående skole	59
3.4	Gjennomføring og frafall	28	6.2.2	Universiteter og høyskoler	60
3.5	Tilbud til de mest talentfulle og motiverte studentene	31	6.2.3	Lærerutdanning	61
3.6	Koordinering av fagtilbudet og sikring av utsatte fag	33	6.2.4	Nasjonalt ansvar for enkelte språkfag	62
3.6.1	Dagens situasjon	33	6.3	Nærmere om enkeltspråk	62
3.6.2	Samfunnets behov	33	6.3.1	Tysk	62
3.6.3	Mulige mekanismer for koordinering og arbeidsdeling	34	6.3.2	Fransk	62
3.6.4	Koordinering på nordisk nivå	35	6.3.3	Engelsk	62
3.7	Kvalitet slik den vurderes av andre forskere	35	6.3.4	Språkberedskap for fremtiden	63
3.7.1	Innledning	35	6.4	Norsk som vitenskapsspråk	63
3.7.2	Humaniora i Det europeiske forskningsrådet (ERC)	36	6.5	Samisk	65
3.7.3	Forskningsrådets humaniora-evaluering	37	6.6	Forventninger og tiltak	66
3.7.4	Etterslep eller egenart?	38	7	Humaniora og samfunnsutfordringene	68
3.7.5	Holbergprisen	39	7.1	Behovet	68
3.8	Humaniora i instituttsektoren	40	7.2	Integrering, migrasjon og konflikter	70
3.9	Forventninger og tiltak	41	7.2.1	Integrering	70
			7.2.2	Migrasjon	72
4	Humaniora i arkiver, biblioteker, museer, kulturminneforvaltning og kunstinstitusjoner	42	7.2.3	Innvandring og språk	73
4.1	Arkiver, biblioteker og museer	42	7.2.4	Konflikter	74
4.2	Kulturminner og kulturmiljøer	43	7.3	De store teknologiskiftene	76
4.3	Humaniora og kunsten	44	7.3.1	Teknologi og samfunnsendring ...	76
			7.3.2	Omstillinger i arbeidslivet	77
			7.3.3	Menneske og maskin	79
			7.3.4	Medier og kulturprodukter	80

7.3.5	Sikkerhet, trygghet og frihet	81	8.6	Forventninger og tiltak	100
7.3.6	Vår forståelse av liv	82			
7.4	Klima, miljø og bærekraft	82	9	Humaniora og skolen	103
7.4.1	Naturen og vår eksistens	82	9.1	Innledning	103
7.4.2	Omfattende utfordringer	83	9.2	Faglige forbindelser	104
7.4.3	Grunnleggende samfunnsendringer	83	9.2.1	Skolerelevant humanistisk forskning	104
7.4.4	Grønn konkurransekraft	85	9.2.2	Utvikling av læreplaner	105
7.4.5	Internasjonalt miljøsamarbeid	85	9.2.3	Utvikling av læremidler og lærings- ressurser til skolen	105
7.5	Forventninger og tiltak	86	9.2.4	Skolebiblioteker og museer	106
8	Humanister i arbeidslivet	88	9.2.5	Lærerutdanning	107
8.1	Innledning	88	9.3	Norskfaget som eksempel	108
8.2	Arbeidslivsrelevans i humaniora ..	88	9.4	Andre humanistiske fag	109
8.3	Humanister i det norske arbeidslivet 1995–2015	90	9.5	Forventninger og tiltak	110
8.3.1	Innledning	90	10	Økonomiske og administrative konsekvenser	113
8.3.2	Hovedtrekk ved situasjonen på arbeidsmarkedet	90	Litteratur	115	
8.3.3	Karriereveier for humanister	90	Vedlegg		
8.4	Utfordringene	94	1	Norsk standard for utdannings- gruppering (NUS) – fagfelt, faggrupper og utdanningsgrupper (kun for humanistiske fag)	119
8.5	Muligheter	96	2	Forskningsrådets panelinndeling	122
8.5.1	Innledning	96			
8.5.2	Internasjonalt arbeid	97			
8.5.3	Forsvaret	97			
8.5.4	Kulturturisme	98			
8.5.5	Digital innholdsproduksjon	99			
8.5.6	Kreative næringer	99			

DET KONGELIGE
KUNNSKAPSDEPARTEMENT

Meld. St. 25

(2016–2017)

Melding til Stortinget

Humaniora i Norge

*Tilråding fra Kunnskapsdepartementet 31. mars 2017,
godkjent i statsråd samme dag.
(Regjeringen Solberg)*

1 Humanioras muligheter

1.1 Hvorfor en melding til Stortinget?

Behovet for humanistisk kunnskap er åpenbart. I en verden med klimaendringer, migrasjonsbølger og raske teknologiskifter er det nødvendig å forstå betydningen av identitet, verdier, religion, kultur, etikk og språk. Representative demokratier trenger en opplyst offentlighet, som igjen forutsetter lese- og skriveferdigheter så vel som kunnskap om historie og internasjonale forhold. Arbeidslivet preges av globalisering, omstilling, økende kompleksitet og teknologiutvikling. Samfunnsutviklingen gjør skolens evne til å lære elevene å håndtere kompleks og tvetydig informasjon enda viktigere. Forståelse av kunstopplevelser åpner for erfaringer og innsikt som ikke er direkte tilgjengelig på andre måter. Humaniora er sentralt på alle disse områdene. Derfor trenger vi høy kvalitet i humanistisk forskning og på undervisningen av humanistiske fag både i skolen og i høyere utdanning.

Denne meldingen identifiserer noen sentrale problemer knyttet til hvordan humanistisk kunnskap mobiliseres og utnyttes i dag. Humanistene sitter med kunnskap, ferdigheter og verktøy som

brukes for lite. Humanistisk kunnskap og kompetanse bringes ikke tilstrekkelig inn i den brytningen mellom fag som kreves for å møte komplekse utfordringer i arbeidsliv og samfunn. For mange humanistiske kandidater har det vanskelig på arbeidsmarkedet.

Meldingen peker også på hvilke forutsetninger som må være til stede for at disiplin-faglige humanioramiljøer skal kunne bidra med kunnskaper og perspektiver inn i skolen. På dette området har alle parter en jobb å gjøre. Med enkelte unntak har humanioramiljøene over tid vegret seg for å gå inn i de utfordringene som skolen opplever i dagens samfunn. På den annen side opplever de at de ikke blir invitert til å bidra av fagmiljøer som befinner seg nærmere skolen, som pedagoger og fagdidaktikere.

Meldingen legger til grunn at humanistiske fag er dannelsesfag som inngår i grunnmuren i kultur, historie og debatten i det offentlige rom. Samtidig skal humaniorafagene være relevante, men ikke i snever nytteforstand eller utelukkende som redskapsfag. De er mest relevante når de bidrar på sine egne premisser.

Meldingen er det første politiske dokumentet der det foretas en helhetlig gjennomgang av humaniorafeltet i Norge. Den drøfter hvordan samfunnspotensialet i de humanistiske fagene kan utløses fullt ut i møtet med vår tids store spørsmål, i nærings- og kulturlivet, i skolen og i en sentral samfunnsinstitusjon som Forsvaret. Politiske endringer og justeringer er nødvendig, men også endringer både ved de humanistiske forsknings- og utdanningsinstitusjonene og i det samfunns- og arbeidslivet som skal ta i bruk humanistisk kunnskap formidlet gjennom forskningsresultater og nyutannede kandidater. Et mål med meldingen er å tilrettelegge for større gjensidig nysgjerrighet, utforskning og tilnærming mellom humaniora og øvrige fagområder og samfunnssektorer.

Det meste av den humanistiske forskningen og utdanningen i Norge foregår ved de høyere lærestedene. Universitetene og høyskolene har stor faglig, økonomisk og strategisk frihet, og tiltak på nasjonalt nivå kan bare lykkes hvis de følges opp av institusjonene og deres styrer. Meldingen vil danne utgangspunkt for den videre dialogen med lærestedene om hvordan studiene og forskningen kan gjøres mest mulig relevante, hvordan kvaliteten kan heves og hvordan humanioras fulle samfunnspotensial kan utløses. Den uttrykker klare forventninger til institusjonene og til Norges forskningsråd og foreslår tiltak for å løfte de humanistiske fagene slik at de i enda større grad kan gi det samfunnsbidraget de har potensial til i møtet med vår tids store spørsmål. Forhold som omtales inkluderer koordinering av fagtilbudet, frafall fra studiene, tilbud til særlig talentfulle og motiverte studenter, publiseringsmønstre, rekruttering til sentrale språkfag, studienes arbeidslivsrelevans og kandidatenes muligheter, samt kanaler for gjensidig berikelse mellom humaniora og skolen.

Avgrensning

I meldingen brukes «humaniora» som en løst definert betegnelse på en bred gruppe av fag som tradisjonelt assosieres med de humanistiske og til dels de teologiske fakultetene ved universitetene. Grovt sett svarer feltet til det som i Norsk standard for utdanningsgruppering kalles «humanistiske og estetiske fag», med unntak av utøvende kunstutdanninger.¹ Fagene defineres delvis av sitt

studieobjekt, f.eks. fransk, delvis av metodene som benyttes, f.eks. strukturalistisk analyse. Deler av noen fag, som historie eller medievitenskap, kan ha fellestrekk med samfunnsvitenskapene, mens deler av andre fag, som lingvistik, filosofi og arkeologi, kan ligge nærmere naturvitenskap eller medisin. Humanistiske fag finnes ikke bare som rene disiplin-fag. De er sentrale i skolen og følger i lærerutdanningene, og griper også inn i andre utdanninger og fagområder, som kunstfagene.

Humaniora i Norge er et livskraftig felt med mange aktører. Den viktigste arenaen for humanistisk forskning og utdanning er universitetene og høyskolene. En annen er arkiver, biblioteker, museer, kunstinstitusjoner samt kulturminneforvaltningen, som forvalter nasjonens hukommelse og utgjør et unikt kildemateriale for humanistisk forskning. I tillegg foregår det betydelig forsknings- og utdanningsvirksomhet også der. Det forskes også på humanistiske temaer og med humanistiske metoder i instituttsektoren, for eksempel ved Fredsforskningsinstituttet (PRIO), Norsk utenrikspolitisk institutt (NUPI), Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU), Telemarksforskning, Forskningsstiftelsen FAFO, Institutt for forsvarsstudier (IFS), Forsvarets forskningsinstitutt (FFI) og andre.

1.2 Hva humaniora bidrar med

At vi har språk, er et definerende trekk ved mennesket. Språket er allestedsnærværende i menneskets bevissthet og uløselig knyttet til vår evne til å danne abstrakte begreper. Norsk skal være samfunnsbærende og livskraftig som fag- og vitenskapsspråk. Samisk språk har en tilsvarende funksjon i det samiske samfunnet. Kunnskaper i fremmedspråk er stadig viktigere i en globalisert verden. Språkfagene er en sentral del av humaniora.

Etniske og kulturelle forskjeller, religion, ulike etiske og estetiske preferanser, verdier og identitet gjennomsyrrer diskusjonen om alle samfunns-spørsmål. Ingen fagområder kan møte klima- og miljøutfordringen og de andre store samfunnsutfordringene alene. Humaniora er særlig godt rustet til å analysere de kulturelle og samfunnsmessige sidene ved dem.

Kultur møtene som i stadig større grad finner sted, aktiverer religiøse, kulturelle og moralske verdisystemer. Humanistisk kunnskap om andres og egen kultur og historie åpner for alternative perspektiver, bidrar til å utvikle nye begreper og skjerper evnen til å tenke kreativt og øve kritikk

¹ Norsk standard for utdanningsgruppering (NUS) benyttes av Statistisk sentralbyrå i nasjonal rapportering og i rapportering til internasjonal utdanningsstatistikk. Se vedlegg 1. Vedlegg 2 viser panelinndelingen for Norges forskningsråds humanioraevaluering.

så vel som selvkritikk. Dette er viktige bidrag til demokratiske verdier som åpenhet, innlevelse og kritisk perspektiv. Politiet må for eksempel ha kompetanse i flerkulturelt arbeid for å kunne sikre at møter med ulike befolkningsgrupper preges av respekt og likeverdighet.

Spørsmålet om hva det er som holder samfunn sammen, er påtrengende i dagens virkelighet. Humaniora analyserer hvordan ulike individer og grupper både i Europa og i verden for øvrig har argumentert for ulike samfunnsmodeller. Humanistisk forskning viser også hvordan disse ulike modellene og argumentene er i spill, korrelerer eller er i konflikt i dagens globale virkelighet. Hva er identitet? Hvordan vil demografiske forskyvninger påvirke kulturen og etikken? Humaniora utforsker hvordan myter, etikk, fortellinger og ideologier skapes.

Humaniora spiller en avgjørende rolle som bærer av grunnleggende verdier og livsnødvendig kunnskap i all samfunns- og sivilisasjonsbygging: de lange historiske tidslinjene, religion, språk, kunst, kultur, filosofi og normer som gir nyttig kunnskap i seg selv og som bidrar til å sette fenomener og hendelser inn en større sammenheng. Humanistisk forskning stiller samfunnsdiagnoser og utdyper de store spørsmålene om samfunnets retning, om livets verdi og hva et menneske er. Et samfunn som bare interesserer seg for øyeblikket og akutt problemløsning, er ikke levedyktig. Å kjenne historien og ha et kritisk forhold til den er vesentlig for en god videre utvikling.

1.3 Vår tids store utfordringer

Den klimatiske, demografiske og teknologiske utviklingen er i ferd med å endre menneskenes livsvilkår over hele verden. Gjennom flyt av varer, tjenester, informasjon og mennesker er verden tettere sammenkoblet enn noensinne. Samfunnet må møte sikkerhetsutfordringer som grenseoverskridende kriminalitet, terror, ekstremvær og digitale angrep. FN forventer at det i 2050 er i overkant av ni milliarder mennesker på kloden. Flere mennesker skal løftes ut av fattigdom og sikres stabil tilgang på mat, og flere eldre skal ha helsetjenester og omsorg. Hvis vi skal leve innenfor jordens økologiske grenser, må vi gjøre grunnleggende endringer i systemene for produksjon og forbruk slik at de blir bærekraftige. Endringstakten er høy og virkningene til dels uforutsigbare.

På bakgrunn av dette bildet, og ut fra norske fortrinn, utpekte regjeringen seks langsiktige prioriteringer for forskning og høyere utdanning i

Meld. St. 7 (2014–2015) *Langtidsplan for forskning og høyere utdanning 2015–2024*. Prioriteringene setter rammene for hvordan regjeringen vil styrke forskning og høyere utdanning i perioden. Utfordringene er store og komplekse, og det norske kunnskapssystemet trenger sterke fagmiljøer for å møte dem. Et hovedgrep i regjeringens arbeid for å oppnå det har vært å legge til rette for fusjoner mellom en rekke universiteter og høyskoler slik at ressursene samles i færre fagmiljøer, jf. Meld. St. 18 (2014–2015) *Konsentrasjon for kvalitet: Strukturreform i universitets- og høyskolesektoren*. Å møte utfordringene vil stille store krav til riktig kompetanse i årene som kommer, og regjeringen har nylig lagt frem flere omfattende tiltak for å styrke kvaliteten i høyere utdanning, jf. Meld. St. 16 (2016–2017) *Kultur for kvalitet i høyere utdanning*.

Humaniora har en vesentlig rolle å spille i løsningen av mange av de nevnte problemene. Samfunnsutfordringer som klima og miljø, migrasjon eller terror kan ikke forstås uten å analysere det offentlige bildet av slike fenomener, fordi det er dette forskjellige aktører handler på grunnlag av, politisk eller på annen måte. En rekke humanistiske fag som for eksempel historie eller medievitenskap har derfor en viktig kritisk rolle i det moderne samfunnet. Fremveksten av «falske nyheter» særlig på internett, med mengder av nettstedet som driver ideologisk propaganda under dekke av å være objektive nyhetsformidlere, aktualiserer den ytterligere. I fora der det treffes politiske og andre beslutninger, trekkes det tunge vekslers på humanistisk forskning, enten direkte eller indirekte. Mye av det som diskuteres, involverer spørsmål som har vært studert av humanister i århundrer, som rett og galt, rettferdighet, (religiøse) verdier, historisk utvikling eller demografi.

I innspillene til denne meldingen er det blitt pekt på en rekke utfordringer som kaller på humanistisk kunnskap og kompetanse. De klareste behovene er uttrykt på områder som lar seg gruppere under tre overskrifter:

- Integrering, migrasjon og konflikter
- De store teknologiskiftene
- Klima, miljø og bærekraft

Disse utfordringene faller inn under fire av langtidsplanens langsiktige prioriteringer: fornyelse i offentlig sektor; muliggjørende teknologier; hav; og klima, miljø og miljøvennlig energi. De representerer noen av vår tids største samfunnsutfordringer og er viktige politikkområder for regjeringen. Det finnes også andre samfunnsproblemer

der humanistisk kunnskap og kompetanse kan bidra mer enn i dag. Langtidsplanen for forskning og høyere utdanning skal revideres hvert fjerde år, og regjeringen tar sikte på å legge frem en oppdatert plan i 2018. Denne meldingen er et skritt på veien mot å tydeliggjøre humanioras rolle innenfor de langsiktige prioriteringene i langtidsplanen i forbindelse med revisjonen. Regjeringen drøfter samfunnsutfordringene i større dybde i Perspektivmeldingen 2017.

Helt siden annen verdenskrig har det vært stilt klare politiske forventninger og krav til fag som matematikk, naturvitenskap, teknologi og ingeniørfag (MNT), og store offentlige investeringer er gjort i laboratorier og vitenskapelig utstyr. Samfunnsvitenskapelige fag har også vært gjenstand for stor politisk interesse. Etter krigen sto norske økonomer med de senere nobelprisvinnerne Ragnar Frisch og Trygve Haavelmo i spissen klare med et helt nytt sett av begreper, modeller og analytiske verktøy for politikerne som arbeidet med å gjenreise landet og etablere den norske velferdsstaten. Tilsvarende politiske forventninger eller krav har ikke vært rettet mot humaniora i de siste tiårene, i kontrast til humanioras sentrale rolle i nasjonsbyggingen på 1800-tallet.²

I de senere årene er det blitt utgitt en rekke bøker og rapporter om humaniora.³ I Norge finner vi f.eks. rapporten fra det såkalte Dannelsesutvalget og rapporten *Hva skal vi med humaniora?*, finansiert av Fritt Ord.⁴ Debatten har satt søkelys på noen konkrete problemer som hindrer humanister i å bidra så godt som ønskelig ut fra sine fags styrker for å møte vår tids store samfunnsutfordringer, og for at arbeidslivet skal håndtere globalisering, økende kompleksitet, omstilling og teknologiutvikling på en best mulig måte.

Forskningspolitisk er det ikke blitt stilt tydelige nok forventninger til humaniora, og det er ikke tatt tilstrekkelig hensyn til humanioras egenart. I sentrale forskningspolitiske dokumenter har

det i flere tilfeller manglet en omtale av de humanistiske fagene som humanistene har kunnet kjenne seg igjen i. Denne kritikken ble også rettet mot Meld. St. 7 (2014–2015) *Langtidsplan for forskning og høyere utdanning 2015–2024*. Samtidig har virkemidlene i Forskningsrådet blitt mer strømlinjeformet, ofte etter mal fra arbeidsformer i de naturvitenskapelige og teknologiske fagene og kanskje uten tilstrekkelig fleksibilitet til å inkludere og stimulere de humanistiske fagene på best mulig måte. Det kan stilles spørsmål ved om de store forskningsprogrammene er åpne nok for humanistiske bidrag, og om virkemidlene tar tilstrekkelig hensyn til at grensesprengende humanistisk forskning fortsatt i mange tilfeller publiseres av enkeltforskere, gjerne i monografier.

Konsekvensen har vært at ikke mange nok av humanistene har engasjert seg i de store samfunnsutfordringene vi står overfor, og at humanisters kunnskap ikke er blitt tilstrekkelig brukt. Dermed får vi heller ikke så god problemforståelse og problemløsning som vi bør ut av bevilningene til forskning og høyere utdanning. Antakelig er dette også en medvirkende grunn til at flere humanistiske kandidater har det vanskelig på arbeidsmarkedet enn kandidater fra sammenlignbare utdanningsgrupper. Hvis ikke de som forsker og underviser går foran og gjør kjent hva humaniora kan bidra med, kan kandidatenes kompetanse være vanskeligere å gjenkjenne som anvendelig for private og offentlige arbeidsgivere. Like viktig er det at kandidatene selv må gjøres kjent med arbeidslivsrelevansen av den kompetansen de har, slik at de kan beskrive den.

Politikere og humanister kan sammen sies å ha bidratt til en gjensidig polarisering, som har resultert i at båndene mellom humaniora og viktige sektorer i samfunnet i dag er svakere enn ønskelig. Meldingens ambisjon er å tilrettelegge for at denne utviklingen snur og at båndene styrkes.

1.4 Humaniora i skolen

Grunnskolen og den videregående opplæringen er et område der humaniora har stor betydning, både for dannelse, for opplæring i blant annet historie, litteratur, fremmedspråk og etikk og for grunnleggende ferdigheter i lesing og skriving. Høy kvalitet på undervisningen i humanistiske fag er vesentlig for den samlede kvaliteten på det norske utdanningssystemet.

Noe av det aller viktigste vi kan gjøre, er å legge til rette for barns dannelse gjennom utdanning; dannelse som samfunnsborgere i Norge, ut-

² Jf. Rune Slagstad, *De nasjonale strateger*, Pax, 1998.

³ Se f.eks. Martha Nussbaum, *Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities*, Princeton University Press, 2010; *The Heart of the Matter: The Humanities and Social Sciences for a vibrant, competitive and secure nation*, rapport fra American Academy of Arts and Sciences, 2013; Helen Small, *The Value of the Humanities*, Oxford University Press, 2013; Poul Holm, Arne Jarrick & Dominic Scott, *Humanities World Report*, Palgrave Macmillan, 2015; David Budtz Pedersen, Frederik Stjernfelt og Simo Køppe, red., *Kampen om disiplinene: Viden og videnskabelighet i humanistisk forskning*, Reitzels, 2015.

⁴ *Kunnskap og dannelse foran et nytt århundre*. Innstilling fra Dannelsesutvalget for høyere utdanning, 2009; Helge Jordheim & Tore Rem, red., *Hva skal vi med humaniora*, Fritt Ord, 2014.

dannelse som sikrer at det ikke er foreldrenes bakgrunn som er avgjørende for hvordan barna lykkes i livet.

Humanistenes bidrag i skolen er avgjørende blant annet for å skape det danskene kaller sammenhengskraft. Da er vi avhengige av kunnskap om hvordan vi er blitt de vi er, og forståelse av utfordringene vi står overfor. Derfor bør humanistiske fagmiljøer på universiteter og høyskoler engasjere seg i skolen og fremholde læreryrket som en attraktiv karrierevei for studentene.

Hvor viktig skolen er, blir vi minnet om i forbindelse med mottak av flyktninger og innvandrere. Det koster om lag 1,1 millioner kroner å lose et barn gjennom grunnskolen. Men en rapport fra FAFO og Samfunnsøkonomisk analyse viser at dersom vi mislykkes med å gi barn som kommer som flyktninger eller asylsøkere en fullgod grunnopplæring i norsk skole, koster det samfunnet nesten fire ganger så mye.⁵

Det står viktige ting på spill. De siste årene har vi sett langt flere flyktning- og innvandrerfamilier med barn i gruppen av de ti prosent fattigste i Norge. Hvis vi ikke lykkes med å gi disse barna utdanning, risikerer vi økt ulikhet, en ny permanent underklasse og økende sosial fragmentering. Skolen, og også barnehagene, er en sentral møteplass for barn fra forskjellige kulturer, med forskjellige språk, historie og religion, og slik en viktig arena for integrering.

I arbeidet med meldingen har Kunnskapsdepartementet mottatt rapporter om spenninger mellom de humanistiske disiplinene og lærerutdanningene ved universitetene og høyskolene. På den ene siden rapporteres det at humanister fra disiplinene blir avvist av pedagoger og didaktikere som opptre som «eiere» av lærerutdanningene; på den annen side at humanistene vegrer seg for å gå inn i spørsmål som har med undervisningen i skolen å gjøre. Noe lignende gjør seg gjeldende i andre prosesser som bidrar til å forme skolens innhold, som læreplanarbeid og produksjon av læremidler. Regjeringen ønsker å tilrettelegge for større gjensidig nysgjerrighet, anerkjennelse og samarbeid mellom disiplinene ved de humanistiske fakultetene, de forskjellige lærerutdanningene og skolen.

⁵ S.L. Berg mfl., *Kostnader ved mangelfull utdanning av barn med innvandrerbakgrunn*, Samfunnsøkonomisk analyse, rapport nr. 32, 2016.

1.5 Sammendrag

De rammene for regjeringens arbeid med forskning og høyere utdanning som ble presentert i langtidsplanen høsten 2014, danner grunnlaget for denne meldingen. Planen har både generelle prioriteringer for kvalitet og mer tematiske prioriteringer for å møte vår tids store utfordringer. Meldingen viderefører denne tilnærmingen. I kapittel 2–6 drøftes generelle rammer for å heve kvaliteten på norsk humanistisk forskning og utdanning, mens behov for humaniora på tematiske områder drøftes i kapittel 7–9. Kapittel 10 omtaler økonomiske og administrative konsekvenser.

Regjeringen har i denne meldingen til Stortinget to hovedtilnærminger til å stimulere ytterligere kvalitetsutvikling av humaniora i Norge:

Det må stilles tydeligere forventninger til humaniora både når det gjelder forskningens samfunnsrelevans, dens faginterne relevans og utdanningenes arbeidslivsrelevans. Universitetene og høyskolene har, og må ha, faglig frihet. Med friheten følger ansvar for å identifisere samfunnets behov og respondere på dem, i dette tilfellet for humanistisk kunnskap og kompetanse på presserende tematiske områder og i lærerutdanning og skole. Det politiske ansvaret for universiteter og høyskoler innebærer at styringen må balansere behovet for autonomi og faglig frihet mot samfunnets behov for relevant kunnskap og ferdigheter.

I virkemiddelapparatet må det tas tilstrekkelig hensyn til forskjellige humanistiske fags egenart. Tematiske og utfordringsdrevne forskningsprogrammer må utformes slik at de er reelt åpne for humanistiske forskningsprosjekter, historiske perspektiver og kvalitative metoder. Humaniora må være synlig i programplaner som selvstendig bidragsyter og ikke hovedsakelig som hjelpedisiplin. I store forsknings- og innovasjonsprogrammer som i dag er dominert av fag fra andre fagområder, er det viktig at fagpanelene er bredt sammensatt, med tilstrekkelig kompetanse til å vurdere også humanistiske bidrag eller tverrfaglige bidrag der humaniora inngår som en viktig komponent. Virkemidler som er rettet mot å stimulere forskning av høy kvalitet, må være fleksible nok til å gi rom for arbeidsformer som er hensiktsmessige i humanistiske fag.

Nedenfor følger en oppsummering av regjeringens forventninger til videre arbeid for å løfte kvaliteten i humaniora, og tiltakene regjeringen vil iverksette for å bidra til dette.

Infrastruktur: kapittel 2

Kapitlet gir en oversikt over innsatsfaktorer for humanistisk forskning og utdanning.

Humaniora ved universiteter, høyskoler og forskningsinstitutter: kapittel 3

Det meste av humanistisk forskning og utdanning i Norge skjer ved universitetene og høyskolene. Kapitlet setter søkelys på kvalitet og resultater. Frafallet i de humanistiske studiene er tilsynelatende høyt, men det må utvikles et bedre statistikkgrunnlag. Doktorgradskandidater i humanistiske fag har høy gjennomsnittsalder, og det er ønskelig å få den ned. Det er også ønskelig å redusere frafallet ytterligere på dette nivået. Det bør utvikles bedre tilbud til de mest motiverte studentene. Det er behov for å sikre små og utsatte fag gjennom arbeidsdeling på nasjonalt eller nordisk nivå eller gjennom mekanismer for særfinansiering. Arbeidet på institusjonene for å lykkes bedre i ERC må videreføres. Virkemidler for høy kvalitet i forskning må være fleksible nok til å gi rom for arbeidsformer som også passer for humanistiske fag.

Til forskjell fra samfunnsvitenskap, realfag og teknologi, der samarbeidet mellom forskningsinstitutter og næringsliv bidrar til bedre kanalisering av kunnskapen, står instituttene bare for en liten andel av forskningen innenfor humaniora. Det indikerer et manglende oppdragsmarked, som kan skyldes for svak samfunnsrelevans i noen humanistiske fag. Det kan imidlertid også være et uttrykk for manglende tradisjon i deler av samfunns- og næringslivet for å se på humanistiske fagmiljøer som relevante. I forbindelse med de pågående evalueringene av forskningsinstituttene og den planlagte sluttevalueringen vil det være naturlig med en samlet vurdering av instituttenes rolle i forsknings- og innovasjonssystemet, inkludert et særlig blikk på den humanistiske forskningens plass i instituttsektoren.

Derfor forventer regjeringen:

- at universitetene og høyskolene fortsetter arbeidet med å heve kvaliteten og øke gjennomføringsgraden i de humanistiske studiene, særlig på bachelornivå og ph.d.-nivå
- at institusjonene utvikler en kultur for å gjenkjenne og ivareta talent så tidlig og så godt som mulig

- at institusjonene utvikler forutsigbare karriereveier og tilbyr beslutningsstøtte til kandidatene når de skal velge videre karriere i eller utenfor akademien
- at universitetene og høyskolene vurderer behovet for institusjonelle initiativer som kan styrke anvendbarheten av humanistisk forskning i et kommersielt marked

Derfor vil regjeringen:

- fremme forslag om endring i lov om universiteter og høyskoler slik at institusjonene selv kan fastsette utfyllende spesielle opptakskrav
- stimulere til utvikling av tilbud for de mest talentfulle og motiverte studentene, herunder bruk av talentprogrammer eller forskerlinjer i flere fag
- i samarbeid med universitetene og høyskolene ta initiativ til å kartlegge hva som er det reelle frafallet innenfor humaniorastudier på bachelornivå og hva som kan forklares med registreringsproblemer
- etablere et rektormøte i forbindelse med innføringen av utviklingsavtaler for universitetene og høyskolene
- invitere universitetene og høyskolene til et møte om oppfølgingen av denne meldingen høsten 2017, der dagsorden vil inkludere bl.a. sikring av små og utsatte fag og humanioras forhold til skolen
- utrede hensiktsmessige mekanismer for særfinansiering av utsatte studietilbud og fagområder
- følge opp spørsmålet om koordinering og arbeidsdeling på nordisk nivå under norsk formannskap i Nordisk ministerråd i 2017
- følge opp humanioraevalueringen gjennom dialog med institusjonene
- be Norges forskningsråd om å samarbeide tett med humanistiske fagorganer om hvordan virkemidler for å stimulere fagintern forskningskvalitet kan utformes for å samvirke godt med institusjonenes eget kvalitetshevingsarbeid
- øke rammen for Holbergprisen til samme nivå som Abelprisen
- foreta en samlet vurdering av instituttsektorens rolle i forsknings- og innovasjonssystemet, og av om sektoren er godt tilpasset fremtidige behov, når alle områdene er ferdig evaluert. I vurderingen skal den humanistiske forskningens plass i instituttsektoren ses på spesielt

Humaniora i arkiver, biblioteker, museer, kulturminneforvaltning og kunstinstitusjoner:
kapittel 4

Arkiver, biblioteker og museer samt kulturminneforvaltningen forvalter uvurderlig kildemateriale for humanistisk forskning. En forutsetning for at kulturarvs- og kunstinstitusjonene kan ivareta sine oppgaver og samfunnsoppdrag på en tilfredsstillende måte, er at det utdannes gode humanister. Tettere samarbeid mellom disse institusjonene og universitetene og høyskolene er ønskelig. Forskningsaktiviteten ved arkiver, biblioteker og museer har økt de siste årene og bidrar til kvalitetsheving i virksomheten. Godkjente publiseringskanaler for fagfelleverdert forskning er kommet på plass. Åpenhet om, og tilgang til, forskningsresultater og annen relevant faglig aktivitet er ønskelig.

Derfor forventer regjeringen:

- at arkiver, biblioteker, museer, kulturminneforvaltning og kunstinstitusjoner fortsetter det positive kvalitetshevingsarbeidet i institusjonene

Derfor vil regjeringen:

- vurdere tiltak for å stimulere til mer forskningssamarbeid mellom universiteter og høyskoler og forskere ved arkiv, biblioteker og museer, samt behovet for forskningsmidler som er tilpasset de sistnevnte institusjonenes egenart og kapasitet som forskningsinstitusjoner, i forbindelse med videreutvikling av de forskningspolitiske virkemidlene på feltet
- legge til rette for at forskning og andre relevante aktiviteter utført ved arkiver, biblioteker og museer kan registreres i forskningsinformasjonssystemet CRISTin

Publiseringsmønstre i humaniora: kapittel 5

I perioden 2011–2015 er litt mer enn halvparten (56 prosent) av de humanistiske arbeidene som ble frembrakt i Norge, publisert i form av artikler, 40 prosent er kapitler i bøker (antologier) og 4 prosent er monografier. 56 prosent av publikasjonene er på engelsk, 37 prosent på norsk. Tysk er det tredje viktigste publiseringsspråket, fulgt av fransk, dansk og spansk.

Av en samlet bevilgning til universiteter og høyskoler på 34,5 mrd. kr i 2017 omfordeles 550 millioner, dvs. ca. 1,6 prosent, mellom institusjonene ut fra publiseringsdata de har meldt inn til Norsk vitenskapsindeks (NVI) i 2015. Det er vik-

tig at humanistiske publikasjoner som gir ny innsikt og er i en form som gjør resultatene etterprøvbare og anvendelige i ny forskning, registreres riktig i vitenskapsindeksen og gir uttelling i finansieringssystemet. Dette gjelder arbeider som publiseres for allmenntilgjengelig så vel som arbeider der målgruppen er internasjonale fagfeller, lokalhistorie eller biografier på norsk så vel som artikler på engelsk. Det nasjonale publiseringsutvalget har i et notat til institusjonene i mars 2016 pekt på at det litt for ofte kan se ut til at registrering i NVI hviler på ytre kriterier som tittel, undertittel, forord, baksidetekst o.l. Bruken av primært ytre kjennetegn har vist seg å føre til både for streng og for romslig anvendelse av definisjonen om vitenskapelig innhold og form. Den kan også være et tegn på for stor avstand mellom institusjonens forskningsledelse og det administrative ansvaret for å rapportere til NVI.

Regjeringen har som mål at resultater av norsk forskning skal være åpent tilgjengelige og vil at Norge skal være et forsiktig foregangsland på dette området. Det er viktig at kravet om åpen publisering ikke undergraver publisering på norsk i en overgangsfase der små språk er sårbare. På sikt er det ønskelig med en kultur der kostnadene ved åpen publisering inngår i budsjettene for forskningsaktivitet like naturlig som kostnader til annen nødvendig virksomhet.

Derfor forventer regjeringen:

- at den faglige ledelsen ved institusjonene tar tilstrekkelig ansvar for at bøker som rapporteres inn til Norsk vitenskapsindeks, ikke blir rapportert inn på bakgrunn av ytre kriterier som tittel, forord, baksidetekst o.l., men av faglige vurderinger av hvorvidt publikasjonen gir ny innsikt i en form som gjør resultatene etterprøvbare og anvendelige i ny forskning
- at institusjonene opptrer kostnadsbevisst i sine innkjøp av publiseringstjenester. CERES (tidligere CRISTin) bør få et tydelig mandat fra institusjonene om å forhandle med utgiverne i dialog med dem. Tidsskriftseierne bør vurdere sitt støttebehov når det gjelder kvalitetssikring og publiseringstjenester nøye, og velge forlag eller publiseringsplattformer som tilbyr tjenester av god kvalitet til riktig pris

Derfor vil regjeringen:

- bidra til at allmennheten får åpen tilgang til norske humanistiske og samfunnsvitenskapelige tidsskrifter av høy kvalitet ved å støtte ut-

prøvingen av en nasjonal konsortiemodell for innkjøp av slike tidsskrifter i en overgangs- og etableringsfase fra 2017 til 2020. Før støtten eventuelt videreføres ytterligere, bør ordningen vurderes på egnet måte

Språk: kapittel 6

Regjeringen ønsker å styrke befolkningens kunnskaper både i norsk og i engelsk og andre fremmedspråk. Samtidig vil den følge situasjonen for norsk fagspråk i lys av faren for domenetap til engelsk. Kunnskap i samisk språk er av sentral betydning for utvikling av det samiske samfunnet. Fremmedspråkene har hatt en positiv utvikling i skolen, selv om det er regionale variasjoner. Derimot er rekrutteringen til tradisjonelle fremmedspråk som fransk og tysk svak ved universiteter og høyskoler, med unntak av årskurs. Dette kan på sikt forverre en situasjon med mangel på fremmedspråklærere i skolen, særlig i Nord-Norge. Det er viktig å trekke inn arbeids- og næringslivet i arbeidet med fremmedspråk på alle nivåer i utdanningssystemet, både i forbindelse med rekruttering og tiltak for å synliggjøre relevansen av språkkunnskaper. Språk som japansk og kinesisk kan bli viktige i fremtiden.

Derfor forventer regjeringen:

- at universitetene og høyskolene intensiverer arbeidet med rekruttering til studier i fremmedspråk som fransk og tysk
- at de samarbeider nært med arbeids- og næringsliv om rekruttering og bevisstgjøring om studienes relevans

Derfor vil regjeringen:

- opprettholde den utvidede utvekslingsordningen for skoleklasser i videregående skole
- utvide eksisterende ordning med tilrettelagt ingeniør- og økonomiutdanning i Frankrike og Tyskland
- gi lærere mulighet til å videreutdanne seg i spansk, fransk og tysk som en del av fagtilbudet i videreutdanningsstrategien «Kompetanse for kvalitet»
- vurdere tiltak for å sikre tilstrekkelig tilgang på fremmedspråklærere som del av en satsing på å rekruttere lærere til Nord-Norge
- vurdere tiltak for å sikre utdanningstilbud i fremmedspråk i Nord-Norge
- bruke utviklingsavtalene for universiteter og høyskoler som verktøy for å sikre utsatte

språkfag gjennom samarbeid og arbeidsdeling på nasjonalt eller nordisk nivå

- be Universitets- og høyskolerådet om et samlet, begrunnet og prioritert forslag til språkfag der bachelorgraden bør utvides til fire år
- i dialog med universitetene og høyskolene medvirke til tiltak som kan bidra til å styrke rekrutteringen til fremmedspråkstudier og kandidatens muligheter i arbeidsmarkedet
- videreføre Program for samisk forskning i Norges forskningsråd
- videreføre læremiddelstøtten til høyere utdanning

Humaniora og samfunnsutfordringene: kapittel 7

Mange av vår tids store samfunnsutfordringer, som for eksempel flyktningkrisen og klima- og miljøendringene, har utspring i menneskelige handlinger og aktivitet. Mye av kjernen i humaniora handler om å forstå, analysere og fortolke den menneskeskapte kulturen i fortid, nåtid og fremtid: måten vi setter spor etter oss på, måten vi kommuniserer og samhandler på, måten vi tenker og skaper på og konsekvenser av det vi gjør eller unnlater å gjøre. Humanistiske fagmiljøer forsker og underviser i dagsaktuelle temaer, og vår problemforståelse og problemløsning vil samlet sett bli bedre dersom humanister i større grad bidrar til kunnskapsutvikling og utdanning for å møte de store samfunnsutfordringene.

Derfor forventer regjeringen:

- at Norges forskningsråd videreutvikler relevante virkemidler i samråd med humanistiske fagmiljøer
- at humanister deltar i idélaboratorier, arbeidsgrupper og programstyrer som utvikler virkemidler i Forskningsrådet
- at humanistiske fagmiljøer er aktive i utformingen av programsatsinger i EUs rammeprogrammer

Derfor vil regjeringen:

- tydeliggjøre humanioras rolle som selvstendig kunnskapsleverandør innenfor de prioriterte områdene i langtidsplanen for forskning og høyere utdanning ved den kommende revisjonen av planen
- be universiteter og høyskoler og Norges forskningsråd legge til rette for mer utfordringsdrevet humanistisk forskning og utdanning med vekt på områdene integrering, migra-

- sjon og konflikter; de store teknologiskiftene; og klima, miljø og bærekraft
- be Norges forskningsråd om å trappe opp arbeidet med å mobilisere humanistiske fagmiljøer til utfordringsdrevet og handlingsrettet forskning
- be Norges forskningsråd om å utforme utlysninger innenfor de brede forskningsprogrammene slik at humanistiske forskere kan bidra ut fra sine fags styrker
- arbeide for å gi humaniora en større plass i EUs niende rammeprogram for forskning og innovasjon som vil ta over for Horisont 2020 i år 2021
- videreføre kurstilbud i andrespråkspedagogikk i kommuner der det er behov
- vurdere tiltak for å sikre tilgang på kvalifiserte tolker i alle deler av landet

Humanister i arbeidslivet: kapittel 8

Institusjonene som tilbyr humanistiske studier, må ta hovedansvaret for å undersøke og synliggjøre arbeidslivsrelevansen av studietilbudene. Ansvar er tydeliggjort blant annet ved at arbeidslivsrelevans er definert som et av aspektene ved studiekvaliteten som NOKUT skal sikre at institusjonene har systemer for. Ikke minst må kandidatene gjøres klar over arbeidslivsrelevansen av den kompetansen de har tilegnet seg, basert på god informasjon om arbeidsmarkedet.

Det store flertallet av humanister er ansatt i offentlig sektor, og andelen kandidater som arbeider i privat sektor har ikke økt vesentlig siden 1990-tallet. I et næringsliv som preges av globalisering, omstilling og økende kompleksitet kan tallene tyde på at humanistisk kunnskap og kompetanse representerer en underutnyttet ressurs. I slike situasjoner kan det være hensiktsmessig at myndighetene bidrar til å øke bedriftenes absorpsjonsevne, i dette tilfellet med hensyn til språk-, kultur-, etikkunnskap og lignende.

Derfor forventer regjeringen:

- at universitetene og høyskolene arbeider systematisk for å vurdere hvordan porteføljen av humanistiske studieprogrammer samsvarer med behovene i arbeidslivet og kandidatenes karrieremuligheter
- at universitetene og høyskolene gir nøktern og faktabasert informasjon til studiesøkere om hvilke karrieremuligheter studieprogrammene erfaringsmessig gir

- at universitetene og høyskolene som ledd i de ordinære studieløpene legger til rette for refleksjon over hvordan humanistisk kompetanse kan anvendes på ulike arenaer
- at universitetene og høyskolene i høyere grad enn i dag tilbyr studentene praksisopphold og muligheter til å skrive oppgaver i samarbeid med virksomheter i arbeidslivet
- at sivile og militære universiteter og høyskoler styrker samarbeidet om forskning og utdanning innenfor humanistiske fagområder på tvers av sektorgrensene
- at universitetene og høyskolene bidrar til at alle studenter får tilgang til karriereveiledning som et ledd i de regulære studieløpene

Derfor vil regjeringen:

- styrke kunnskapsgrunnlaget for kvalitetsarbeid gjennom evalueringer som også omfatter spørsmålet om arbeidslivsrelevans
- utvikle en portal for høyere utdanning med indikatorer på studieprogramnivå med data fra flere ulike kilder, herunder indikatorer for arbeidslivsrelevans
- iverksette forskning som kan belyse faktisk bruk av og fremtidig behov for humanistisk kompetanse i norsk arbeidsliv utenfor utdannings- og forskningssektoren
- vurdere videreføring av ordningen med Råd for samarbeid med arbeidslivet (RSA) på bakgrunn av den kommende evalueringen, og i den forbindelse særlig se hen til humanioras behov for bedre kobling til arbeidslivet
- vurdere tiltak for økt næringslivsrelevans i humanistiske studier i forbindelse med utviklingen av en nasjonal konkurransearena for utdanningskvalitet
- be Norges forskningsråd i samarbeid med Innovasjon Norge om å utrede virkemidler for å stimulere til økt anvendelse av humanistisk kompetanse i næringslivet

Humaniora og skolen: kapittel 9

Gjensidige faglige forbindelser mellom humaniora og skolen bør utnyttes best mulig for å styrke kvaliteten begge steder. De impliserte fagmiljøene må selv finne frem til egnede samarbeidsformer. I dagens situasjon er det naturlig at humanister ved de humanistiske fakultetene, der mange i senere tid har gitt uttrykk for et ønske om nærmere kontakt med skolen, tar initiativet. Det forutsettes at konstruktive samarbeidsinitiativer tas vel imot av fagmiljøene som sitter tettere på skolen, for ek-

sempel ved lærerutdanningene. På denne måten kan institusjonene selv ta ansvar for situasjonen og etablere egnede formater for tverrfaglig samarbeid, også rettet mot skolesektoren. Et eksempel på at dette allerede forekommer, er de integrerte lektorprogrammene, som på mange måter har vært en vellykket nyskapning, ikke minst ved å utdanne mange gode lærere med humanistiske fag. Andre eksempler er prosjektene med universitetsskoler ved UiO, UiT og NTNU og de ulike løsningsene for delte stillinger mellom universiteter og høyskoler på den ene siden og skoler på den andre. Biblioteker og museer er også viktige arenaer for formidling av humanistisk kunnskap til skoleelever.

Derfor forventer regjeringen:

- at ledelsen ved universitetene og høyskolene legger til rette for at humanioramiljøene deltar mer aktivt i utviklingen av norsk skole, blant annet gjennom læreplanarbeid og utvikling av læremidler
 - at ledelsen ved universitetene og høyskolene sikrer at lærerutdanningene ledes og organiseres slik at også relevante disiplin-faglige miljøer involveres
- at de humanistiske fagmiljøene ved universitetene og høyskolene prioriterer deltagelse i lærerutdanning, læreplanarbeid og utvikling av læremidler

Derfor vil regjeringen:

- vurdere institusjonelle virkemidler for å bygge bro mellom de humanistiske fagene og skolen i lys av omorganiseringen av de nasjonale sentrene
- sette humanioras forhold til skolen på dagsordenen i det planlagte møtet med universitetene og høyskolene høsten 2017
- at fagene skal fornyes av personer med høy faglig og fagdidaktisk kompetanse og erfaring. Dette inkluderer også humaniorafagene
- fremskaffe et bedre kunnskapsgrunnlag om kvaliteten på og produksjonen av læremidler og læringsressurser til norsk skole
- basert på erfaringene fra pilotprosjektet med kvalitetskriterier i matematikk, vurdere om det bør utvikles en lignende ordning for humaniorafagene
- vurdere ytterligere tiltak for å styrke kvaliteten på læremidler i humaniorafagene

2 Infrastruktur

2.1 Innsatsfaktorer for forskning

Humaniora sto for seks prosent av utgiftene til forskning og utviklingsarbeid (FoU) i Norge i 2015. Tallene gjelder universitets- og høyskolesektoren og instituttsektoren, da FoU-statistikk fordelt på fagområder ikke utarbeides for næringslivet. Sammenlignet med de andre OECD-landene har Norge relativt mye FoU innenfor medisin og helsefag og samfunnsvitenskap, mens naturvitenskap og teknologi utgjør en mindre andel enn i mange andre land. Humanioras andel av utgiftene til forskning og utviklingsarbeid ligger rundt gjennomsnittet. Også målt i forhold til bruttonasjonalprodukt (BNP) ligger omfanget av FoU i humaniora i Norge omtrent rundt gjennomsnittet for OECD-landene, mens det er større sett i forhold til innbyggertallet.

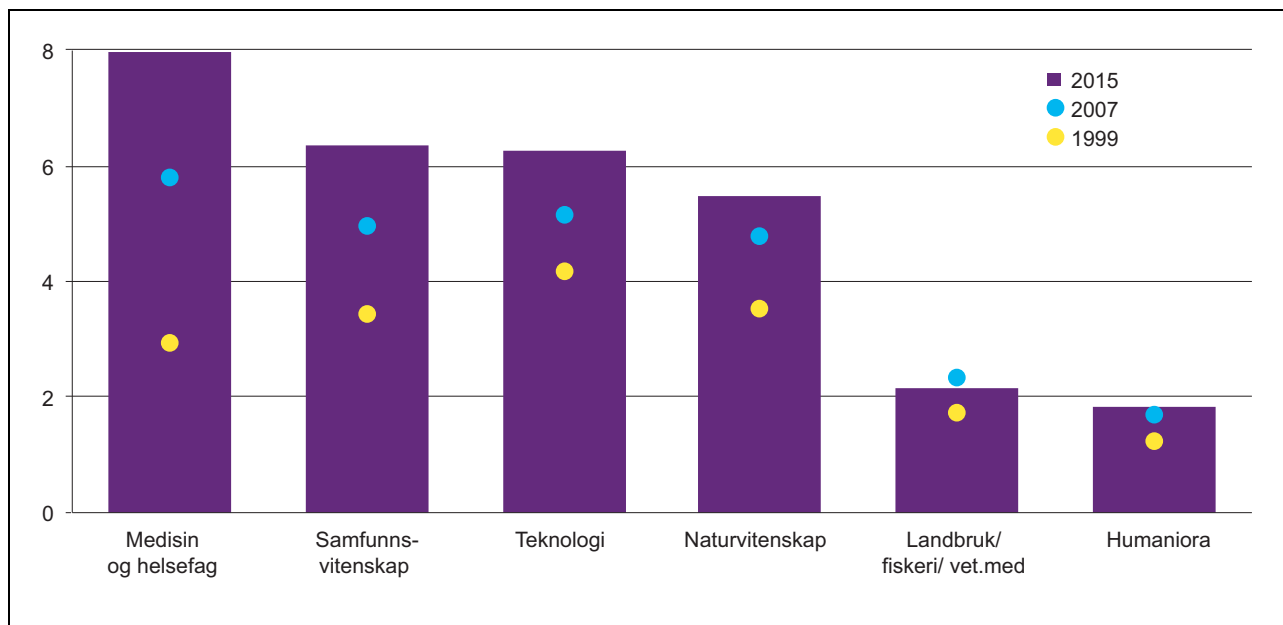
I de fleste land utføres det aller meste av forskningen innenfor humaniora i universitets- og høyskolesektoren. I Norge er andelen over 80 prosent. I motsatt ende av skalaen finner vi Hellas,

men også land som Tyskland og Østerrike har betydelige andeler utenfor universitetene og høyskolene.

Norge har hatt en relativt stabil økning i FoU-innsatsen innenfor humaniora de siste femten årene. Den årlige realveksten mellom 1999 og 2015 har for det meste ligget mellom tre og fem prosent, med en nedgang på rundt tre prosent fra 2009 til 2011 og en liten nedgang igjen i 2015. Veksten ligger rundt medianen for OECD-landene gjennom perioden. I mange land har veksten vært lavere etter 2009.

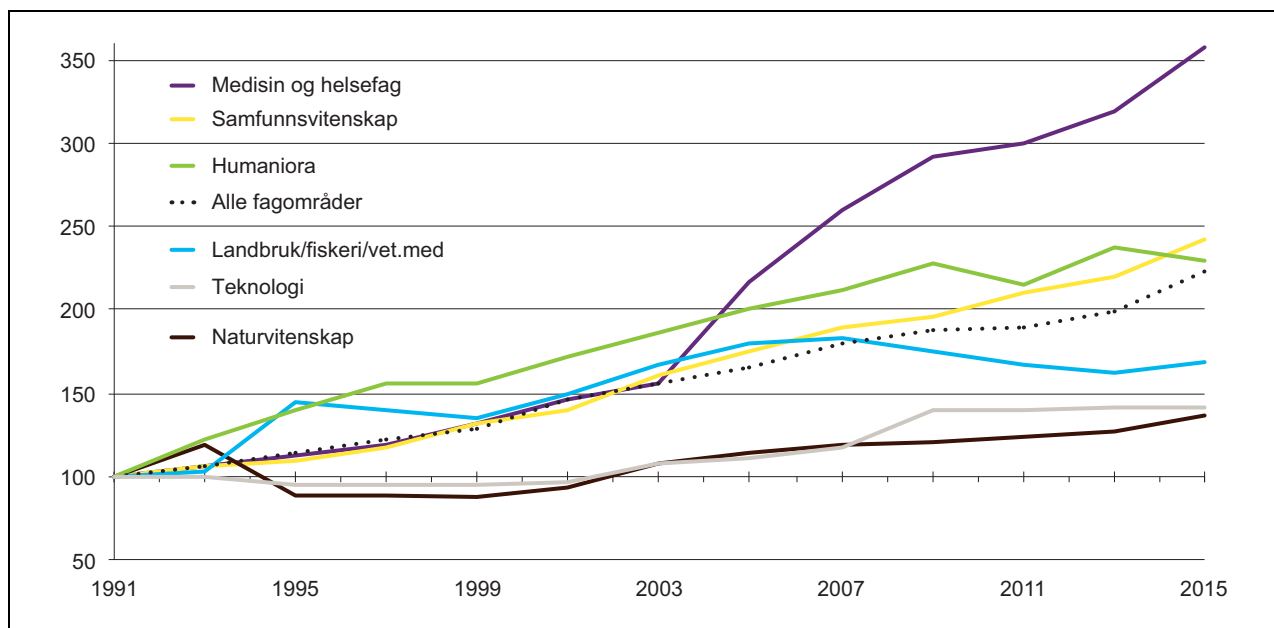
Av de seks fagområdene i FoU-statistikken er humaniora det minste målt både i utgifter og personale til FoU. Gjennom 1990-tallet økte FoU-utgiftene innenfor humaniora mer enn for alle fagområdene sett under ett, mens veksten de siste årene har ligget omtrent på gjennomsnittet.

I figur 2.3 vises fordelingen av antall FoU-årsverk på henholdsvis universitets- og høyskolesektoren og instituttsektoren innenfor hvert fagområde. Humaniora er fagområdet der universi-

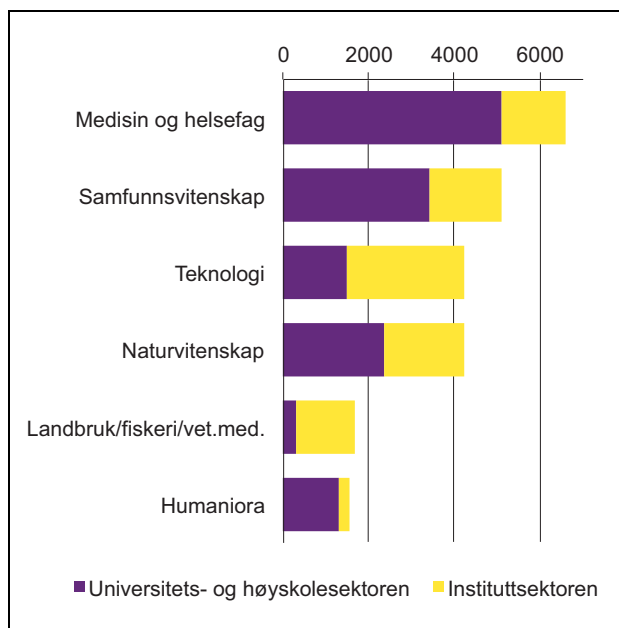
Figur 2.1 Driftsutgifter til FoU i universitets- og høyskolesektoren og instituttsektoren, etter fagområde. 2003, 2007 og 2015. Mrd. 2015-kr

Kilde: NIFU og SSB

Figur 2.2 Utvikling i driftsutgifter til FoU i universitets- og høyskolesektoren og instituttsektoren, etter fagområde. 1991–2015. Faste priser, indeks 1991=100

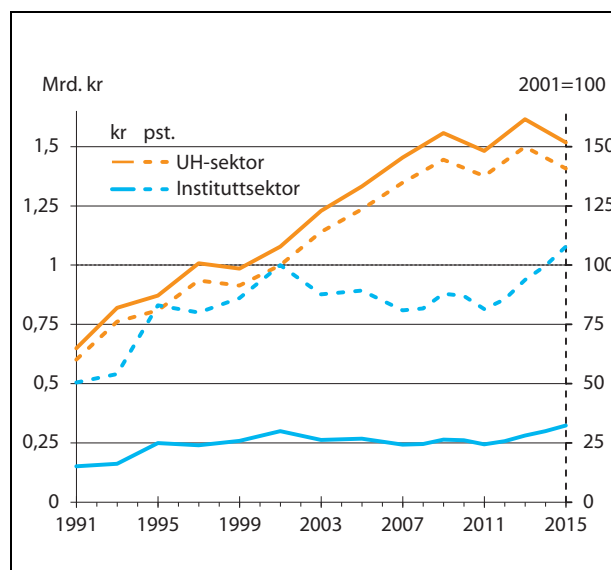
Kilde: NIFU og SSB

Figur 2.3 FoU-årsverk, etter fagområde og sektor for utførelse 2015¹

¹ Universitetssykehus er inkludert i tallene for universitets- og høyskolesektoren og andre sykehus i offentlig sektor.

Kilde: NIFU

Figur 2.4 Utvikling i driftsutgifter til FoU i humaniora, etter sektor for utførelse. 1991–2015. Mrd. 2015-kr og indeks 2011=100

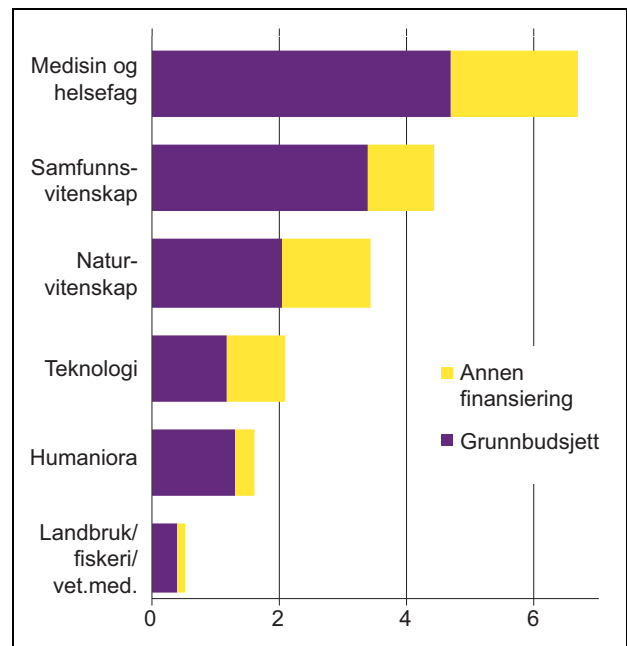
Kilde: NIFU og SSB.

tets- og høyskolesektoren spiller størst rolle, med 84 prosent av FoU-årsverkene og 82 prosent av FoU-utgiftene i 2015. Mens den prosentvise utvik-

lingen i de to sektorene var omtrent lik mellom 1991 og 2001, har det senere vært en betydelig økning i FoU-utgiftene innenfor humaniora i universitets- og høyskolesektoren, mens utgiftene i instituttsektoren har hatt en mer ujevn utvikling og alt i alt økt langt mindre.

Figur 2.5 og 2.6 viser fordelingen av FoU-utgiftene i universitets- og høyskolesektoren på finansieringskilder for de ulike fagområdene. Andelen offentlig finansiering er høyere i Norge enn i mange andre land. Årsaken er høye grunnbevilgninger, mens andelen annen offentlig finansiering ligger rundt medianen. I humaniora var andelen som ble finansiert over grunnbevilgningen, 81 prosent i 2015. Det er noe høyere enn i samfunnsvitenskap og medisin og helsefag, der den var henholdsvis 76 og 71 prosent. Finansiering fra Forskningsrådet utgjorde 11 prosent av FoU-utgiftene innenfor humaniora i 2015, omtrent tilsvarende andel som i samfunnsvitenskap og medisin og helsefag. Andelen finansiering fra EU var 1 prosent, litt lavere enn i samfunnsvitenskap og medisin og helsefag, der den var 1,3 prosent.

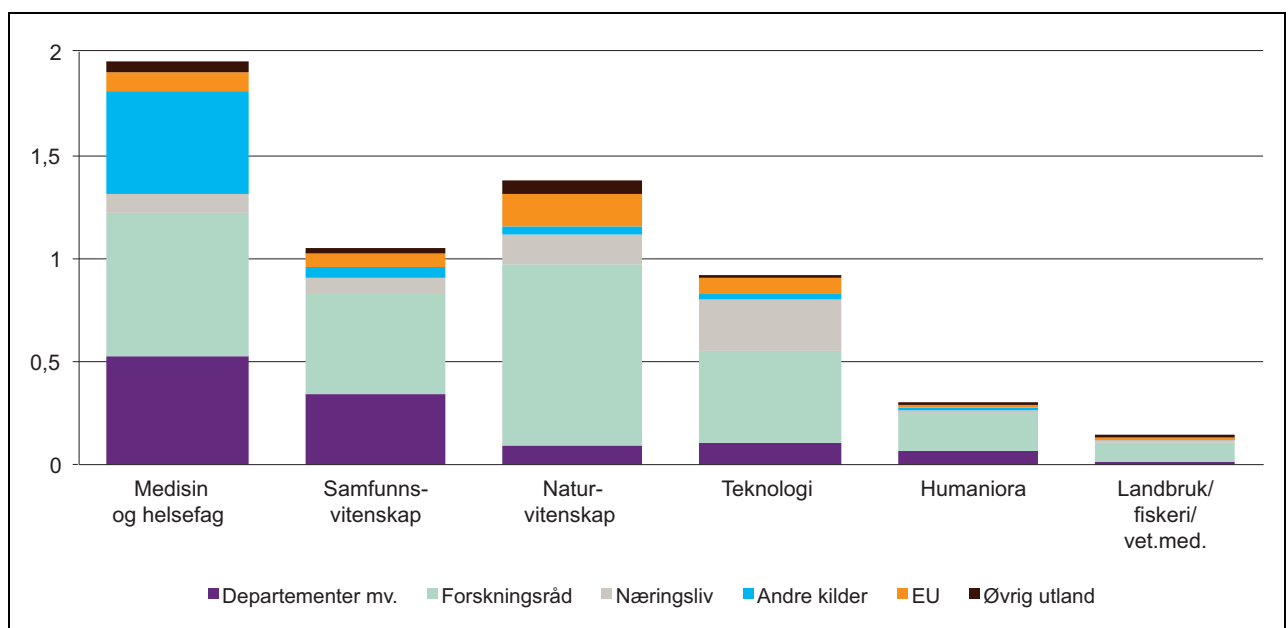
I figur 2.7 vises FoU-utgiftene i humaniora fordelt på finansieringskilder, inkludert FoU i instituttsektoren. Av de store finansieringskildene er det særlig finansiering fra departementer mv. (inkl. grunnbevilgninger) som har økt gjennom de siste tiårene. Etter 2005 har det vært realvekst også i forskningsrådsfinansieringen, med en noe høyere vekstrate enn for alle finansieringskilder sett under ett. I prosent har veksten i visse perioder vært størst for finansiering fra utlandet, som i hovedsak er EU-finansiering. Finansieringen fra utlandet har de siste årene vært mellom 20 og 40 millioner kroner i 2015-priser. Finansieringen fra næringslivet ble omtrent seksdoblet fra 1995 til 2005, en økning på rundt 100 millioner kroner. Si-

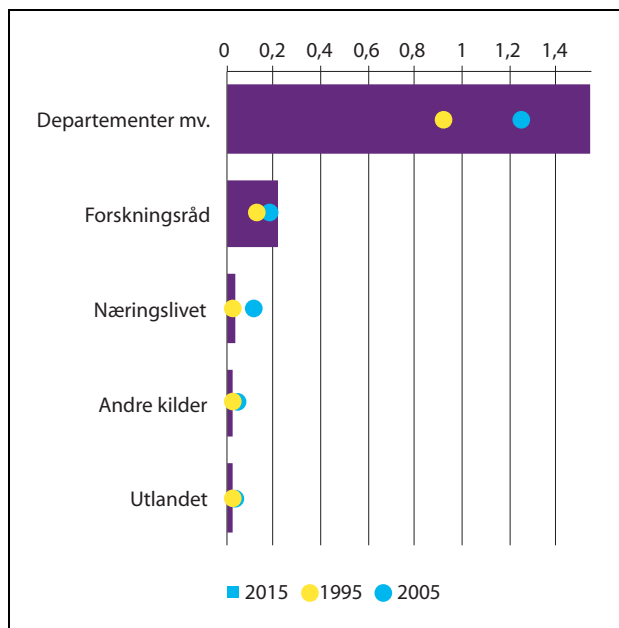
Figur 2.5 FoU-utgifter i universitets- og høyskolesektoren, etter fagområde og finansieringskilde 2015. Mrd. 2015-kr

den har den gått kraftig ned igjen og var i 2015 på under en tredjedel av nivået i 2005, med 33 millioner kroner.

I universitets- og høyskolesektoren arbeidet 12 prosent av det samlede FoU-personalet i 2015 innenfor humaniora. Kvinneandelen var 48 prosent. Kvinneandelen blant professorene var

Figur 2.6 FoU-utgifter i universitets- og høyskolesektoren, etter fagområde og finansieringskilder utover grunnbudsjett. 2015. Mrd. 2015-kr

Figur 2.7 Driftsutgifter til FoU i humaniora i universitets- og høyskolesektoren og instituttsektoren, etter finansieringskilde. 2015, 2005 og 1995. Mrd. 2015-kr

Kilde: NIFU og SSB

32 prosent. Av de største universitetene var det bare Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet som hadde en lavere andel faglig ansatte innenfor humaniora enn gjennomsnittet i sektoren. Andelen var også lavere enn gjennomsnittet ved Nord universitet og Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (som ikke hadde FoU-personale i humaniora). Av de største universitetene var andelen høyest ved Universitetet i Bergen (inkludert den tidligere Kunst- og designhøgskolen i Bergen) med 22 prosent, etterfulgt av Universitetet i Oslo med 18 prosent. Ved Universitetet i Agder var andelen av FoU-personalet i humaniora 25 prosent i 2015.

2.2 Digitalisering

Innenfor humanistisk forskning ser vi en økende bruk av digitale verktøy og teknologi. Digitaliseringen gir nye muligheter, jf. f.eks. mulighetene for tekst- og datautvinning, og det er behov for gode koblinger mellom humaniora og e-vitenskap (nye modeller, metoder, algoritmer og programvare rettet mot beregnings- og dataintensive vitenskapelige problemstillinger) og mellom humanistiske disipliner og arkiv-, bibliotek- og informasjonsvitenskap.

Det ligger et stort potensial i at humanistiske forskere tar i bruk informasjonsteknologi som et effektivt og kraftfullt verktøy i forskningen. Sammen med nye arbeidsmåter og metodeutvikling utvider det samarbeidsflaten mot andre fagområder. Samtidig representerer den digitale aktiviteten og samhandlingen i informasjonssamfunnet et nytt forskningsobjekt for forskerne innenfor det humanistiske feltet. Begrepet digital humaniora brukes ofte om denne fagretningen, som i økende grad har fått fotfeste innenfor de humanistiske miljøene.

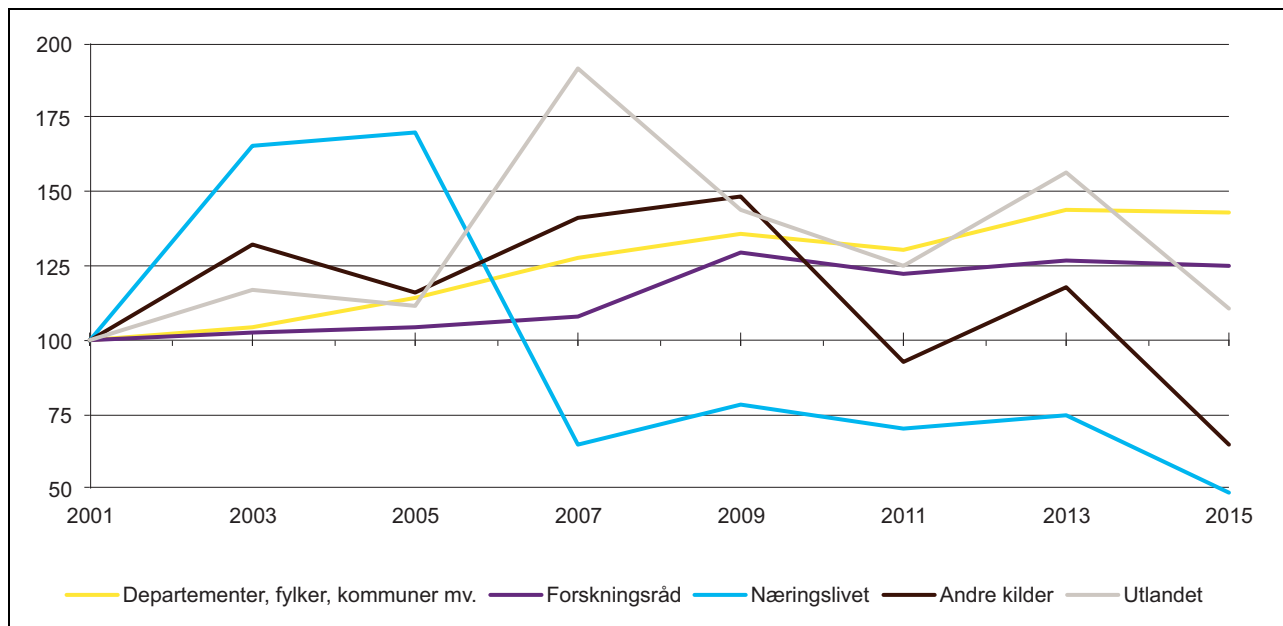
De siste 30 årene har en rekke vitenskapelige samlinger blitt digitalisert og gjort tilgjengelige for forskning innenfor humaniora, blant annet gjennom det såkalte Dokumentasjonsprosjektet og Museumsprosjektet.¹ Disse ressursene er fortsatt tilgjengelige, men mangler en helhetlig profil og et oppdatert grensesnitt, jf. kapittel 4.4. Mange av de humanistiske databasene som er etablert, kan ikke kobles sammen i sin nåværende form. Forskning som innebærer sammenstilling av data fra ulike databaser og vitenskapelige samlinger, kan derfor være både tid- og ressurskrevende. Å standardisere og koble ulike databaser sammen har lenge vært et mål for humanistiske forskningsmiljøer.

2.3 Nasjonal satsing på forskningsinfrastruktur

Tilgang til riktig verktøy understøtter fagmiljøenes kvalitet og effektivitet. I Meld. St. 7 (2014–2015) *Langtidsplan for forskning og høyere utdanning 2015–2024* forpliktet regjeringen seg til å øke bevilgningene til forskningsinfrastruktur med 400 millioner kroner. Siden 2009 har Kunnskapsdepartementet investert 4,1 mrd. kr i utstyr og laboratorier.

Arbeidsdelingen mellom forskningsinstitusjonene, Forskningsrådet og departementene når det gjelder beslutninger om finansiering av forskningsinfrastruktur ble definert i St.meld. nr. 30 (2008–2009) *Klima for forskning*. Basisutrustningen, det vil si det vitenskapelige utstyret som

¹ Dokumentasjonsprosjektet (avsluttet 1997) var et samarbeid mellom de humanistiske miljøene ved Universitetet i Bergen, Universitetet i Oslo, Universitetet i Trondheim og Universitetet i Tromsø. Formålet med prosjektet var å ta i bruk moderne datateknikk i en rekke av universitetenes samlinger over språk og kultur i Norge. Museumsprosjektet ble etablert våren 1998 som et nasjonalt samarbeidsprosjekt mellom universitetene i Norge. Målet for prosjektet er å lage felles databasesystemer for samlingene ved alle universitetsmuseene.

Figur 2.8 Utviklingen i driftsutgifter til FoU i humaniora i universitets- og høyskolesektoren og instituttsektoren, etter finansieringskilde. 2001 – 2015. Faste priser, indeks 2001=100

Kilde: NIFU og SSB

kreves for å sikre faglig virksomhet på et forsvarlig nivå, dekkes over institusjonenes grunnbevilgninger. Institusjonene anses å ha de beste forutsetningene for å bedømme behovet for denne typen utstyr og for å sikre enkle og gode tildelingsprosedyrer. Beslutninger om investeringer i forskningsinfrastruktur av nasjonal viktighet er Forskningsrådets ansvar. Bevilgninger over Forskningsrådets budsjett skal støtte opp under utviklingen av nasjonalt prioriterte forskningsområder og nasjonalt viktige næringer med stort behov for forskningsinfrastruktur. Forskningsrådet evaluerer infrastrukturens søknader fra 2 millioner kroner og oppover og kan finansiere prosjekter med inntil 200 millioner kroner. Anbefalinger om bevilgninger over 200 millioner kroner fremmes av Forskningsrådet overfor aktuelt departement for særskilt behandling og tildeling. Gjennom vår deltakelse i bl.a. *European Strategy Forum on Research Infrastructure* (ESFRI) og infrastrukturprogrammet i Horisont 2020 sørger vi for at våre investeringer og veivalg er godt koordinert med utviklingen internasjonalt. Deltakelse i internasjonale forskningsorganisasjoner gir norske forskere tilgang til forskningsinfrastruktur og mulighet for å delta i nyskapende og ressurskrevende forskning som det ellers ville være umulig å oppnå med nasjonale midler alene.

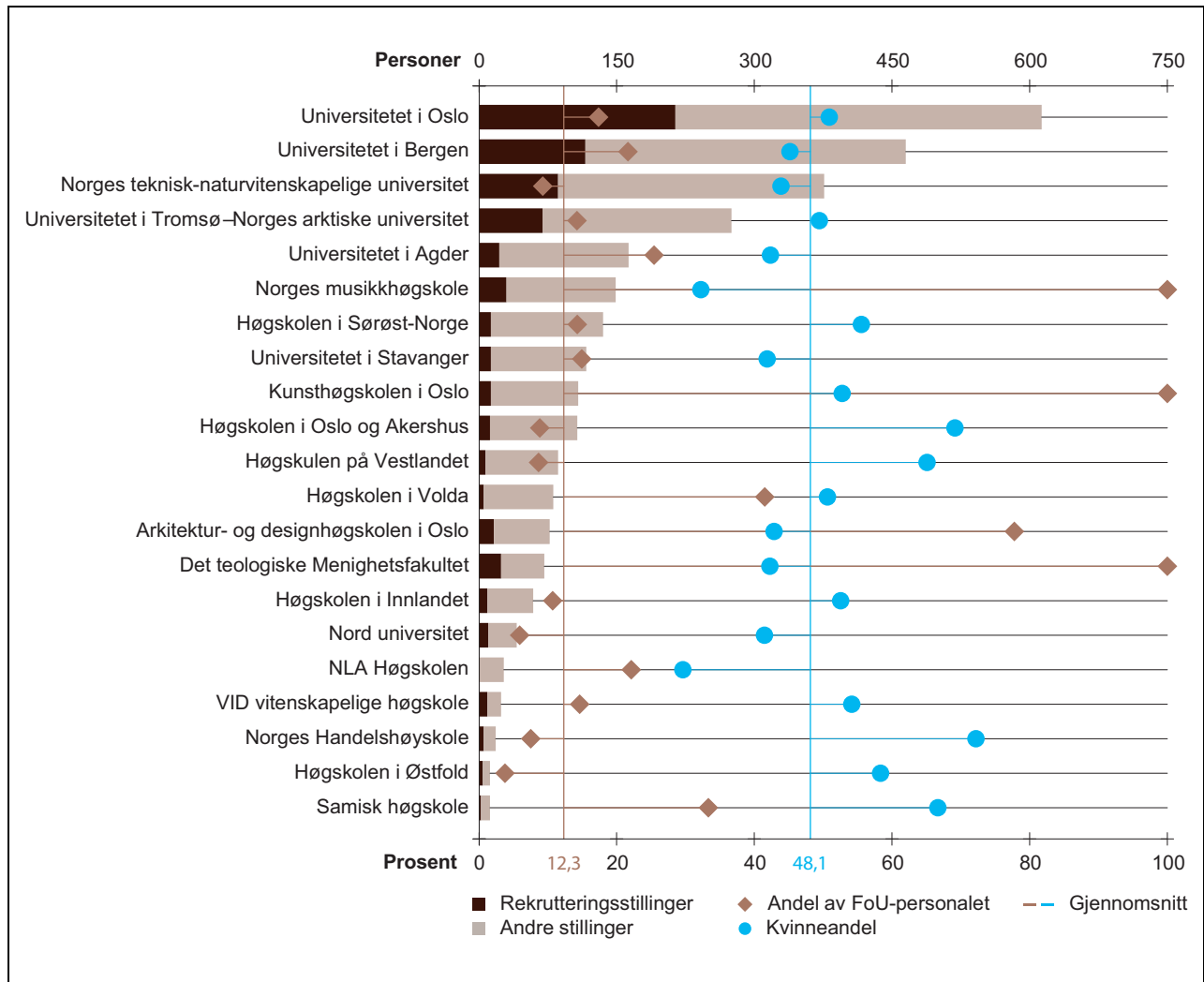
Selv om de største infrastrukturutfordringene innenfor humaniora ligger i digitalisering, stan-

dardisering, systematisering, kobling og tilgjengeliggjøring av data gjennom åpne arkiver og databaser, vil dette fagområdet i økende grad også være avhengig av mer lagrings- og regnekapasitet. Det er derfor en forutsetning at det gjøres tilstrekkelige investeringer i e-infrastruktur for å nå målene innenfor humanistisk forskning. Det er også relevant å samordne utviklingen av databasesystemer på tvers av alle fagfelter. En slik samordning kan bidra til en mer effektiv utnyttelse av kompetanse, standarder og systemer. Avanserte analysefasiliteter innenfor materialvitenskap bør også utnyttes av relevante humanistiske forskningsmiljøer.

Nærmere om digitalisering av arkiver, biblioteker, museer og kunstsamlinger, se kapittel 4.4.

2.4 Tilgjengeliggjøring av forskningsdata og data for forskning

I Meld. St. 27 (2015–2016) *Digital agenda for Norge – IKT for en enklere hverdag og økt produktivitet* har regjeringen identifisert fem sektorer der tilgjengeliggjøring av data vil være av stor samfunnsøkonomisk verdi: kultur, forskning og utdanning, statlige utgifter, transport og samferdsel og kart og eiendomsdata. Strategien for økt tilgjengeliggjøring av forskningsdata (både data som er re-

Figur 2.9 FoU-personale i humaniora i universitets- og høyskolesektoren, etter institusjon og stillings-type. 2015. Antall personer, prosent av FoU-personale for alle fagområder og prosent kvinner blant FoU-personalet i humaniora

sultater av forskning, og data som er relevante for forskning) skal foreligge innen utgangen av 2017.

Gjennom bevilgninger til Forskningsrådet har Kunnskapsdepartementet som nevnt investert 4,1 mrd. kr i forskningsinfrastruktur siden 2009. Av disse har én milliard gått til et tjuetalls infrastrukturer for å håndtere og tilgjengeliggjøre data. Andre departementer investerer også betydelige summer i datahåndtering, registre osv.

Tilgjengeliggjøring av forskningsdata og data for forskning er et viktig tema også globalt, og spesielt EU har mange aktiviteter som skal støtte opp under bedre tilgang, bruk og deling av slike data. EU vedtok ambisiøse rådskonklusjoner om åpen forskning 27. mai 2016, med vekt på åpen publisering, data «så åpne som mulig, så lukkede som nødvendig», og etablering av en europeisk forskningssky (se omtale nedenfor).² Kunnskaps-

deling er et viktig punkt på veikartet for Det europeiske forskningsområdet (ERA), og punktet skal følges opp gjennom vårt nasjonale veikart, se prioritering 5 A, «Fully implementing knowledge transfer policies at national level» og 5 B, «Promote open access to scientific publications».³ Europakommisjonen har også besluttet at alle data som genereres gjennom forsknings- og innovasjonsprogrammet Horisont 2020, skal være åpne som standard (med de alminnelige begrensningene som følger av personvern, retten til forretningshemmeligheter osv.). Den planlagte europeiske forskningsskyen (European Open Science Cloud) skal sikre forskerne tilgang til data og tilhørende tjenester. Dataene skal være basert på prinsippene som på engelsk danner akronymet FAIR: *Findability, Accessibility, Interoperability, Reusability*.⁴ Europakommisjonen har også pre-

Boks 2.1 Virkemidler i Norges forskningsråd

Fri prosjektstøtte (FRIPRO) er en åpen, nasjonal konkurransearena som skal få frem forskning av høy vitenskapelig kvalitet uavhengig av fagområde og disipliner. Ordningen finansierer forskerprosjekter, mobilitetsstipender, unge forskertalenter, Toppforsk-prosjekter utenlandsopphold og arrangementsstøtte. Forskerprosjekter, unge forskertalenter og Toppforsk-prosjekter inkluderer doktor- og postdoktorstipender.

Sentersatsingene finansierer forskningsmiljøer av høy vitenskapelig kvalitet og langsiktig, grunnleggende forskning (Sentre for fremragende forskning, SFF), samarbeid mellom forskningsaktive virksomheter og fremstående forskningsmiljøer (Sentre for forskningsdrevet innovasjon, SFI) og forskningsmiljøer på høyt internasjonalt nivå på energi- og miljøområdet (Forskningssentre for miljøvennlig energi, FME).

Vitenskapelig utstyr og infrastruktur er avgjørende for å bygge verdensledende fagmiljøer, øke rekrutteringen til forskning, styrke internasjonalt samarbeid og øke Norges deltakelse i EUs forsknings- og innovasjonsprogram. Gode laboratorier med moderne utstyr er også viktig for utdanningskvaliteten.

Store programmer er bredt anlagte forskningsprogrammer med betydelige årlige budsjetter konsentrert om sentrale tematiske og strukturelle utfordringer. Normalt skal programmet omfatte grunnleggende forskning, anvendt forskning og innovasjon.

Basisbevilgninger blir gitt til forskningsinstitutter som driver forskning av interesse for norsk næringsliv, forvaltning eller samfunnsliv og har faglig og vitenskapelig kompetanse som blant annet kommer til uttrykk gjennom vitenskapelig publisering. Instituttene må videre ha tilstrekkelig stor forskningsaktivitet til at det skjer reell kompetanseoppbygging i organisasjonen, og må delta i åpen konkurranse om nasjonale og internasjonale forskningsmidler.

Kjønnsbalanseprogrammet (BALANSE) er etablert med hovedmål om å bedre kjønnsbalansen i faglige toppstillinger og forskningsledelse gjennom ny kunnskap, læring og innovative tiltak.

Handlingsrettede programmer er primært innrettet mot å utvikle kunnskap for definerte behov i offentlig sektor, bransje- og interesseorganisasjoner (f.eks. programmet Kultur og mediesektoren, KULMEDIA).

Strategisk institusjonsstøtte innebærer finansiering av strategisk viktige områder direkte på institusjonsnivå, blant annet strategiske høyskoleprogrammer, Simula Research Laboratory, basisfinansiering av Norsk senter for forskningsdata (NSD) og institusjonsforankrede strategiske prosjekter.

Grunnforskningsprogrammer skal bidra til å sikre faglig kunnskap og kompetanse innenfor prioriterte fagområder (f.eks. programmet Samfunnsutviklingens kulturelle forutsetninger, SAMKUL, programmet SAMISK).

Nærings-ph.d. og offentlig sektor-ph.d. er ordninger der bedrifter eller offentlige virksomheter kan søke støtte fra Forskningsrådet for at en ansatt kan gjennomføre en doktorgrad. Doktorgraden skal være relevant for virksomhetens ansvarsområde.

Nasjonale forskerskoler skal bidra til å heve kvaliteten på doktorgradsutdanningen. Forskerskolene består av et nettverk av institusjoner som har inngått et forpliktende samarbeid om ph.d.-utdanning innenfor et fagområde.

Nettverkstiltak har blant annet internasjonalsisering av norsk forskning som hovedmål. Internasjonalt samarbeid er en integrert del av alle programmer og aktiviteter i Forskningsrådet. Stimuleringsordningene for økt deltakelse i EUs rammeprogram er et viktig element i dette virkemiddelet.

Brukerstyrte innovasjonsprogrammer skal styrke forskning for innovasjon i norsk næringsliv gjennom aktiv deltagelse fra bedrifter/næringsliv.

Gaveforsterkningsordningen innebærer at private gaver til langsiktig, grunnleggende forskning kan utløse et tillegg fra staten på 25 prosent av gavebeløpet.

Skattefunn er en rettighetsbasert skattefradragordning. Alle norske bedrifter som arbeider med forskning og utvikling, kan søke Forskningsrådet om godkjenning slik at bedriften kan bruke sin rett til skattefradrag.

Boks 2.2 Felles infrastruktur for norske og europeiske språkdata-baser

Med «Common Language Resources and Technology Infrastructure Norway», CLARINO, realiseres en felles infrastruktur for norske språkdata-baser som kan kobles opp mot europeiske baser i det felleseuropeiske prosjektet CLARIN. Dette åpner for store forskningsmuligheter innenfor språkvitenskap og er nyttig for flere fag innenfor humaniora og samfunnsvitenskap. Gjennom CLARIN er det mulig å sammenligne språkbruk både historisk og over landegrensene. Store tekstbaser vil bli søkbare. Når man søker på norske ord, vil man kunne få svar på betydning i andre språk til ulike tider. Samtidig vil de norske dataene bli tilgjengelige for det internasjonale forskningssamfunnet.

CLARINO vil ha betydning for forskningsmiljøer og bedrifter som lager språkteknologiske systemer for å organisere kunnskap og utvikle terminologi. På den måten blir det mulig å

utvikle programvare beregnet på det norske markedet og sørge for at norske hjelpemidler og løsninger for universell utforming blir tilgjengelige. Miljøer som utvikler flerspråklige teknologier, som f.eks. maskinoversettelse, vil også kunne dra nytte av infrastrukturen. Gjennom et felles kodespråk vil infrastrukturen kunne legge til rette for såkalt semantisk web. Det betyr at store datamengder fra svært mange kilder kan knyttes sammen tematisk og bli allment søkbare på nettet.

Nasjonal koordinator for prosjektet er Universitetet i Bergen. Alle sentrale språkvitenskapelige miljøer i Norge er partnere og bidrar med årsverk og utstyr. Forskningsrådet har gitt 25 millioner kroner til utvikling av CLARINO, mens konsortiet bidrar med 16,3 millioner kroner i egenfinansiering. CLARINO skal stå ferdig i 2017.

sentert et forslag til nytt opphavsrettsdirektiv for Europas indre marked. Direktivet er relevant for forskningsdata fordi det omtaler forskernes mulighet til å søke i tekst og data (*text and data mining*).⁵

Noen av problemstillingene som står sentralt i arbeidet med en strategi for tilgjengeliggjøring og deling av forskningsdata er:

- Finansiering av arkiver for forskningsdata: Løsningene for arkivering av forskningsdata må ha en langsiktighet for at de skal være attraktive. Dette er en forutsetning både for dem som deler data og dem som bruker dataene. Det er også et krav som stilles både av dem som finansierer forskning og tidsskriftene som publiserer resultatene av forskning.
- Finansiering av tilgang til arkiver opprettet for forvaltningsformål: Forskningen bruker flere databaser og registre som er opprettet for forvaltningsformål. Eierne av disse databasene/registrene har ofte ikke egen bevilgning eller andre midler for å gjøre dataene tilgjengelige for forskning. I noen tilfeller må brukerne dekke alle kostnadene ved tilgang. Det kan redusere bruk av dataene i forskning og påvirke hvilken forskning som kan gjennomføres.
- Bruk av helsedata i forskning: Dette er viktig for innsikt i befolkningens helse og for å utvikle ny behandling. Samtidig er helseopplysninger

sensitive opplysninger som er underlagt taushetsbestemmelser. Det er ønskelig at dataene er tilgjengelige for forskning, men summen av vilkårene som er satt opp for å få tilgang, kan gjøre bruken av dem unødvendig arbeids-, tids- og kostnadskrevende. Helse- og omsorgsdepartementet har derfor nedsatt et ekspertutvalg som skal utrede enklere tilgang og bedre utnyttelse av helsedata.

- Incentiver for publisering og deling av data: Sett fra forskerens synspunkt er det i dag få incentiver knyttet til å dele data, mens arbeidet med å gjøre data tilgjengelige og brukbare for andre forskere kan være omfattende og gå ut over egen vitenskapelig produksjon.
- Harmonisering med internasjonale løsninger: Deling av forskningsdata er en internasjonal aktivitet. Det betyr at for eksempel finansieringsmodeller, tekniske løsninger for tilgang (autentisering og autorisering), metadata, lisenser og identifikatorer for datasett må være basert på eller tilpasset internasjonale løsninger. Videre vil forskerne benytte både institusjonelle, nasjonale og internasjonale arkiver for deling av sine data.
- Spørsmål om opphavsrett: Det må avklares om, og eventuelt hvordan, forskningsmateriale som er underlagt opphavsrett kan benyttes, arkiveres og deles, f.eks. konsertopptak, skjøn-

Boks 2.3 Etablering av historisk befolkningsregister

Med «National Historical Population Register for Norway 1800–2020», HISTREG, etableres det et felles, historisk befolkningsregister i Norge. Forskere innenfor historie, samfunnsvitenskap, medisin og helse vil få tilgang til data helt tilbake til 1800-tallet.

Befolknings spørsmål og demografiske endringer står ofte sentralt i studier av samfunnsmessige utfordringer både lokalt og globalt. Historiske perspektiver på befolkningsutviklingen vil kunne øke forståelsen av fremtidige utviklingstrekk. Slik kan HISTREG bidra til et bedre kunnskapsgrunnlag for å utforme helse- og velferdspolitikken i fremtiden.

De nordiske landene står i en internasjonal særstilling når det gjelder tilgang til gode befolkningsdata. I HISTREG skal data fra mange ulike kilder systematiseres og kobles til et felles, digitalisert befolkningsregister. Historiske data tilbake til år 1800 skal kobles med registerdata fra tiden etter 1964. Unike data vil dermed bli tilgjengelige for svært mange ulike forskningsområder. For historikere blir det mulig å studere underbelyste deler av Norges befolkningshistorie, som f.eks. tidlig 1900-tall. Da skjedde det svært viktige demografiske endringer, som nedgang i dødelighet og antall fødsler, nye familiemønstre og skiftende flyttestrømmer. Studier av

person- og stedsnavn gir kulturhistorisk innsikt. Samfunnsforskere vil kunne studere sentrale endringsprosesser i dagens samfunn med en utvidet historisk horisont i sine data. Temaer som sosial og regional mobilitet og valg av utdanning og yrke er spesielt aktuelle. For forskere innenfor medisin, psykiatri og folkehelse vil muligheten for å følge familieforhold over mange generasjoner være en verdifull kilde til studier av arvelige sykdommer og lidelser.

Registeret vil styrke Norges internasjonale posisjon på forskningsområder av høy samfunnsrelevans og strategisk betydning. Det vil gjøre Norge til et attraktivt samarbeidsland for utenlandske forskere. Den åpne delen av HISTREG blir tilgjengelig fra histreg.no.

Prosjektansvaret ligger ved Registersentral for historiske data ved UiT Norges arktiske universitet. Partnere er Arkiverket, Statistisk sentralbyrå, Norsk regnesentral, Norsk lokalhistorisk institutt, Folkehelseinstituttet, Snøhetta forlag, Universitetet i Stavanger, Universitetet i Bergen og Høgskulen i Volda. HISTREG er tildelt 25 millioner kroner fra Forskningsrådet. Prosjektpartnerne bidrar med betydelige egenandeler til finansieringen av prosjektet, som startet opp i 2014 og skal være ferdig i 2019.

litteratur, avisfotografier eller TV-reportasjer. Her er det ofte snakk om ulike rettigheter:

- ² <http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/compet/2016/05/26-27/>
- ³ http://ec.europa.eu/research/era/optimal-circulation_en.htm; <https://www.regjeringen.no/contentassets/1b619466970f4e9b98b3d639b78cd200/era-national-action-plans-2016–2020–norway.pdf>
- ⁴ Forskningsskyen vil bli basert på eksisterende komponenter som er utviklet gjennom europeisk samarbeid eller i medlemslandene og assosierte land.
- ⁵ <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/proposal-directive-european-parliament-and-council-copyright-digital-single-market>

komponister har rett til verk, musikere har rett til sin fremføring, plateselskapet har rett til utgivelsen.

- Dataomfang: Det produseres enorme mengder forskningsdata. Det vil ikke være kostnadseffektivt å gjøre alle dataene tilgjengelige, heller ikke å lagre dem. Det må utvikles retningslinjer for å avklare hvilke data som skal tas vare på og gjøres tilgjengelige.

Boks 2.4 Styrket åpen tilgang til forskningsdata

Norwegian Open Research Data Infrastructure, NORDi, er en ny løsning for opplasting, bevaring og deling av forskningsdata som skal støtte åpen tilgang til og gjenbruk av data fra samfunnsvitenskapelig og humanistisk forskning og forskning innenfor medisin, helse, klima og miljø.

Infrastrukturen NORDi vil bidra til en omfattende fornyelse av Norsk senter for forskningsdatas (NSD) systemer for lagring og tilgjengeliggjøring av forskningsdata. Den nye tjenesten vil blant annet tilby en langt mer automatisert prosess både for opplasting av data fra forskningsprosjekter og for tilgang til arkiverte data i systemet. I tilfeller der det må tas hensyn til taushetsbelagte data og personvern, vil systemet sikre at de ulike brukergruppene får

rett tilgangsnivå. Systemet vil også sørge for at metadata knyttet til datasettene er av høy kvalitet og i henhold til fagenes internasjonale standarder. Norske forskningsdata vil dermed kunne gjenfinnes enklere av internasjonale forskningsmiljøer og få større internasjonalt gjennomslag. Enkel tilgang til allerede innsamlede data vil kunne åpne for nye perspektiver i forskningsprosjekter og utvikle nye samarbeidsformer.

Prosjektansvaret er lagt til (NSD). Partnere er UK Data Archive og The University of Michigan. Forskningsrådet bevilget 26 millioner kroner til prosjektet i 2015. Totalkostnaden er på 31 millioner kroner. Prosjektperioden er fra 2016 til 2020.

3 Humaniora ved universiteter, høyskoler og forskningsinstitutter

3.1 Historisk sveip

Historikeren Fredrik W. Thue beskriver utviklingen av fagområdet humaniora slik:

Humaniora har sitt historiske opphav i studiet av klassiske språk, tekster og kultur, som ble oppfattet som bærer av universelle menneskelige verdier og lærdommer. På 1800-tallet kom utforskningen av de ulike europeiske nasjonenes historie, språk og litteraturer gradvis til å stille den klassiske filologien i skyggen. Samtidig tok imidlertid den nasjonale filologien og historieforskningen opp i seg elementer av den klassiske filologiens metodiske holdning og kultursyn, og understøttet derved den fremvoksende nasjonalstatens tilbøyelighet til å speile seg i den klassiske arven.... I løpet av 1800-tallet ble den humanistiske vitenskapeligheten tett knyttet til nasjonalstaten og til nasjonsbyggingsprosesser i Europa og andre regioner, en forbindelse som i sterk grad har preget humanioras identitet også i det 20. århundret.¹

Filosofisk fakultet var ett av de fire opprinnelige da Det kongelige Frederiks universitet åpnet dørene i Oslo i 1813 med fem professorer og 18 studenter. Fra begynnelsen var dets viktigste funksjon å gjennomføre den såkalte «anneneksamen», en forberedende prøve med vekt på gresk og latin, filosofi og historie som ble ansett som grunnleggende for kandidatenes allmenndannelse. I 1860 ble fakultetet splittet i to mot Det akademiske kollegiums vilje: et historisk-filosofisk og et matematisk-naturvitenskapelig fakultet. Dette førte til en offentlig debatt om klassisk dannelse kontra samfunnsnytte, der motpolene var tidens fremste politikere, Fredrik Stang og Anton Martin Schweigaard.²

Nasjonalspråkene var ikke en del av universitetsutdannelsen fra begynnelsen. Det første professoratet i engelsk språk og litteratur i Oxford ble opprettet først i 1885. I Oslo ble det opprettet et professorat i nordisk litteratur i 1860, men allerede fra 1845 hadde det vært mulig å erstatte hebraisk med «Oldnorsk i Forening med Modersmaalets Litteratur» til filologisk embetseksamen. Til tross for den sene institusjonelle tilknytningen spilte humanistisk forskning en sentral rolle i utviklingen av den nye nasjonale selvforståelsen slik Thue påpeker i sitatet ovenfor, og dermed også i landets akademiske liv. De humanistiske fagene var nasjonsbyggende fag, i Norge som i andre land.

Humaniora som fagområde sprang altså ut av studiet av det klassiske. Med fremveksten av det moderne industrisamfunnet kom naturvitenskapene i fokus, og deres vitenskapsbegrep og modeller ble etter hvert retningsgivende også for andre fagområder, inkludert det humanistiske. Ifølge noen kommentatorer «forvitret noe av [humanioras] videre samfunnsmessige perspektiv» som følge av denne utviklingen, og vi fikk de mye omtalte positivismedebattene både i Norge og andre land.³

Norges annet universitet ble opprettet ved stortingsvedtak 9. april 1946 med utspring i Bergens museum, grunnlagt i 1825. Universitetene i Trondheim og Tromsø fulgte på slutten av 1960-tallet. Alle universitetene hadde humanistiske fakulteter fra begynnelsen. I tillegg var mange av de humanistiske fagene viktige fag i lærerutdanningene, men da gjerne med en didaktisk profil. Da de første distriktshøyskolene ble etablert fra 1969 og utover etter forslag fra Ottosen-komiteen, inn gikk «universitetsvarianten» av fag som engelsk og historie i fagkretsen også der. Snart var det tusenvis av humaniorastudenter på lavere grads nivå ved høyskolene. Dette gjorde dimensjonerin-

¹ Fredrik W. Thue og Håvard Brede Aven, *Humanistiske vitenskaper mellom internasjonal excellence og nasjonalt samfunnsoppdrag: Et dilemma i historisk og aktuell belysning*, HiOA Rapport 2017, nr. 1.

² Rune Slagstad, *De nasjonale strateger*, Pax, 1998, s. 186, 23–25.

³ NOU 1988: 28 *Med viten og vilje*, s. 186.

gen av fagene på landsbasis mer fleksibel, samtidig som det betydde utvidede yrkesmuligheter for akademikere ved høyskolene.

3.2 Høy kvalitet i humanistisk utdanning og forskning

Å tilrettelegge for høyere kvalitet i forskning og utdanning har vært regjeringens overordnede kunnskapspolitiske mål siden tiltredelsen. Målet har kommet til uttrykk bl.a. gjennom Meld. St. 7 (2014–2015) *Langtidsplan for forskning og høyere utdanning 2015–2024*, Meld. St. 18 (2014–2015) *Konsentrasjon for kvalitet — Strukturreform i universitets- og høyskolesektoren* og Meld. St. 16 (2016–2017) *Kultur for kvalitet i høyere utdanning*.

Kvalitet er en vanskelig størrelse å definere både når det gjelder forskning og utdanning, men vi står ikke på bar bakke. Når det gjelder utdanningskvalitet, vet vi en del om kjennetegnene på god utdanning. For å sikre at alle studenter skal møte krevende og engasjerende studier, har regjeringen derfor identifisert seks klare mål i Meld. St. 16 (2016–2017) *Kultur for kvalitet i høyere utdanning*: Alle studenter skal møtes som ansvarlige deltagere i egen læring og integreres bedre i det sosiale og akademiske fellesskapet. Alle studieprogrammer skal ha tydelige læringsmål og god helhet og sammenheng. Alle studenter skal møte aktiviserende og varierte lærings- og vurderingsformer, der digitale muligheter utnyttes. Alle studieprogrammer skal utvikles i samarbeid med arbeidslivet. Alle studenter skal møte lærere med god faglig og pedagogisk kompetanse, og utdanning og undervisning skal verdsettes høyere i akademia.⁴

Vi må stille spørsmål om de humanistiske utdanningenes relevans for arbeidslivet, dvs. om hvordan humanistiske kandidater vurderes av arbeidsgivere som har konkrete oppgaver som skal løses. Videre må det legges til grunn at også humanistisk utdanning og forskning tar del i den internasjonale kunnskapsutviklingen gjennom samarbeid med sterke fagmiljøer utenfor Norge. Dette forutsetter både aktiv deltakelse i multilaterale konkurransearenaer og langsiktig samarbeid med enkeltland. EU-samarbeidet er høyt prioritert. I tillegg har regjeringen valgt ut en gruppe strategiske samarbeidsland: USA og Canada samt de seks landene som er prioritert i Panorama-strategien (2016–2020).⁵ Sist, men ikke minst, må vi

drøfte de humanistiske fagenes plass i lærerutdanning og skole. Skolen er den viktigste arenaen vi har for humanistisk kunnskap og dannelse, praktiske ferdigheter og kritisk refleksjon. Skolen er også en svært viktig arbeidsgiver for humanistiske kandidater.

Til de klassiske aspektene ved kvalitetsbegrepet i forskning hører spørsmålet om hvordan kvaliteten vurderes av andre forskere (fagintern relevans), dvs. hvordan fagfeller bedømmer graden av originalitet og soliditet, hvilket gjennomslag forskerne har på internasjonale konkurransearenaer og hvorvidt forskningen siteres av andre forskere. Vi må også spørre hvordan forskningskvaliteten er i forhold til konkrete samfunnsoppgaver (samfunnsrelevans), som problemstillinger knyttet til integrering, migrasjon og konflikter, behovet for grønn omstilling eller til samfunnsendring som følger av gjennomgripende teknologiskifter.

Forskning som ikke skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer, svekker forskningens kvalitet og dermed forskningens og vitenskapens troverdighet som grunnlag for utdanning, formidling og nyskaping. Forskningsetikken kan bidra til bedre forskning, til å regulere forholdet mellom forskere og til at forskningen foregår i tråd med samfunnets forventninger og krav. Stortinget har nettopp vedtatt en ny lov om organisering av forskningsetisk arbeid, der både forskernes og forskningsinstitusjonenes ansvar for forskningsetikk er lovfestet. Forskningsinstitusjonene må legge til rette for at forskerne enkelt kan følge god praksis, og de må ha et system som kan bidra til å avsløre uredelighet.

Kjønnsbalanse i forskning er viktig for forskningens kvalitet og relevans, forskningssystemets troverdighet og evne til fornyelse. Ved å ha et kjønns- og mangfoldsperspektiv i forskning kan man skape nye muligheter for å berike og forbedre den i form av metoder, oppgave og bedre målrettede resultater. Hvis relevante kjønns- eller mangfoldstemaer er utelukket eller dårlig behandlet, kan forskningen bli unyansert. Et kjønns- og mangfoldsperspektiv kan derfor være en viktig faktor for å fremme god forskning.

Lov om universiteter og høyskoler fastslår at universitetene og høyskolene i Norge skal «tilby høyere utdanning som er basert på det fremste innen forskning, faglig og kunstnerisk utviklingsarbeid og erfaringskunnskap». Undersøkelser viser at humanister i stor grad bruker egen forskning i undervisning på masternivå sammenlignet med andre fagområder, samtidig som de i

⁴ Meld. St. 16 (2016–2017) *Kultur for kvalitet i høyere utdanning*.

⁵ Brasil, India, Japan, Kina, Russland og Sør-Afrika.

mindre grad involverer masterstudentene i forskningen. Det siste forklares med at studentene i mindre grad enn studenter på andre fagområder, og spesielt innenfor naturvitenskap og teknologi, er en del av større – ofte eksternt finansierte – prosjekter der også veilederen inngår.⁶

Samarbeid med arbeidslivet er ett av kvalitetskriteriene i Meld. St. 16 (2016–2017). Forskere innenfor humaniora – i all hovedsak ansatt ved de høyere utdanningsinstitusjonene – samarbeider noe mindre med eksterne aktører enn tilfellet er innenfor andre disipliner. Ikke desto mindre viser en fersk undersøkelse at én av fire har samarbeidet med næringslivet og én av fem med ikke-statlige organisasjoner i løpet av de siste tre årene.⁷ Forholdet mellom humaniora og arbeidslivet er nærmere drøftet i kapittel 8.

3.3 Studietilbud og studenttall

Det er ca. 21 000 studenter i Norge som studerer humanistiske fag.⁸ Tallet har vært stabilt de senere årene. Historie er det største enkeltfaget med drøyt to og et halvt tusen studenter på landsbasis. Faggruppen der studenttallet vokser raskest, er religionsutdanninger, med over 3000 studenter. Språkfagene står for rundt 30 prosent av

⁶ Magnus Gulbrandsen, *The humanities in Norway: Research, research organisation and external engagement*, NIFU Report 2016:36, s. 23–24.

⁷ Gulbrandsen s. 36.

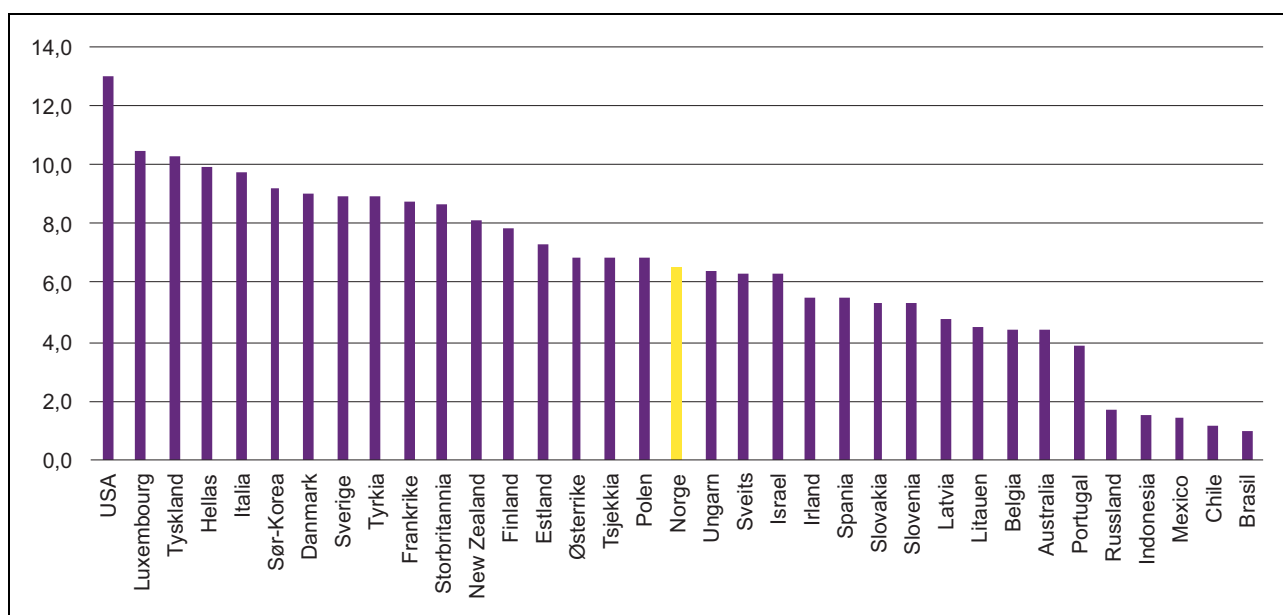
humaniorastudentene med litt over 6000 studenter.

Sammenlignet med andre land er det verken spesielt mange eller spesielt få humaniorastudenter i Norge. Det opereres med litt ulike tall i forskjellige statistikker, men figur 3.1 viser sammenlignbare tall for 2014.

Ca. 80 prosent av humaniorastudentene i Norge følger studietilbud på lavere grads nivå, mot ca. 60 prosent innenfor andre store fagområder som naturvitenskapelige fag og samfunnsfag.⁹ 57 prosent studerer ved universitetene i Bergen, Oslo, Tromsø og Trondheim. Disse tallene reflekterer en situasjon med mange årsstudier. Det at mange tar årsstudier, er ikke negativt i seg selv. De tas av lærere som videreutdanning for å få et ekstra undervisningsfag, eller som allmenndannende fag eller redskapsfag av studenter med hovedtyngde på andre fagområder. F.eks. gir et årsstudium i språk kombinert med utdanning som ingeniør eller økonom verdifull tilleggskompetanse, jf. kapittel 6.2. Humaniora er altså spesielt på den måten at mange av studentene ikke har til hensikt

⁸ Gjelder statlige universiteter og høyskoler samt private høyskoler som mottar tilskudd fra Kunnskapsdepartementet. Alle data er fra Database for statistikk om høgre utdanning (DBH) og gjelder høsten 2015. Inndelingen i fagområder følger Norsk standard for utdanningsgruppering (NUS), men estetiske fag, i hovedsak utøvende kunstutdanninger, er skilt ut som egen kategori og inngår ikke i omtalen av humanistiske fag her.

⁹ I NUS hhv. «naturvitenskapelige fag, tekniske fag og håndverksfag» og «samfunnsfag og juridiske fag».

Figur 3.1 Humanioras andel av samlet studenttall. Prosent. 2014

Kilde: OECD

å fullføre en grad. Dette er en viktig del av bildet ved analyser av frafall og gjennomføring.

Universitetet i Oxford tilbyr kombinerte bachelorstudier av typen fysikk og filosofi, matematikk og filosofi og historie og økonomi. Kvalitetsreformen begrenset studentenes muligheter til å velge denne typen kombinasjoner ved norske universiteter og høyskoler. Dette var en konsekvens av vekten på treårige bachelorprogrammer som hovedmodell for opptak. Institusjonene bør derfor vurdere å åpne opp i større grad for studieprogrammer som de nevnte, der humaniora kombinert med andre fag kan gi verdifull tverrfaglig kompetanse.

Allerede før Kvalitetsreformen hadde universitetene og høyskolene fått utvidet myndighet til å opprette og nedlegge studietilbud. I og med reformen fikk alle rett til å opprette tilbud opp til bachelornivå uten å søke om godkjenning, mens høyskolene fikk rett til å tilby mastergrader forutsatt at de ble akkreditert av NOKUT. Som resultat skjedde det en generell økning i studietilbudet, noe som også gjaldt humanistiske fag. Totalt sett har det vært størst økning innenfor religionsutdanninger. Innenfor språk har antall tilbud vokst betydelig på lavere grads nivå, mens det har falt på mastergradsnivå.¹⁰

Antall søknader til humanistiske fag i den samme perioden har vokst halvparten så mye som gjennomsnittet for alle fagområder. Samtidig er humanistiske fag det eneste fagområdet med nedgang i studenttallet samlet sett. Det meste av nedgangen skjedde de første årene etter Kvalitetsreformen.¹¹ Siden har antall studenter som nevnt holdt seg forholdsvis stabilt, mens andre fagområder har økt, slik at de humanistiske fagenes andel av det samlede studenttallet falt fra 12,4 prosent i 2005 til 8,5 prosent i 2015. I samme periode har humaniora også hatt høyest frafall og lavest fullføring, særlig på bachelornivå.

Humaniora sto for ca. 9 prosent av doktorgradene som ble avlagt i Norge i perioden 1970–2011, og andelen er omtrent den samme i dag. Andelen utenlandske stipendiater og postdoktorer har vært lavere enn innenfor naturvitenskap og teknologi, men øker. I 2012 var 18 prosent av fagpersonalet inkludert stipendiater utenlandske statsborgere. Mens stipendiater og postdoktorer i

teknologi og realfag rekrutteres fra hele verden, kommer de fleste utenlandske humanistene fra EØS-området.

3.4 Gjennomføring og frafall

Gjennomføring og frafall i høyere utdanning måles på flere måter. Studentene kan skifte til et annet studieprogram ved samme institusjon, bytte institusjon eller reise til utlandet. Det er heller ikke nødvendigvis noe problem eller nederlag å avbryte en høyere utdanning slik det ofte er i videregående opplæring. Studenten kan f.eks. ha fått jobb. Sett fra utdanningenes og samfunnets side er derimot mange tomme studieplasser lite gunstige.

Bachelor og master

Fra og med årskullet som begynte i 2008, er det registrert individdata i Database for statistikk om høyere utdanning (DBH) som gjør det mulig å følge hver student. Tallene viser at gjennomføringen er dårligere innenfor de humanistiske fagene enn på andre fagområder. Færre gjennomfører i henhold til avtalt utdanningsplan, færre fullfører på normert tid og flere faller fra.¹² Dette bekreftes av tall fra enkeltinstitusjoner som har gjort egne undersøkelser. Det er ikke overraskende at gjennomføringen er bedre i studier med stort innslag av obligatoriske aktiviteter, mye praksis og tett oppfølging av hver student, som f.eks. sykepleierutdanning. Men også fagområder som typisk har en løsere organisering, som naturvitenskap og samfunnsfag, har gjennomgående bedre gjennomføring enn de humanistiske fagene.

Med Kvalitetsreformen ble det innført *individuelle utdanningsplaner* for studenter som planla et studieløp på 60 studiepoeng eller mer. Planene skulle være forpliktende for institusjonen og studenten, være et instrument for oppfølging og samtidig gi grunnlag for bedre statistikk om gjennomføring i forhold til hva studentene faktisk hadde planlagt. Riksrevisjonen påpekte i 2015 at utdanningsplanene i stedet for å være et virkemiddel for å hjelpe studentene til å bli ferdige i tide, heller ble tilpasset deres planlagte progresjon.¹³ En evaluering gjennomført i 2016 bekreftet dette inntrykket

¹⁰ Språkutdanninger omfatter her også norsk/nordisk og engelsk.

¹¹ Nesten hele nedgangen i studenttall skjedde ved universitetene i Bergen og Oslo. Det er sannsynlig at den for en stor del skyldtes opprydding i registreringen i forbindelse med Kvalitetsreformen. Før var det relativt lett å melde seg opp som student for å få tilgang til velferdsgoder, rabattordninger mv., men dette ble strammet inn med reformen.

¹² *Tilstandsrapport for høyere utdanning*, Kunnskapsdepartementet 2016 samt data innhentet spesielt for denne meldingen.

¹³ *Riksrevisjonens undersøkelse av studiegjennomføringen i høyere utdanning*. Dokument 3:8 (2014–15).

ket, og pekte på at bare halvparten av universitetene og høyskolene kontrollerte om studenten planla normal progresjon.¹⁴ I Meld. St. 16 (2016–2017) fastslo Kunnskapsdepartementet at utdanningsplanenes potensial som virkemiddel for å følge opp studentenes progresjon ikke er fullt utnyttet, men overlot til institusjonene å finne hensiktsmessige måter å bruke planene og vurdere eventuell oppfølging av rapportens anbefalinger.

I arbeidet med denne meldingen er det innhentet data for *fullføring* innenfor hver utdanningsgruppe, det vil si fullføring av det studieprogrammet studenten har begynt på. Med andre ord vil en student som har begynt på en grad innenfor f.eks. språkfag og så byttet til historie, i denne sammenhengen regnes som frafalt selv om begge fagene er en del av fagområdet humaniora.¹⁵ Med et lite unntak for 2011-kullet har de humanistiske fagene dårligst fullføringstall av alle fagområdene i høyere utdanning. Av dem som begynte på et tre-årig bachelorstudium i humanistiske fag i perioden 2010–12, fullførte bare om lag 25 prosent et studium innenfor samme utdanningsgruppe på normert tid, mot nærmere 60 prosent innenfor helse- og sosialfag. På mastergradsnivå er fullføringsgraden for de humanistiske fagene derimot sammenlignbar med andre fagområder.

Også *fracfall* er målt med utgangspunkt i utdanningsgruppe. Mye tyder på at omfanget av omvalg er stort. Men igjen er det altså målt på samme måte for alle fagområder, og igjen er humanistiske fag det fagområdet som har størst frafall ved normert tid på bachelornivå, fra 54 til 61 prosent sammenlignet med f.eks. 22–24 prosent innenfor helse- og sosialfag. Tallene gjelder dem som begynte på en bachelorutdanning mellom 2008 og 2012. Det meste av frafallet skjer de to første semestrene. På mastergradsnivå er frafallet langt mindre, under 20 prosent ved normert tid, og de humanistiske fagene igjen mer på linje med andre fagområder.

Kvalitetsreformen sammenfalt i tid med ytre faktorer som kan påvirke gjennomføringen i negativ retning. Studenttallene økte, særlig i studentgrupper assosiert med lavere gjennomføringsgrad, som personer fra familier med lav utdanningsbakgrunn, deltidsstudenter og studenter med yrkesfaglig bakgrunn. Samtidig førte sterk økonomisk vekst og et generelt godt arbeidsmarked i Norge til at mange studenter ble rekruttert

til arbeidslivet før de var ferdig med studiene. Andre ble trukket mot deltidsjobber og dermed kanskje forsinket i studiet. I en rapport fra EU-kommisjonen trekkes Kvalitetsreformen frem som ett av fire eksempler på «good national approaches» for bedre gjennomføring.¹⁶

Ingen av de nevnte forholdene kan i seg selv forklare hvorfor gjennomføringen innenfor humanistiske fag er dårligere enn på andre fagområder. At den relativt sett er mye bedre på masternivå enn på bachelor, kan imidlertid bidra til å belyse noen særegenheter ved humaniora. På bachelornivå er det mange studenter som aldri har til hensikt å ta en hel grad. De bruker kanskje humaniora som inngangsport til høyere utdanning; fagenes allmenne karakter gjør dem attraktive for studenter som er usikre på hva de vil på lengre sikt. Eller de er lærere som tar et årskurs for å skaffe seg et ekstra undervisningsfag, eller økonomi- eller ingeniørstudenter som vil dokumentere formell kompetanse i et fremmedspråk. Mange av studentene går videre til studier innenfor andre fagområder. Av dem som begynte på en bachelor i historisk-filosofiske fag i 2010 og fullførte en bachelorgrad innen fem år, avla for eksempel hver fjerde student graden innenfor et annet fagområde.

Det er også feilkilder i registreringen. Bruken av individuelle utdanningsplaner skulle i prinsippet redusere disse til et minimum, men utilsiktede insentiver kan trekke i motsatt retning. For eksempel kan studentene få tilgang til et større utvalg av emner hvis de registrerer seg som bachelorstudenter sammenlignet med årskursstudenter, og velger derfor bachelor selv om de bare har tenkt å ta et årskurs. I statistikken vil de da fremstå som frafalte. Tilstandsrapporten for høyere utdanning 2016 viser at åtte prosent av opptakskullet til bachelor i 2010 tok 90 studiepoeng eller mer og likevel falt fra. En del av disse var antakelig reelle årskursstudenter registrert på bachelorstudier.

Tilgang til velferdsgoder som bolig, helsetjenester, idrettsanlegg og barnehage, samt rabatt på offentlige kommunikasjonsmidler, kan være en annen grunn til å registrere seg. Interne undersøkelser ved Humanistisk fakultet, Universitetet i Oslo viser at en stor andel av dem som blir registrert som frafalte, knapt tar noen studiepoeng det første året. Dette støttes av Kunnskapsdepartementets tilstandsrapport for høyere utdanning, der rapporten for 2016 fastslår at den største gruppe

¹⁴ Inger C. Nordhagen, Malin Dahle og Øyvind Skjerven, *Utdanningsplaner – et virkemiddel for gjennomføring?* ideas2evidence-rapport 08:2016.

¹⁵ Dette er altså den strengeste måten å regne frafall på.

¹⁶ *Dropout and Completion in Higher Education in Europe*. European Commission, 2015.

Tabell 3.1 Gjennomsnittsalder ved fullført doktorgrad etter fagområde (2010–2014)

Fagområde	2010	2011	2012	2013	2014	Gj.sn. 2010 – 2014
Humaniora	39,7	40,1	40,1	39,9	40,1	40,0
Samfunnsvitenskap	40,9	40,6	39,5	39,9	40,3	40,2
Matematikk/naturvitenskap	33,4	33,1	33,5	33,5	33,4	33,4
Teknologi	33,3	33,3	33,3	33,0	33,4	33,2
Medisin og helsefag	41,3	40,5	40,0	40,2	40,2	40,4
Landbruksfag og veterinærmedisin	36,8	37,0	36,7	38,0	36,0	36,9
Totalt	38,2	37,5	37,5	37,5	37,7	37,6

Kilde: NIFUs doktorgradsregister

pen frafalte studenter finnes blant dem som ikke tar noen studiepoeng.¹⁷

De humanistiske fagene må med andre ord forholde seg til en stor gruppe studenter med andre motiver og ambisjoner enn de fleste studenter på andre fag. Dette kan bidra til å forklare de dårlige tallene for gjennomføring og frafall på bachelornivå. Samtidig er det også en stor gruppe dedikerte humaniorastudenter som fra starten av har til hensikt å fullføre studieløpet de begynner på. Denne gruppen kommer bedre til syne i tallene for gjennomføring på masternivå. Tall fra enkeltinstitusjoner viser for øvrig at kjønn har liten betydning for graden av frafall.

Det er gjort en betydelig innsats ved mange universiteter og høyskoler for å redusere frafall og bedre gjennomføringen i de humanistiske fagene. Humanistisk fakultet ved Universitetet i Oslo har f.eks. kombinert organisatoriske grep med sosiale tiltak, nettverkssamarbeid med andre institusjoner og tett oppfølging av hver student. Likevel er det mange som slutter.

For å få et bedre grunnlag for eventuelle tiltak ut over dem som allerede er iverksatt av institusjonene, vil Kunnskapsdepartementet i samarbeid med universitetene og høyskolene ta initiativ til å kartlegge hva som er det reelle frafallet innenfor humaniorastudier på bachelornivå, og hva som kan forklares med registreringsproblemer.

Doktorgradsnivå

Historisk har humanister og samfunnsvitere hatt lavere gjennomføringsgrad også på doktorgradsnivå, men forskjellene mellom fagområdene har

blitt mindre de senere årene. Fraffallet i humaniora er imidlertid fortsatt betydelig: Én av tre kandidater gir opp i disse fagene landet sett under ett. Kandidater i humanistiske fag og samfunnsfag er i gjennomsnitt ca. 40 år når de tar doktorgraden, mot ca. 33 år i matematikk, naturvitenskap og teknologi.

Det kan være gode grunner til frafall. Noen studenter kan få attraktive jobbtilbud andre steder underveis, og samfunnets investering gir likevel resultater. Andre kan mistrives eller av andre grunner finne ut at en doktorgradsutdanning ikke er riktig for dem.

Det kan også være gode grunner til en sen disputas. Fødselspermisjoner kan f.eks. være en slik grunn. Det er også verd å merke seg at forskjellene i disputasalder mellom fagområdene ikke primært skyldes at humanistene (og samfunnsviterne) bruker lengre tid, men at de er eldre når de begynner arbeidet. Doktorgradsstipendiater i matematikk, naturvitenskap og teknologi er betydelig yngre (28–29 år i gjennomsnitt) når de begynner i stipendiatstillingen enn stipendiatene i humaniora, samfunnsvitenskap og medisin og helse (ca. 33–34 år). Vi vet ikke nøyaktig hvorfor det er slik, og problemstillingen kan være verd å undersøke nærmere. Forskere som har fulgt doktorgradsutdanningen i Norge tett i mange år, peker imidlertid på noen mulige grunner. En del humanister bruker antagelig lengre tid på grunnutdanningen, ettersom dette er fag med en betydelig selvstendighetskultur. I humaniora er det også slik at mange doktorgradsstillinger er internt finansiert av universitetene selv, med svært høy grad av konkurranse blant de flinkeste studentene. En tredje faktor kan være at i en del humanistiske fag blir ikke kunnskap utdatert på samme måte som i f.eks. teknologi, slik at det er mulig å

¹⁷ Kunnskapsdepartementet, *Tilstandsrapport for høyere utdanning 2016*.

følge med på utviklingen og jobbe seg inn igjen faglig og dermed ta en doktorgrad etter å ha vært noen år ute i arbeidslivet. Dette kan tenkes å være vanskeligere i teknologi hvis man ikke har hatt en spesielt forskningsrelevant jobb.¹⁸

Til tross for mulige legitime grunner må høyt frafall og sen disputas karakteriseres som uheldig både for den enkelte og for samfunnet. Stipendia-ter som disputerer sent, kan oppleve overgangen til arbeidslivet utenfor academia som vanskeligere. Fra et samfunnsperspektiv koster en doktorgradsstilling i snitt mellom tre og fem millioner kroner. Stort frafall betyr et betydelig tap av forskning, og samfunnet vil tjene på tidligere disputaser ved at kunnskap og kompetanse kommer tidligere i bruk. Med hensyn til norske humanisters relativt beskjedne suksess på en internasjonal konkurransearena som det europeiske forskningsrådet (ERC, se nærmere omtale i kapittel 3.7.1), er det også verd å merke seg at de fleste som lykkes i ERC, har tatt sin ph.d. vesentlig tidligere enn det som er vanlig i Norge, spesielt innenfor humaniora og samfunnsvitenskap.

Problemene over er erkjent på institusjonene, og universitetene har iverksatt tiltak for å få bukt med dem. Ved Universitetet i Oslo har det vært arbeidet systematisk med en kultur- og tradisjonsforandring når det gjelder synet på hvor omfattende en doktoravhandling skal være. De omorganiserte doktorgradsutdanningen i 2013, med mål om å bedre kvaliteten og øke relevansen for kandidatene. De har også arbeidet med å bedre veiledningskulturen og styrke skrivetreningen. Veilederne får belønning for å få kandidatene fortære gjennom, og kandidatene belønnes ved at de får et helt eller et halvt års ansettelse med en del undervisning dersom de leverer avhandlingen i tide (såkalt gjennomføringsstipend). NTNU har rettet mye oppmerksomhet mot veilederrollen og sikret tettere oppfølging ved å oppnevne to veiledere. Behov for veilederbytte eller for ekstra oppfølging i perioder har også blitt vektlagt. Også ved Universitetet i Tromsø har de innført evalueringer og gitt tilbud om flere veiledere og tettere oppfølging. Kandidatene skal ikke sitte alene og skrive på lange avhandlinger av den gamle «kronen på livsverket»-typen, men inngå i faglige fellesskap der doktorgraden betraktes som begynnelsen på en videre karriere. Universitetet i Bergen har i en årrekke arbeidet målrettet med tettere oppfølging

av kandidatene. Alle instituttene har fra 2007 hatt både en faglig og en administrativt ansatt med spesielt ansvar for å følge opp doktorgradsstudentene. En årlig fremdriftsrapport har vært obligatorisk i flere år og ligger til grunn for jevnlig medarbeidersamtaler.

3.5 Tilbud til de mest talentfulle og motiverte studentene

Karakterkravene for å komme inn på humanistiske studier har tradisjonelt vært lavere enn kravene for å komme inn på medisin, visse sivilingeniør- og økonomlinjer, jus osv. Humanistiske disipliner har ikke det samme omdømmet når det gjelder læringstrykk og vanskelighetsgrad som enkelte andre fag, til tross for at noen studier, som f.eks. fremmedspråk, er meget arbeidskrevende. Det betyr ikke at det ikke tas opp studenter med toppkarakterer i humaniora eller at det ikke finnes fremragende studenter, men manglende omdømme kan likevel være uheldig dersom elever som går ut med toppkarakterer fra videregående opplæring, velger bort humanistiske disipliner fordi de helst vil studere sammen med andre flinke studenter på linjer og fag de har hørt om som krevende, og dermed stimulerende, der det stilles høye forventninger og uttrykkes tydelige ambisjoner på studentenes vegne.

Flere institusjoner har i innspill til meldingen ønsket mulighet for skjerpede karakterkrav og anledning til å bruke motivasjonsbrev og intervju i bacheloropptaket. Noen har også bedt Kunnskapsdepartementet utrede behovet for å kreve spesiell studiekompetanse på andre fagområder enn i realfag og pekt på forsterkede mastertilbud som en mulig vei å gå for å utvikle profilerte, krevende studieprogrammer med høye opptakskrav, kombinert med få studieplasser og stor grad av én-til-én oppfølging av studentene.

Det er et mål at alle studenter får anledning til å ta ut mer av sitt potensial, ikke bare de som ønsker seg videre til en forskerkarriere. Differensierte studieløp kan sikre at studentene får utfordringer som ligger nærmere kapasiteten til den enkelte. Én måte kan være å utvikle talentprogrammer (såkalte *honours programmes*) hvor de flinkeste studentene søker opptak.

I likhet med andre kvalitetsfremmende virkemidler, som sentre for fremragende utdanning (SFU), kan egne talentprogrammer eller lignende også bidra til en generell kvalitetsheving for de øvrige studentene. Det vil sannsynligvis være attraktivt å undervise ved disse programmene. Dette

¹⁸ Jf. Taran Thune, ansvarlig for *PhD education in a knowledge society. An evaluation of PhD education in Norway*, NIFU Report 25/2012 og Magnus Gulbrandsen, forfatter av *The humanities in Norway: Research, research organisation and external engagement*, NIFU Report 2016: 36.

Boks 3.1 Aker Scholarship

Aker Scholarship lyser ut stipender til studenter som ønsker å ta en mastergrad eller ph.d. ved et av verdens ledende universiteter. Aker Scholarship gir finansiering som supplerer andre støtteordninger, og studentene vil normalt ikke pådra seg studielån under oppholdet. Med vanlig fremdrift er de sikret støtte gjennom hele oppholdet. De får hjelp i søkeprosessen og oppfølging gjennom hele studiet. Aker Scholarship støtter studier ved følgende universiteter: Caltech, MIT, Harvard, Stanford, University of Pennsylvania, Oxford, Cambridge, Imperial College London og National University of Singapore.

I 2016-kullet finner vi f.eks. Jonas Heen Hæg, som er i gang med en master i filosofi i Oxford. I 2014 vant han førstepris i konkurransen Unge forskere (forskningskonkurranse for ungdom mellom 13 og 20 år) med oppgaven «Firehundreårsnatten – Norges tilstand under Dansketiden, årene 1380–1814», som han skrev på humanistlinjen på Oslo by Steinerskole.

I 2017-kullet finner vi f.eks. Elin Danielsen Huckerby. Hun skal begynne på en ph.d. i English Criticism and Culture i Cambridge. Hun vil bruke den amerikanske filosofen Richard Rortys tanker til å utforske hva litteratur kan gjøre for oss – hvilken rolle den kan spille i våre liv og i vårt samfunn.

kan tiltrekke fremragende fagfolk og gjesteforelesere til fagmiljøene, noe som også vil komme andre studenter til gode.

I Meld. St. 16 (2016–2017) gjorde regjeringen det også kjent at den vil fremme forslag om endring i lov om universiteter og høyskoler slik at institusjonene selv kan sette strengere opptakskrav enn dem som gjelder nasjonalt. Slike krav må de i så fall fastsette i egne forskrifter. Regjeringen forventer at universitetene og høyskolene gjør grundige vurderinger, også i samråd med hverandre, før de eventuelt fastsetter slike opptakskrav.

Ved at institusjonene får mulighet til selv å fastsette strengere opptakskrav, vil de kunne få et rikligere rekrutteringsgrunnlag til de ulike utdanningene og mer motiverte studenter. Samtidig vil slike krav gi tydelige signaler om de faglige forutsetningene som studentene må ha for å kunne

Boks 3.2 Sirius-programmet i Nederland

Høyere utdanningsinstitusjoner i Nederland har siden 2002 hatt mulighet til å tilby talentprogrammer til sine beste studenter på bachelornivå og masternivå. Fra 2008 har den nederlandske regjeringen gjennom et eget program, Sirius-programmet, invitert institusjonene til å søke om støtte til å utvikle tiltak rettet mot de flinkeste og mest motiverte studentene. Selve programmet er nå avviklet, men erfaringene videreføres. I *The Value of Knowledge: Strategic Agenda for Higher Education and Research 2015–2025*, lansert av det nederlandske utdanningsdepartement i juli 2015, står følgende:

Research universities and universities of applied sciences have used the Sirius programme to achieve a fundamental cultural shift. Attention has increasingly focused on individual talents and capacities, manifested in the form of excellence programmes. This development needs to be pursued vigorously. All research universities now have honours programmes at bachelor's level. A critical mass is needed to continue the existing honours programmes, provide assurances for quality and to continue to innovate.

klare studiet. Det kan bidra til at flere kommende studenter på et tidligere tidspunkt tenker gjennom hva de vil studere, og hvilket faglig grunnlag som kreves for studiet. Ved at studentene har større faglige forutsetninger for studiet, ligger det også bedre til rette for at flere fullfører på normert tid.

En annen mulighet er å vurdere forskerlinjer i humaniora. I dag finnes det forskerlinjer på medisins- og veterinærstudiene, og regjeringen har åpnet for slike linjer i flere fag der institusjonene selv finner det hensiktsmessig. Gjennom forskerlinjer får studentene mer erfaring med forskning og vitenskapelige metoder. Forskerlinjer er også et virkemiddel som kan bidra til å få ned gjennomføringstid og gjennomsnittsalder ved disputas.

Forskningsrådet har satt i gang et prosjekt sammen med de fem universitetene som har forskerlinjer i dag, for å se på mulighetene for å lage

lignende ordninger i andre fag. Regjeringen er positiv til dette.

Metodene som er tatt i bruk i resten av utdanningssystemet for å gi et mer differensiert tilbud, må også gjelde i høyere utdanning. Regjeringen vil stimulere til utvikling av tilbud rettet mot de mest talentfulle og motiverte studentene, herunder en bredere bruk av talentprogrammer, forskerlinjer, e.l. hvor institusjonene selv finner det hensiktsmessig.

3.6 Koordinering av fagtilbudet og sikring av utsatte fag

3.6.1 Dagens situasjon

Universitetene og høyskolene i Norge har stor grad av selvstendighet, og det er styret ved institusjonene som bestemmer hvilke fag de vil tilby og hvordan fagene dimensjoneres. På noen få, samfunnskritiske områder fastsetter likevel Kunnskapsdepartementet krav til hvor mange som skal utdannes, hovedsakelig innenfor helse- og lærerutdanninger.

Søkningen til ulike utdanninger varierer over tid. Det er en utfordring for institusjonene, som må tilpasse tilbudet og kanskje omdisponere ressurser. Resultatet kan bli at fag med svak rekruttering kan bli nedprioritert eller i siste instans lagt ned ved flere studiesteder samtidig og i teorien forsvinne helt fra det norske utdanningskartet.

Nasjonal eller nordisk koordinering av fag kan være en løsning for å bidra til nødvendig kvalitet, kunnskapsberedskap og kompetanse i hele landet og for å lykkes med nødvendig omstilling generelt på de høyere lærestedene. Dette gjelder ikke bare humaniora, men de humanistiske fakultetene utmerker seg ved å ha spesielt mange små fag. F.eks. finnes ca. 20 språkfag i Norge bare ved Universitetet i Oslo.

Midler for å støtte opp under prosesser for bedre samarbeid, arbeidsdeling og konsentrasjon (SAK) har vært bevilget i flere omganger og på flere nivåer, mens resultatene, kanskje spesielt når det gjelder aktiv og planlagt arbeidsdeling, har vært relativt beskjedne. I en rapport utarbeidet for Nasjonalt fakultetsmøte for humanistiske fag er det uttrykt slik:¹⁹

basert på erfaringene med SAK-prosjekter må arbeidet framover organiseres på en annen måte – med klarere forpliktelser, større tilknytning til administrasjon og en sterkere strategisk forankring ved institusjonene.²⁰

Strukturreformen og sammenslåingsprosessene som nettopp er gjennomført i høyere utdanning, legger forholdene bedre til rette enn før for å få til arbeidsdeling og konsentrasjon. Reformen svarer imidlertid ikke på hvordan vi skal sikre Norge et tilbud i små og utsatte fag i humaniora. Dette er fag med få studenter og få faglig ansatte. Det er ikke gitt at få personer nødvendigvis innebærer kvalitetsutfordringer eller sårbarhet i fagmiljøene. I noen tilfeller kan fagene være riktig dimensjonert når det gjelder studenttall, med en tilpasset stab som inngår i relevante faglige samarbeidsrelasjoner. Noen fag kan likevel være utsatte på grunn av rekrutteringsutfordringer eller andre forhold. Bildet kompliseres av at noen små og utsatte fag kan være nødvendige for forskningen i andre fag (f.eks. klassiske språk), eller nødvendige i f.eks. kulturforvaltningen.

Tilhørighet til et fagmiljø av en viss størrelse (som kan bestå av ansatte fra flere disipliner) vil normalt være en fordel for både studie- og forskningskvaliteten. I tildelingsbrevet til universiteter og høyskoler for 2014 indikerte Kunnskapsdepartementet en anbefalt minstegrense på 20 studenter for å sikre at forutsetningene for et godt læringsmiljø er til stede. Anbefalingen gjaldt generelt for alle fagområder. Styret ved hver institusjon treffer endelig beslutning om dimensjoneringen.

Det finnes en rekke eksempler på samarbeid om humanistiske fag. UiO og NTNU har inngått en intensjonsavtale på rektornivå og er i ferd med å utrede flere bilaterale studieprogrammer. NTNU samarbeider også med UIB om å tilby tysk og fransk og med UiT–Norges arktiske universitet om spansk. På nordisk nivå samarbeider NTNU med universitetene i København, Stockholm og Tampere om en mastergrad i dansevitenskap, og en nordisk master i logopedi er under utredning. Nordisk ministerråd har et eget program for «Nordic Masters».

3.6.2 Samfunnets behov

Hvem bestemmer at et utsatt fag er viktig nok til å opprettholde, og på hvilket grunnlag? I noen tilfeller følger behovet for kompetanse av lov og for-

¹⁹ Det nasjonale fakultetsmøtet for humaniora er et samarbeidsorgan i regi av Universitets- og høyskolerådet. De humanistiske fakultetene ved universitetene i Tromsø, Trondheim, Bergen, Stavanger, Agder og Oslo i tillegg til Det teologiske fakultet ved Universitetet i Oslo er medlemmer.

²⁰ Universitets- og høyskolerådet, *SAK i humaniora 2010–2014: erfaringer og anbefalinger*, 2014.

skrift. For eksempel er alle kommuner pålagt å tilby enten fransk, russisk, spansk eller tysk som valgfag i ungdomsskolen; altså må det utdannes lærere. Kompetanseforskriften for lærere presiserer nærmere hvilken kompetanse som kreves for å undervise i de ulike fagene på forskjellige klassetrinn.

Et annet eksempel på behov som følger av lov, er kunnskap om stedsnavn. Stedsnavn forteller om tidligere tiders liv og virke og er sikret vern gjennom lov om stadnamn. Forvaltning av loven, som også har direkte betydning for eiendomsregistrering og vedlikehold av kartdata, er avhengig av spesialisert språkvitenskapelig kompetanse. Å finne denne kompetansen har blitt en utfordring da det utdannes få mastergradskandidater innenfor navnefag og tilgrensende områder. Norge har forpliktelser på dette området etter UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven.

I andre tilfeller er behovet artikulert av ulike samfunnsaktører. NHO har for eksempel vært klare på nødvendigheten av tyskkunnskaper i næringslivet. Utenriktjenesten trenger medarbeidere som behersker mange ulike språk. Bedriftene i Finnmark trenger kunnskaper i russisk.

En tredje type begrunnelse er knyttet til Norge som kulturnasjon. I boken *Confronting the Classics* skriver Mary Beard, professor i klassiske språk ved universitetet i Cambridge:

Det viktige er at noen bør ha lest Vergil og Dante. Sagt på en annen måte: De klassiske språkernes stilling kan ikke bedømmes ut fra nøyaktig hvor mange unge mennesker som har lært latin og gresk på skolen eller universitetet. Den måles bedre ved å spørre hvor mange som mener at det bør være mennesker i verden som kan latin og gresk, hvor mange som synes at det representerer en ekspertise som er verdt å ta alvorlig – og i siste instans å betale for.²¹

Det er nokså opplagt at også Norge bør ha kompetanse – og dermed minst ett universitet med studietilbud og tilhørende forskningsmiljø – i latin og gresk, også fordi de som nevnt er redskapsfag i andre utdanninger. Men hva med f.eks. sanskrit eller gammelegyptisk, aztekisk arkitektur eller urfolksreligioner i Amazonas? Mens Norges forskningsråd har mekanismer og møteplasser for å diskutere forskningsprioriteringer, finnes det ikke noe tilsvarende forum når det gjelder utdanning.

3.6.3 Mulige mekanismer for koordinering og arbeidsdeling

Som nevnt ovenfor er oppfatningen i sektoren at tildeling av SAK-midler i begrenset grad har ført til varig arbeidsdeling innenfor humaniorafagene. For å få til det er det nødvendig med klarere forpliktelser på institusjonsnivå, noe også universitetene selv har påpekt. De peker på de nye utviklingsavtalene som en mulighet for Kunnskapsdepartementet til å sikre at institusjonene gir visse tilbud. Avtalene forhandles enkeltvis med hver institusjon, og institusjonen og departementet må være enige om hva som skal stå der. Universitetet eller høyskolen kan altså ikke pålegges å gi bestemte tilbud, men departementet kan se behov på tvers og komme med forslag. De nasjonale fakultetsmøtene kan ha en varslingsfunksjon og komme med anbefalinger om fag som bør opprettholdes, men siden de er konsensusorganer kan de vanskelig ha en rolle når det gjelder prioritering eller fordeling av studietilbud mellom institusjoner.

I forbindelse med innføringen av utviklingsavtaler har departementet hatt møter med ledelsen ved de første pilotinstitusjonene. Et helhetlig opplegg for videre innføring av avtalene vil bli presentert i budsjettproposisjonen for 2018. Det vil inkludere møter på rektornivå for å drøfte blant annet utviklingen og bruken av avtalene. Et slikt møte ville kunne være et forum for dialog mellom politisk ledelse og ledelsen ved universiteter og høyskoler, der de kan føre en strategisk diskusjon om utviklingen i sektoren. Utsatte fag kan være et punkt på dagsordenen i den grad det er behov for det. Departementet tar sikte på å gjennomføre et møte med institusjonene spesielt om oppfølging av denne meldingen høsten 2017.

I tillegg til å legge det inn i utviklingsavtalen for bestemte institusjoner, kan nasjonalt ansvar for å gi studietilbud på et visst fagområde lyses ut for en begrenset periode. En slik ordning finnes i Danmark, jf. boks 3.3. Den nasjonale konkurransearenaen for utdanning som ble lansert i Meld. St. 16 (2016–2017) *Kultur for kvalitet i høyere utdanning* kan eventuelt benyttes som mekanisme for utlysningene. Regjeringen vil fortsette arbeidet for å finne løsninger på hvordan vi best kan sikre at små og utsatte fag ikke forsvinner.

Nasjonalt fakultetsmøte for humanistiske fag har tatt til orde for en støtteordning for frivillige samarbeidsopplegg for å sikre små og utsatte fag. I prinsippet bør slike samarbeidstiltak kunne fi-

²¹ Mary Beard, *Confronting the Classics*, Profile Books, 2013.

Boks 3.3 Småfagsordningen i Danmark

Fra 2011 har det eksistert en ordning i Danmark der små humanistiske fag som bare tilbys ett sted i landet, gis en tilleggsbevilgning på ca. DKK 1,25 mill. per år. Typisk dreier det seg om fag med mindre enn 20 studenter; eksempler er eskimologi, koreansk og moderne indisk. De fleste tilbys ved Københavns Universitet; noen også ved Syddansk Universitet og Aarhus Universitet. Fagene velges ut av myndighetene ut fra en kulturell eller nytteorientert begrunnelse. En kommende nasjonal språkstrategi ventes å legge føringer for utvalget videre. Ordningen evalueres hvert tredje år.

nansieres innenfor eksisterende rammer og programmer, men Kunnskapsdepartementet vil vurdere spørsmålet nærmere i forbindelse med aktuelle utviklingsavtaler. Fakultetsmøtet foreslår i tillegg å etablere *nasjonale studieprogrammer* etter mønster av nasjonale forskerskoler, selv om dette fordrer et mer omfattende og integrert samarbeid om hele studieprogrammet. Møtet peker på at det kan tenkes ulike modeller (fellesgrad med et felles vitnemål, samarbeidsgrad med delt vitnemål ol.). Forslaget må eventuelt konkretiseres nærmere.

Et tredje forslag som har vært fremmet, er at en institusjon kan (med)finansiere en stilling hos en annen mot at den som tilsettes, også underviser hos dem. På den måten kan en ivareta både ønsket om et sterkere, samlet fagmiljø og muligheten til å gi undervisning i faget på mer enn ett sted. Institusjonene står fritt til å avtale slike ordninger seg imellom, men de kan eventuelt også tas inn i og støttes gjennom utviklingsavtalene.

3.6.4 Koordinering på nordisk nivå

Under norsk formannskap tok Nordisk ministerråd i 2012 initiativ til en prosess med sikte på økt nordisk samarbeid om utsatte fagområder. Et møte i februar 2014 med HF-dekanene fra universitetene i de fem hovedstedene ble oppsummert med at spørsmål knyttet til SAK innenfor små fag allerede var godt gjennomdiskutert på nasjonalt nivå. Det ble derfor lyst ut midler til å «kortlægge eksisterende utsatte fagområder og undersøge mulighetene for øget samarbejde, arbeidsdeling

eller koncentration (SAK) inden for de akademiske humanistiske uddannelser i de nordiske lande.» Konsulentfirmaet Damvad fikk oppdraget.

Den resulterende rapporten konkluderer med at SAK-samarbeid på nordisk nivå har betydelig potensial, men at det eksisterer en rekke barrierer i form av formelle hindringer, kostnader og ikke minst manglende vilje fra institusjoner med stor grad av autonomi som opplever at de er i en konkurransesituasjon og ønsker å beholde tilbudene selv. Eller med rapportens egne ord: «De nævnte barrierer og modviljen fra institusjonernes side står i vejen for styrkelse af de udsatte fag gennem SAK-samarbejder, der kan være med til at sikre fagenes overlevelse.» Rapporten lar det stå åpent om disse hindringene kan overvinnes, men kommer med en rekke anbefalinger.

Institusjonene anbefales å satse på samarbeid om enkeltkurs og fellesgradsprogrammer, samt samarbeid om språkfag i landet der språket snakkes, f.eks. Kina. Betydningen av at ledelsen involveres, blir understreket. Utdanningsmyndighetene anbefales å gjennomgå og samordne lov- og regelverk, herunder akkrediteringskrav, og innføre insitamentter for å legge til rette for samarbeid. Nordisk ministerråd anbefales å stille til rådighet mobilitetsmidler og støtte utvikling av digitale samarbeidsløsninger, samt gi finansiering ikke bare til utvikling av felles mastergradsprogrammer som hittil, men også til drift av programmene. Endelig bør det utarbeides retningslinjer på nordisk nivå for systematisering av student- og økonomidata for å gjøre disse mer compatible.

Norge har for tiden formannskapet i Nordisk ministerråd og vil vurdere hvordan rapporten kan følges opp. Skal en lykkes med koordineringstiltak på nordisk nivå, krever det vilje fra institusjonene.

3.7 Kvalitet slik den vurderes av andre forskere

3.7.1 Innledning

Økt kvalitet i norsk forskning og utvikling av verdensledende forskningsmiljøer er sentrale forskningspolitiske mål. Informasjon om situasjonen i Norge kan vi få ved å undersøke hvordan norske forskere lykkes på internasjonale konkurransearenaer, og hvordan andre forskere bedømmer graden av originalitet og soliditet i forbindelse med fagevalueringene som Forskningsrådet forestår med jevne mellomrom. På bakgrunn av kunnskap herfra kan det foretas justeringer av forskningsfinansiering og virkemidler med mål

om å stimulere stadig bedre til kvalitetsheving av norsk forskning.

3.7.2 Humaniora i Det europeiske forskningsrådet (ERC)

Det europeiske forskningsrådet *European Research Council* (ERC) ble etablert i 2007 og har raskt vunnet anerkjennelse som en verdensledende konkurransearena for fremragende forskning. ERC inngår som en sentral del av Horisont 2020s eksellens-pilar, med rundt 17 prosent av det totale budsjettet i programmet. ERC lyser ut stipender sortert på tre domener (*Physical and Engineering Sciences* (PE), *Life Sciences* (LS) og *Social Sciences and Humanities* (SH)) og for forskere på tre karrierenivåer: *Starting Grants* for forskere 2–7 år etter avlagt doktorgrad, *Consolidator Grants* for forskere 7–12 år etter avlagt doktorgrad og *Advanced Grants* for seniorforskere. Forskere som har fått et ERC-stipend, kan også søke om et *Proof of Concept*-stipend for å utforske innovasjonspotensialet i et prosjekt videre dersom det skulle være aktuelt.

Hvordan norske forskere lykkes i ERC gir oss verdifull informasjon om hvordan internasjonale fagfeller vurderer kvaliteten på norsk forskning. Generelt har de relativt lav suksessrate når det gjelder deltakelse i søknader og innstilte prosjekter, og lavere enn land det er rimelig å sammenligne med. Ser vi på det samfunnsvitenskapelige og humanistiske domenet samlet sett, har 20 norske forskere vunnet frem med søknader til et av de seks SH-panelene siden ERC ble etablert.²² Blant disse finner vi fem forskere med en humanistisk profil (to filosofer, en historiker, en arkeolog og en religionsviter/filolog).

For å sammenligne med andre land kan vi se på søkning til, og suksess i, to av panelene med relativt tydelig humanistisk profil: SH 5 *Cultures and Cultural Production* og SH 6 *The Study of the Human Past*. Disse to panelene har mottatt omtrent samme andel av de norske ERC-søknadene som humanioras andel utgjør i den norske FoU-statistikken. Med 63 søknader og tre stipender har Norge lavere suksessrate i disse panelene enn i ERC samlet sett, der suksessraten allerede er lav.

Det rettes nå betydelig innsats mot å bedre denne situasjonen, både gjennom Norges forskningsråd og på institusjonene. Forskningsrådet spiller en viktig rolle i mobiliseringen av norske søkere til ERC. Denne rollen ivaretas gjennom ordningen med spesielle ressurspersoner, såkalte nasjonale kontaktpunkter (*National Contact Points*, NCP). Dessuten har Forskningsrådet en rekke støttemekanismer som bidrar til å gjøre veien til en vellykket søknad enklere, slik som prosjektetableringsstøtte (PES), tiltak for økt deltakelse av forskningsinstitutter i EUs forsknings- og innovasjonsprogram (STIM EU) og støtte for å videreutvikle ERC-søknader som har fått god vurdering uten å ha nådd helt opp.

Forskningsrådets tidligere analyser har vist at særlig forskermobilitet og selvstendighet har vært viktige forbedringspunkter for norske ERC-søkere. Dette var noe av bakgrunnen for å innføre mobilitetsstipender (to år ute, ett år hjemme) og Unge forskertalenter (to til åtte år etter godkjent doktorgrad, prosjektleder yngre enn 40) som støtteformer på den store, åpne konkurransearenaen Fri prosjektstøtte (FRIPRO) i Forskningsrådet. Deltakelse i Horisont 2020s mobilitetsordning *Marie Skłodowska Curie Actions* ses på samme måte som en kvalifisering og styrking av underskogen av potensielle ERC-søkere. Forskningsrådet vil fortsette å legge til rette for at utenlandsopphold inngår i norske forskeres karriereplanlegging og har nylig lansert en offensiv politikk for forskerrekuttering der utgående mobilitet står sentralt.

Selv om forskere kan vise til mobilitet og solide internasjonale nettverk, er det avgjørende at selve prosjektideen holder høy kvalitet. Tilbakemeldingene til norske søkere viser at det er rom for større faglig dristighet og mer visjonære prosjektideer. ERC opererer med en totrinns søknadsprosess, og søkere fra Norge ser ut til å lykkes noe dårligere enn det europeiske gjennomsnittet i andre evalueringsrunde. Det betyr at det er gevinster å hente gjennom å forbedre de fullstendige prosjektbeskrivelsene som vurderes i andre runde, og gjennom å forbedre intervjuprestasjonene til de unge søkerne, som har intervju som en del av søknadsprosessen. Forskningsrådet har siden de første ERC-utlysningene bistått institusjonene med å gi kandidatene intervjutrening. Samtidig er Fri prosjektstøtte (FRIPRO) utviklet og tilpasset i retning av større sammenfall med ERC-ordningen, for eksempel ved at det er innført intervjuer ved søknad fra unge forskertalenter, og ved tilnærmet identiske kriterier for den nye støtteformen FRIPRO Toppforsk som for ERC Advan-

²² Forskerne bestemmer hvilket panel de ønsker å sende søknaden til, og ERCs seks SH-paneler er: SH1: Individuals, Markets and Organisations; SH2: Institutions, Values, Environment and Space; SH3: The Social World, Diversity, Population; SH4: The Human Mind and Its Complexity; SH5: Cultures and Cultural Production; SH6: The Study of the Human Past.

ced Grant. Slik kan FRIPRO, i tillegg til sine andre funksjoner, også være en kvalifiserings- og treningsarena for ERC. En slik tilpasning vil være arbeidsbesparende for forskere som får svært gode vurderinger på den nasjonale konkurransearenaen og som har ambisjoner om å søke ERC.

Den viktigste jobben med å identifisere forskertalenter, tilrettelegge for en god karriereutvikling og stimulere til gode ERC-søknader gjøres ved institusjonene, og de fleste er nå i gang med forskjellige typer målrettet støtte. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet har siden 2010 hatt på plass et solid støtteapparat som gir opplæring og guider potensielle søkere hele veien fra idé til fullført søknadsprosess. Ved Universitetet i Bergen starter tilretteleggingen når en potensiell søker er identifisert og vedkommende kobles med en forskningsrådgiver fra fakultetet og forskningsavdelingen i sentraladministrasjonen. Videre tilbyr UiB også stipendiatstillinger som tilleggsfinansiering for søkere som får tilslag. Ved Universitetet i Tromsø – Norges arktiske universitet er det opprettet et ERC-mentorprogram som består av generell informasjonsvirksomhet om ERC-ordningen og individuell oppfølging av søkerne. Ved Universitetet i Oslo er det i Humanistisk fakultets årsplan 2016–18 vedtatt en storstilt EU-satsing med mål om å doble EU-inntjeningen. For å få til dette brukes sterkere insentiver for å søke om midler fra EU, flere av de ansatte må bygge CV-en sin i tråd med krav som stilles av ERC, mens fakultetet vil sikre nødvendig administrativ kapasitet og kompetanse. Det største tiltaket er karriereløpsprogrammet for unge, lovende forskere. Første gruppe av deltakere er tatt opp, med oppstart i september 2016.

Selv om de humanistiske fagmiljøene i Norge har hatt relativt lav uttelling i ERC til nå, har det vært en positiv trend med flere søknader de siste årene og en langt mer målrettet satsing på talenter ved institusjonene. Det gir grunn til å forvente bedre uttelling i årene som kommer.

3.7.3 Forskningsrådets humaniora- evaluering

Fagevalueringer foretas jevnlig for å gi informasjon om hvordan andre forskere bedømmer graden av originalitet og soliditet, og dermed kvaliteten, i norsk forskning. Etter at Norges forskningsråd satte i gang med nasjonale evalueringer for snart 20 år siden, er en rekke fag blitt evaluert. Mandatene for evalueringene har dreid seg om å identifisere områder der norske forskere står sterkt internasjonalt, og områder der de står sva-

kere. Evalueringene har pekt på sammenfallende problemer på tvers av fag og institusjoner: lav mobilitet og stor grad av egenrekruttering, for svak integrering av doktorgradsstudentene i fagmiljøene, fragmentering nasjonalt og for svakt fagstrategisk lederskap. Anbefalinger som går igjen har vært økt mobilitet, mer internasjonalisering, sterkere faglig konsentrasjon, tydeligere fagstrategisk arbeid på institusjonene og sterkere akademisk lederskap.

Norges forskningsråd er nå i ferd med å evaluere humaniora i Norge på nytt. Resultater fra evalueringen vil foreligge i juni 2017. Forskningsrådet prøver ut en ny form for fagevaluering i og med humanioraevalueringen. I stedet for å evaluere disiplinene hver for seg slik de har gjort før (nordisk, historie, filosofi osv.), har de slått sammen hele humaniora og fordelt fagene på åtte paneler (religion, estetiske fag, kulturvitenskap og historiske fag osv.). Evalueringen omfatter også mer enn tidligere. Det er ikke bare omfang og kvalitet på forskningen som skal vurderes, men også samspillet mellom forskning og utdanning og de humanistiske forskernes samfunnsbidrag. Institusjonene er bedt om å melde inn eksempler der de beskriver den samfunnsinnflytelsen humanistisk forskning fra forskjellige disipliner har hatt, og peker konkret på hvilke forskningsarbeider innflytelsen stammer fra.

Når det gjelder forskningskvaliteten, skal panelenes vurderinger bygge dels på bibliometriske og andre typer kvantitative data, dels på egevaluering fra institusjonene, og dels på eksterne ekspertvurderinger av innsendte vitenskapelige arbeider.

Deler av evalueringsdesignet har vært omdiskudert. For å finne de feltene der Norge kan bli verdensledende, har Forskningsrådet bedt institusjonene om å melde inn forskergrupper «som er internasjonalt ledende, eller kan ha potensial til å bli det.» Så vil eksperter lese gjennom ett innsendt arbeid per forsker i disse gruppene, hvoretter gruppene vil få karakterer fra «excellent» (mye forskning i den internasjonale forskningsfronten) til «weak» (forskning av utilstrekkelig kvalitet og lite internasjonal publisering). Malen for forskergruppens rapporter omfatter blant annet deres etablering og utvikling, mål, publiseringsstrategi, eksternt samarbeid og støtte fra moderinstitusjonen til infrastruktur og eksperimenter.²³ Diskusjonen har bl.a. dreid seg om bruken av forskergruppetilhørighet som utvalgs-kriterium for hvilke ar-

²³ Se mandat http://www.forskningsradet.no/no/Artikkel/Evaluering_av_humanistisk_forskning_i_Norge/

Boks 3.4 Genetisk veiledning

Fagmiljøer innenfor anvendt språkvitenskap ved NTNU forsker på de språklige og kommunikasjonsmessige elementene ved genetisk veiledning. Denne forskningen har hatt betydning for kvaliteten på kommunikasjonen mellom pasient og veileder.

Genetisk veiledning utføres av helsepersonell og skal gjøre det lettere for pasienten å forstå og forholde seg til risiko for forekomst av arvelig sykdom i familien. Det å anslå risiko for sykdom basert på gentesting er et kunnskapsfelt som er i stadig utvikling i takt med teknologiske nyvinninger. Genetiske risikovurderinger dreier seg om å anslå grader av sannsynlighet for arvelig sykdom, snarere enn å tilby enkle og entydige svar.

Kunnskap om kompleksiteten i denne kommunikasjonssituasjonen er vesentlig for å forstå hvordan risiko kan kommuniseres på en god måte i veiledningssamtalene. Forklaringer og beslutningsgrunnlag som den genetiske veilederen presenterer, skal redusere eventuell usikkerhet som pasienten opplever og hjelpe vedkommende til å komme til en avgjørelse basert på forståelse av sin egen og familiens risiko for arvelig sykdom. Veiledningen danner en plattform der veiledere og pasienter sammen kan vurdere kunnskap som er avgjørende for beslutninger som pasienten må ta.

Analyser av veiledningssamtaler har bidratt til økt kunnskap hos veilederne om hvordan de best kan formidle kompleks informasjon på en slik måte at de hjelper pasientene til å forstå sin genetiske status og risikoen knyttet til denne. Forskning om sammenhengene mellom pasienters risikoforståelse og kommunikasjonen mellom veiledere og pasienter legger også noe av grunnlaget for informasjonskriv til pasienten.

beider som skal sendes inn til fagfelleevaluering, fordi de fleste humanister ikke forsker i grupper av den typen malen forutsetter, selv om mange er tilknyttet løsere organiserte faggrupper/fagmiljøer og uttrykker stor tilfredshet med det. Kunnskapsdepartementet forventer at evalueringen vil bli nøye diskutert mellom Forskningsrådet og relevante fagorganer når den foreligger.

Resultatene av fagevalueringen av humaniora kommer mest sannsynlig ikke før etter at Stortinget har behandlet denne meldingen. Det er de evaluerte institusjonene og fagmiljøene i samarbeid med Norges forskningsråd som skal følge opp evalueringen. Det er de som skal videreutvikle humaniora i Norge på best mulig måte. Denne meldingen og Stortingets behandling av den vil gi retning til arbeidet.

3.7.4 Etterslep eller egenart?

Som nevnt over har Forskningsrådets fagevalueringer pekt på noen problemer som går igjen i mange fag. Norsk forskning befinner seg ikke i forskningsfronten i tilstrekkelig grad, den er ikke tilstrekkelig organisert etter forbilde av de beste internasjonale universitetene og den blir ikke tilstrekkelig oppdatert gjennom internasjonal forskermobilitet og konkurranse. Med Fredrik Thue kan vi si at mange av de senere årenes forskningspolitiske tiltak har hatt som forutsetning at norsk forskningsproblem er dens etterslep.²⁴ For de humanistiske fagene kan det stilles spørsmål om de ikke henger ytterligere etter de andre delene av forskningssystemet, som medisin, naturvitenskapene eller deler av samfunnsvitenskapene. Men Thue peker også på at forsøk på å overføre modeller fra én institusjonell og samfunnsmessig kontekst til en annen (i denne sammenhengen særlig fra USA til Norge) sjelden gir det resultatet man hadde sett for seg, og at suksessoppskrifter fra én gren av forskningen ikke nødvendigvis lar seg overføre til en annen. Han anfører at det kan være en svakhet at strategien for internasjonalisering og flere topper i norsk forskning primært ble utviklet med referanse til naturvitenskapene, og deretter er forsøkt anvendt uten tilstrekkelige tilpasninger også på humanistiske fag.

Hvordan forskjellene mellom humanistiske og medisinske, teknologiske eller naturvitenskapelige fag tolkes, kan ha viktige implikasjoner for hvilke virkemidler som vurderes som mest formålstjenlige for å fremme kvaliteten. Skyldes det etterslep eller egenart når humanistene i større grad arbeider individuelt i tilknytning til løsere faggrupper, heller enn i mer formaliserte og sampubliserende forskergrupper? Eller når de i større grad publiserer sine resultater i form av monografier? Skyldes lavere strategisk konsentrasjon av forskningsressurser i humaniora etterslep eller egenart?

²⁴ Thue og Aven 2017, s. 17–18.

Boks 3.5 Merchants of Doubt

Naomi Oreskes er professor i vitenskapshistorie og geofag på Harvard. Sammen med Eric Conway ga hun i 2010 ut boken *Merchants of Doubt: How a Handful of Scientists Obscured the Truth on Issues from Tobacco Smoke to Global Warming*. Den viser hvordan en håndfull amerikanske forskere har brukt mye av sitt yrkesliv på systematisk og bevisst å så tvil om det vitenskapelige grunnlaget for å hevde at røyking er helseskadelig, ødeleggelse av ozonlaget er uheldig med mer. Vitenskapshistorikerne har nitid dokumentert hvordan strategier er blitt lagt og betydelige summer investert for å beskytte bl.a. tobakksindustrien og så tvil ikke bare om forskning om røyking og passiv røyking, men også om klorfluorkarbons og global oppvarming. *Merchants of Doubt* er blitt lest av fagfolk fra en rekke forskjellige disipliner, av politikere og allmennhet i mange land. Boken er et godt eksempel på en innflytelsesrik og retningsgivende monografi.

Humaniora er en samlebetegnelse på fag som er forskjellige. Svarene vil dermed variere mellom fag. Spørsmålet bringer oss likevel tilbake til et av utgangspunktene for denne meldingen, nemlig hvordan humaniorafagenes nytte skal forstås. Det handler ikke om hvordan et fag kan forandre sin egenart for å gi størst mulig kortsiktig nytte. Spørsmålet er: Gitt et fagområdes egenart, hva er dets relevans for samfunnet og hvordan stimulerer vi kvaliteten best mulig?²⁵ Både diskusjonen om humanioraevalueringens design og funnene når de foreligger kan fungere som et godt utgangspunkt for en mer nyansert tolkning av spørsmålet om hvor problemet eventuelt ligger. Kunnskapsdepartementet tar sikte på å drøfte evalueringen på et møte med institusjonene spesielt om oppfølging av denne meldingen høsten 2017 (jf. kap. 3.6.3).

3.7.5 Holbergprisen

Regjeringens tre forskningspriser, Abelprisen i matematikk, Holbergprisen i humaniora, samfunnsvitenskap, jus og teologi og Kavliprisen i astrofysikk, nanovitenskap og nevrovitenskap deles

ut for å anerkjenne fremragende vitenskapelig arbeid og stimulere interessen for grunnleggende, langsiktig forskning i samfunnet.

Abelprisen og Holbergprisen deles ut årlig og forvaltes av henholdsvis Det norske Videnskaps-Akademi og Universitetet i Bergen på vegne av Kunnskapsdepartementet. Kavliprisen deles ut annethvert år og er et samarbeid mellom Det Norske Videnskaps-Akademi, Kunnskapsdepartementet og The Kavli Foundation.

Hovedformålet med Holbergprisen er å anerkjenne banebrytende vitenskapelig arbeid innenfor humanistiske, samfunnsvitenskapelige, juridiske og teologiske fag. Arbeidet kan enten være innenfor et enkelt fag eller av tverrfaglig karakter. Prisen skal også bidra til å heve fagenes status i samfunnet og stimulere barn og unge til å bli interessert i dem. Prisvinneren skal på avgjørende måte ha påvirket internasjonal forskning på området, for eksempel ved utvikling av ny teori, ny bruk av eksisterende teorier eller ved metodene som benyttes. Holbergprisen ble opprettet av Stortinget i 2003 og utdelt første gang i 2004. Prisvinnerne kunngjøres i mars, og den høytidelige prisutdelingen finner sted i Bergen i juni hvert år.

Nils Klim-prisen ble opprettet som en del av Holbergprisens aktiviteter i 2003. Prisen tildeles årlig en nordisk forsker under 35 år innenfor de samme forskningsfeltene som Holbergprisen. Videre gjennomføres den nasjonale forskningskonkurransen «Holbergprisen i skolen» hvert år. Elever ved landets videregående skoler inviteres til å gjennomføre et forskningsarbeid med hjelp fra etablerte forskere. Begge disse tiltakene bidrar til å stimulere barn og unge til å bli interessert i forskning.

Holbergprisen har i løpet av de årene den har eksistert befestet seg som en prestisjetung internasjonal pris innenfor humaniora, samfunnsvitenskap, jus og teologi. Universitetet i Bergen arbeider systematisk for å gjøre prisen mer kjent og øke anseelsen internasjonalt.

Abelprisen og Holbergprisen ble opprettet av Stortinget i henholdsvis 2002 og 2003 som likestilte og sammenlignbare priser innenfor ulike fagområder. I 2017 har Abelprisen en ramme på 14,9 mill. kroner, mens Holbergprisens ramme er på 11,9 mill. kroner. Ulikheten skyldes finansielle forhold da prisene ble opprettet. Det er ingen faglig grunn til at de to prisene skal ha ulik ramme, og det er ønskelig at de er sammenlignbare og behandles likt. Regjeringen vil derfor øke rammen for Holbergprisen til samme nivå som for Abelprisen.

²⁵ Torbjørn Røe Isaksen, «Melding til alle humanister», *Morgenbladet*, 11. desember 2015.

3.8 Humaniora i instituttsektoren

Forskningens organisering påvirker resultatene som oppnås. Det kan stilles spørsmål ved om det er tilstrekkelig dynamikk i strukturen for humanistisk forskning i Norge til å ta ut potensialet for faglig nyskaping og gi de humanistiske fagene en bredere kontaktflate mot samfunnet. Humaniora skiller seg fra andre fagområder ved at det meste av forskningen foregår på universitetene og høyskolene. Til forskjell fra samfunnsvitenskap, realfag og teknologi, der forskningsinstitutter og forskning og utvikling i nærings- og samfunnsliv for øvrig bidrar til bedre kanalisering av kunnskapen, må humaniora dermed stimuleres til selv å søke ut mot samfunnet.

Det finnes innslag av humanistisk forskning på alle de fire arenaene under den statlige basisfinansieringsordningen for forskningsinstitutter. Humanister bidrar i en rekke prosjekter ved flere av de samfunnsvitenskapelige instituttene med historiske, etiske, filosofiske, kulturelle, kreative og språklige perspektiver, som oftest innenfor en tverrfaglig ramme. Eksempler er Uni Research Rokkansenteret og Fredsforskningsinstituttet (PRIO). Det finnes også et betydelig humanistisk forskningsmiljø ved Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU), som hører hjemme på miljøarenaen. Eksempler på internasjonalt ledende fagmiljøer er etikk i krig og fred-miljøet ved PRIO og TERRA-miljøet ved Forsvarets forskningsinstitutt, som studerer terrorisme og asymmetriske trusler mot norsk og internasjonal sikkerhet. Flerfaglig forskning med betydelige faghistoriske komponenter har bidratt til originalitet og dermed i sin tur til videre utvikling av de humanistiske fagene som er involvert.

Totalt sett har likevel de humanistiske fagene en marginal posisjon ved de norske forskningsinstituttene. Statistikk fra NIFU viser at det i 2015 ble utført 218 faglige årsverk av humanister innenfor en instituttsektor som til sammen omfattet om lag 6655 faglige årsverk, altså en andel på bare 3,3 prosent.

For mange av forskningsinstituttene utgjør oppdragsinntekter en vesentlig del av omsetningen, og oppdragsandelen regnes som et mål på instituttets relevans. Instituttene er markedsorientert, og den lave andelen humanister kan ses som en indikasjon på manglende etterspørsel etter humanistisk oppdragsforskning i et kommersielt marked. Dette kan igjen ses på som en del av et

større bilde, jf. kapittel 8 om humaniora og arbeidslivet.

Noen av forskningsinstituttene har de handlingsrettede programmene i Norges forskningsråd som en stor inntektskilde. Disse programmene er uttrykk for at staten, og dermed samfunnet, ønsker å bidra til kunnskapsutvikling og kapasitetsbygging på områder med markedssvikt. Hvis et forskningsinstitutt har en høy andel inntekter fra slike programmer, regnes det derfor også som et mål på relevans sammen med andelen eksterne oppdrag.

Det er ikke mange av Forskningsrådets handlingsrettede programmer som retter seg inn mot humanistiske tilnærminger. Det kan være et uttrykk for manglende interesse fra forskningsfinansierende departementer, men det kan også skyldes en manglende tradisjon for å se humanistiske fagområder og miljøer som relevante.

Forskningsinstituttenes styrke ligger i kombinasjonen av vitenskapelig kvalitet og samfunnsmessig relevans eller anvendbarhet. Mye av det de driver med er utfordringsdrevet forskning rettet mot samfunnsspørsmål. Slik sett kan et større innslag av humanistisk forskning i instituttsektoren bidra både til faglig utvikling og til å øke samfunnsrelevansen for humaniora, og samtidig utvide kunnskapsbasen for instituttenes virksomhet.

Institutter som har basisfinansiering fra Norges forskningsråd, evalueres nå gruppevis. I den avsluttende oppsummerende evalueringen vil det være naturlig med en samlet vurdering av instituttene rolle i forsknings- og innovasjonssystemet, med et særlig blikk på den humanistiske forskningens plass i instituttsektoren.

En annen modell for institusjonell organisering av humanistisk forskning finnes i såkalte humaniorasentre som er opprettet ved flere universiteter i utlandet. Senteret TORCH (The Oxford Research Centre in the Humanities) er et eksempel. Det ble opprettet i 2013 og består av en kjernestab på rundt 10 personer, 10–20 «visiting research fellows» og 20 til 30 «early career fellows». Senteret driver en målrettet utadrettet virksomhet, samtidig som det er tilknyttet Universitetet i Oxford. TORCH har blitt et viktig bidrag til faglig fornyelse ved universitetet og har skapt en ny møteplass for tverrfaglig samarbeid, samtidig som kontakten med verden utenfor har blitt bedre og bredere.

3.9 Forventninger og tiltak

Regjeringen forventer:

- at universitetene og høyskolene fortsetter arbeidet med å heve kvaliteten og øke gjennomføringsgraden i de humanistiske studiene, særlig på bachelornivå og ph.d.-nivå
- at institusjonene utvikler en kultur for å gjenkjenne og ivareta talent så tidlig og så godt som mulig
- at institusjonene utvikler forutsigbare karriereveier og tilbyr beslutningsstøtte til kandidatene når de skal velge videre karriere i eller utenfor akademia
- at universitetene og høyskolene vurderer behovet for institusjonelle initiativer som kan styrke anvendbarheten av humanistisk forskning i et kommersielt marked

Regjeringen vil:

- fremme forslag om endring i lov om universiteter og høyskoler slik at institusjonene selv kan fastsette utfyllende spesielle opptakskrav
- stimulere til utvikling av tilbud for de mest talentfulle og motiverte studentene, herunder bruk av talentprogrammer eller forskerlinjer i flere fag
- i samarbeid med universitetene og høyskolene ta initiativ til å kartlegge hva som er det reelle frafallet innenfor humaniorastudier på bachel-

ornivå og hva som kan forklares med registreringsproblemer

- etablere et rektormøte i forbindelse med innføringen av utviklingsavtaler for universitetene og høyskolene
- invitere universitetene og høyskolene til et møte om oppfølgingen av denne meldingen høsten 2017, der dagsorden vil inkludere bl.a. sikring av små og utsatte fag og humanioras forhold til skolen
- utrede hensiktsmessige mekanismer for særfinansiering av utsatte studietilbud og fagområder
- følge opp spørsmålet om koordinering og arbeidsdeling på nordisk nivå under norsk formannskap i Nordisk ministerråd i 2017
- følge opp humanioraevalueringen gjennom dialog med institusjonene
- be Norges forskningsråd om å samarbeide tettere med relevante humanistiske fagorganer om hvordan virkemidler for å stimulere fagintern forskningskvalitet best kan utformes for å samvirke godt med institusjonenes eget kvalitetshevingsarbeid
- øke rammen for Holbergprisen til samme nivå som Abelprisen
- foreta en samlet vurdering av instituttsektorens rolle i forsknings- og innovasjonssystemet, og av om sektoren er godt tilpasset fremtidige behov, når alle områdene er ferdig evaluert. I vurderingen skal den humanistiske forskningens plass i instituttsektoren ses på spesielt

4 Humaniora i arkiver, biblioteker, museer, kulturminneforvaltning og kunstinstitusjoner

4.1 Arkiver, biblioteker og museer

Arkivene, bibliotekene og museene er kulturarv- og kunnskapsinstitusjoner som samler inn, tar vare på, gjør tilgjengelig og formidler informasjon og kildemateriale som gir innsikt i samfunn, språk, kultur og naturforhold gjennom tidene. Samlingene omfatter arkivmateriale og publisert materiale i ulike medietyper, så vel som menneskeskapte gjenstander og gjenstander fra naturen. Samlingene har stor betydning som kilder for forskning, undervisning og kunnskapsutvikling på mange fagområder. En rekke fag er for eksempel avhengig av gode arkiver – fra historiefaget, enten det tar for seg de store historiske begivenheter, utviklingen av seder og skikker eller enkeltpersoners liv og virke, til klimaforskning og medisinsk forskning. For å sikre samlingenes verdi for forskning må alle deler ved samlingsarbeidet være basert på et solid faglig grunnlag innenfor flere disipliner og være innrettet mot nåværende og fremtidige forskningsbehov.

Arkivene, bibliotekene og museene forvalter fellesskapets ressurser og skal være tilgjengelige for alle. De gir befolkningen tilgang til dokumentasjon, informasjon og kunnskap, og tilbyr kunnskapsbaserte opplevelser i form av utstillinger og arrangementer. Mange av institusjonene er dessuten sentrale møteplasser i sine lokalsamfunn. Folkebibliotekene er landets største og viktigste formidler av skjønnlitteratur og lesing, både for barn og voksne. Denne rollen er understreket og styrket med endringer i folkebibliotekloven som trådte i kraft 1. januar 2014, og er en nøkkel til fremtidens bibliotek. Regjeringen la frem Nasjonal bibliotekstrategi 2015–2018 høsten 2015, der det ble gjort tydelige grep for å bidra til et ytterligere løft for folkebibliotekene som møteplass og arena for læring og kulturopplevelser. Folkebibliotekene i alle landets kommuner har også vist seg som en særlig drivkraft for integrering av minoriteter i det norske samfunnet. Arkivene, bibliotekene og museene støtter dermed opp under utviklingen av demokrati, samfunn og meningsdan-

nelse og er en essensiell del av infrastrukturen for en åpen og opplyst samtale, tuftet på den enkeltes rett til å ytre seg fritt og ha tilgang til et mangfold av informasjon.

Det foregår en betydelig forsknings- og utdanningsvirksomhet ved institusjonene selv. Nasjonalbibliotekets politikk for fagutvikling og forskning har som mål å heve både omfanget av og nivået på forskningen som bygger på samlingene. Dette er utgangspunktet for samlingsoppbygging, metodeutvikling og utvikling av fag- og forskningskompetanse hos de ansatte. Forsknings- og utviklingsvirksomheten i Arkivverket skal understøtte etatens samfunnsoppdrag, bidra til kunnskapsdannelse på Arkivverkets ansvarsområder og legge et godt vitenskapelig grunnlag for etatens arbeid med og for arkiver. Denne virksomheten har to hovedområder: et arkivrettet som springer ut av Arkivverkets rolle som myndighets- og tilsynsorgan for statens og kommunens arkivdannelse, og et historierettet som springer ut av rollen som depotinstitusjon for statlige og private arkiver. Mange museer har styrket sin forskningsvirksomhet etter at forskning ble løftet frem som sentral arbeidsoppgave i St.meld. nr. 49 (2008–2009) *Framtidas museum*. De siste årene har mange museumsansatte forsvart sine doktorgradsavhandlinger, flere med doktorgrad ansettes, og de produserer stadig flere fagfelleverderte publikasjoner. Forskningskompetansen og mulighetene for å drive forskning ved museene varierer imidlertid fremdeles.

Universitetene er selv viktige museumseiere. Universitetsmuseenes samlinger som primærkilder, og som kilder til forskning og forvaltning for en rekke fagområder innenfor humaniora, naturvitenskap og for natur- og kulturminneforvaltning, ble trukket frem i St.meld. nr. 15 (2007–2008) *Tingenes tale*. Universitetsmuseene er veletablerte arenaer for dialog med samfunnet gjennom utstillingsvirksomhet, omvisninger og arrangementer som åpner for ordskifte mellom forskere og publikum på nye måter. Universitetsmuseene har i så

Boks 4.1 22. juli-senteret

22. juli-senteret forteller historien om terrorangrepene i regjeringskvartalet og på Utøya 22. juli 2011, og om det norske samfunnets håndtering i etterkant. Senteret er lokalisert i regjeringskvartalet i Oslo, inne i den mest utbombede delen av Høyblokka, hvor sporene etter terroreren er mest synlige. Her vises stedet hvor angrepet startet, og her vises objekter, bilder, filmklipp og tekster som har til felles at de er direkte knyttet til hendelsen eller til bearbeidelsen av den. Senteret åpnet på fireårsdagen for terroreren, til stor nasjonal og internasjonal oppmerksomhet. NRK1 og TV2 sendte direkte fra åpningen, og nåværende statsminister, to tidligere statsministre og stortingspresidenten deltok.

22. juli-senteret er utviklet av en forskergruppe ved Institutt for historiske studier, NTNU, og arkitekt Atle Aas. Innholdet bygger på forskningsprosjektet «July 22 and the negotiation of Memory» som studerer de norske minneprosessene etter 22. juli (på Utøya, i Oslo og andre steder) i et internasjonalt perspektiv. Senteret er utformet i tett dialog med forskergruppens internasjonale nettverk, med 9/11 Memorial Museum i New York i en særlig aktiv rolle. Kontakten med Nasjonal Støttegruppe og AUF har vært like viktig. Formidling av fortid krever

historiefaglig presisjon. Formidling av terror i nær samtid krever ivaretagelse av verdigheten til de berørte, de etterlatte og de overlevende. Senteret ble derfor til gjennom en dialogbasert og lyttende arbeidsmetodikk hvor forskere, arkitekt og berørte jobbet tett sammen. Dette har gitt de berørte stort eierskap til senteret og har også bidratt til velfungerende løsninger, som egne skjermede «soner» for de 77 ofrene (Minnerommet) og for overlevende som forteller sine historier (Vitnerommet).

22. juli-senteret er et eksempel på hvor kort veien fra pågående forskning til bred og allmennrettet formidling kan være innenfor humaniora. Senteret har fått svært gode anmeldelser og mottok i løpet av sitt første år 70 000 besøkende. Senteret samarbeider tett med skoleverket. Dermed er det også et eksempel på at historie- og minneforskning raskt kan få direkte samfunnsvirkning med stort nedslagsfelt. Arbeidet med 22. juli-senteret har også avledet nye forskningsbaserte formidlingsprosjekter. Den samme forskningsgruppen ved NTNU er, sammen med arkitekt Aas, ansvarlig for utstillingsdelen i det nye læringscenteret på Utøya, som åpnet 22. juli 2016.

måte en sentral rolle i demokratiseringen av kunnskap.

Digital teknologi har og har hatt stor betydning for å tilgjengeliggjøre og formidle samlinger i institusjonene som ivaretar vår kollektive hukommelse, se nærmere omtale under punkt 5.4.

Det er viktig med et godt samspill mellom arkiver, biblioteker, museer og universiteter, høyskoler og forskningsinstitutter. En forutsetning for at kulturarvinstitusjonene kan ivareta sine oppgaver og sitt samfunnsoppdrag på en tilfredsstillende måte, er at det utdannes gode humanister. Flere av arkivene og museene har siden tidlig på 2000-tallet samarbeidet med universitetene om gjennomføring av særskilte studiefag.

Flere innspill til meldingsarbeidet peker på behovet for tiltak for å stimulere til mer forsknings-samarbeid mellom universiteter og høyskoler og forskere i arkiver, biblioteker og museer, samt behovet for forskningsmidler som er tilpasset de sistnevnte institusjonenes egenart og kapasitet

som forskningsinstitusjoner. Disse behovene vil bli vurdert i forbindelse med videreutvikling av de forskningspolitiske virkemidlene på feltet.

4.2 Kulturminner og kulturmiljøer

Alle landskap, fra tette bylandskap og jordbrukslandskap til tilsynelatende uberørte utmarks- eller fjellandskap, inneholder spor etter menneskene som har brukt dem gjennom tidene. For å forstå både historien og miljøet bedre er det viktig å se på sammenhengen mellom naturgrunnlaget og menneskenes bruk av det. Større kulturmiljøer og landskap utgjør dessuten en viktig del av miljøets opplysningsbank. De forteller hvordan mennesket har tatt naturen i bruk, delvis omformet den og påvirket utviklingen av den. Kulturarven kan bidra med kunnskap om og innspill til en bærekraftig ressursforvaltning. Den kan gi innsikt i hvordan miljøproblemer er oppstått og forståelse

Boks 4.2 Stiklestad nasjonale kultursenter

Stiklestad nasjonale kultursenter ble opprettet som nasjonal knutepunktinstitusjon i 1996 og har spesielt ansvar for formidling av kunnskap om Olav den hellige, om slaget på Stiklestad i 1030 og om den delen av norsk historie og samfunnsutvikling som kan knyttes til Stiklestad og Hellig-Olav.

I 2030 er det tusen år siden slaget på Stiklestad. Slaget har hatt en spesiell stilling i den nasjonale historieskrivningen i Norge. Det er knyttet til forestillingen om Norge som rike, og Olav Haraldsson, Olav den hellige, har i snart et millennium vært et fremtredende symbol for Norge, for landets sentralinstitusjoner og for norsk kultur.

Stiklestad nasjonale kultursenter har nå begynt arbeidet med tusenårsjubileet ut fra tittelen: «1030–2030. Norge i tusen år». Det forestående jubileet gir anledning til å sette søkelys på nasjon, samfunn, religion og identitet i en fortidig, samtidig og fremtidig kontekst. Med dette som utgangspunkt har senteret skissert to hovedambisjoner for 2030. Den første er å skape en nasjonal jubileumsmarkering som er inkluderende og samtidsrelevant. Den andre er å bruke jubileet som en anledning til å jobbe for et nasjonalt kunnskapsløft knyttet til spørsmålet om hva Norge har vært, er og bør være. Samlet skal dette resultere i et jubileum preget av refleksjon og dialog om det norske samfunnet.

for hvordan de kan løses. En avgjørende forutsetning for at samfunnsutviklingen skal være bærekraftig er at samfunnet treffer sine valg ut fra et langsiktig tidsperspektiv.

Internasjonalt er det i de senere år blitt en sterkt økende interesse for og oppmerksomhet rettet mot å se på kulturarven som ressurs og miljøgode, på tilsvarende måte som man har gjort i Norge fra opprettelsen av Miljøverndepartementet i 1972. I Europarådets rammekonvensjon om kulturarvens verdi for samfunnet (Faro-konvensjonen) fra 2005 defineres kulturminner som ressurser, nedarvet fra fortiden, som folk oppfatter som et uttrykk for deres stadig endrete verdier, tro, kunnskap og tradisjoner. De inkluderer alle aspekter ved miljøet og er et resultat av interaksjo-

nen mellom mennesker og omgivelsene gjennom århundrene.¹

I ekspertgrupperapporten *Getting cultural heritage to work for Europe* (2015),² som er et sentralt grunnlagsdokumentet i EUs rammeprogram Horisont 2020, understrekes det at kulturarven i stadig økende grad blir sett på som en positiv bidragsyter til det europeiske bruttonasjonalproduktet. I rapporten pekes det på at kulturarven nå anerkjennes som en vesentlig del av Europas underliggende sosioøkonomiske, sosiale, kultur- og naturbaserte kapital. I følge rapporten representerer dette en vesentlig perspektivendring ettersom kultur og kulturarv tradisjonelt er blitt sett på som en utgiftspost.

I april 2017 lanserer Europarådet kulturminne-strategien «European Cultural Heritage Strategy for the 21st Century». Formålet med strategien er å fremme en felles og samlende tilnærming til kulturarven og hvordan den skal forvaltes i et Europa i endring.

Kulturarven kan også være et bidrag til en bærekraftig samfunnsutvikling. Dette er et av hovedfunnene i det EU-støttede prosjektet «Cultural Heritage Counts for Europe» fra 2015.³ Fire elementer for verdiskaping i bred forstand legges til grunn for analysen: miljømessig, kulturell, sosial og økonomisk verdiskaping. Dette er de samme kriteriene som lå til grunn for det norske utviklingsprosjektet «Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet» (2006–2010).⁴

4.3 Humaniora og kunsten

Kultursektoren avhenger av både praktisk kunnskap og akademisk kunnskap og vilje til å se på hvordan disse to perspektivene sammen kan utvikle både nye uttrykk og ny kunnskap om kunst og kultur. Kunnskap om forholdet mellom kunstnerisk praksis og kvalitet er sentralt for kunnskapsutviklingen om og for kunstinstitusjonene. Kombinasjonen av praktisk kunnskap og akademisk/teoretisk kunnskap kan bidra til å styrke den generelle forskningen på kulturfeltet. Humaniora kan bidra med teori for å sette kunstpraksis og kvalitet inn i en vitenskapelig sammenheng.

¹ <http://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/faraction-plan>

² European Commission, *Getting Cultural Heritage to Work for Europe*, 2015.

³ <http://blogs.encatc.org/culturalheritagecountsforeurope/outcomes/>

⁴ Riksantikvaren, *Kulturminner i bruk – Verdi, vekst og vern*, 2011.

Kunstutdanningsinstitusjoner har de siste årene i økende grad markert seg som forskningsinstitusjoner, og det er lagt til rette for flere forskningsstillinger. Fagmiljøer på høyskole-/universitetsnivå er sentrale når det gjelder å belyse kunstens plass og funksjon i samfunnet.

Forskningsgruppen Kunst og sosiale relasjoner ved Universitetet i Agder forsker på hvordan kunst etablerer og utvikler sosiale relasjoner og skapende felleskap på andre arenaer enn kunstarenaen, blant annet innenfor helse, skole og barnehage, og hvordan bidrag fra ulike samfunnsgrupper kan øve innflytelse på utøvende og skapende kunstneriske praksiser. Slike forskningsprosjekter og forskning innenfor by- og stedsutvikling kan bidra i møtet med samfunnsutfordringer knyttet til økt innvandring og demografiske endringer.

Estetiske og kunstvitenskapelige fag bidrar med perspektiver på kunstens plass i samfunnet og kunstopplevelsen som en vei til erkjennelse. Humaniora kan hjelpe oss å forstå hva som skjer i møtet mellom et kunstverk og en betrakter, leser eller lytter. De gir oss også en veiviser til kunstrykk fra andre tider og steder. I den mye omtalte boken *Kapitalen i det 21. århundre* skriver for eksempel den franske økonomen Thomas Piketty om 1800-tallet at «romanforfatterne beskrev effektene av [sosial] ulikhet med en kraft og presisjon som verken statistisk eller teoretisk analyse kan måle seg med». Som eksempler bruker han Balzac og Jane Austen.

Kunstscenen kan også ses som en gründerscene, og utviklingen av kunstmuseene forutsetter at det forskes.⁵ Forskning ved universiteter og ved museene bidrar til å reaktualisere og utvikle kunsthistorien og gjøre klassikere interessante igjen. Selv om kunstnerne er historiske, så er det ny kunnskap som gjør dem interessante i dag. Den internasjonale lanseringen av kunstnerne Nikolai Astrup (1880–1928) og Peder Balke (1804–1887) i dette århundret er et resultat av forskning. Like viktig er det å utvikle samlingen ned nålevende kunstnere. Kontakt mot resten av kunstscenen forutsetter forskning på samtidskunstscenen.

Museene jobber systematisk med å forvalte, bygge ut og forske på egen samling, og har en enestående mulighet til å bedrive forskning. Gjennom forskning og utvikling kan et kunstmuseum bidra til på å bygge en interessant kunststoffentlighet fordi ny kunnskap gjør det mulig å lage origi-

nale utstillinger – noe som igjen kan inspirere andre i kunstverdenen.

4.4 Digitalisering av arkiver, biblioteker, museer og kunstsamlinger

Digital teknologi representerer både store muligheter og utfordringer for arkivene, bibliotekene og museene. Digitalisering gjør samlingene og informasjonen om dem mer tilgjengelig, både for forskere og et bredere publikum. Samtidig kan teknologidringene medføre økt sårbarhet for bevaringsverdig, digitalt materiale.

De kunst- og kulturhistoriske museene har gjenstandsdata-baser som gir oversikter over samlingene (kataloger) og annet digitalisert kildemateriale. Databaser over samlinger fra 169 museer er koblet sammen og gjort tilgjengelige via Digitaltmuseum.no, men det varierer hvor stor del av samlingene som er ferdig digitalisert ved det enkelte museum. Digitaltmuseum.no omfatter ikke de seks universitetsmuseene, som har egne systemer. Ved universitetsmuseene er kildematerialet bare delvis digitalisert og ennå ikke tilgjengelig i en felles databasetjeneste. Universitetsmuseenes samlingsportaler, unimus.no, gir imidlertid tilgang til flere samlinger, blant annet en omfattende arkeologisk gjenstandsbase.

Arkivportalen er et nasjonalt nettsted for publisering av kataloginformasjon om arkiv. Den har informasjon om 5,3 millioner arkivenheter i arkivinstitusjonene. Arkivenes digitalisering omfatter skanning av papirdokumenter og transkribering av håndskrift til maskinlesbar og dermed søkbar tekst. Tilgjengeligheten til arkivene er økt gjennom digitalisering av de mest etterspurte dokumenttypene som folketellinger, kirkebøker og tinglyste eiendomsopplysninger. Ved utgangen av 2015 hadde arkivene digitalisert 65 millioner sider.

Nasjonallibloteket samler inn, bevarer og tilgjengeliggjør publisert materiale i alle medier, og pliktavleverte dokumenter utgjør kjernen i samlingene. Biblioteket har som mål å digitalisere hele samlingen og alle medietypene i den. Med sin digitalisering av bøker, aviser og tidsskrifter har Nasjonallibloteket etablert et av verdens mest omfattende digitale korpus. I 2012 ble Bokhylla-avtalen, en avtalelisens mellom Nasjonallibloteket og Kopinor som gir Nasjonallibloteket rett til å formidle rettighetsbelagte trykte bøker utgitt i Norge til og med år 2000, gjort permanent. Innen utgangen av 2017 vil 250 000 rettighetsbe-

⁵ Se f.eks. Nicolai Strøm-Olsen, «Museum ved milepælen», *KUNSTforum*, 9. februar, 2017.

lagte bøker være gratis tilgjengelige på nett for alle med norsk IP-adresse.

Det pliktavleverte materialet ved Nasjonalbiblioteket er kun til bruk som kildemateriale for forskning og dokumentasjon. Det er satt i gang et arbeid for å legge til rette for et digitalt skifte, der kildematerialet som førstevalg skal tilgjengeliggjøres digitalt på en sikker og praktisk måte. Kulturdepartementet har gjennomført en bred høring av endringer i forskrift at 25. mars 1990 om avleveringsplikt for allment tilgjengelige dokumenter og forskrift av 21. desember 2001 nr. 1536 til åndsverkloven som skal muliggjøre dette.

I det stadig mer av den skriftlige kommunikasjonen skjer digitalt, har det vært viktig å sikre dette kildematerialet. Med ikrafttredelse 1. januar 2016 ble lov av 9. juni 1989 om pliktavlevering endret for å legge til rette for systematisk innsamling av materiale fra det norske internettdomenet og regulert tilgjengeliggjøring av dette materialet for forskning og dokumentasjon.

De språkvitenskapelige miljøene ved norske universiteter har lang erfaring med å etablere og utvikle tekstkorpus (store samlinger av digitale tekster), språkdata-baser og teknologiske løsninger og verktøy. Disse brukes både til forskning og språkteknologisk utvikling. I 2010 startet etableringen av Norsk språkbank. Språkbanken er en samling av digitale språkressurser under stadig utvikling, og er en nasjonal infrastruktur for språkteknologi og forskning. Språkbanken driftes av Nasjonalbiblioteket.

Det er viktig at de aktuelle fagmiljøene sørger for å samle inn datamateriale og tar initiativ til å etablere infrastrukturer for å digitalisere, systematisere og gjøre data tilgjengelige. Når det opprettes nye databaser, må det tas hensyn til behov for datautveksling på tvers av datasystemer og plattformer, og databasene må bygges opp i tråd med internasjonale standarder for metadata.

Utfordringer knyttet til innsamling og bevaring av digitalt skapt kulturarvsmateriale er en aktuell problemstilling på arkivområdet. Dagens dokumentproduksjon foregår i elektroniske systemer, og det medfører utfordringer knyttet til arkivering, avlevering og langtidsbevaring. På grunn av endringer i programvare og lagringsmedier, er det risiko for informasjonstap i digitalt skapte dokumenter. Tap av informasjon vil være et problem for tilgangen til kilder om vår samtid, både for forskere, enkeltpersoner med behov for dokumentasjon og i et allment kulturperspektiv.

Boks 4.3 Norsk museumstidsskrift

Norsk museumstidsskrift er et vitenskapelig tidsskrift som eies av Norsk museumsforbund. Det kommer ut med to hefter per år-gang, og har så langt kommet med ett hefte i 2015 og ett i 2016. Tidsskriftet publiseres med gull åpen tilgang. Alt innhold kan fritt lastes ned fra Universitetsforlagets elektroniske database Idunn.no, i html- og pdf-format. Målet er å løfte forskning om museumsfeltet og aktuelle faglige spørsmål gjennom nyanserte og utfordrende vitenskapelige originalartikler, bokmeldinger/ bokessays og forskningsbaserte utstillingskritikker.

Norsk museumstidsskrift ønsker å favne bredden av forskning ved de norske kulturhistoriske, kunsthistoriske og naturhistoriske museene, både med hensyn til temaer og faglige perspektiver. Det skal ikke låses til temaer knyttet til museers virksomhet, men gi rom for publisering av relevant forskning i universitets- og høyskolesektoren innenfor museologi, kunsthistorie, kulturhistorie, arkeologi, historie, konservering, realfag, samt andre relevante fag. Tidsskriftet har med andre ord potensial til å romme arbeider fra mange ulike fagfelter, i tillegg til å være en publiseringskanal for flerfaglige og tverrfaglige studier.

4.5 Forskning utført ved arkiver, biblioteker og museer

Forskningsaktiviteten ved arkiver, biblioteker og museer har økt de siste årene og bidrar til kvalitetsheving i virksomheten. En av utfordringene er at det finnes få, norske godkjente publiseringskanaler på nivå 1 som inkluderer hele bredden av forskningen i sektoren. For å bøte på dette når det gjelder museer, opprettet Norges museumsforbund i 2015 Norsk museumstidsskrift. Andre tiltak initiert av enkeltinstitusjoner er opprettelsen av Museumsforlaget ved Museene i Sør-Trøndelag, og nivå-1 godkjente skriftserier (Anno museum) og årbøker (Norsk Maritimt/Norsk Folke-museum, Nasjonalmuseet avd. arkitektur mfl.)

Et viktig skritt på veien mot større åpenhet og tilgjengeliggjøring av forskningsresultater og bedre kontakt og samarbeid om forskning og formidling både innad i arkiver, biblioteker og mu-

seer og mellom disse institusjonene og universitetene og høyskolene vil være å gi arkiver, biblioteker og museer anledning til å registrere sine forskningsarbeider og andre publikasjoner og faglige aktiviteter i forskningsinformasjonssystemet CRISTin på lik linje med universiteter og høyskoler, forskningsinstitutter og helseforetak. (Nærmere om CRISTin, se kap. 6.1). Det vil gjøre rapporteringen lettere og mer enhetlig for arkivene, bibliotekene og museene. Virksomheten og ressursene der vil bli lettere tilgjengelige og mer synlige både innenfor de enkelte institusjonene, for forskerkolleger i andre sektorer, for myndigheter, for næringsliv og for allmennheten.

4.6 Forventninger og tiltak

Regjeringen forventer:

- at arkiver, biblioteker, museer, kultuminneforvaltning og kunstinstitusjoner fortsetter det positive kvalitetshevingsarbeidet i institusjonene

Regjeringen vil:

- vurdere tiltak for å stimulere til mer forskningssamarbeid mellom universiteter og høyskoler og forskere ved arkiv, biblioteker og museer, samt behovet for forskningsmidler som er tilpasset de sistnevnte institusjonenes egenart og kapasitet som forskningsinstitusjoner, i forbindelse med videreutvikling av de forskningspolitiske virkemidlene på feltet
- legge til rette for at forskning og andre relevante aktiviteter utført ved arkiver, biblioteker og museer kan registreres i forskningsinformasjonssystemet CRISTin

5 Publiseringmønstre i humaniora

5.1 Situasjonen i dag

Mer enn 13 000 vitenskapelige humanistiske arbeidere ble publisert i Norge i perioden 2011–2015. Litt mer enn halvparten (56 prosent) av arbeidene er publisert i form av artikler, 40 prosent er kapitler i bøker (antologier) og 4 prosent er monografier. 56 prosent av publikasjonene er på engelsk, 37 prosent på norsk. Tysk er det tredje viktigste publiseringsspråket, fulgt av fransk, dansk og spansk. Universitetet i Oslo er den klart største bidragsyteren. Det står for mer enn en fjerdedel av publiseringspoengene (se tekstboks om CRISTIN, Norsk vitenskapsindeks og publiseringspoeng). Universitetet i Bergen er den nest største, med 15 prosent av poengene, mens Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet og Universitetet i Tromsø – Norges arktiske universitet står for henholdsvis 9 og 11 prosent av publiseringspoengene. Når det gjelder sampublisering, er det slik at 14 prosent av publikasjonene har medforfattere fra andre land, mens 7 prosent har medforfattere fra andre norske institusjoner.¹

Siden mange av de vitenskapelige publikasjonene i humaniora ikke er omfattet av de tilgjengelige internasjonale bibliografiske databasene, finnes det få gode internasjonale sammenligninger av publiserings- og siteringsmønstre på dette fagområdet.

5.2 Særtrekk ved publisering i humaniora

I innspill til meldingen og i medieinnlegg uttrykkes det bekymring for det som oppfattes som manglende forskningspolitisk anerkjennelse av, og forståelse for, særegne publiseringmønstre og forskningsformidlingstradisjoner i visse humanistiske fag. I naturvitenskap, medisin og teknologi går det et klart skille mellom publisering for kompetente fagfeller og populærvitenskapelig formid-

ling til et bredere publikum. Innenfor en del humanistiske disipliner er et slikt skille vanskeligere og kanskje heller ikke alltid ønskelig å trekke, og diskusjoner har vært ført om hvordan internasjonalisering og publisering for fagfeller kan balanse-res godt mot forpliktelsene overfor samfunnet som forskningen utgår fra.

Med hensyn til spørsmålet om hva som teller er en del humanister opptatt av leksika, ordbøker, språkbanker, kritiske tekstutgaver, kataloger og samlingspublikasjoner, utgivelse av lærebøker og monografier for et større publikum. De mener det er vanskelig å fremme forståelsen for forskningsgehalten i slik faglig virksomhet, og de mener at humanistiske fag har et formidlingsansvar, særlig for spesifikt norsk materiale og norsk kultur, som en viktig del av fagenes samfunnsoppdrag. En lokalhistorisk bok, en biografi eller en institusjons- eller bedriftshistorie kan for eksempel være både et originalt forskningsarbeid og samtidig rettet mot et bredere publikum. Konkret har mye av diskusjonen dreid seg om de såkalte tellekantene, dvs. om publiseringsindikatoren i finansierings-systemet for universiteter og høyskoler. Av en samlet bevilgning på 34,5 mrd. i 2017 omfordeles 550 mill., dvs. ca. 1,6 prosent av finansieringen, mellom institusjonene ut fra publiseringsdata de har meldt inn til Norsk vitenskapsindeks (NVI) i 2015.

Enkelte har vært opptatt av dette punktet i NVIs rapporteringsinstruks:

Ikke alle monografier og antologier tilfredsstillter kravene til vitenskapelighet [original kursiv]. «Vekt på forskning» nevner spesifikt lærebøker (bøker skrevet spesifikt for undervisningsformål), og bøker rettet mot allmenntilmarkedet, som kategorier som ikke skal telle som vitenskapelige monografier/antologier. Ut fra den generelle definisjonen vil normalt heller ikke følgende publikasjonstyper kunne rapporteres: Populærvitenskapelige bøker, debattbøker, arbeidsrapporter og notater, oppslagsverk, antologier/artikkelsamlinger som ikke presenterer original forskning, redigerte verk, annen

¹ Dag W. Aksnes og Hebe Gunnes, *Evaluation of research in the humanities in Norway: Publication and research personnel. Statistics and analyses*, NIFU Report 2016: 14, s. 7.

Boks 5.1 Forskningsinformasjonssystemet CRISStin

CRISStin (Current Research Information System in Norway) er et forskningsinformasjonssystem for helseforetakene, forskningsinstituttene og universitetene og høyskolene. Fra januar 2017 inngår det i CERES – Nasjonalt senter for felles systemer og tjenester for forskning og studier. Et av de viktigste formålene med systemet er å samle all registrering og rapportering av forskningsaktiviteter for disse institusjonene i et felles system. Dette gir forskerne ett sted å registrere og forenkler registrering av sampublikasjoner. Systemet inneholder følgende hoveddeler:

Forskningsresultater – Norsk vitenskapsindeks

Tjenesten for forskningsresultater inneholder dokumenterbare resultater fra forskningsaktiviteter. En helt sentral del i resultat-tjenesten er publiseringsdatabasen Norsk vitenskapsindeks (NVI). Her skal institusjonene rapportere data om vitenskapelige monografier, vitenskapelige artikler i antologier og vitenskapelige artikler i tidsskrifter og serier. De enkelte publikasjonene må tilfredsstille definisjonen på vitenskapelig publisering fra Universitets- og høyskolerådet, og publikasjonskanalene må være godkjent. Registreringen i NVI ligger til grunn for den resultatbaserte omfordelingen basert på vitenskapelig publisering (publiseringspoeng) i finansieringssystemet for universiteter og høyskoler. Forskningsresultatmodulen inneholder også andre forskningsresultater enn vitenskapelig publisering, som publisering av rapporter, populærvitenskapelige artikler og bøker, foredrag, mediebidrag m.m.

Alle resultater er koblet til relevante informasjonskilder (personregister, institusjonsregister, fagregister m.m.) for å unngå duplisering av data og for å danne grunnlaget for ny statistikk.

Det er lagt til rette for at alle publikasjonsregistreringer i CRISStin-systemet kan inneholde en kobling til selve publikasjonen dersom den er fritt tilgjengelig på nettet, enten i et åpent vitenarkiv eller via en annen kilde.

Forskerprofilene

Forskerprofilene inneholder en oversikt over forskere som er tilknyttet CRISStin-institusjoner. Forskerprofilene inneholder opplysninger om en forsker, som kontaktinformasjon, hva vedkommende forsker på, CV, priser og forskningsopphold. Profilen er et sentralt punkt i CRISStin-systemet som gjør det mulig å navigere mot forskerens registreringer i andre moduler i systemet. Fra profilen kan man se hva en forsker har publisert og hvilke prosjekter og forskningsenheter vedkommende er tilknyttet.

Prosjekter

Prosjektmodulen inneholder informasjon om prosjekter som en eller flere CRISStin-institusjoner er med i. Prosjektmodulen gir en oversikt over hvilke temaer det blir forsket på i Norge. Den inneholder oversikt over forskere knyttet til prosjektet, tema, ansvarlig enhet, hvem som har finansiert prosjektet og forskingsarbeidet prosjektet har medvirket til.

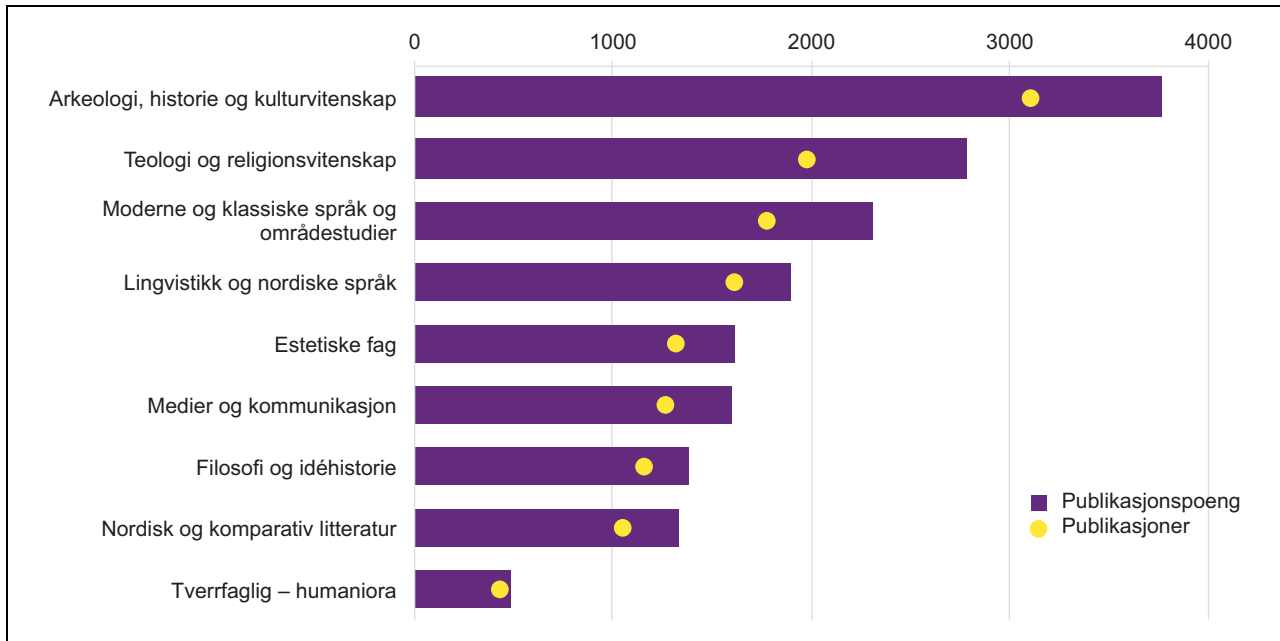
Forskningsenheter

Forskningsenhetsmodulen gir en oversikt over forskergrupper, organisasjonsenheter og forskningssentre. Modulen er myntet på intern og ekstern synliggjøring av enheter. Oversikten gjør det mulig å vise hvilke temaer enhetene konsentrerer seg om, samarbeidspartnere og tilhørighet.

sakprosa/faglitteratur som ikke presenterer original forskning [og] skjønnlitteratur.²

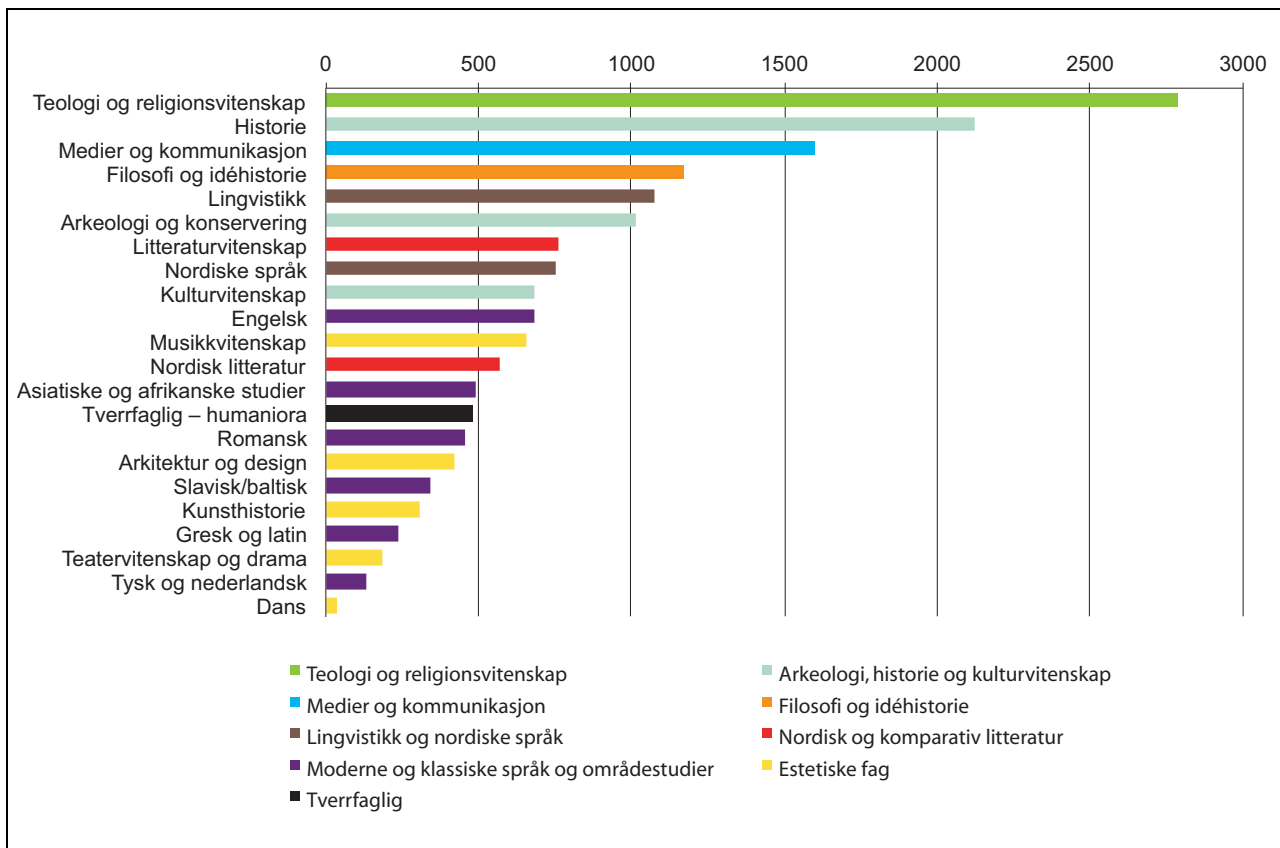
Flere har påstått at denne avgrensningen kan slå uheldig ut i noen humanistiske fag der skillet mellom monografier som gir ny innsikt og publisering for allmenntilgjengelig, ikke så lett lar seg trekke.

De har fremholdt at denne typen publisering på morsmålet er viktig for opprettholdelsen av en opplyst offentlig samtale og etterspurt uttelling i NVI, en formidlingsindikator og en indikator for lærebøker i finansieringssystemet for universiteter og høyskoler.

Figur 5.1 Vitenskapelige publikasjoner og publikasjonspoeng i humaniora, etter faggrupper. Publikasjoner 2011–2015

Kilde: NIFU (CRISStin)

Figur 5.2 Publikasjonspoeng i humaniora, etter fagfelt. Publikasjoner 2011–2015

Kilde: NIFU (CRISStin)

Uttelling i NVI

I St.prp. nr. 1 (2005–2006) ble det slått fast at Kunnskapsdepartementet legger til grunn data for vitenskapelig publisering basert på rapporteringssystemet som Universitets- og høyskolerådet (UHR) utviklet på oppdrag fra departementet og presenterte i rapporten *Vekt på forskning: Nytt system for dokumentasjon av vitenskapelig publisering. Innstilling fra faglig og teknisk utvalg til UHR i 2004*. Dette innebærer at det er fagmiljøene som har definert og avgrenset vitenskapelig publisering fra annen publisering.³

I *Vekt på forskning*, og dermed i rapporteringsinstruksene til NVI, heter det om krav til vitenskapelig publisering: «En vitenskapelig publikasjon må: presentere ny innsikt, være i en form som gjør resultatene etterprøvbare eller anvendelig i ny forskning, være i et språk og ha en distribusjon som gjør den tilgjengelig for de fleste forskere som kan ha interesse av den, [og] være i en publiseringskanal (tidsskrift, serie, bokutgiver, nettsted) med rutiner for fagfelleevaluering.»⁴ Publiseringsdataene omregnes til publiseringspoeng, som utløser ressurser som omfordes innenfor en lukket ramme. (Om beregningsmåte for publiseringspoeng, nivå 1, nivå 2, vektning av artikler, monografier osv., se nettsiden for Norsk publiseringsindikator <http://npi.nsd.no/informasjon>.)

Det avgjørende med hensyn til hva som skal telle i NVI er med andre ord ikke om et arbeid publiseres for allmenntilgjengelig eller for internasjonale fagfeller. Det avgjørende er ikke om man skriver lokalhistorie eller biografi på norsk eller artikkel på engelsk. Det avgjørende er om innhold og form er i samsvar med fagets krav til vitenskapelighet og om kanalen har uavhengig fagfelleevaluering av innsendte manuskripter.

I utgangspunktet har institusjonene ansvaret for kvaliteten på egne rapporterte data. Det er den faglige ledelsen ved den enkelte institusjon som har ansvar for at det som rapporteres inn til NVI, presenterer ny innsikt og er i en form som gjør resultatene etterprøvbare eller anvendelige i ny forskning. Kriteriene om at publikasjonen er i et språk og med en distribusjon som gjør den tilgjengelig for de fleste forskere som kan ha interesse

av den, samt at arbeidet presenteres i en publiseringskanal (tidsskrift, serie, bokutgiver, nettsted) med rutiner for fagfelleevaluering, ivaretas av det såkalte kanalregisteret for vitenskapelig publisering, som forvaltes av Norsk senter for forskningsdata (NSD).⁵ Her har Universitets- og høyskolerådets nasjonale publiseringsutvalg utarbeidet følgende definisjon av fagfelleevaluering til bruk i godkjente publiseringskanaler: «Fagfelleevaluering er en prosess som alltid finner sted før publisering av originale forskningsresultater.... Et manuskript skal som minimum være vurdert av en ekspert innenfor fagfeltet som er uten bindinger til utgiveren eller forfatteren. Eksperten kan være kjent eller anonym. Fagfelleevalueringen skal forholde seg til vitenskapelig originalitet og kvalitet. Vurdering av vitenskapelig originalitet skal inngå i den skriftlige bedømmelsen.»⁶

De to første kravene til vitenskapelig innhold og form er det institusjonene selv som har ansvaret for å vurdere i tråd med de vitenskapelige normene som gjelder i det enkelte fag. Her kommer man ikke utenom en faglig vurdering, som i det minste må foretas i tvilstilfeller. Spørsmålet om en publikasjon har vitenskapelig innhold og form, kan ikke avgjøres av ytre kriterier som tittel, undertittel, forord, baksidetekst eller av om publikasjonen er eller kan komme på pensum. En rekke henvendelser til Det nasjonale publiseringsutvalget og erfaringer fra 200 superbrukere i CRISTin fra de fleste av landets forskningsinstitusjoner har vist at det likevel for ofte er slike kjennetegn som ligger til grunn for innrapportering i NVI. I mars 2016 sendte derfor Det nasjonale publiseringsutvalget et notat til institusjonene der de pekte på at bruken av primært ytre kjennetegn har vist seg å føre til både for streng og for romslig anvendelse av definisjonen om vitenskapelig innhold og form. De pekte også på at bruken av ytre kriterier kan være et tegn på at det er for stor avstand mellom institusjonens forskningsledelse og det administrative ansvaret for rapportering til CRISTin. Det kan også være et tegn på at institusjonen mangler gode rutiner for behandling av tvilstilfeller.

Rapporteringsinstruksene til NVI oppdateres jevnlig og er blitt revidert i senere år, f.eks. for å inkludere vitenskapelige kommentarutgaver (kjennetegnet ved å inneholde en innledning som omfatter en nøyaktig tekstredigjering for primærmaterialet, en forklaring av utgivelsesprinsippene som ligger til grunn for tekstgjengivelsen, og en etablering av utgaveteksten i samsvar med

² Rapporteringsinstruksene pkt. 6.5, s. 10.

³ St.prp. nr. 1 (2005–2006) s. 121–122. Rapporteringssystemet ble utviklet av et utvalg nedsatt av UHR og presentert i rapporten *Vekt på forskning: Nytt system for dokumentasjon av vitenskapelig publisering. Innstilling fra faglig og teknisk utvalg til UHR*, 2004.

⁴ Rapportering av vitenskapelig publisering i helseforetakene, instituttsektoren og UH-sektoren, s. 1.

⁵ <https://dbh.nsd.uib.no/publiseringskanaler/Forside>

⁶ <http://npi.nsd.no/informasjon#fagfelleevaluering>

redegjørelsen og utgivelsesprinsippene) og kritisk noteedisjon (en variant av den vitenskapelige kommentarutgaven innenfor faget musikkvitenskap), se rapporteringsinstruksen pkt. 6.7.

Når det gjelder spørsmålet om hva som teller, er det for øvrig også grunn til å minne om et av hovedfunnene i evalueringen av publiseringsindikatoren fra 2014. Der ble det vist at publiseringsindikatoren ikke har vært fagnøytral. Publikasjoner i *humaniora* og samfunnsvitenskap har i gjennomsnitt gitt flere publikasjonspoeng pr. forsker pr. år.⁷ Nasjonalt publiseringsutvalg anså at indikatoren burde være balansert for å ha legitimitet og foreslo endringer. En ny metode for utregning av publiseringspoeng ble gjort gjeldende for å endre poengberegningen for 2015, som inngår i fordelingen av midler i budsjettet for 2017 (for mer informasjon, se nettsiden for Norsk publiseringsindikator <http://npi.nsd.no/informasjon>).

Spørsmålet om en formidlingsindikator

Spørsmålet om en formidlingsindikator er utredet i flere omganger, sist gang rett før sommeren 2016.⁸ Hver gang har resultatet vært det samme: En slik indikator er vanskelig å innføre fordi det byr på store utfordringer å avgrense og etterprøve formidlingsaktivitet på en meningsfull måte, uten betydelig byråkrati. Dette er et klassisk dilemma i ethvert styringsregime: Det er alltid en fare for at det man måler, får mer oppmerksomhet enn det som ikke måles. Betyr det da at man skal prøve å måle alt, eller betyr det at man ikke skal måle noe? Regjeringens oppfatning er at dagens system representerer en rimelig balanse.

Det regjeringen videre har gjort, er å innføre en bidrags- og oppdragsindikator i finansierings-systemet, nettopp fordi forskernes samvirke med samfunnet er så viktig. Indikatoren skal gi insentiv til mer samspill med arbeids-, samfunns- og næringsliv. Hvis noen skriver en bok eller en rapport i arbeidstiden på et oppdrag institusjonen har fått fra en ekstern oppdragsgiver, vil boken telle i den nye bidrags- og oppdragsindikatoren. Hvis boken eller rapporten i tillegg tilfredsstillende kra-

⁷ Kaare Aagaard m.fl., *Evaluering af den norske publiceringsindikator*, Aarhus universitet, Rapport 2014/1/16.

⁸ Innstilling fra UHRs Formidlingsutvalg I til UFD (30. juni 2005): *Sammen om kunnskap - Nytt system for dokumentasjon av formidling*; Innstilling fra UHRs Formidlingsutvalg II til KD (30. juni 2006): *Sammen om kunnskap II - Operasjonalisering av indikatorer for formidling*; Gunnar Sivertsen, Nalini Løver, Elin Seim Mæsel og Cathrine Tømte, *Læremidler og formidling i høyere utdanning: En evaluering av tilskuddsordningen og en vurdering av insentivene*. NIFU Rapport 2016:18.

Boks 5.2 Norgeshistorie.no

Nettverket *norgeshistorie.no* ble lansert i desember 2015 som en julegave fra Universitetet i Oslo til det norske folk. Nettstedet er utviklet av Institutt for arkeologi, konservering og historie (IAKH) ved UiO med støtte fra Fritt Ord. Det består av 500–600 korte, illustrerte artikler om norsk historie fra steinalderen til oljealderen, skrevet av over hundre historikere, arkeologer og andre fagfolk ved IAKH og resten av landet. Artikkene er illustrert med bilder, kart og lignende, og inneholder lenker til ordforklaringer i Store Norske Leksikon og til litteratur som ligger åpent tilgjengelig i Nasjonalbibliotekets omfattende norske bokdatabase *bokhylla.no*, og til annen forskningslitteratur som artikkene bygger på.

Målgruppene for *norgeshistorie.no* er først og fremst den historieinteresserte allmennhet og lærere og elever i videregående skole. Nettstedet bygger på prinsippet om at offentlig finansiert forskning skal formidles til offentligheten på en måte som gjør den tilgjengelig i dobbelt forstand: både ved å være gratis og ved å være skrevet i et lettfattelig språk. Samtidig er det lagt vekt på at stoffet som formidles, skal være faglig autorisert: både ved at artikkene er skrevet av fagfolk ved universiteter, høyskoler og forskningsinstitusjoner, og ved at alle tekstene er kvalitetssikret av andre fagfolk enn forfatteren selv. Den nye, nettbaserte norgeshistorien er dermed et eksempel på fagfelleverdert formidling.

Som åpen og lett tilgjengelig fagfelleverdert formidling av historie oppfyller *norgeshistorie.no* flere av regjeringens ambisjoner for forskningsformidling. Gjennom å formidle norsk historie viser dessuten nettverket hvordan *humaniora* kan spille en rolle både i byggingen av nasjonal identitet og i den kritiske refleksjonen omkring nasjonal identitet. Arkeologene og historikerne bak artikkene bruker sine kildekritiske metoder til å stille spørsmål ved, og rive ned, mange myter som er godt befestet i vårt nasjonale selvbilde. Resultatet kan bli økt forståelse av hvordan vår nasjonale identitet er konstruert, og økt kritisk bevissthet om grunnlaget for denne identiteten.

vene til en vitenskapelig publikasjon, vil den også gi publiseringspoeng. Da må den bl.a. utgis i en kanal med rutiner for fagfellevurdering.

Støtte til læremidler

Når det gjelder læremidler, ble situasjonen kartlagt i forbindelse med en evaluering av tilskuddsordningen til læremidler i høyere utdanning våren 2016. Tilstanden oppsummeres slik i rapporten:

- andelen norskspråklig pensum øker ifølge NIFUs undersøkelse av språk i pensum på grunnivå i høyere utdanning (Schwach, Brandt og Dalseng 2012)
- antall nye titler i salg i bokgruppen Lærebøker for høyere utdanning har vært stabil eller økende mellom 2004 og 2015, ifølge Forleggerforeningens bransjestatistikk
- i samme bokgruppe har antall øvrige (eldre) titler i salg økt vesentlig i samme tidsrom
- antall solgte eksemplarer i bokgruppen har vært stabilt i sammenlignbare år (enkelte år er det endringer i statistikkgrunnlaget)
- de fleste av respondentene blant utdanningsledere svarer at de verken ser en nedgang eller økning i tilgjengelige lærebøker på norsk⁹

Det ser med andre ord ikke ut til å være negative trender i produksjonen av norske lærebøker, og i evalueringsrapporten anbefales det at tilskuddsordningen til læremidler i høyere utdanning videreføres med en tilsvarende ramme som nå.

Som tidligere påpekt er humaniora en samlebetegnelse som omfatter en rekke fag som innbyrdes er forskjellige. Det er ingen grunn til å overdrive motsetningen mellom å jobbe med norske forhold og publisere internasjonalt, men det er viktig å anerkjenne at det er legitime forskjeller mellom de humanistiske fagene med hensyn til studieobjekter, arbeidsmåter og samfunnsfunksjon. Enkelte humanistiske fag, som historie eller noen språkdisipliner, ivaretar et tydeligere nasjonalt samfunnsoppdrag i de fleste samfunn, ikke bare det norske, mens andre fag, som lingvistikk eller filosofi, har et sterkere universelt preg. Samtidig er det grunn til å minne om at ERC-resultatene til norske forskere ikke er så gode som vi kunne ønske, og at utfordringen for norsk humanistisk forskning i så måte kan se ut til å være større når det gjelder eksellens og verdensledende fagmiljøer enn den er med hensyn til humanioras bidrag til den opplyste offentlige samtalen.

5.3 Åpen publisering og tilgjengelig-gjøring av artikler

5.3.1 Bakgrunn

Regjeringen har som mål at resultater av norsk forskning skal være åpent tilgjengelige og vil at Norge skal være et forsiktig foregangsland på dette området. Prinsippet om åpen tilgang ble tatt opp første gang av Bondevik II-regjeringen i St.meld. nr. 20 (2004–2005) *Vilje til forskning*. I St.meld. nr. 30 (2008–2009) *Klima for forskning* står det: «Prinsipielt mener regjeringen at all offentlig forskning bør være åpent tilgjengelig, så sant ikke andre hensyn hindrer det.» Dette ble ytterligere presisert i Meld. St. 18 (2012–2013) *Lange linjer – kunnskap gir muligheter*: «Prinsipielt mener regjeringen at all forskning som er helt eller delvis offentlig finansiert skal være åpent tilgjengelig.» De fleste universitetene og høyskolene i Norge har etablert publiseringsfond som forskerne kan få støtte fra til åpen publisering.

Tidlig i 2016 nedsatte Kunnskapsdepartementet en ekspertgruppe, ledet av Torkel Brekke, som fikk i oppgave å utarbeide et forslag til nasjonale retningslinjer for åpen tilgang til forskningsresultater. Ekspertgruppen ble bedt om å konsentrere seg om tilgang til artikler og avgrense seg mot åpen tilgang til vitenskapelige monografier og resultater fra kunstneriske utviklingsprosjekter. Tilgjengeliggjøring og deling av forskningsdata inngikk heller ikke i mandatet (jf. omtale av regjeringens arbeid med en strategi for datatilgang i kapittel 2.4). Videre var mandatet avgrenset slik at gruppen ikke ble bedt om å vurdere spesifikke juridiske lisenser som en forutsetning for åpen tilgang. Begge disse problemstillingene er komplekse og krever egne prosesser. Ekspertgruppen overleverte et utkast til nasjonale retningslinjer for åpen tilgang til forskningsartikler til Kunnskapsdepartementet 14. juni 2016.¹⁰ Utkastet ble sendt på høring med høringsfrist 1. november 2016. Departementet arbeider nå med å vurdere høringssvarene og tar sikte på å presentere retningslinjer for åpen tilgang til vitenskapelige artikler straks før eller etter sommeren 2017.

En av anbefalingene fra ekspertgruppen er at det opprettes en nasjonal konsortiemodell for innkjøp av åpne, norske humanistiske og samfunnsvitenskapelige tidsskrifter. Denne anbefalingen ønsker regjeringen å bidra til at blir oppfylt.

⁹ Sivertsen mfl. 2016, s. 20.

¹⁰ <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/mottok-anbefalinger-for-åpen-tilgang-til-forskning/id2504079/>

Boks 5.3 Åpen publisering øker spredningen av forskningsresultater

Det er liten tvil om at åpen publisering øker forskningens nedslagsfelt. Den norske forleggerforening kan bl.a. melde om følgende tall:

Fra Cappelen Damm Akademisk: Tidsskriftet *Arctic Review of Law and Politics* (nivå 2) gikk fra papirtidsskrift til åpen publisering på Nordic Open Access Scholarly Publishing i 2015. Papirtidsskriftet hadde da 30 abonnenter. Etter overgangen har leserkretsen eksplodert. Den mest leste artikkelen i *Arctic Review* har blitt lastet ned over 6000 ganger.

Fra Universitetsforlaget: De fleste av tidsskriftene har vært digitalt søkbare for abonnenter på nettsiden Idunn siden 2003. Lesertallene har vært relativt høye lenge, men overgangen til åpen publisering har likevel gitt stort utslag i nedlastingsstatistikken, se eksempler nedenfor (på tidsskrifter som i 2014 hadde ca. 200–250 abonnenter):

Norsk medietidsskrift

2014: 9 881 nedlastinger (abonnement)

2015: 14 800 nedlastinger (åpent publisert, med lukket bakliste 2014 og bakover)

2016: 21 660 nedlastinger (åpent publisert, med lukket bakliste 2014 og bakover)

Søkelys på arbeidslivet

2014: 6 633 (abonnement)

2015: 8 156 (abonnement)

2016: 12 660 (åpent publisert, med lukket bakliste 2015 og bakover)

Et annet eksempel fra Universitetsforlaget er *Stø kurs* (PISA-rapporten 2016). På lanseringsdagen 6. desember ble hele boken i PDF lastet ned 231 ganger og det ble lest 1632 enkeltkapitler. I desember 2016 er boken lastet ned ca. 500 ganger, med totalt 2358 nedlastinger av enkeltkapitler. Disse tallene kan vi sammenligne med forrige PISA-rapport fra desember 2013, *Fortsatt en vei å gå*, som ikke ble publisert åpent. Den solgte 63 eksemplarer.

5.3.2 Nasjonal konsortiemodell for innkjøp av åpne norske humanistiske og samfunnsvitenskapelige tidsskrifter

Nasjonale vitenskapelige tidsskrifter innenfor humaniora og samfunnsvitenskap spiller en viktig rolle som publiseringskanaler og som faglige fora for norske forskningsmiljøer. En betydelig andel av den totale artikkelpubliserings innenfor de to fagfeltene skjer i norske tidsskrifter. I 2013 var andelen 47 prosent for humaniora og 38 prosent for samfunnsvitenskap. Åpen tilgang til nasjonale tidsskrifter av høy kvalitet vil bidra til at en betydelig del av den norskspråklige forskningen blir umiddelbart tilgjengelig for relevante brukergrupper både innenfor og utenfor academia, for eksempel i skoleverket, arkiver, biblioteker, museer, i helsevesenet, i kommunal og statlig forvaltning og i næringslivet.

Publisering på norsk i humanistiske og samfunnsvitenskapelige tidsskrifter er med andre ord viktig bl.a. for kompetanseheving, livslang læring, opplyst offentlig samtale og av språkpolitiske grunner. Kravet om åpen publisering må ikke undergrave denne publiseringen. Det er det en reell

fare for ved omlegging fra lukkede til åpne tidsskrifter og fra regnestykker basert på leserbetaling til regnestykker basert på publiseringsavgifter for enkeltartikler (såkalt *article processing charge* (APC)). På sikt antas det at de fleste tidsskrifter vil bli åpne, men i overgangsfasen er det ikke gitt at forskerne vil prioritere å betale artikkelavgift for å publisere i et norsk tidsskrift når det i mange tilfeller fremmer karrieren deres bedre å betale mindre eller ingenting for å publisere på engelsk i et internasjonalt, lukket tidsskrift. I tillegg kommer problemstillingen med at en del av forfatterne som publiserer i de norske tidsskriftene, jobber andre steder enn på universiteter og høyskoler, det vil si på steder som i dag ikke har publiseringsfond som kan finansiere publiseringen (ca. 15 prosent av forfatterne).

Norges forskningsråd har gjennom mange år gitt tilskudd til utgivelse av et utvalg norske tidsskrifter innenfor humaniora og samfunnsvitenskap. Forskningsrådet kunngjorde i 2014 at fra 2017 er åpen publisering et krav for å få denne publiseringsstøtten. De siste par årene har CRISStin (fra nyttår fusjonert inn i CERES), Forskningsrådet og Universitets- og høgskolerådets publisering

Boks 5.4 Stimuleringstiltak for åpen publisering (STIM-OA)

Gjennom STIM-OA-ordningen skal Norges forskningsråd bidra til å lette overgangen til åpen publisering og dermed oppfylle målet om at resultater fra offentlig finansiert forskning i størst mulig grad skal være åpent tilgjengelige. STIM-OA støtter institusjoners publiseringsfond eller lignende ved å dekke inntil 50 prosent av deres kostnader til åpen publisering fra forrige regnskapsår. Virkemiddelet er tidsbegrenset, med varighet på fem år (2015–2019).

STIM-OA gjelder alle fagfelter og er åpent for alle godkjente forskningsinstitusjoner i Norge. Ordningen dekker kostnader til publisering av artikler i tidsskrifter som er godkjent på nivå 1 eller 2 med fullverdig åpen tilgang (såkalt gull åpen tilgang). Den dekker ikke kostnader til frikjøp av enkeltartikler i ellers abonnementsbaserte tidsskrifter (hybrid åpen tilgang).

F.o.m. 2015 har STIM-OA erstattet all finansiering av artikkelavgifter over driftskostnader i enkeltprosjekter. Artikkellavgifter skal derfor ikke inngå som driftskostnad i ordinære prosjektsøknader til Forskningsrådet.

ringsutvalg arbeidet med forslag til en nasjonal konsortiemodell for hvordan denne åpne publiseringen kan ivaretas uten at det må innføres betaling per artikkel. Arbeidet har møtt en del spørsmål og skepsis. Et springende punkt har hele tiden vært at omleggingen til åpen publisering nødvendigvis må innebære at finansieringsstrømmene går andre veier enn de gjør i dag. Abonnementsinntekter fra offentlige institusjoner utenom universiteter og høyskoler vil falle bort. Det samme vil skje med inntektene fra private og foreningsmedlemmer. Universiteter og høyskoler med mange forfattere som publiserer i disse tidsskriftene, overtar betalingen og får dermed økt egne utgifter tilsvarende. I dag står offentlige institusjoner inkludert universiteter og høyskoler for 60 prosent av abonnementsinntektene, mens private utgjør 23 prosent og foreningsmedlemmer 17 prosent.

Av 1683 artikler publisert i relevante tidsskrifter fra 2013 til 2015 er 94,8 prosent utgått fra institusjoner som er helt eller delvis offentlig finansiert, ca. 85 prosent er fra universiteter og høysko-

ler og av det igjen er ca. 70 prosent fra de ti største universitetene og høyskolene.

Regjeringen er opptatt av at den åpne publiseringen på norsk kvalitetssikres godt og ønsker å tilrettelegge for enkle løsninger som innebærer minst mulig byråkrati og minst mulig bry for redaktører og forfattere. Selv om overgangen til åpen publisering bygger på regnestykker som har sitt utgangspunkt i en vending fra leserbetaling til publiseringsbetaling, behøver ikke betalingen å ta form av betaling per artikkel. Som et alternativ ønsker regjeringen å bidra til at allmennheten får åpen tilgang til norske humanistiske og samfunnsvitenskapelige tidsskrifter av høy kvalitet ved å støtte utprøvingen av en nasjonal konsortiemodell for innkjøp av slike tidsskrifter i en overgangs- og etableringsfase fra 2017 til 2020. På denne måten vil regjeringen kompensere universitetene og høyskolene i overgangsfasen slik at deres samlede utgifter til tidsskriftene blir omtrent som i dag. Gjennom støtten ønsker regjeringen også å bidra med finansiering til formidling av publiseringsverdige materiale fra forfattere som er ansatt hos arbeidsgivere uten publiseringsfond.

Før støtten eventuelt videreføres etter 2020, bør ordningen vurderes/evalueres. Det er viktig at institusjonene og tidsskriftseierne, det vil si forskerne i de mange faglige foreningene som gir ut tidsskriftene, bruker prøveperioden godt for å høste erfaringer. På sikt er det ønskelig med en kultur der kostnadene ved åpen publisering inngår i budsjettene for forskningsaktivitet like naturlig som kostnader til annen nødvendig virksomhet.

Regjeringens støtte forutsetter at institusjonene som i dag abonnerer på de aktuelle tidsskriftene, bidrar inn i potten med midlene som i dag går til abonnementsutgifter som faller bort når publiseringen blir åpen.

For å bidra til at den statlige støtten til åpen publisering på norsk går til tidsskrifter av høy kvalitet som er sentrale på sine fagområder, er det nødvendig å etablere en kvalitetssikringsmekanisme og et innkjøpskonsortium. Gjennom de nasjonale fakultetsmøtene i humaniora og samfunnsvitenskap er det derfor oppnevnt en publiseringskomité. Publiseringskomiteen vil foreta faglige vurderinger og foreslå en prioritert liste over hvilke tidsskrifter som bør støttes gjennom konsortiet. Foreløpig har de fire største universitetene gått sammen i et konsortium for å kjøpe inn de aktuelle tidsskriftene. De andre institusjonene inviteres til å være med i konsortiet og ta kontakt med CERES (tidligere CRISStin) om dette.

Norges forskningsråd kunngjorde som nevnt i 2014 at fra 2017 er åpen publisering et krav for å få publiseringstøtte til utgivelse av norske humanistiske og samfunnsvitenskapelige tidsskrifter. Forskningsrådet vil videreføre sin publiseringstøtte ved å bidra med en rammebevilgning til konsortiet. For utgivelsesåret 2017 har Forskningsrådet allerede bevilget tilskudd til et utvalg tidsskrifter. Gjennom regjeringens støtte kan konsortiet bidra med den nødvendige tilleggsfinansieringen for disse tidsskriftene i 2017.

Fra 2018 skal det gjøres et nytt utvalg av tidsskrifter som skal støttes gjennom konsortiet. CERES vil opprette en nettside der tidsskriftseiere kan melde sin interesse for å være med i innkjøpsordningen, og det vil bli arrangert informasjonsmøter for å gjøre prøveordningen kjent.

Det er viktig å understreke at ansvaret for fremdrift når det gjelder spørsmålet om åpen publisering, ikke ligger hos institusjonsbibliotekene, men hos institusjonene sentralt ved styrene. Kunnskapsdepartementet viser i den anledning til tildelingsbrevet for 2017: «Universitetene og høyskolene har en avgjørende rolle i arbeidet med å skape økt åpenhet i forskningen. Departementet ber institusjonen om å følge opp dette arbeidet ved å vurdere om The San Francisco Declaration on Research Assessment (DORA) kan være en mulig tilnærming for den enkelte institusjon.»¹¹ Deklarasjonen inneholder et sett av anbefalinger om god praksis for kvalitetsvurderinger i forskning, med en gjennomgående oppfordring om at ikke tidsskriftenes innflytelsesfaktor (*impact factor*, IF) legges til grunn for prosjektfinansiering, ansettelse eller opprykk, men vurderinger av de enkelte forskningsarbeidenes faktiske kvalitet. Anbefalingene er rettet til henholdsvis forskningsfinansierer, institusjoner, forlag, organisasjoner som jobber med indikatorer, og til forskerne. (Se deklarasjonen her: <http://www.ascb.org/files/SFDeclarationFINAL.pdf?x30490>.)

¹¹ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/tildelingsbrev-til-universiteter-og-hoyskoler-2017/id2522004/>

Gjennom det som er beskrevet over, anser regjeringen også å ha fulgt opp Stortingets anmodningsvedtak nr. 325 fra 17. desember 2016: «Stortinget ber regjeringen om å legge til rette for at norske fagtidsskrifter konverteres til Open Access-tidsskrifter som gjøres tilgjengelig for alle, og å vurdere hvilke finansielle løsninger som best kan bidra til dette.»

5.4 Forventninger og tiltak

Regjeringen forventer:

- at den faglige ledelsen ved institusjonene tar tilstrekkelig ansvar for at bøker som rapporteres inn til Norsk vitenskapsindeks, ikke blir rapportert inn på bakgrunn av ytre kriterier som tittel, forord, baksidetekst o.l., men av faglige vurderinger av hvorvidt publikasjonen gir ny innsikt i en form som gjør resultatene etterprøvbare og anvendelige i ny forskning
- at institusjonene opptrer kostnadsbevisst i sine innkjøp av publiseringstjenester. CERES (tidligere CRISTin) bør få et tydelig mandat fra institusjonene om å forhandle med utgiverne i dialog med dem. Tidsskriftseierne bør vurdere sitt støttebehov når det gjelder kvalitetssikring og publiseringstjenester nøye, og velge forlag eller publiseringsplattformer som tilbyr tjenester av god kvalitet og til riktig pris

Regjeringen vil:

- bidra til at allmennheten får åpen tilgang til norske humanistiske og samfunnsvitenskapelige tidsskrifter av høy kvalitet ved å støtte utprøvingen av en nasjonal konsortiemodell for innkjøp av slike tidsskrifter i en overgangs- og etableringsfase fra 2017 til 2020. Før støtten eventuelt videreføres etter det, bør ordningen vurderes på egnet måte

6 Språk

6.1 Hvorfor er språk viktig?

Språk er vårt fremste kulturuttrykk. Språket er allestedsnærværende i menneskets bevissthet og uløselig knyttet til vår evne til å danne abstrakte begreper. Innenfor realfag og teknologi snakkes det ofte om matematikk som et grunnlagsfag. Matematikk er både redskap, verktøy, nøkkel til forståelse og ofte selve språket som problemer uttrykkes i. Tale- og skriftspråket er enda mer grunnleggende.

Det overordnede målet for norsk språkpolitikk er å sikre at norsk språk er samfunnsbærende. Det gjelder begge målformene, bokmål og nynorsk. Norsk språks samfunnsrelevans ligger i at det er vårt nasjonalspråk, administrasjonsspråk og forsknings- og formidlingsspråk. Alle samfunnsmedlemmer, også de med et annet morsmål, vil i en eller flere sammenhenger være avhengig av å bruke norsk. Derfor er norsk språk i seg selv en infrastruktur i samfunnet. Det bærer vår kollektive hukommelse og skal kunne brukes til å uttrykke tanker og ideer om alle sider ved tilværelsen. Norsk språk, både bokmål og nynorsk, trenger derfor både å dokumenteres, forvaltes og brukes som kultur- og kunnskapsspråk.

De samme betraktningene kan langt på vei legges til grunn når det gjelder betydningen av samisk for det samiske samfunnet. De samiske språkene og språkene til de nasjonale minoritetene er en viktig del av Norges språklige arv. Det er behov for å dokumentere og forvalte også disse språkene på en god måte. Blant minoritetsspråkene er kvensk i en revitaliseringsfase. Kommunal- og moderniseringsdepartementet arbeider med en plan for styrking av kvensk språk, og høsten 2016 lyste Norges forskningsråd ut 18 millioner kroner til forskning om nasjonale minoriteter, der kvensk språk og kultur er ett av tre prioriterte områder.

For mennesker med nedsatt hørsel er tegnspråk særlig viktig. I St.meld. nr. 35 (2007–2008) *Mål og mening: Ein heilskapleg norsk språkpolitikk* blir det slått fast at norsk tegnspråk «har ein grunnleggjande verdi i seg sjølv, mellom anna som identitetsmerke og ekte kulturuttrykk for ein

språkleg minoritet i det norske samfunnet», og at språket er «eit genuint norsk språk, ein del av den norske kulturarven og ikkje minst ein del av det språklege mangfaldet i landet som vi alle har ei særleg plikt til å ta vare på». Barnehageloven og opplæringsloven gir elever som har tegnspråk som førstespråk eller som etter sakkyndig vurdering har behov for det, rett til opplæring i og på tegnspråk. Det er opprettet bachelorprogrammer i tegnspråk og tolking ved tre høyere utdanningsinstitusjoner: Høgskolen i Oslo og Akershus, Høgskolen på Vestlandet og Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. Det er behov for økt forskning, blant annet som kunnskapsgrunnlag for produksjon av læremidler og for tegnspråkundervisning på alle nivåer.

Engelsk har en selvsagt posisjon som internasjonalt forskningsspråk. Fremmedspråskompetansen må styrkes. Like fullt har humaniora et særlig ansvar for å forvalte norsk språk, kultur og historie, og et tilsvarende ansvar for samisk språk, kultur og historie, jf. kapittel 6.5.¹ Det er et nasjonalt ansvar å ta vare på og opprettholde forskerkompetanse om norsk og samiske språk – etter internasjonale kvalitetsstandarder.

For at forskere skal kunne delta i en offentlig samtale med det samfunnet som betaler for forskningen, må norsk fagspråk videreutvikles og brukes. Det er avgjørende for hvor godt demokratiet fungerer at vi utvikler en kunnskapsbase på vårt eget språk. Tradisjonell forskning om norsk språk er mer relevant for næringsutvikling enn noen gang tidligere. Forskning med utgangspunkt i språklig empiri er avgjørende for å lage alle typer ordbøker og forvalte rettskrivningen og for å utvikle ulike språkteknologiske verktøy, blant annet til bruk i velferdssektoren.

Regjeringen ønsker å styrke ferdighetene i befolkningen både i norsk og i engelsk og andre

¹ I § 1-5 i samelova er det fastsatt at samisk og norsk er likeverdige språk. Samisk er i tillegg vernet i Grunnloven og har et folkerettsvern ved at den samiske folkegruppen er definert som urfolk etter ILO-konvensjonen om urfolk og stammefolk i selvstendige stater. De nasjonale minoritetsspråkene kvensk, romani og romanes har vern etter den europeiske konvensjonen om regions- og minoritetsspråk.

fremmedspråk. En særlig utfordring er endringene i språksituasjonen i Norge som følge av innvandring. Innvandrerbefolkningen har en språkkompetanse som det er viktig å utnytte, både for Norge som samfunn og for deres egen skyld. Samtidig har mange behov for opplæring i norsk som andrespråk. Dette er nærmere behandlet i kapittel 7.2. For å bo i Norge kreves det mer enn grunnnivå i norsk for å kunne bli en opplyst og deltakende borger, og en blir aldri ferdig utlært når det gjelder presis og god språkbruk.

Språket i forvaltningen legger premissene for mange av tjenestene innbyggerne benytter seg av. Derfor er det ekstra viktig at ansatte i det offentlige bruker et språk som er klart og forståelig. I tillegg styrker det demokratiet. Et eksempel er juridiske tekster. Kommunal- og moderniseringsdepartementet har derfor inngått en tiårig avtale med Juridisk fakultet ved Universitetet i Oslo om å integrere klart språk i undervisning og forskning. Målet er at fremtidens jurister skal lære å formidle jussen slik at den er forståelig for folk flest. Utdanningene ved universiteter og høyskoler er med på å forme hvordan de ferdige kandidatene skriver, og dette er det viktig at institusjonene er seg bevisst.

Kunnskaper i fremmedspråk er nøkkelen til kommunikasjon med og forståelse av andre kulturer. Det har også en mer praktisk side: Norsk næringsliv trenger språkkunnskaper og kulturforståelse for å kunne operere og konkurrere internasjonalt. I NHOs kompetansebarometer, som bygger på en spørreundersøkelse blant 17 000 medlemsbedrifter, kommer tysk på annenplass etter engelsk av språkene som etterspørres. Blant reiselivsbedriftene uttrykker hele fire av ti behov for kunnskaper i tysk. Regjeringens tysklandsstrategi fastslår at Tyskland er Norges viktigste partner i Europa, og at regjeringen vil «stimulere til økt interesse for tysk språk og Tyskland i skolen og blant studenter». Frankrike er Norges fjerde viktigste handelspartner og tredje viktigste samarbeidspartner innenfor EUs rammeprogram for forskning og innovasjon.

Hvorfor skal en så gå på universitetet for å lære språk, og ikke på Berlitz eller Friundervisningen? Norsk ungdom reiser mye, og mange lærer språk ved å oppholde seg i lengre perioder i andre land. Det kan likevel være nødvendig å formalisere og dokumentere kunnskapen hvis den senere skal benyttes i arbeidslivet. Noen ting læres bedre på kurs, som konvensjoner for adressering og underskriving av brev eller mer spesialisert terminologi. Det universitetene gir, er ikke bare et høyere nivå på selve språklæringen, men

kunnskap om folk, historie og kultur i landet der språket snakkes. Enten kandidaten skal ut i næringslivet, skolen eller andre steder etter fullført studium, er dette i mange tilfeller helt nødvendig kunnskap som det krever tid og fordypning å til egne seg.

Språkkunnskaper er også verdifullt i kombinasjon med annen utdanning. En ingeniør eller økonom som behersker fransk eller tysk, vil være attraktiv for mange bedrifter. Regjeringen vil derfor stimulere flere norske studenter til å ta slike utdanninger i utvalgte ikke-engelsktalende land. Dette drøftes nærmere i kapittel 6.2.2.

Gjennom Panorama-strategien har Kunnskapsdepartementet valgt ut en gruppe strategiske samarbeidsland innenfor høyere utdanning og forskning: Brasil, India, Japan, Kina, Russland og Sør-Afrika. I tillegg kommer USA, Canada og EU. Kina seiler opp som verdens største økonomi og nest viktigste forskningsnasjon, og selv om mye av kommunikasjonen foregår på engelsk, er det åpenbart at Norge vil trenge kompetanse i kinesisk. Elevtallene i skolen er da også på vei oppover. Nordområdepolitikken og den felles grensen gjør at Russland fortsatt vil være viktig selv i en vanskelig politisk situasjon. De økte kontaktene med Brasil kan tilsi en sterkere satsing på portugisisk. Andre deler av arbeidslivet trenger kompetanse i språk som er aktualisert av migrasjon, f.eks. arabisk, dari og urdu, men også europeiske språk som polsk.

Selv om verden og dermed behovet for språkkunnskaper endrer seg, er det fortsatt stort behov for kunnskaper i de tradisjonelle «skolespråkene» fransk, spansk og tysk. De tiltakene som skisseres i meldingen for å styrke fremmedspråkenes posisjon i utdanningssystemet og samfunnet, vil ta utgangspunkt særlig i fransk og tysk siden det er der behovene for øyeblikket er størst, men vil løpende bli vurdert utvidet til andre språk.

Fremmedspråksenteret

Nasjonalt senter for fremmedspråk i opplæringen (Fremmedspråksenteret) er ett av flere nasjonale sentre under Utdanningsdirektoratet og Kunnskapsdepartementet. Det er et nasjonalt ressurs-senter for engelsk og fremmedspråk i grunnopplæringen, lokalisert ved Høgskolen i Østfold. Senteret skal arbeide for god kvalitet i opplæringen og for å øke motivasjonen og interessen for fremmedspråk. I dette inngår rapporter og analyser om situasjonen for fremmedspråkene på ulike nivåer i utdanningssystemet og tiltak for styrking.

Ordningen med nasjonale sentre er for tiden til vurdering.

6.2 Situasjonen for fremmedspråk i det norske utdanningssystemet

6.2.1 Grunn- og videregående skole

I tråd med begrepsbruken i grunnopplæringen benyttes «fremmedspråk» her som en fellesbetegnelse på alle andre språk enn engelsk og norsk. Fremmedspråk er ikke obligatorisk i ungdomsskolen, men alle ungdomsskoler må tilby minst ett av språkene fransk, spansk, tysk eller russisk. I videregående opplæring, studieforbereende utdanningsprogram, må alle elever ha et fremmedspråk i tillegg til engelsk blant *fellesfagene* (obligatoriske fag) i Vg1 og Vg2, og elever som ikke valgte det på ungdomsskolen, må også ha fremmedspråk i Vg3. Videregående skoler kan i tillegg tilby fremmedspråk som *programfag*, det vil si fag som er spesifikke for et bestemt utdanningsprogram. Programfag i fremmedspråk er valgfri ferdypningsfag innenfor programområde for samfunnsfag, språk og økonomi.

I Meld. St. 28 (2015–2016) *Fag – Fordypning – Forståelse* vurderte regjeringen muligheten for å innføre opplæring i fremmedspråk allerede på barnetrinnet som en obligatorisk ordning, men konkluderte med at det ikke kan prioriteres. Årsaken er høye kostnader og utfordringen med å skaffe kompetente lærere. Det er imidlertid ingen hindringer for at kommuner som ønsker det, kan innføre fremmedspråk før ungdomstrinnet innenfor egen ramme.

Tallet på elever i ungdomsskolen som velger fremmedspråk, har økt de senere årene. 74 prosent av alle elever valgte opplæring i fremmedspråk i 2015/16. Av disse valgte 44 prosent spansk, 38 prosent tysk og 17 prosent fransk.² Spansk er altså det største faget, men går noe ned, mens tysk øker og fransk har hatt en jevn reduksjon i antall elever. Tallene for 2016/17 er vist i tabell 6.1.

I videregående opplæring er tallet på elever som har fremmedspråk som fellesfag, relativt stabilt. Av drøyt 68 000 elever som har valgt et fremmedspråk som fellesfag i 2016/17, valgte 44 prosent spansk, 38 prosent tysk, 16 prosent fransk og 2 prosent andre språk. De fleste elevene velger fordypning i språket de hadde på ungdomsskolen når de kommer til videregående, heller enn å begynne med et nytt språk. I faktiske tall betyr det for eksempel at det var nærmere 28 000 elever som lærte tysk. Italiensk og kinesisk er det fjerde og femte mest underviste fremmedspråket i videregående opplæring med henholdsvis 573 og 459 elever på landsbasis i inneværende skoleår.³

Samtidig har tilleggsopptak ved opptak til høyere utdanning, som ble innført som et tiltak etter stortingsmeldingen *Språk bygger broer*,⁴ ført til at flere enn tidligere velger å fordype seg ytterligere gjennom å ta programfag. Tallene her er små i sammenligning: I inneværende studieår har ca. 1 600 elever fremmedspråk som programfag. Tallet omfatter ikke privatister. Spansk er det klart største faget på programfagsnivå.

Det er betydelige regionale forskjeller. I Oslo, Akershus og Rogaland valgte 80 prosent av elevene i ungdomsskolen fremmedspråk, mot 51 prosent av elevene i Finnmark. Særlig for fransk er utslagene store.⁵ Dette må antas å reflektere ulikheter i tilbudet. I videregående skole er det stor forskjell på antall elever som velger programfag, ikke bare mellom regionene, men også innenfor en og samme region. Selv om det ikke kreves forkunnskaper for å komme inn på språkstudiene i høyere utdanning, kan slike forskjeller reflektere ulikheter i faglige interesser og dermed ha betydning for rekrutteringen til universitetene.

Det er betydelige regionale forskjeller. I Oslo, Akershus og Rogaland valgte 80 prosent av elevene i ungdomsskolen fremmedspråk, mot 51 prosent av elevene i Finnmark. Særlig for fransk er utslagene store.⁵ Dette må antas å reflektere ulikheter i tilbudet. I videregående skole er det stor forskjell på antall elever som velger programfag, ikke bare mellom regionene, men også innenfor en og samme region. Selv om det ikke kreves forkunnskaper for å komme inn på språkstudiene i høyere utdanning, kan slike forskjeller reflektere ulikheter i faglige interesser og dermed ha betydning for rekrutteringen til universitetene.

² Kilde: Utdanningsdirektoratet, *Utdanningsspeilet 2016*.

³ Kilde: Utdanningsdirektoratet, Statistikkportalen.

⁴ St.meld. nr. 23 (2007–2008). s 66: «...innføre tilleggsopptak for programfag i andre fremmedspråk enn engelsk ved opptak til høyere utdanning».

⁵ Utdanningsdirektoratet, *Utdanningsspeilet 2016*.

Tabell 6.1 Valg av fremmedspråk i ungdomsskolen 2016/17, antall elever på landsbasis

	8. trinn	9. trinn	10. trinn	Sum
Spansk	20 802	18 443	18 249	57 494
Tysk	18 249	17 716	16 328	52 293
Fransk	7 700	6 927	7 205	21 832

Kilde: Grunnskolens informasjonssystem, se <https://gsi.udir.no/tallene>

Gjennom Lånekassen gis det støtte til utvekslingsopphold i utlandet for elever i den videregående skolen. Håpet er at elevene skal bli inspirert til lengre studieopphold senere. Støtteordningen er nå utvidet maksimalt slik at det ikke lenger er noen ramme for antallet utvekslingsopplegg mellom skoler som kan godkjennes. Fra og med skoleåret 2016/17 er det ingen begrensninger knyttet til land eller antall elever.

6.2.2 Universiteter og høyskoler

Situasjonen i høyere utdanning karakteriseres av svak rekruttering til de tradisjonelt viktigste fremmedspråkstudiene både på bachelor- og masternivå. Tabell 6.2 viser antall hovedfags-/masterstudenter i fransk og tysk ved universitetene i hhv. 2003 og 2015 (tall fra DBH supplert med opplysninger fra institusjonene).

Rekrutteringen til den femårige lektorutdanningen med spesialisering i fransk, tysk og spansk viser derimot en tydelig økning. På lavere grads nivå er det god rekruttering til årskurs; for eksempel hadde Høgskolen i Østfold henholdsvis 71, 91 og 98 studenter på sine årsstudier i fransk, spansk og tysk høsten 2016. Høgskolen tilbyr også påbygningenheter samt et masterstudium i fremmedspråk i skolen, som i samme studieår hadde 59 studenter på heltid og 26 på deltid.⁶

Ser vi på den relative andelen som tas opp til fremmedspråk i forhold til det totale opptakstallet ved universitetene, er den synkende på samme måte som for humaniora for øvrig. Alt i alt iberegnet årsstudium, bachelor, master og femårig lektorutdanning er spansk fortsatt det største fremmedspråket. På bachelornivå ble det imidlertid tatt opp flere studenter i japansk i 2016 (92 mot 79 for spansk), og nesten like mange i arabisk (74).

Som resultat av Kvalitetsreformen skal alle norske studenter få tilbud om et utvekslingsopp-

hold i utlandet som del av bachelorgraden. Av åpenbare grunner vil et slikt opphold være spesielt verdifullt for studenter innenfor språkfagene. I tillegg gis det språkstipend og støtte til språklig tilretteleggingssemester til utvalgte land. Fra og med høsten 2016 utvides den sistnevnte ordningen slik at den blir mer fleksibel og dekker lengre kurs enn i dag. I 2015/16 var det ca. 65 delstudenter i språkfag som mottok støtte fra Lånekassen.

Språkkunnskaper er også verdifullt i kombinasjon med annen utdanning. En ingeniør eller økonom som behersker fransk eller tysk, vil være attraktiv for mange bedrifter. Statens lånekasse for utdanning har gjennom samtaler med studenter fått inntrykk av at de er usikre på om de har tilstrekkelige språk-, matematikk- og realfagskunnskaper til å kunne gjennomføre et mastergradsstudium i Tyskland eller Frankrike. I Tyskland oppleves i tillegg søknadsprosessen som relativt tung og byråkratisk. Resultatet er at relativt få norske studenter velger å ta en mastergrad i disse landene, til tross for lave eller ingen skolepenger.

Kunnskapsdepartementet har gitt støtte til etablering av en egen stilling på ANSA-kontoret med særlig ansvar for Tyskland. Et annet tiltak er spesielt tilrettelagte studieprogrammer. Erfaringen viser at det kreves mer praktisk tilrettelegging enn i dag for at norske studenter skal våge å velge utradisjonelt. Det er enklere å studere i utlandet når en kommer til et ferdig tilrettelagt opplegg. SIU administrerer et program for ingeniørstudenter ved høyskolen INSA i Toulouse, jf. boks 7.1. Inntil nylig eksisterte også et tilsvarende program i økonomi. Slike tilrettelagte opplegg kan tenkes også ved andre utvalgte læresteder i Frankrike og Tyskland, eventuelt også andre land. En mulighet kan være å utvikle et samarbeid med noen utvalgte universiteter i de aktuelle landene og inngå avtaler med disse for «norske kvoter» ved ulike mastergrader. Oppgaven med å inngå avtaler, hvor et bestemt antall læresteder får en kvote for et bestemt antall norske studenter, vil

⁶ Tall fra DBH.

Tabell 6.2 Antall hovedfags-/masterstudenter i fransk og tysk i 2003 og 2015 inkludert studenter på lektorprogram

	Fransk 2003	Fransk 2015	Tysk 2003	Tysk 2015
NTNU	15	10 ¹	27	13 ¹
UiB	22	18	22	11
UiO	22	26	14	13
UiT	7	0	9	2

¹ Inkluderer bare lektorstudenter tatt opp høsten 2015.

Boks 6.1 NORGINSA – tilrettelagt ingeniørutdanning i Toulouse

Siden 1990 har norske studenter kunnet studere ved den anerkjente ingeniørhøyskolen INSA i Toulouse under en avtale inngått etter initiativ fra norske myndigheter. Programmet administreres av SIU. En ny femårsavtale ble undertegnet i 2015. 25 nye studenter startet samme høst. Studentene følger et spesielt tilrettelagt opplegg de første tre årene, med hovedvekt på fransk språk og matematikk det første året. For å dekke høyskolens utgifter til tilrettelegging betaler de skolepenger de tre første årene. Så langt har over 150 norske studenter tatt mastergraden ved INSA, og i tillegg kommer mange med bachelorgrad. Studentene får en dobbel kompetanse, ingeniørfag på høyt nivå kombinert med fransk språk- og kulturkunnskap som er etterspurt i næringslivet.

kunne legges til SIU. Det bør tilrettelegges for en enklest mulig søknadsprosess for studentene. Opplegget kan vurderes kombinert med økonomiske insentiver.

For å øke bevisstheten om behovet for og relevansen av kunnskaper i fremmedspråk er det også viktig å styrke forbindelsene mellom utdannings-systemet på alle nivåer og arbeidslivet. For eksempel kan næringslivet involveres i rekrutteringskampanjer. Fra universitetenes og høyskolenes side er det blant annet foreslått at Kunnskapsdepartementet kan medvirke til tiltak som årlige samlinger for rådgivere om fremmedspråkstudier og arbeidslivsrelevans og utvikling av fellesarenaer mellom skole, universitet/høyskole og arbeidsliv. Partnerskapsgruppen i tysk som er nevnt i kapittel 6.3.1, er et eksempel på det siste. Faglærerne er ofte de beste ambassadørene for faget og kan involveres på ulike måter. Regjeringen vil i dialog med universitetene og høyskolene medvirke til tiltak som kan bidra til å styrke rekrutteringen til fremmedspråkstudier og kandidatenes muligheter i arbeidsmarkedet.

6.2.3 Lærerutdanning

For at elevene skal få tilbud i fremmedspråk, trengs det lærere. Disse kan utdannes på flere måter. Den siste rapporten fra følgegruppen for grunnskolelærerutdanningen viser at fremmed-

språk er det fagtilbudet som er dårligst dekket i landet, og gruppen er «meget bekymret» over situasjonen.⁷ Høyskolene i Oslo og Akershus og Østfold tilbyr tysk, fransk og spansk, mens Universitetet i Agder tilbyr fransk og spansk. Universitetet i Bergen har tilbudt et årskurs i fremmedspråk til høyskolene med lærerutdanning på Vestlandet, men interessen har så langt vært liten, og universitetet opplyser at det på grunn av ressurs-situasjonen ikke vil videreføre tilbudet neste studieår. UiT tilbyr samisk. Situasjonen er ytterligere aktualisert for Nord-Norges del etter at UiT vedtok å legge ned bachelorprogrammene i fransk og tysk. Dermed finnes det ikke noe studietilbud i fransk nord for Trondheim, heller ikke som emne i lærerutdanningene. UiT vil fortsatt tilby tysk som emne i lektorprogrammet for 8.-13. trinn. Generelt har lektorutdanningene potensial til å øke tilgangen på fremmedspråklærere, men det er for tidlig å si i hvilken grad det faktisk vil skje.

Regjeringen ser med bekymring på lærersituasjonen i Nord-Norge og vil komme tilbake til denne i andre sammenhenger. Regjeringen vil medvirke til å sikre tilstrekkelig tilgang på fremmedspråklærere spesielt både gjennom insentiver og studietilbud. Mulighetene som ligger i digitale løsninger, må utnyttes.

Fra høsten 2017 vil fremmedspråkene spansk, tysk og fransk være inkludert i videreutdanningsstrategien Kompetanse for kvalitet, men hvor mange lærere som vil få tilbud om videreutdanning i fagene, vil avhenge av hvor mange søkere det er til de prioriterte fagene norsk, engelsk og matematikk.

Som et tiltak for å øke tilgangen på realfagslærere har det de siste årene blitt opprettet flere hundre nye studieplasser innenfor praktisk-pedagogisk utdanning reservert realfag. Ved opptaket høsten 2016 sto det over 1 000 studenter på venteliste til PPU ved Universitetet i Oslo, inkludert studenter med språkbakgrunn, og det var også ventelister andre steder. Ifølge SSB vil det være overskudd på lærere med PPU i årene fremover,⁸ men det gjelder ikke nødvendigvis lærere i fremmedspråk siden PPU-kandidatene har kompetanse til å undervise fra femte trinn i grunnskolen. Universitetet opplyser at det til vanlig ikke er ventelister i tysk, mens situasjonen er motsatt for fransk. Kunnskapsdepartementet vil gå i dialog med alle

⁷ *Grunnskulelærerutdanningene etter fem år: Status, utfordringer og vegar vidare*. Rapport frå følgjegruppa til Kunnskapsdepartementet. Rapport nr. 5 2015, s. 35–36.

⁸ <http://www.ssb.no/forskning/offentlig-okonomi/utdanningsokonomi/utdanner-vi-nok-laerere>

aktuelle institusjoner som tilbyr PPU i fremmedspråk for å klarlegge om det er mulig å utvide kapasiteten slik at kandidatene slipper å stå på venteliste.

6.2.4 Nasjonalt ansvar for enkelte språkfag

Flere innspill til meldingen tar opp behovet for å sikre små og utsatte fag gjennom samarbeid og arbeidsdeling på nasjonalt og/eller nordisk nivå. Samarbeid kan f.eks. skje gjennom etablering av nasjonale utdanningsprogrammer, arbeidsdeling gjennom tildeling av ansvar som en del av institusjonens utviklingsavtale med Kunnskapsdepartementet eller gjennom åpen utlysning av midler, jf. etableringen av en nasjonal konkurransearena for utdanning som er varslet i Meld. St. 16 (2016–2017) *Kultur for kvalitet i høyere utdanning*. Slike tiltak drøftes nærmere i kapittel 3.6. De kan forhindre en situasjon der det gis flere parallelle tilbud som alle er faglig svake, eller motsatt at et fag forsvinner helt. Samtidig peker enkelte universiteter på at de er i en konkurransesituasjon, og at frihet til å bestemme studietilbudet er en nødvendig del av deres strategiske handlingsrom. Regjeringen vil vurdere tiltak for å sikre utsatte språkfag gjennom samarbeid og arbeidsdeling på nasjonalt eller nordisk nivå og vil i nasjonal sammenheng bruke utviklingsavtalene for å bidra til bedre arbeidsdeling i universitets- og høyskolesektoren. Erfaringene med innføring av utviklingsavtaler så langt viser potensialet for at universitetene og høyskolene kan ta mer ansvar på tvers av den enkelte institusjon for å komme frem til prioriteringer og koordinering som bedre ivaretar samfunnets samlede behov. De endelige prioriteringene kan senere innarbeides i den enkelte institusjons utviklingsavtale.

6.3 Nærmere om enkeltspråk

6.3.1 Tysk

Som oppfølging av regjeringens tysklandsstrategi er det satt i verk flere tiltak for å styrke tysk faget og få flere til å velge tysk. Som nevnt ovenfor utvides retten til støtte til korte studieopphold i utlandet for klasser i videregående opplæring fra og med skoleåret 2016/17. Ordningen administreres av Lånekassen. SIU godkjenner opplegget, mens elevene søker til Lånekassen på vanlig måte. Tidligere måtte en norsk videregående skole søke om å inngå samarbeid med en skole i f.eks. Tyskland. Midlene måtte bevilges særskilt av Stortinget, mens alle samarbeidsprogrammene som fyller

kvalitetskravene, nå vil bli godkjent for støtte av SIU uten budsjettvedtak i Stortinget. Målet er å senke terskelen for skoler som vil ta initiativ til et tettere samarbeid med bl.a. Tyskland.

Gjennom «Gjør det!»-programmet har flere tusen elever og lærlinger fra yrkesfaglige studieretninger dratt til Tyskland for å praktisere sitt fremtidige yrke og bli kjent med tysk språk og kultur, og omvendt. Programmet har en ramme på 2 mill. kr pr. år og administreres av SIU.

Fra høsten 2017 utvides språkassistentordningen som i dag gjelder for fransk og spansk, til også å omfatte tysk.⁹ Dette er en ordning der mastergradsstudenter i det aktuelle språket som fortrinnsvis også har det som morsmål, fungerer som språkassistenter for elevene ved en vertsskole.

Høsten 2016 ble det også arrangert en konferanse for å stimulere til økt interesse for tysk i skolen og blant studenter. En partnerskapsgruppe med deltakelse fra blant andre NHO, Norsk-Tysk Handelskammer, Universitetet i Oslo, Oslo kommune og Tysklands ambassade arbeider for samme formål.

6.3.2 Fransk

I 2017 markeres 100-årsjubileet for samarbeidet med Lycée Pierre Corneille i Rouen. Gjennom skoleavtalen med lyceene i Bayeux, Lyon og Rouen tas hvert år 22 norske elever opp til treårig videregående utdanning i Frankrike. Ordningen administreres av SIU. I tillegg finnes det ett- og toårige skoletilbud for norske elever ved flere videregående skoler i Frankrike. Hordaland fylkeskommune har et eget samarbeid med Normandie-regionen, der elleve elever startet høsten 2015.

Fransk-norsk senter ved universitetet i Caen tilbyr tilrettelagte opplegg for franskstudenter ved de norske universitetene, kurs for lærere og korte forberedende språkkurs for Erasmus-studenter. Hvert år er ca. 100 norske studenter på kurs i Caen. Det norske universitetssenteret i Paris og Norges hus i den internasjonale studentbyen i Paris bidrar ytterligere til å styrke kontakten med Frankrike og tilrettelegge for opphold for både forskere og studenter.

6.3.3 Engelsk

Nivået på engelskkunnskapene i Norge må kunne sies å være godt, spesielt blant yngre mennesker. Det er mulig å velge engelsk som fordypningsfag

⁹ <http://siu.no/Videregaaende-opplaering/Samarbeid-med-land-i-Europa/Spraakassistenter>

både på ungdomstrinnet og i videregående opplæring, og universitetene og høyskolene tilbyr mange muligheter til å utdanne seg videre. Det kommer likevel signaler fra blant andre lærerutdanningene om at noen studenter har problemer med å lese lærebøker på engelsk. Avgangselevne fra videregående skole er ofte dyktige muntlig, mens det skriftlige nivået er mer varierende.¹⁰ Det krever utdanning og ofte også erfaring å kunne velge riktig stilnivå, oppfylle sjangerkrav osv. I den mer spesialiserte enden av skalaen får myndighetene meldinger om at det mangler kvalifiserte rettstolker i engelsk utenfor Oslo-området.

I alle former for internasjonal virksomhet er engelsk det dominerende språket. Utilstrekkelige kunnskaper og ferdigheter kan ha alvorlige konsekvenser, det være seg i mellomstatlige forhandlinger, tolking av lov- eller avtalettekster, formulering av tilbud eller inngåelse av kontrakter. Engelsk vil derfor fortsatt være et sentralt fag i skole og høyere utdanning inkludert lærerutdanning, og det at regjeringen ønsker at flere norske utvekslingsstudenter bør ha opphold i ikke-engelsktalende land, innebærer ikke et ønske om at færre skal reise til de engelsktalende landene.

6.3.4 Språkberedskap for fremtiden

I en verden i endring er det viktig å ha kunnskap også i andre språk enn de tradisjonelle som tysk og fransk. Som nevnt har det skjedd en økning i antall elever som lærer kinesisk på skolen. Også på universitetene har det vært en tilstrømning av studenter til språk som kinesisk, japansk og arabisk. Flere av disse språkene ligger fjernt fra norsk og er krevende å lære. En amerikansk studie fra 2007 peker på japansk som spesielt vanskelig.¹¹

Universitetene har derfor tatt til orde for at bachelorgraden i slike tilfeller bør utvides til fire år. Dette vil kreve forskriftsendring. Regjeringen er åpen for det, men mener at det først bør gjøres en samlet vurdering av hvilke språk som har størst behov for et fjerde år. Deretter kan det eventuelt åpnes for forsøk. Regjeringen vil be Universitets- og høgskolerådet om et samlet, begrun-

net og prioritert forslag til språkfag der bachelorgraden bør utvides til fire år.

6.4 Norsk som vitenskapsspråk

En forutsetning for humanioras samfunnsforankring og deltagelse i norsk offentlighet er et levende norsk fagspråk. Det er viktig å sikre norsk fagspråk og kunnskapsformidling og samtidig delta fullt ut i internasjonalt samkvem. Både institusjoner og språkbrukere bør bli parallellspråklige, det vil si beherske engelsk og/eller fremmedspråk skriftlig og muntlig ved siden av norsk. I lov om universiteter og høyskoler § 1-7 er universitetene og høyskolene gitt ansvar for vedlikehold og videreutvikling av norsk fagspråk. I tillegg til de mange studietilbudene som finnes i norsk generelt, undervises og forskes det også i fagspråk ved flere institusjoner.

Som på andre fagområder skjer stadig mer av forskningen og undervisningen i humaniora på engelsk, og det debatteres stadig om dette vil true norsk fagspråk ved at engelske termer og faguttrykk blir enerådende. Andelen av vitenskapelige publikasjoner på norsk i Norge går ned, men i absolute tall øker antall publikasjoner også på norsk. Se figur 7.1 og 7.2. Ulike fagområder har ulike tradisjoner: Mens ca. 90 prosent av alle doktoravhandlinger i filosofi ved norske universiteter de senere årene har vært skrevet på engelsk, gjelder det samme under 40 prosent av avhandlingene i historie. Historikerne går også i større grad ut i arbeid der formidling er et element, f.eks. ved å la seg engasjere til å skrive bedrifts- eller kommunehistorie, og bruken av norsk som publiseringsspråk er totalt sett langt mer utbredt.

Læremiddelstøtten til høyere utdanning har som formål å sikre utgivelse av lærebøker på norsk og samisk også der det ikke er kommersielt interessant. Den bidrar til at det kan utgis flere lærebøker på norsk også på relativt smale fagområder med små studentgrupper. Ordningen er nylig evaluert og vil bli videreført.¹²

Språkrådet, som er statens fagorgan for norsk språk og har ansvar for å følge opp språkpolitikken, har satt i gang flere tiltak med sikte på å styrke norsk fagspråk.

Språkrådet fikk våren 2015 i oppdrag fra Kulturdepartementet å gjennomføre et prosjekt om parallellspråkbruk i universitets- og høyskolesektoren, med tilslutning fra Kunnskapsdepartementet. Formålet med prosjektet er å skape større be-

¹⁰ Beskrivelsen bekreftes av sentrale personer i fagmiljøene. For en studie av norske studenters vanskeligheter med akademisk skriving på engelsk, se <https://www.journals.uio.no/index.php/adno/article/view/1142/1021>. Dette er studenter som er dyktige muntlig.

¹¹ <http://web.archive.org/web/20071014005901/http://www.nvtc.gov/lotw/months/november/learningExpectations.html>

¹² Sivertsen mfl. 2016.

Boks 6.2 Norske dialekter i en felles database

Norge har en rik flora av dialekter. Nå samles og tilgjengeliggjøres historisk dialektmateriale i en felles database. «Language Infrastructure made Accessible», LIA, vil ha stor betydning for språkforskning og for utvikling av teknologi for språk og tale i programvareindustrien.

Norske dialekter utgjør et rikt språklig materiale. LIA har digitalisert verdifullt materiale fra de siste 60 årene som tidligere har vært lagret på forskjellige utdaterte og usikre formater. Hele 3 800 timer med opptak fra ulike norske dialekter og fra norsk-amerikanere er nå sikret for ettertiden, og det samme gjelder 500 timer med opptak av samisk tale.

En infrastruktur basert på dette materialet er unik, siden de fleste språkdatabaser bygger på skriftlige kilder. Det er mange viktige trekk ved muntlig språk som ikke er mulig å forske på i skriftlige tekstdatabaser. LIA blir et talespråkkorpus av norske dialekter, det vil si en stor samling av tale i et maskinleselig format. Infrastrukturen samarbeider med «Common Language Resources and Technology Infrastructure Norway» (CLARINO, som er den norske noden i det felleseuropeiske infrastrukturprosjektet CLARIN, se egen tekstboks), og talesamlingen skal integreres i den norske Språkbanken, som Nasjonalbiblioteket utvikler og forvalter.

LIA vil være av stor interesse for forskere innenfor lingvistikk, nordisk språkvitenskap, dialektologi og etnologi. Det blir mulig å foreta sammenlignende studier av dialekter rundt i lan-

det og historiske studier av for eksempel språkendringer i norske byer siden 1950-tallet. Studier kan gi svar på spørsmål som: Hvor mye påvirker dialekter hverandre? Hvordan endres et språk når det eksporteres til et nytt kontinent og møter andre språk, som for norsk-amerikanerne?

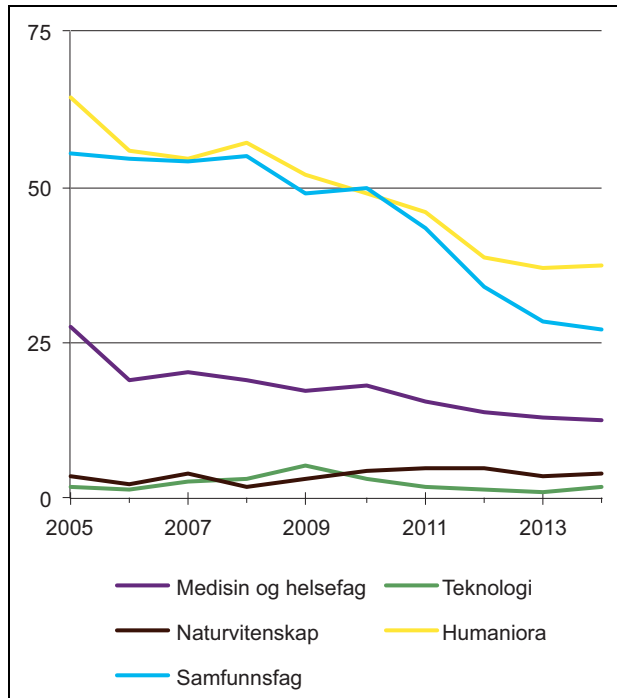
LIA vil være viktig for å utvikle nye teknologiske løsninger i programvareindustrien. Ut fra kunnskap om hva som kjennetegner muntlig norsk språk, blir det mulig å utvikle dataløsninger basert på talegjenkjenning. Dette kan få stor betydning for utviklingen av brukervennlige teknologiske løsninger i biler, i kontor- og husholdningsmaskiner og i industrien. Det blir også mulig å lage teknologi tilpasset mennesker med spesielle behov. Med LIA kan man også utvikle gode, pedagogiske verktøy for å spre kunnskap om dialekter og norsk språk i forvaltningen og skoleverket.

Prosjektansvaret er lagt til Tekstlaboratoriet ved Universitetet i Oslo. Partnere er Universitetet i Bergen, Universitetet i Oslo, UiT–Norges arktiske universitet, NTNU, Nasjonalbiblioteket, Norsk Ordbok 2014, Humboldt-Universität zu Berlin, Pennsylvania State University og University of Wisconsin-Madison. Det er bevilget 27,3 millioner kroner fra Forskningsrådet. Infrastrukturen bidrar med 13,6 millioner kroner i egenfinansiering. Prosjektet vil etableres i løpet av fem år og stå ferdig i 2019.

vissthet om og forståelse av begrepet parallellspråkbruk og av hvordan slik bruk kan gjennomføres for å skape en formålstjenlig fordeling av engelsk og norsk i de ulike kommunikasjons-situasjonene ved universiteter og høyskoler. Prosjektet skal munne ut i en overordnet mønsterpraksismodell («best practice») for parallellspråkbruk i sektoren, det vil si en modell for hva institusjonene må ta hensyn til når de skal avgjøre hvilket språk som skal benyttes i forskjellige kommunikasjons-situasjoner. Modellen skal omfatte de fire områdene i Universitets- og høyskolerådets språkpolitiske plattform: utdanning, forskning, formidling og samfunnskontakt, og også administrasjon og informasjon.

Norges Handelshøyskole (NHH) har vært samarbeidsinstitusjon i prosjektet. Høsten 2016 ble det gjennomført en kartlegging av språkbruken ved NHH både blant ansatte og studenter. I tillegg ble det også sendt ut spørreskjema til to kull med tidligere studenter og til et utvalg arbeidsgivere. Kartleggingen sier noe om den faktiske språkbruken ved NHH og også noe om hvilke forventninger og krav som stilles til studentenes språkferdigheter når de møter arbeidslivet etter endt utdanning. På dette grunnlaget vil det bli utviklet en mønsterpraksismodell for institusjonen. Språkrådet vil deretter benytte erfaringene fra NHH til å utforme en generell modell som skal kunne brukes av alle institusjonene i sektoren.

Et annet viktig tiltak for å stimulere til bruk av norsk fagspråk er tospråklige termlister. Språkrådet har satt i gang flere terminologiprojekter som registrerer norske og engelske fagtermer i en søkbar termbase som er fritt tilgjengelig på nettet.

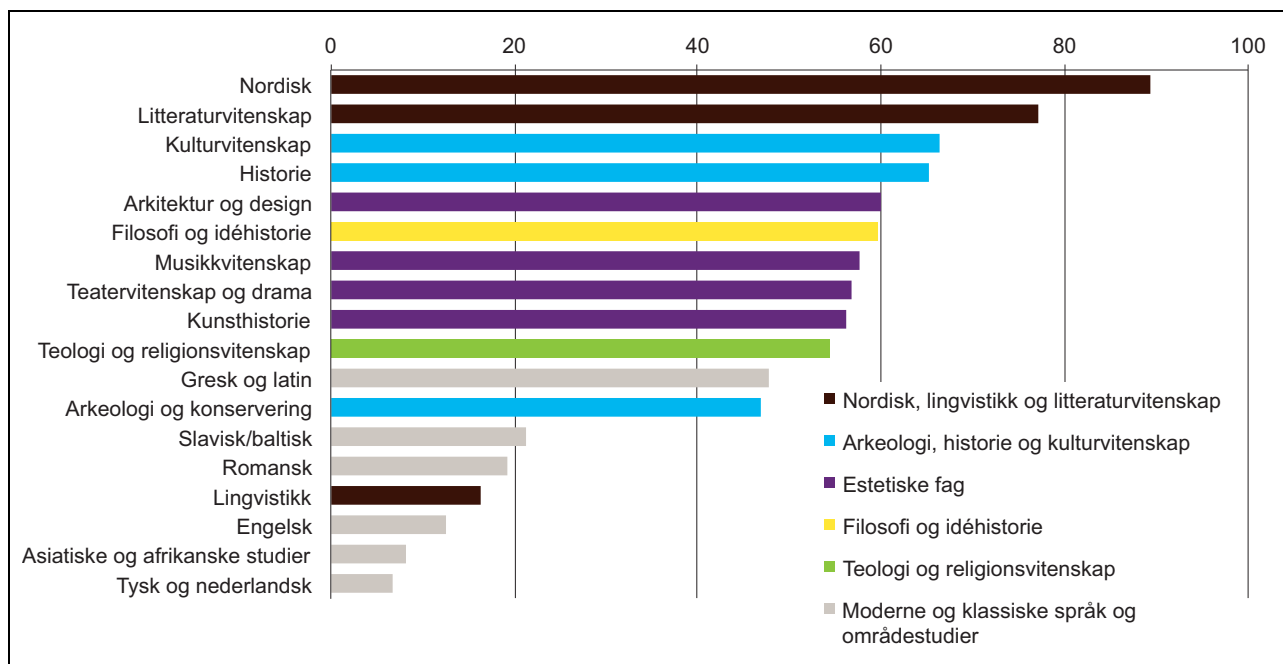
Figur 6.1 Andel vitenskapelige publikasjoner på norsk, etter fagområde, 2005–14. Prosent

Kilde: NIFU (CRISStin)

Ved å slå opp på en fagterm vil brukeren også kunne lese definisjonen av begrepet. Erfaringene fra et pilotprosjekt innenfor kjemi i 2012–14 danner grunnlag for arbeidet på andre fagområder. Andre fagfelter der termlister er under utvikling inkluderer lingvistikk, kjønnsforskning, klima, optometri og astronomi. Termlistene er ikke bare relevante for studenter som leser pensumlitteratur på engelsk, og som skal skrive eksamen på norsk: eksistensen av norsk terminologi er en forutsetning for at studenter og fagfolk skal kunne formidle og bruke fagstoffet i en norsk samfunnsvirkelighet, noe som i siste instans også er viktig for demokratiet.

6.5 Samisk

Samisk er offisielt språk i Norge og likestilt med norsk i forvaltningsområdet for samisk språk. Samtidig er det i en sårbar situasjon. Av de tre offisielle samiske språkene i Norge er både sørsamisk og lulesamisk på UNESCOs liste over truede språk. Det er viktig med språkutviklende tiltak og forskning for å fremme dynamikken i språkene, gjerne i samarbeid med de andre nordiske landene der samisk er et fag. I den forbindelse er digitalisering og elektroniske verktøy viktig. Samisk som vitenskapsspråk har behov for videreutvikling og er i likhet med norsk utsatt for konkurranse fra engelsk.

Figur 6.2 Andel på norsk blant vitenskapelige publikasjoner 2005–14, etter fagfelt i humaniora. Prosent

Kilde: NIFU (CRISStin)

Samisk forskning og høyere utdanning er vesentlig for utviklingen av det samiske samfunnet. Forskningen spiller nært sammen med tradisjonell samisk kunnskap og viten, ikke minst i spørsmål som gjelder natur- og ressursforvaltning. UiT–Norges arktiske universitet har et nasjonalt ansvar for urfolksrelatert forskning, utdanning og formidling, mens Sámi allaskuvla/Samisk høgskole er den eneste samiskspråklige høyere utdannings- og forskningsinstitusjonen. I tillegg gis det undervisning i samisk ved Nord universitet (lulesamisk og sørsamisk). Det er viktig at institusjonene som driver høyere utdanning og forskning knyttet til samisk samfunn og kultur, samarbeider godt, og regjeringen har stimulert til dette bl.a. gjennom bruk av SAK-midler.

Sámi instituhtta – Nordisk samisk institutt ble opprettet av Nordisk ministerråd i 1973 som en egen samisk forskningsinstitusjon. Instituttet inngikk i 2005 som en del av Samisk høgskoles virksomhet. Fusjonen med Nordisk samisk institutt har styrket Samisk høgskole som forsknings- og utdanningsinstitusjon og lagt et godt grunnlag for videre utvikling. Språkforskning, samfunnsforskning (inkludert rettsforskning) og forskning om næring og natur er sentrale områder. Samisk høgskole har de senere årene hatt gode resultater når det gjelder publisering. I tillegg har høyskolen en omfattende oppdragsvirksomhet som reflekterer dens rolle i samfunnsutviklingen.

Utvikling av samiske samfunnsfunksjoner krever kompetanse i form av samisktalende lærere, sykepleiere osv. og et godt kunnskapsnivå i samisk blant befolkningen. Søkningen til Samisk høgskole har imidlertid vist en negativ utvikling de senere årene. Høyskolen sliter for eksempel med rekrutteringen til nordsamisk, det klart største av de samiske språkene. Det er viktig at den rendyrker studieporteføljen i tråd med behovene og tilbyr utdanning fleksibelt til dem som har behov for det. Høyskolen rekrutterer også fra andre land med en samisk befolkning, som Finland, Russland og Sverige.

Kunnskap om samisk språk og kultur er også viktig blant annet i helsevesenet, for å sikre at den samiske befolkningen får et godt helsetilbud. Samtidig er det viktig å ta vare på, dokumentere, systematisere og videreutvikle tradisjonell samisk kunnskap, både når det gjelder reindrift og naturbaserte næringer og kulturuttrykk som duodji. I fremtiden vil klimaendringer kunne medføre utfordringer for den samiske levemåten og behov for tilpasninger. På alle disse områdene spiller forskning, utdanning og kulturell praksis

sammen, med forskningsbasert kunnskap som en nøkkel til en videre bærekraftig utvikling.

I St.meld. nr. 13 (2008–2009) *Klima for forskning* ble det varslet at regjeringen ville sette ned et utvalg for å arbeide med behov og mål for samisk forskning og institusjonsbygging sett i et internasjonalt urfolksperspektiv og et nordisk, allsamisk perspektiv. Initiativet kom fra Sametinget. Utvalget ble ledet av professor Nils A. Butenschøn og leverte sin innstilling i juni 2012. Et sentralt punkt gjelder videre utvikling av Samisk høgskole mot vitenskapelig høyskole og universitet. For øvrig stod styrking av samisk språk, både generelt og som vitenskapsspråk, sentralt.

Innstillingen inneholdt flere spesifikke forslag når det gjelder forskning, blant annet:

- langsiktig, stabil finansiering for *Samisk vitenskapelig tidsskrift*
- et nytt tiårig program for samisk forskning
- etablering av et nettverk for samisk forskning (nasjonalt og internasjonalt)
- etablering av en nordisk forskerskole for samisk forskning, samt finansiell tilrettelegging for felles nordiske doktorgradskurs

I tillegg kommer tiltak på institusjonsnivå. Flere av forslagene er fulgt opp, blant annet når det gjelder finansieringen av *Samisk vitenskapelig tidsskrift*. Norges forskningsråd har vurdert at det er et langsiktig behov for å styrke samisk forskning og har besluttet å innlemme Program for Samisk forskning II i kategorien «løpende programmer», noe som gir en mer forutsigbar finansiering. Videre har Samisk høgskole fått rett til å tildele doktorgrad.

Utvalget foreslo også å opprette et «samordningsråd for høyere utdanningsinstitusjoner med ansvar for samisk forskning og høyere utdanning». Kunnskapsdepartementet ga i 2014 Universitets- og høgskolerådet i oppdrag å etablere en fagstrategisk enhet for samisk høyere utdanning og forskning. Universiteter og høyskoler med samisk utdanning og/eller forskning ble invitert til å delta. Enheten hadde sitt første møte i desember 2014.

6.6 Forventninger og tiltak

Regjeringen ønsker å styrke befolkningens kunnskaper både i norsk og i engelsk og andre fremmedspråk. Med unntak av årskurs er rekrutteringen til tradisjonelle fremmedspråk som fransk og tysk svak ved universiteter og høyskoler. Dette kan på sikt forverre en situasjon med mangel på

fremmedspråklærere i skolen, særlig i Nord-Norge. Det er viktig å trekke inn arbeids- og næringslivet i arbeidet med fremmedspråk på alle nivåer i utdanningssystemet, både i forbindelse med rekruttering og tiltak for å synliggjøre relevansen av fremmedspråk. Regjeringen vil samtidig følge situasjonen for norsk fagspråk i lys av faren for domenetap til engelsk.

Regjeringen forventer:

- at universitetene og høyskolene intensiverer arbeidet med rekruttering til studier i fremmedspråk som fransk og tysk
- at de samarbeider nært med arbeids- og næringsliv om rekruttering og bevisstgjøring om studienes relevans

Regjeringen vil:

- opprettholde den utvidede utvekslingsordningen for skoleklasser i videregående skole
- utvide eksisterende ordning med tilrettelagt ingeniør- og økonomiutdanning i Frankrike og Tyskland

- gi lærere mulighet til å videreutdanne seg i spansk, fransk og tysk som en del av fagtilbudet i videreutdanningsstrategien «Kompetanse for kvalitet»
- vurdere tiltak for å sikre tilstrekkelig tilgang på fremmedspråklærere som del av en satsing på å rekruttere lærere til Nord-Norge
- vurdere tiltak for å sikre utdanningstilbud i fremmedspråk i Nord-Norge
- bruke utviklingsavtalene for universiteter og høyskoler som verktøy for å sikre utsatte språkfag gjennom samarbeid og arbeidsdeling på nasjonalt eller nordisk nivå
- be Universitets- og høgskolerådet om et samlet, begrunnet og prioritert forslag til språkfag der bachelorgraden bør utvides til fire år
- i dialog med universitetene og høyskolene medvirke til tiltak som kan bidra til å styrke rekrutteringen til fremmedspråkstudier og kandidatens muligheter i arbeidsmarkedet
- videreføre Program for samisk forskning i Norges forskningsråd
- videreføre læremiddelstøtten til høyere utdanning

7 Humaniora og samfunnsutfordringene

7.1 Behovet

Humaniora kan tilføre dagsaktuell problemløsning historiske perspektiver og bedre forståelse av verden, menneskene og konkrete situasjoner, for eksempel gjennom refleksjoner, kunnskap og ferdigheter innenfor språk og kommunikasjon, religion, estetikk, kultur og medier samt etikk. Menneskene har en veldokumentert tendens til nåtids-skjevhet, det vil si til å tillegge situasjonen her og nå uforholdsmessig stor vekt på bekostning av fortid og fremtid. Vi har en tendens til å se oss blinde på suksess, det vil si til å merke oss fenomener som har overlevd og vedvarer, mens vi overser dem som ikke gjorde det fordi disse fenomenene ikke er synlige lenger. Vi har også en tendens til overdreven optimisme, til å tro at vi selv er mindre utsatt for å rammes av negative ting enn andre. Vi vet også at vi kan være uhensiktsmessig etnosentriske. Det vil si at vi vurderer andre samfunn og kulturer ut fra vår egen kultur, og dermed at vi ikke alltid forstår godt nok hvordan verden oppfattes av andre. Dessuten kan vår etiske bevissthet, altså evnen til både å se et etisk dilemma og til å gjøre gode etiske avveininger, av og til være for svak eller settes under press. Etikk favner også spørsmål om naturens verdi i seg selv eller dyrs egenverdi i tillegg til nytteverdi for mennesket.¹

I møtet med samfunnsutfordringene trenger vi derfor både den perspektivforskyvningen i tid og rom og den systematiske refleksjonen ut fra dagens og tidligere tiders tenkning, kunst- og kulturuttrykk som humanister kan bidra med. Likeså trengs erkjennelsen av at det i alle situasjoner som berører samfunnsutfordringene, er mennesker, med alle sine tilbøyeligheter og følelser, som møter mennesker.

¹ Se for eksempel Daniel Kahneman, *Thinking Fast and Slow*, Farrar, Straus and Giroux, 2011, Richard Thaler og Cass Sunstein, *Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth, and Happiness*, Yale University Press, 2008 eller Daniel Ariely, *Predictably Irrational: The Hidden Forces That Shape Our Decisions*, Harper Collins, 2010. Om dyrs egenverdi, se Ot.prp. nr. 15 (2008–2009) *Lov om dyrevelferd*, som trådte i kraft i 2010.

Mange av utfordringene, som for eksempel flyktningkrisen og klima- og miljøendringene, har utspring i menneskelige handlinger og aktivitet og berører alle områder av samfunnet: kultur, kommunikasjon, økonomi og politikk. God forståelse av mennesker, kultur og samfunn er avgjørende for å forstå hvordan endringer kan skje, hvorfor motstand og konflikter knyttet til endring oppstår og hvordan man kan håndtere konflikten slik at man ender opp med løsninger som fungerer. Mye av kjernen i humaniora handler om å forstå, analysere og fortolke den menneskeskapede kulturen i fortid, nåtid og inn i fremtiden: måten vi setter spor etter oss på, måten vi kommuniserer og samhandler på, måten vi tenker og skaper på og konsekvenser av det vi gjør eller unnlater å gjøre, for å finne løsninger på de utfordringene vi står overfor.

En ting de store samfunnsutfordringene har felles, er at de består av innfløkte, flokete problemer uten åpenbare løsninger (*wicked problems*) som ingen fagområder kan finne ut av på egenhånd.² Utvikling av kunnskap og ferdigheter som gjør oss i stand til å løse slike problemer, krever tvert imot en tverrfaglig tilnærming. Humanioras kunnskaper og perspektiver er derfor helt nødvendige i bestrebelsen på å løse problemene og møte de store samfunnsutfordringene. De humanistiske fagmiljøene bør være sentrale bidragsytere til den offentlige debatten om viktige samfunnsspørsmål. De bør også ta initiativ til og lede store tverrfaglige prosjekter der det er nødvendig. De som finansierer tverrfaglig forskning, bør samtidig stille klare forventninger til at humanistiske fagmiljøer inntar en slik rolle.

Å legge vekt på humanioras egnethet som instrument for å oppnå andre formål betyr ikke å underkjenne de humanistiske fagenes betydning for demokrati og dannelselse eller deres verdi som kilde til forståelse og glede. Som det står i Bibe-

² Horst W. J. Rittel og Melvin M. Webber. «Dilemmas in a General Theory of Planning». *Policy Sciences* 4/1973, s. 155–169.

len: «Det ene burde gjøres og det andre ikke forsummes.»³

Humaniora er en underutnyttet ressurs i møtet med samfunnsutfordringene slik de er definert i Meld. St. 7 (2014–2015) *Langtidsplan for forskning og høyere utdanning 2015–2024* og EUs rammeprogram for forskning og innovasjon, Horisont 2020.

Analyser fra Norges forskningsråd viser at en forsvinnende liten andel av deres finansiering av humaniora skjer gjennom store programmer rettet mot samfunnsutfordringene. I tillegg til grunnbevilgningene til universiteter og høyskoler, som er den viktigste finansieringskilden for norsk humanistisk forskning, jf. kapittel 2.1, er forskningen finansiert hovedsakelig gjennom fri prosjektstøtte, sentre for fremragende forskning og nasjonal satsing på forskningsinfrastruktur samt gjennom grunnforskningsprogrammet Samfunnsutviklingens kulturelle forutsetninger (SAMKUL).

Situasjonen er for en stor del den samme i de tematiske delene av Horisont 2020 som er mest relevante for humaniora og samfunnsvitenskapelige fag. I 2014 deltok forskere fra humanistiske og kunstneriske fag i alle land som er representert, bare i 14 prosent av prosjektene.⁴

At humanistisk forskning ikke finansieres gjennom bestemte typer programmer, samtidig som en stor finansieringsandel går direkte til universiteter og høyskoler, betyr ikke at dagens humaniora ikke er nyttig, jf. de mange eksemplene på viktige samfunnsbidrag som institusjonene har sendt inn til Forskningsrådets pågående fagevaluering av humaniora. Når regjeringen like fullt mener at den manglende integreringen i programmene er et problem, er det av to grunner:

For det første bør offentlige midler brukes i tråd med demokratiske føringer og så effektivt og kvalitetsfremmende som mulig. I dag får vi ikke så god problemforståelse og problemløsning ut av forsknings- og utdanningsmidlene som bevilges for å møte store samfunnsutfordringer som vi kan og bør, delvis fordi det humanistiske fagområdet ikke er tilstrekkelig inkludert i viktige, overordnede satsinger, som langtidsplanens tematiske prioriteringer og det tematiske området *Societal Challenges* i Horisont 2020. Humanistene sitter med kunnskap og verktøy som brukes for lite. Humanistisk kunnskap og kompetanse bringes ikke tilstrekkelig inn i den brytningen mellom fag som

kreves for å møte komplekse utfordringer best mulig. Humanistene blir usynlige for myndigheter og deler av nærings- og samfunnslivet som ikke kjenner dem fra før. Humanistiske kandidater får det vanskeligere på arbeidsmarkedet hvis ikke forskere på området går foran og gjør kjent hva humaniora kan bidra med på samme måte som fagfolk fra andre fagområder.

For det andre har en del humanister uttrykt betydelig frustrasjon over manglende finansiering gjennom Forskningsrådet og Horisont 2020, og over at humaniora har vært marginalisert i politikkdokumenter fra en rekke land.⁵ Få politikere har stilt tydelige forventninger til humaniora. Samtidig har en del humanister, ikke bare i Norge, inntatt en kritisk utsiderrolle og nærmest gjort en dyd av den.⁶ Det gjelder langt fra alle, men noen av dem som forfekter en slik rolle, har vært relativt høylytte. Kritisk refleksjon er helt nødvendig, men det er også problemforståelse og problemløsning, og det er derfor viktig at humaniora er godt koblet på de store utfordringene i vår tid.

Hypotesen er altså at grunnene til dagens situasjon er historiske heller enn å skyldes humanioras iboende egenart. Samfunnsutfordringene har tradisjonelt hatt liten plass når humanistene har formulert sine problemstillinger, samtidig som viktige grupper og beslutningstakere i samfunnet har hatt for lite kjennskap til hva humanister kan bidra med.

På alle områdene som er valgt ut som særlig viktige i langtidsplanen for forskning og høyere utdanning, trenger vi kunnskap om hvordan vi er kommet dit vi er og om hvordan vi forstår vår egen og andres situasjon for å danne oss fornuftige oppfatninger om hvor vi skal gå videre. Kunnskap om andre tider og andre steder gir oss et reservoar å øse av med hensyn til tankemodeller, organisasjonsformer og alternative løsninger. Her ligger det et betydelig innovasjonspotensial. Det må skapes rom for humanistiske perspektiver i de store forsknings- og innovasjonsprogrammene.

Nasjonalt fakultetsmøte for humanistiske fag har i sitt strategidokument *Humanioras samfunnsmandat – program for fornyelse* fra 2015 formulert seg slik:

⁵ Jf. Sörlin og Ekström 2012; Budtz Pedersen, Stjernfelt og Køppe 2015; Jordheim og Rem 2014.

⁶ Sverker Sörlin, professor i miljøhistorie ved Kungliga Tekniska Högskolan om grunner til dagens situasjon på frokostmøte med politisk ledelse i Kunnskapsdepartementet 2. mars 2016.

³ Matt. 23:23.

⁴ Europakommisjonen, *Integration of Social Sciences and Humanities in Horizon 2020: Participants, budgets and disciplines*, 2015.

«Store samfunnsutfordringer står på dagsorden både nasjonalt og internasjonalt. Humanistisk forskning forventes å bidra til å løse utfordringene. De humanistiske fakultetene skal [v]ise hvilke samfunnsutfordringer som humaniora særlig har kompetanse på, og konkretisere hvordan forskning og utdanning kan belyse og løse utfordringer.»

I innspillene til denne meldingen er det blitt pekt på en rekke utfordringer som kaller på mer humanistisk kunnskap og kompetanse. De klareste behovene er uttrykt i forbindelse med spørsmål som lar seg gruppere under følgende tre overskrifter:

- Integrering, migrasjon og konflikter
- De store teknologiskiftene
- Klima, miljø og bærekraft

I langtidsplanen for forskning og høyere utdanning utpekte regjeringen seks langsiktige prioriteringer. Utfordringene over faller inn under fire av disse langsiktige prioriteringene: fornyelse i offentlig sektor; muliggjørende teknologier; hav; og klima, miljø og miljøvennlig energi. Spørsmålene representerer noen av vår tids største samfunnsutfordringer og er viktige politikkområder for regjeringen. I det følgende vil derfor behovet for humanistisk kunnskap og kompetanse på disse områdene drøftes mer inngående. Det finnes imidlertid andre samfunnsproblemer der humanistisk kunnskap og kompetanse også bør utnyttes bedre, og humanioras rolle som selvstendig kunnskapsleverandør innenfor de langsiktige prioriteringene vil bli drøftet ved revisjonen av langtidsplanen.

For å utføre god forskning og gi god utdanning må universiteter og høyskoler ha autonomi og faglig frihet. Med den faglige friheten følger et ansvar for å sikre at undervisning, forskning og faglig og kunstnerisk utviklingsarbeid holder et høyt faglig nivå og utøves i overensstemmelse med anerkjente vitenskapelige, kunstfaglige, pedagogiske og etiske prinsipper, jf Ot.prp. nr. 67 (2006–2007) og Innst. O. nr. 4 (2007–2008).

Autonomi og faglig frihet har to begrunnelser, én instrumentell og én ideologisk. Den instrumentelle begrunnelsen er at så komplekse organisasjoner – med sitt store mangfold av fagmiljøer og utdanning – bare kan drive god kvalitetsutvikling og nytenking hvis de har autonomi og frihet. Den ideologiske begrunnelsen bygger på erkjennelsen av at liberale demokratier er utenkelige uten faglig sterke og selvstendige universiteter og høyskoler med utstrakt faglig frihet.

Faglig frihet og ansvar innebærer også at universiteter og høyskoler har en forpliktelse til å sette seg inn i samfunnets behov og respondere på dem. Kunnskapsministeren har det konstitusjonelle ansvaret for at de gjør det på en tilfredsstillende måte. Både institusjonene og Kunnskapsdepartementet må derfor balansere autonomi og faglig frihet mot samfunnets behov for relevant kunnskap og ferdigheter.

Innenfor rammene av universitetenes og høyskolenes faglige frihet og ansvar forventer regjeringen at de humanistiske fagmiljøene i Norge engasjerer seg tydelig for å møte vår tids store samfunnsutfordringer.

7.2 Integrering, migrasjon og konflikter

7.2.1 Integrering

Ved inngangen til 2016 var det 700 000 innvandrere i Norge og 150 000 født av innvandrede foreldre. Av den totale befolkningen i Norge har nå vel 16 prosent innvandrerbakgrunn. Innvandrerbefolkningen har bakgrunn fra over 200 nasjoner. De fleste kommer som familieegjenforente eller som arbeidsinnvandrere. Per januar 2016 hadde 20 prosent av innvandrerne i Norge fluktbakgrunn, noe som utgjør 188 000 mennesker. De tre største gruppene med fluktbakgrunn er fra Somalia, Irak og Eritrea.⁷ I en verden med mange millioner mennesker som søker et tryggere og bedre liv, er det sannsynlig at flere asylsøkere og innvandrere vil komme til Norge også i tiden fremover. Mange vil få beskyttelse i Norge.

Som utdypet i Meld. St. 30 (2015–2016) *Fra mottak til arbeidsliv – en effektiv integreringspolitikk*, er integrering et samspill mellom mange parter. Tiden i mottak skal brukes effektivt, og bosetting i kommuner skal skje så raskt som mulig etter vedtak om opphold. Kvalifisering til arbeidslivet skal være målrettet, og medbrakt kompetanse og utdanning skal brukes. Det er en selvfølge at det stilles krav til kunnskaper i norsk språk og om det norske samfunn for dem som oppholder seg i Norge over tid. Skal nye innbyggere lykkes, krever det innsats fra alle parter: myndighetene, lokalsamfunn, frivilligheten, arbeidsliv og næringsliv, og ikke minst av den enkelte innvandrers selv.

Kunnskap på integreringsfeltet må brukes til å skape et samfunn med høy grad av deltakelse, til-

⁷ Tallene er utarbeidet av Statistisk sentralbyrå. www.ssb.no/innvandring-og-innvandrere

Boks 7.1 Jerusalemkoden

Tracing the Jerusalem Code: Christian Cultures in Scandinavia er et tverrfaglig forskningsprosjekt (2015–2018) med Det teologiske menighetsfakultet i Oslo som vertsinstusjon. Prosjektet undersøker hvordan forestillinger om Jerusalem og Det hellige land har preget religiøs og politisk kultur i Skandinavia fra kristningen og frem til vår egen tid. Forskere fra en rekke humanistiske fagfelt i Norge, Norden og internasjonalt deltar i prosjektets aktiviteter.

I tusen års skandinavisk historie har byen som huset kong Salomos tempel, Getsemane og Golgata vært en rotfestet referanse med en stabil meningskjerne. Jerusalem har vært intimt forbundet med religiøs praksis, legitimering av politisk makt og håp om frelse og nytt liv etter døden, men også med nasjonal identitet. I Europa generelt og Skandinavia spesielt har identifikasjonen med Israel, Guds utvalgte folk, legitimert både territorielle krav og ambisjoner om åndelig og moralsk hegemoni. Den har sanksjonert visse måter å forstå historien og verden på, oftest i konflikt, av og til voldelig konflikt, med jødernes eller muslimesnes religiøse Jerusalem-

forestillinger. Men nyansene i de kristne Jerusalem-tolkningene har skiftet, fordi forståelsen av hvem som representerer det utvalgte folket og hvordan det nye Jerusalem kan realiseres har endret seg i takt med kulturelle og religiøse forandringer.

Prosjektet undersøker jerusalemreferanser i kirkearkitektur, liturgi, statsbærende ritualer, lovgivning, historieskrivning og litteratur i tre perioder. Den første er middelalderen, da de skandinaviske landene koblet seg til en kultur som hadde Jerusalem som verdens geografiske og moralske midtpunkt. Den andre perioden er den tidlige protestantiske kulturen, da de bibelske kongene og den mosaiske loven ble en autoritativ modell for den konfesjonelle helstaten. Den tredje perioden er 1800- og det tidlige 1900-tallet, da drømmen om det nye Jerusalem motiverte de pietistiske vekkellesbevegelsene og moderne reiseliv ga bibelhistoriens landskap ny aktualitet. Prosjektet trekker også linjene frem til vår egen tid, der Jerusalemkoden har et slags sekulært etterliv i et postkristent samfunn.

hørighet og tillit. Vi trenger kunnskap om hvordan integrering kan foregå på en best mulig måte i en omskiftelig verden. Stortinget har bedt regjeringen om å styrke forskningen på integrering.⁸ Regjeringen har satt i gang mange tiltak på integreringsområdet på bakgrunn av eksisterende kunnskap, men det er fortsatt et stort kunnskapsbehov knyttet til språklige og kulturelle sider ved integrering.⁹ Det er behov for grunnforskning, effektstudier og kunnskapssammenstillinger. Humanistiske fagmiljøer kan bidra til et bedre kunnskapsgrunnlag for videreutvikling av politikken på feltet.

Flere av innspillene til meldingen påpeker at humanistisk forskning kan bidra med analyser av hva som utgjør samfunnets lim gjennom perspektiver som er komplementære til samfunnsvitenskapelige modeller. Humanistiske fag utforsker hvordan myter, etikk, fortellinger og ideologier skapes. De studerer grunnsteiner i dannelsen av

felleskap og bidrar til forståelse av hvordan identiteter har utviklet seg historisk.

Spørsmål som kan ha betydning for integrering kan være: Hvilken felles arv deler vi med andre samfunn historisk, språklig og religiøst? Hvordan reflekteres flertallets verdier i mediene og den offentlige samtalen generelt? Hvordan slår forskjellige verdier ut i praksis? Hvordan etableres tillit og tilhørighet? Hvordan vil demografiske forskyvninger påvirke kulturen og etikken? Hva er kulturelle forutsetninger for inkludering og deltagelse i samfunnet, godt medborgerskap, velfungerende naboskap og samhold i flerkulturelle fellesskap? Hvordan foregår radikaliserings, og hvordan skapes ekstremisme?

Et demokratisk samfunn som skal fungere i en global virkelighet karakterisert av stadige endringer og økt mangfold, må utvikle en type fellesskap der ulikhet verdsettes som en mulighet for demokratisk meningsbrytning og utvikling. Humanistiske fag kan bidra med innsikt i og forståelse for hvordan ulikhet kan være en ressurs,

⁸ Stortingets vedtak 926, 2015–2016.

⁹ Meld. St. 30 (2015–2016) *Fra mottak til arbeidsliv – en effektiv integreringspolitikk*, jf. Innst. 399 S (2015–2016).

og hvilke premisser som må oppfylles for at dette skal kunne realiseres i praksis.

Humanistisk forskning kan belyse forholdet mellom storsamfunnet og flertallets kultur på den ene siden og ulike gruppers livskvalitet og utfordringer, arenaer og minoritetskulturer på den andre. Historie om samfunnets marginaliserte grupper kan utdypes med deres egne historier. Dokumentasjon og formidling av minoriteters historie, kultur, kunst og språk er viktig for personer med minoritetstilhørighet for å styrke deres tilhørighet til fellesskapet og deres posisjon i samfunnet.

Innvandrere har ofte liten kunnskap om de norske helse- og velferdstjenestene. Det er derfor viktig å informere om tjenestene på en måte som gjør at flest mulig kan dra nytte av dem og få nødvendig hjelp så tidlig som mulig. Et viktig spørsmål i folkehelsearbeidet er hvordan tjenestene best kan kommunisere med denne delen av befolkningen for å få til en bedre helsetilstand. Medisinske begreper, språk, kultur og estetikk, historie og tilhørighet har betydning og kan påvirke helsefremmende atferd positivt og negativt. Humaniora står for både en rik tradisjon i helseforskning og for aktuell forskning på eksistensielle, meningsrelaterte og etiske sider ved sykdom, helse, lidelse og død, og kan åpenbart bidra på dette området.

Det finnes eksempler på at byer i Europa har særlig utsatte områder med store levekårsutfordringer der mange står utenfor arbeidslivet og ikke deltar i storsamfunnet. Noen slike områder er preget av alvorlig kriminalitet. Dersom individer eller grupper har en opplevelse av ikke å høre til, kan det dannes parallellsamfunn med egne regler og kodekser.¹⁰ Vi trenger mer kunnskap om kriminalitetsforebygging i et multikulturelt samfunn. Hvilken rolle spiller religioner, livssyn, oppdragelse, oppvekst, familiemønstre, verdier, normer og sanksjonstyper som drivere og løsningsfaktorer for kriminalitet og forebygging? Hva betyr tillit, deltakelse og grad av integrering for kriminalitetsforebyggende tiltak? Bedre forståelse av denne typen forhold vil være nyttig for å forbedre dagens tiltak. Forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme er et prioritert område der forskning og kompetanseutvikling er sentrale virkemidler.¹¹

7.2.2 Migrasjon

Migrasjon har funnet sted helt siden *Homo sapiens* begynte utvandringen fra Afrika for anslagsvis 100 000 år siden. Det er en del av den menneskelige natur og har ikke nødvendigvis sitt utspring i krig, konflikt eller terror. Det gjelder også i dag. Samtidig kan vi ikke underkjenne at migrasjonen har økt de siste årene på grunn av kriger og konflikter.

FNs høykommissær for flyktninger rapporterte at det ved utgangen av 2014 var 56 millioner flyktninger og internt fordrevne i verden. Flere av innspillene til stortingsmeldingen peker på at migrasjonsbølgen fra Asia og Afrika er en av hovedutfordringene som europeiske samfunn står overfor i årene som kommer. Denne bølgen drives av flere faktorer: klimaendringer, store forskjeller i inntekt og levekår mellom Europa og andre verdensdeler, politisk, religiøs og etnisk undertrykkelse i de landene folk forlater, og terror og omfattende krigshandlinger i flere land. Samtidig er gjennomsnittsalderen i befolkningen svært lav i disse landene, med høye andeler unge som har dårlige fremtidsutsikter i hjemlandet. Ingen av disse faktorene vil forsvinne fort.

Migrasjonen er del av et større bilde der verden er i rask endring. Det økonomiske tyngdepunktet flyttes i retning Asia, og nærområdene til Europa er preget av store politiske rystelser som flere steder har utløst krigshandlinger. Humanistiske forskningsmiljøer i Norge har kompetanse og metoder som kan belyse hvordan samfunn reagerer stilt overfor omfattende endringer, ikke minst med utgangspunkt i Europas egen historie. Denne kompetansen er det viktig å mobilisere når Norge skal forme sin egen respons til de pågående endringene.

I arbeidet med å møte migrasjonen på en god måte, er flere humanistiske innsikter sentrale. Det gjelder for eksempel innsikt i drivkreftene som skaper migrasjonen og den politiske, samfunnsmessige, økonomiske og miljømessige utviklingen i områdene migrantene kommer fra. Humanistiske innsikter er også nødvendige for å forstå historiske og kulturelle særtrekk i våre vestlige samfunn som gjør dem attraktive som mål for migrasjon. Og ikke minst gjelder det forståelse av muligheter og motsetninger i kultur møtene her hjemme, slik at grunnlaget for å utvikle gode mottaks- og integreringstiltak blir best mulig.

Relevant humanistisk forskning og utdanning i denne sammenhengen er basert på språkkunnskaper, på felterfaring fra de aktuelle regionene

¹⁰ Meld. St. 30 (2015–2016) *Fra mottak til arbeidsliv – en effektiv integreringspolitikk*.

¹¹ Justis- og beredskapsdepartementet, *Handlingsplan mot radikaliserings og voldelig ekstremisme*, 2014.

og solide nettverk der og på innsikt i historie, religion, kultur og politikk. Det setter humanister i stand til å gi grundige og virkelighetsnære beskrivelser av utviklingen. Slike beskrivelser og analyser er avgjørende for å kunne formulere og vurdere sannsynlige virkninger av så vel utenriks- som innenrikspolitiske tiltak for å møte utfordringene.

7.2.3 Innvandring og språk

Innvandringen reiser spørsmål knyttet til ulike former for språkopplæring og tolketjenester. Det snakkes i dag rundt 300 ulike språk i Norge, og mange barn, unge og voksne er flerspråklige. Hvordan kan det norske samfunnet best mulig dra nytte av denne ressursen?

I Meld. St. 30 (2015–2016) *Fra mottak til arbeidsliv – en effektiv integreringspolitikk* ble det påpekt at personalet i barnehagen og lærere i skolen har stort behov for kompetanse når det gjelder å gi et godt opplæringstilbud til minoritetsspråklige barn, unge og voksne. For eksempel har bare 24 prosent av lærerne som underviser elever med vedtak om særskilt språkopplæring, relevant utdanning eller videreutdanning i norsk som andrespråk. Dette innebærer at kvaliteten på tilbudet elevene mottar, samlet sett er for dårlig. Resultatet kan bli at det tar lengre tid før de lærer seg så vel norsk som andre fag. Behovet for kompetanse på dette området har økt etter det høye antallet asylankomster i 2015.

Minoritetsspråklige elever i den norske skolen har rett til særskilt norskopplæring, morsmålsopplæring og tospråklig fagopplæring. I inneværende skoleår gis det morsmålsopplæring og/eller tospråklig fagopplæring på over 100 språk til i alt over 14 000 elever, mens over 45 000 elever får særskilt norskopplæring. Det kan ta lang tid for nyankomne elever å lære seg et språk så godt at det fungerer som et opplæringsspråk. Dette ligger til grunn for prinsippet om langvarig andrespråkopplæring, og medfører at alle lærere må arbeide med elevenes begreps- og språkutvikling. I tillegg er det utviklet digitale tiltak som Skolekassa.no, som inneholder læringsressurser for nyankomne barn i mottak på ulike morsmål, og Morsmal.no, som sammen med sitt svenske søsternettssted inneholder ressurser på 48 språk. Det er også gjort forsøk med nettbasert tospråklig opplæring i naturfag og matematikk.

Kunnskapsdepartementet har satt i gang en rekke etter- og videreutdanningstilbud for å bedre kompetansen i utdanningssektoren om minori-

tetsspråkliges situasjon. *Kompetanse for mangfold 2013–2017* er en femårig satsing der barnehager og skoler får tilbud om å øke sine kunnskaper om utfordringer som minoritetsspråklige barn, unge og voksne møter i opplæringen. Kompetansen skal styrkes i hele utdanningssektoren fra barnehage, grunnskole, videregående opplæring og voksenopplæring til universitets- og høyskolesektoren.

Videreutdanning i andrespråkspedagogikk er en del av strategien «Kompetanse for kvalitet». Kunnskapsdepartementet økte i 2016 antallet tilbud i andrespråkspedagogikk i lys av flyktnings situasjonen. Det økte antallet flyktninger og asylsøkere i 2015 førte til at regjeringen satte i gang fylkesvise kompetansehevingstiltak for skoleledere, lærere og andre som arbeider med opplæring av barn og unge asylsøkere og flyktninger. Disse kursene har fått gode tilbakemeldinger og vil bli videreført i 2017 i kommuner der det er behov. I dette arbeidet vil fylkesmennene samarbeide med aktuelle fagmiljøer for å støtte kompetansehevingen i kommunene.

Meld. St. 16 (2015–2016) *Fra utenforskap til ny sjans* la til rette for bedre norskopplæring for flyktninger og et mer effektivt introduksjonsprogram, og understreket igjen betydningen av at norsklærerne for minoritetsspråklige må ha tilstrekkelig kompetanse.

I NOU 2017: 2 *Integrasjon og tillit: Langsiktige konsekvenser av høy innvandring* påpeker Brochmann II-utvalget at det foreligger lite forskningsbasert kunnskap om opplæringen i norsk og samfunnskunnskap for voksne, både når det gjelder innhold, kvalitet og effekt. Det er behov for mer kunnskap om hva som er god og tilpasset opplæring for innvandrere, ut fra deres forkunnskaper, alder, botid i Norge, sosioøkonomisk bakgrunn osv. Hva fører til at vi lærer språk, og hvordan foregår språkinnlæring best i ulike faser av livet? Videre er det behov for effektstudier (blant annet når det gjelder innvandrere med særskilte utfordringer, språkvansker mv.) og undersøkelser av kvaliteten på det pedagogiske tilbudet. Både når det gjelder grunnskole for voksne og norskopplæring for voksne innvandrere, trengs det mer kunnskap om hvordan kvaliteten i læringsprosessen, kommunens organisering av opplæringen og lærerkompetansen påvirker den enkeltes læringsutbytte, og hvordan det igjen henger sammen med deltakernes videre muligheter i samfunnet.

NOU 2014: 8 *Tolking i offentlig sektor – et spørsmål om rettssikkerhet og likeverd* beskriver en situasjon med underforbruk / feil bruk av tolk i flere av de viktigste tjenestene i offentlig sektor. Dette

er en trussel mot likebehandling og rettssikkerhet. NOU-en inneholder en rekke forslag til tiltak for å kvalitetssikre tolketjenesten, herunder en lovfestet plikt for offentlig sektor til å bruke kvalifiserte tolker i gitte tilfeller. Regjeringen har fulgt opp flere av forslagene, blant annet ved å sette i gang et arbeid med sikte på en egen tolkelov. Loven skal tydeliggjøre offentlige myndigheters ansvar for å veilede og informere alle innbyggere. Et forbud mot bruk av barn som tolk trådte i kraft 1. juli 2016 (forvaltningsloven § 11 e).

Det høye antallet asylkomster i 2015 har bidratt til ekstra stor etterspørsel etter tolker. Stortinget har bedt regjeringen om å sørge for at tolketjenesten fungerer og har tilstrekkelig kapasitet.¹² For å øke antallet tolker har regjeringen tildeelt ekstra midler til kvalifiseringstiltak. Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) og Høgskolen i Oslo og Akershus har gitt ekstraordinære tilbud om testing, kurs og tolkeutdanning i de mest etterspurte asylspråkene. Det er fortsatt behov for å utdanne flere tolker. Samtidig er det viktig at de tolkene som har fått utdanning, blir brukt.

IMDi er nasjonal fagmyndighet for tolking i offentlig sektor og kan bidra med råd og veiledning. Direktoratet har ansvaret for Nasjonalt tolkeregister. Det er enkelt å finne frem til tolker for ulike språk i dette registeret og å se hva slags kvalifikasjoner de har.¹³

Regjeringen vil vurdere tiltak for å sikre bedre tilgang på kvalifiserte tolker i alle deler av landet.

7.2.4 Konflikter

Som beskrevet i langtidsplanen for forsvarssektoren har utviklingen i Sahel-regionen, Nord-Afrika og Midtøsten vist at spenninger, konflikter og svake regimer kan destabilisere en hel region.¹⁴ Økonomiske utfordringer, arbeidsledighet blant unge, korrupsjon, diskriminerende politikk, organisert kriminalitet og fremveksten av terrorgrupper er blant faktorene som virker inn. Noen konfliktområder preges av systematiske overgrep mot sivilbefolkningen. Svak eller manglende myndighetskontroll gjør at uro og væpnet konflikt raskt kan spre seg over porøse landegrenser. I Midtøsten øker antallet borgerkriger

på grunn av økt spenning mellom ulike politiske, etniske og sekteriske grupper. Denne utviklingen forsterkes av tiltakende rivalisering mellom regionale stormakter og folkegrupper på tvers av landegrenser og ved fremveksten av ekstremistiske grupper. De væpnede konfliktene har ført til store humanitære lidelser, ødeleggelser og flyktningstrømmer.

Humanistiske fagmiljøer har lang tradisjon for forskning som belyser grunnleggende forhold ved slike konflikter. Blant problemstillingene som undersøkes er: Hvilken politisk og samfunnsmessig rolle spiller religiøse bevegelser i Midtøsten? Hvordan har litteraturen i regionen respondert på møtet med moderniteten og vestlig kulturell påvirkning? Hvordan endrer forståelsen av islams budskap seg over tid? Ved Senter for islam- og midtøstenstudier ved Universitetet i Oslo bidrar innsikter fra språk- og litteraturvitenskap, religionshistorie, historie, antropologi og statsvitenskap til et tverrfaglig perspektiv på en region og kulturkrets i rask endring.¹⁵

Voldelige konflikter og sårbare stater preger fremdeles deler av Afrika, blant annet på grunn av svake regimer med begrenset mulighet til å iverksette nødvendige sikkerhetstiltak. De transnasjonale utfordringene knyttet til migrasjon, voldelig ekstremisme og narkotika-, våpen- og menneskesmugling er økende og har konsekvenser for europeisk sikkerhet.

Norge bidrar aktivt i fredsprosesser i Afrika, også militært. Prosessene er skjøre, og det vil være behov for internasjonalt nærvær og engasjement i mange år fremover. Det vil samtidig være behov for humanistisk forskning og kompetanse for å øke sjansene for at nærværet og engasjementet blir vellykket. I tillegg til bidrag fra de sivile forskningsmiljøene, produserer forsvarssektoren selv analyser innenfor etikk, samtids-, krigs- og militærhistorie samt konfliktstudier med perspektiver fra humanistiske fag. Samarbeidet mellom sivile og militære fagmiljøer om konfliktstudier og områdestudier må øke, jf. kapittel 8.5.3.

Terrorisme og voldelig ekstremisme, ofte kombinert med organisert kriminalitet, forblir en alvorlig trussel mot nasjonal og internasjonal fred og sikkerhet. En rekke terrorangrep og avdekkede planer om terror viser hvor grenseløs og kompleks trusselen er. Håndteringen av store terroraksjoner er krevende og kan utfordre liberale samfunn. Ved Forsvarets forskningsinstitutt er te-

¹² Stortingets vedtak 924, 2015–2016.

¹³ www.tolkeportalen.no

¹⁴ Prop. 151 S (2015–2016) *Kampkraft og bærekraft: Langtidsplan for forsvarssektoren*, jf. Innst. 62 S (2016–2017). Sahel er området som strekker seg tvers over det afrikanske kontinentet mellom Sahara-ørkenen i nord og det sudanske savannebeltet i sør.

¹⁵ www.hf.uio.no/ikos/forskning/senter/islam-og-midtostenstudier/om/

maet beredskap og samfunnsbeskyttelse styrket siden hendelsene 22. juli 2011. Senter for ekstremismeforskning ved Universitetet i Oslo studerer høyreekstrem ideologi og voldsutøvelse for å oppnå mer kunnskap om høyreekstremismens årsaker og konsekvenser i tillegg til økt forståelse for hvordan liberale demokratier kan forsvare seg mot voldelige eller antidemokratiske krefter. Senteret forener perspektiver fra statsvitenskap, sosiologi, historie, antropologi, etnografi, kriminologi, psykologi og medievitenskap, noe som sikrer teoretisk og metodologisk mangfold. Den tverrdisiplinære tilnærmingen gjør det i stand til å studere både høyreekstre holdninger og handlinger og ideologisk og organisatorisk utvikling av høyreekstrem politikk lokalt, nasjonalt og transnasjonalt.¹⁶

Terrorgrupper som ISIL og al-Qaida har erobret omfattende landområder i blant annet Irak, Syria, Libya og Jemen. Deres fremferd har skapt store humanitære lidelser og er en trussel mot regional og internasjonal sikkerhet. Landområdene de kontrollerer kan benyttes som utgangspunkt for terrorangrep mot land i egen region så vel som mot vestlige land. Fremmedkrigere som slutter seg til terrorgrupper for å motta militær trening eller delta i kamphandlinger, er et alvorlig problem. Terrorfaren øker også i europeiske land dersom militær kunnskap og erfaring spres og bidrar til radikaliserings. Fremmedkrigere fra land i Nord-Afrika og Midtøsten utgjør også en fare for spredning av ekstremisme ved retur til sine hjemland eller ved migrasjon til andre land.

Humanistiske studier av tidligere tiders konflikter, sammen med studier av hvordan slike konflikter er blitt behandlet politisk, litterært og kunstnerisk gjennom tidene, har også relevans for dagens konfliktforståelse. For å bruke et hjemlig eksempel: Studier av middelalderens borgerkriger (ca. 1130–1260) i Norden er verdifulle på grunn av den økte innsikten de gir oss i middelalderens samfunnet. Samtidig er borgerkrig et dagsaktuelt fenomen. En rekke borgerkriger er blitt utkjempet bare siden slutten på Den kalde krigen. Tverrfaglige samarbeider mellom forskere som studerer borgerkriger før og nå kan derfor utdype vår forståelse av begge deler.

Boks 7.2 I en verden av total krig: Norge 1939–1945

Forskningsprosjektet «I en verden av total krig: Norge 1939–1945» startet opp i desember 2016. Prosjektet er finansiert av Norges forskningsråd og er ledet fra Institutt for historie og religionsvitenskap ved UiT – Norges arktiske universitet. Det har samarbeidspartnere ved Institutt for forsvarsstudier, Narvik-senteret og NTNU.

Formålet med prosjektet er å gi nye perspektiver på hvordan den strategiske betydningen til Norge under krigen ble strukturerende, og derigjennom vise sammenhenger mellom militarisering, økonomisk utvikling og hverdagsliv. Mye av den tyske okkupasjonspolitikken var styrt av hensynet til krigføringen på Nordfronten, og prosjektet har derfor en sterk nordlig profil. Gjennom en systematisk internasjonal drøfting av okkupasjonen bryter det med den metodologiske nasjonalismen som har dominert norsk okkupasjonshistorieforskning.

Prosjektet vil kunne styrke vår evne til å reflektere over okkupasjonstidens virkninger på etterkrigssamfunnet, både på samfunnsnivå og i måten minner om andre verdenskrig har formet mentaliteter.

Hvordan skal vi forstå Norges plass i det europeiske sivilisasjonssammenbruddet som annen verdenskrig representerte? Skjebnen til de 100 000 krigsfangene og norske minoriteter, særlig jødene, vil stå sentralt. Prosjektet søker samtidig å forstå bedre hvordan annen verdenskrig la et grunnlag for at Arktis ble en ny strategisk front, noe som fikk virkninger helt opp til våre dager.

Det overordnede målet er å gi et stødigere grunnlag for å reflektere over spørsmål i vår egen tid: militærstrategiske forhold, vilkår for krig og fred og historiens forming av politisk kultur og mentalitet.

¹⁶ www.sv.uio.no/c-rex

7.3 De store teknologiskiftene

7.3.1 Teknologi og samfunnsendring

Teknologiske endringer kommer ofte gjennom gradvis utvikling i produksjonen av varer og tjenester. Endringene kan imidlertid også være så store at produksjonsmetoder, offentlige tjenester, handelsmønstre og forretningsmodeller forandres radikalt. Når det oppstår endringer på forskjellige teknologiske områder samtidig, kan de forsterke hverandre slik at samfunnet endres på grunnleggende måter. Dampkraft og elektrisitet, masseproduksjon, automatiserte husholdningsartikler og datateknologi er historiske eksempler på teknologi som har blitt tatt i bruk og integrert i samfunnet på måter som har gjort helt nye levemåter mulige.

For eksempel medførte de mange teknologiske gjennombruddene på vidt forskjellige områder som sammen utgjorde den industrielle revolusjonen i England fra slutten av 1700-tallet, starten på en æra med velstandsvekst i befolkningen som helhet som har vart helt opp til vår tid. Samtidig innebar den industrielle revolusjonen store sosiale endringer med flytting fra landsbygden til overbefolkede og kummerlige arbeiderboliger og brakker i hurtig voksende fabrikkbyer. Mange opplevde at deres kompetanse ble utdatert nesten over natten, og at arbeidet ble erstattet av maskiner.

Spørsmålet om hva som er de viktigste drivkreftene bak økonomiske, politiske og sosiale endringer i samfunnet, er et gjennomgående tema i mye humanistisk forskning. Forskjellige samfunnsaktører og forskere anlegger forskjellige tolkningsperspektiver på fortiden avhengig av hva de holder for å være de viktigste grunnene til historisk endring. Mulige lovmessigheter og samspillet mellom materie, kultur og ideer er jevnlig gjenstand for studier og faglig debatt.

Også i dag står vi overfor teknologiske endringer som kan ha stor betydning for samfunn og hverdagsliv. OECD har nylig pekt på et stort antall fremvoksende teknologier som sammen forventes å forsterke hverandre og bidra til teknologiskifter med store konsekvenser for næringsliv, samfunn og hverdagsliv (se figur 7.1).¹⁷

Generiske teknologier som disse, som kan anvendes på et bredt sett av områder, refereres ofte til som «muliggjørende». De ses på som avgjørende drivere for modernisering av europeisk industri og overgangen til et kunnskapsbasert lavut-

slippssamfunn, som grunnlag for økonomisk vekst og som avgjørende innsatsfaktor i utviklingen av nye produkter og ny industri.

Teknologier kan imidlertid ha lys- og skyggesider. Noen berører etisk og verdimeslig følsomme områder mer enn andre, slik som f.eks. bioteknologi og kunstig intelligens, men også mindre radikale teknologiske gjennombrudd kan gi oss redskaper som kan endre samfunnet på grunnleggende måter.

Når vi velger teknologi, velger vi samtidig sider ved fremtidens samfunn. Noen av dem er uoverskuelige. Det skyldes at vi ofte har mangelfull kunnskap om hva ny teknologi kan brukes til og hvordan fremtidig bruk vil virke inn på natur og samfunn. Teknologier kan få anvendelser som ikke var påtenkt i utgangspunktet eller skape uventede reaksjoner. Det som er en løsning for én gruppe mennesker, kan være et problem for en annen.

Kultur, i betydningen oppfatninger, verdier og preferanser i samfunnet med kraft nok til å endre vår adferd, kan være avgjørende for økonomisk og teknologisk utvikling.¹⁸ Det samme gjelder institusjoner og politiske systemer.¹⁹ Oppfatninger av fortiden og kulturelle fortolkninger av nåtiden kan ikke unngå å legge føringer for hva som anses som de beste veivalgene fremover. Bredden i perspektiver som humanister kan tilføre, kan hjelpe oss til å se flere av mulighetene vi står overfor og dermed håndtere teknologiskifter på en best mulig måte.

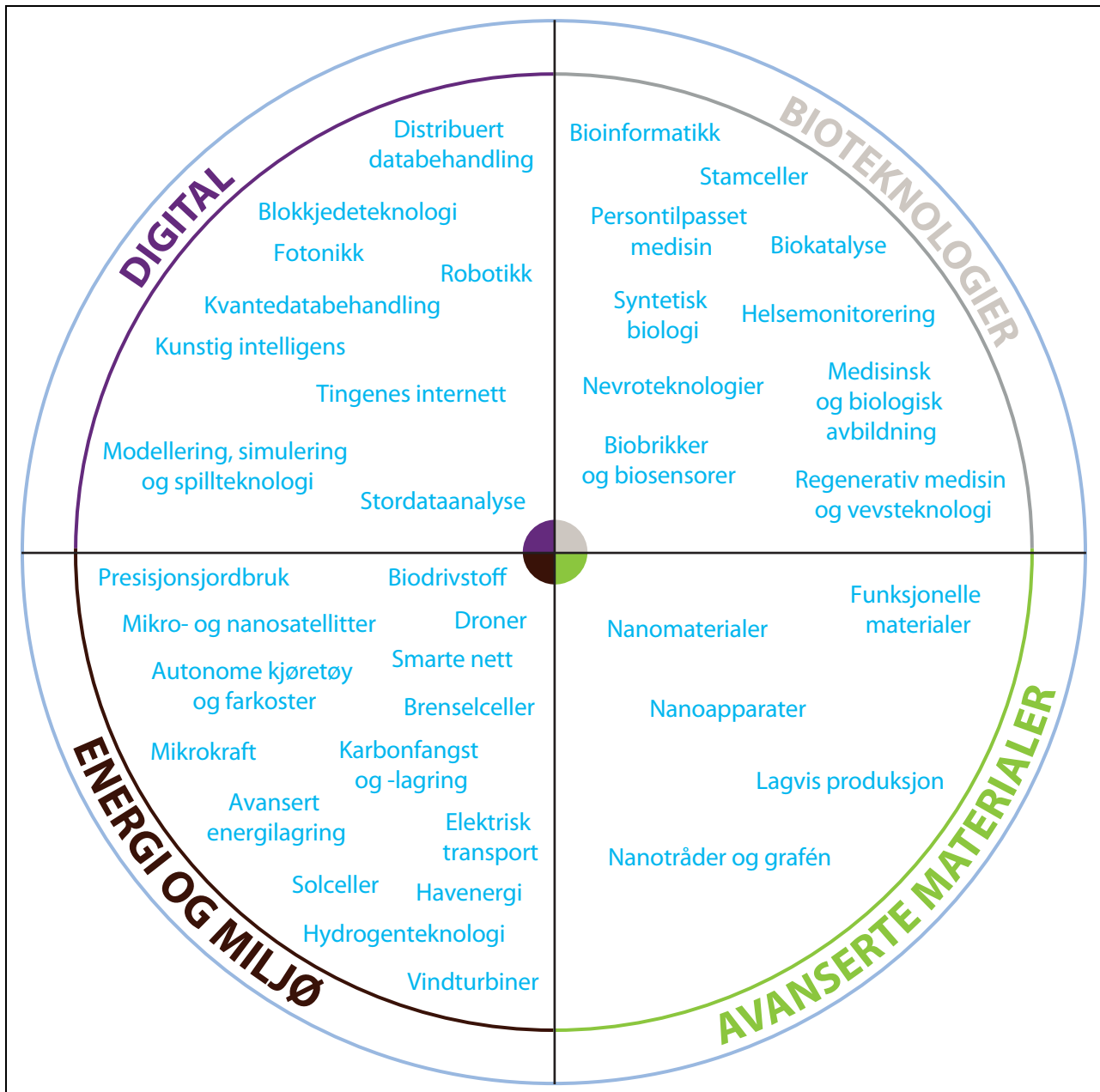
Humanister kan sette i gang den offentlige samtalen om hva vi som samfunn vil med teknologien. De kan hjelpe samfunnet med å formulere problemstillingene på en måte som gjør at flere enn teknologene kan bidra i diskusjonen, for eksempel gjennom å trekke paralleller til tidligere tider i et språk vi kan forstå. De kan bidra med å sette diskusjon om teknologi og teknologiskifter inn i en bredere sammenheng.

Samfunnet trenger også humanister som bidrar med sine perspektiver inn i *utviklingen* av teknologi, for eksempel med å fortolke kulturforskjeller i hva slags trafikkoppførsel bruk av blinklys er et tegn på, eller som bidrar til å unngå innebygget forskjellsbehandling i teknologisk design, f.eks. bilbelter som er mindre sikre for kvinner enn for menn.

¹⁸ J. Mokyr, *A culture of growth: The origins of the modern economy*, Princeton University Press, 2016.

¹⁹ D. Acemoglu, og J. A. Robinson, *Why nations fail: The origins of power, prosperity, and poverty*. Profile, 2012.

¹⁷ OECD, *Science, Technology and Innovation Outlook 2016*.

Figur 7.1 Et utvalg etablerte og fremvoksende teknologier

Utvalget her antyder ingen prioritering av disse teknologiene. Det er i stedet ment å gi et bilde av etablerte og fremvoksende teknologier på tvers av et bredt spekter av anvendelser.

Kilde: OECD, *Science, Technology and Innovation Outlook 2016*.

Resten av dette kapitlet går gjennom eksempler på områder der humanistisk kunnskap og kompetanse kan være av stor betydning. Listen er ikke ment å være uttømmende, men peker på sentrale områder som det også er pekt på i innspillene til meldingen.

7.3.2 Omstillinger i arbeidslivet

Teknologier som vinner frem, gjør det som oftest fordi de kan brukes på måter som er fordelaktige

for mange i samfunnet. Men med teknologiskifter følger også tap av levemåter, endring av statushierarkier og bortfall av arbeidsoppgaver og arbeidsplasser. I Storbritannia tidlig på attenhundretallet oppsto flere protestbevegelser både mot fremveksten av automatisert produksjon som kunne bruke lavtlønte, ufaglærte arbeidere, og mot arbeidsforholdene i fabrikkene. I dag opplever mange at arbeidsplassene deres forsvinner eller endres som følge av økt robotisering og annen ny teknologi. Kan lærdom fra historien hjelpe oss å

håndtere fremtidens endringer bedre enn vi har gjort tidligere? Kan humanistisk innsikt om forholdet mellom menneske og maskin hjelpe oss å bruke ny teknologi for omstilling i arbeidslivet uten utstrakt fremmedgjøring?²⁰

Som drøftet i den kommende industrimeldingen står vi overfor en teknologisk utvikling som over tid kan endre norsk arbeidsliv. Digitalisering og automatisering av industriproduksjonen fører til endrede prosesser og mer effektive produksjonsmetoder i tillegg til nye materialer, produkter, verdikjeder og forretningsmodeller. Industri over hele verden preges av disse teknologiske endringene, og teknologien spres raskt mellom land.

Kunstig intelligens utfordrer allerede menneskelig arbeidskraft på områder som tidligere har vært skjermet fra automatisering. Det er ikke lenge siden mennesker var overlegne maskiner når det gjaldt å gjenkjenne mønstre. I dag er maskinene i økende grad lærende, og kan for ek-

sempel bidra til mer presis diagnostisering basert på mønstergjenkjennelse i røntgenbilder enn mennesker kan.²¹

En studie fra 2015 antyder at omtrent en tredjedel av sysselsettingen i Norge er i høyrisikogruppen for automatisering eller digitalisering i løpet av et par tiår. Her er det enkle, rutinepregete jobber i servicenæring og administrasjon som vurderes som mest utsatt. Jobber innenfor helse, omsorg og utdanning i tillegg til jobber som krever høy utdanning, antas å være mindre utsatt.²² Andre konkluderer imidlertid med at også leger, advokater, lærere, arkitekter, ingeniører og journalister vil komme til å merke maskinenes suksess.²³

Naturlig nok er det delte meninger om hvilken effekt den avanserte robotteknologien vil kunne ha for arbeidsmarkedet. Omstillingen stiller nye krav til kompetanse i arbeidsstyrken. Etterspørselen etter ferdigheter i dataanalyse, modellering og annen digital kompetanse forventes å øke i mange sektorer. Samtidig kan økende behov for omstillingsdyktighet innebære at generiske ferdigheter som kritisk tenkning, evne til etisk refleksjon, kreativitet og sosial intelligens blir viktigere fremover.²⁴

Ved store teknologidrevne omstillinger går ofte produktiviteten ned i en overgangsperiode til man har lært å utnytte den nye teknologien gjennom f.eks. annerledes organisering av arbeidet.²⁵ Kan humaniora øke vår forståelse av hvordan maskiner og mennesker samhandler med hverandre og dermed videreutvikle teknologien og gi nye muligheter for anvendelse?²⁶

Ikke all teknologi som er utviklet, blir tatt i bruk, og det er mer enn teknologitvillingen som vil forme fremtidens arbeidsliv. Humanistisk forskning og utdanning kan gjennom studier av fortid og nåtid bidra til å forstå de menneskelige

Boks 7.3 Tim Berners-Lee og Verdensveven

Få enkeltpersoner har forandret livene våre mer enn Tim Berners-Lee, en britisk fysiker som i 1990 var ansatt ved forskningsorganisasjonen CERN i Sveits. Berners-Lee innså at det raskt voksende nettverket av sammenkoblede datamaskiner som vi i dag kaller Internett, kunne utnyttes til å organisere informasjon på en måte som gjør den tilgjengelig for hvem som helst hvor som helst bokstavelig talt med et tastetrykk. Han skrev selv programvaren som trengtes, og i 1991 åpnet han verdens første nettsted. Verdensveven eller World Wide Web var født.

Berners-Lee er så godt som ukjent utenfor spesialistenes rekker. Men mens den tekniske utviklingen av internett først og fremst har interesse for teknologer, er dets betydning et studieobjekt for humaniora og samfunnsfag. Humaniora handler om alle sider av mennesket, også om de vitenskapelige og teknologiske gjennombruddene som definerer det moderne menneskets levemåte. Verdensveven er et slikt gjennombrudd.

²⁰ S. Zuboff, *In the age of the smart Machine: The future of work and power*, Basic Books, 1988.

²¹ Morten Goodwin, *Forskning.no* 2016 <http://forskning.no/meninger/kronikk/2016/05/vi-bli-alle-utkonkurrert-av-kunstig-intelligens>

²² Mika Pajarinen, Petri Rouvinen og Anders Ekeland, *Computerization and the future of jobs in Norway*. Rapport til Kunnskapsdepartementet, 2015.

²³ Richard Susskind og Daniel Susskind, *The future of the professions: how technology will transform the work of human experts*, Oxford University Press, 2015.

²⁴ Erik Brynjolfsson og Andrew McAfee, *The second machine age: Work, progress and prosperity in a time of brilliant technologies*, Norton, 2014.

²⁵ R. G. Lipsey, K. Carlaw og C. Bekar. *Economic transformations: General purpose technologies and long-term economic growth*. Oxford University Press, 2005.

²⁶ L. A. Suchman, *Human-machine reconfigurations: Plans and situated actions*, Cambridge University Press, 2007.

omkostningene og mulighetene forbundet med dagens omstillinger.

7.3.3 Menneske og maskin

Roboter er i ferd med å innta klasserommene både som avatarer for elever og som undervisningsverktøy for lærere.²⁷ Avatarer som trer inn for elever som må være hjemme fordi de er syke, gjør at elevene likevel kan følge med i undervisningen og holde kontakt med klassen sin. Bruken av slik teknologi kan øke raskt de neste tiårene. Hvilken effekt kan slike roboter ha på læringsmiljø, motivasjon og læring? Hvordan kan det påvirke vår oppfatning av fellesskap, deltakelse, omsorg og empati når de vi er sammen med opptrer som maskiner? Dette er spørsmål som humanister kan være med på å belyse.

Integrering av kunstig intelligens i våre dagligliv kan gjøre hverdagen enklere, men reiser også en rekke etiske og filosofiske spørsmål omkring menneskelig liv og muligheten for en avhumanisering av samfunnet.²⁸ Det stiller spørsmål ved hvilken rolle mennesker og maskiner skal ha i et samfunn utstyrt med kunstig intelligens og bringer oss tilbake til spørsmålene om rett og galt hva det vil si å være et menneske.

Hvilken status skal maskiner ha i et slik samfunn? Kan det bli nødvendig å innføre rettslige skiller mellom maskiner avhengig av hvor intelligente de er? Det er ikke usannsynlig at mennesker vil kunne knytte seg følelsesmessig til maskiner. Dette har man allerede sett med langt enklere mekaniske kjæledyr, og det er enda mer sannsynlig at det vil skje med menneskelignende roboter. Da kan det f.eks. tenkes at en følelsesmessig tilknyttet eier vil være opptatt av robotens ve og vel, og ønske at den på en eller annen måte har rettigheter. I så fall er vi kommet dit at mennesker har moralske forpliktelser overfor maskiner. Microsoft-gründer Bill Gates har på sin side foreslått at roboter bør betale skatt.

Ved hjelp av nevroteknologi kan vi gi maskiner direkte adgang til sentralnervesystemet vårt. Det vil kunne viske ut grensen mellom menneske og maskin på nye og helt grunnleggende måter. Nevroteknologi brukes i forskning for å forstå hvordan den menneskelige hjernen fungerer, og flere store satsinger på hjerneforskning er i gang i Asia,

²⁷ Ordet *avatar* kommer fra sanskrit og brukes blant annet i hinduismen om en guddoms inkarnasjon på jorden som menneske eller dyr. I denne sammenhengen betyr avatar en stedfortreder for eleven.

²⁸ OECD 2016.

Boks 7.4 Teknologimotstand og opprør på 1800-tallet

Den industrielle revolusjonen i England fra annen halvdel av 1700-tallet medførte radikale endringer i organiseringen av arbeidet, særlig innenfor tekstilindustrien. Oppfinnelsen av dampmaskinen betød at fabrikker ikke lenger trengte å ligge ved en elv stor nok til å drive et møllehjul, men kunne legges der det var gunstigst logistisk sett. Arbeid som tidligere hadde vært utført i hjemmene på kontraktbasis, særlig veving, ble konsentrert i industribyer som Leeds og Manchester. Samtidig førte reformer i jordbruket til befolkningsvekst og overskudd på arbeidskraft.

Luddittene var håndverkere som tok radikale virkemidler i bruk i sin kamp mot utviklingen, særlig knusing av tekstilmaskiner. De hadde navn etter «King Ludd», en mytisk leder som antakelig aldri har eksistert. En kort periode i 1811–12 var bevegelsen så sterk at det kom til sammenstøt med hæren. Hendelsene ble debattert i parlamentet, der dikteren Lord Byron holdt sin første tale og forsvarte Luddittene. De måtte imidlertid snart gi tapt.

Europa og USA. Teknologien gir store håp om å kunne behandle alvorlige nevrologiske lidelser og skader. Den kan også brukes til å forsterke kognitive egenskaper for å gjøre både syke og friske personer i stand til å yte mer. OECD har samtidig påpekt at nevroteknologi gir opphav til viktige samfunnsspørsmål. Utviskingen av forskjellen mellom menneske og maskin gjør det vanskeligere å vite hvor kroppen ender og teknologien tar over. Dermed blir det vanskeligere å vite hva som er personens frie vilje og moralske ansvar og hva som må tillegges maskinen. På lengre sikt kan altså nevroteknologi komme til å endre vår forståelse av verdier, normer og etiske regler.²⁹ Dette er problemstillinger som ikke kan belyses uten deltakelse fra humanistiske forskere.

Etisk råd for forsvarssektoren har viet komplekse våpensystemer, droner og utviklingen av autonome våpen mye oppmerksomhet. Fullt ut autonome våpen som er i stand til å velge ut mål og angripe dem uten menneskelig medvirkning, eksisterer ennå ikke. Det er likevel et scenario vi bør

²⁹ OECD 2016.

ta på alvor. Hva skjer når dronene ikke lenger er avhengige av menneskelig styring, men er blitt utstyrt med kunstig intelligens på et slikt nivå at de selv kan fatte beslutninger om liv og død? Hvilke militære, juridiske, etiske og politiske problemstillinger reiser dette? Utvikling mot større autonomi gjelder ikke bare droner, men også en rekke andre våpensystemer. Hvilke dilemmaer og fallgruver innebærer slike våpen? Krigens hverdag blir mer abstrakt og virtuell. Det er fare for at realitetene på bakkenivå kommer i skyggen av menneskenes møte med teknologien.³⁰ Dette er sammensatte problemstillinger som ikke kan løses av noen fagdisiplin alene, men krever tverrfaglig samarbeid mellom militære og sivile fagmiljøer, ikke minst innenfor humaniora.

Utviklingen innenfor kunstig intelligens reiser en rekke grunnleggende spørsmål i skjæringspunktet mellom humaniora og teknologi, spørsmål som det også ligger til humanistene å besvare. Hvor går grensen mellom menneske og maskin?³¹ Hvordan definere intelligens og bevissthet? Hva er teknologiens natur? Og hvordan påvirker arbeidet med slike problemstillinger på sin side utviklingen av kunstig intelligens?

7.3.4 Medier og kulturprodukter

«Den som behersker fortiden, behersker fremtiden», lød Partiets slagord, «og den som behersker nåtiden, behersker fortiden.»

George Orwell, 1984

De redaksjonelle massemediene er fremdeles et av de viktigste elementene i infrastrukturen for det offentlige rom og for den demokratiske samtalen. Utviklingen av digitale informasjons- og ytringsmuligheter, blant annet gjennom sosiale medier, er imidlertid i ferd med å endre både den offentlige samtalsform og funksjoner og mellommenneskelige relasjoner.

Kombinasjonen av nye medier uten redaksjonell kvalitetssikring og aktører med skjulte agendaer har ført til en oppblomstring av såkalte falske nyheter, særlig på internett. Motivasjonen for å publisere direkte usanne artikler kan være politisk, økonomisk eller ideologisk. Falske nyheter spres raskt, får stor oppmerksomhet og kan ta-

legge den faktabaserte offentlige debatten som demokratiet er avhengig av. Humaniora kan bidra til en forståelse av at grunnplanken i et demokrati er at flertallet aksepterer at fakta finnes, også fakta som kan gå imot egne oppfatninger og interesser. Vi kan selvfølgelig ta feil, og vi kan endre våre oppfatninger som følge av ny kunnskap, men i bunn ligger det en vilje til å gi sanne utsagn en privilegert stilling i forhold til usanne utsagn.

Mange steder på internett, ikke minst nettsidene til sosiale medier, sorterer hvilket innhold vi får se basert på informasjon om hvem vi er og hva vi har vært interessert i tidligere. Vi stenges dermed ute fra informasjon som kan motsi det vi allerede mener. Humanistiske fagfelter som f.eks. medievitenskap har en viktig oppgave i å bygge ny kunnskap om denne typen utfordringer. Ikke minst er formidling til skolen og opplæring av elevene i kildekritikk viktig.

Vi trenger kunnskap om hvordan medielandskapet fungerer og utvikler seg, hvordan utviklingen påvirker kommunikasjon, diskusjon og meningsdannelse og dermed hvordan det demokratiske systemet og samfunnet for øvrig fungerer. Humaniora kan bidra med perspektiver på hva endringene betyr for ytringsfrihet og deltakelse i den offentlige samtalen.

Mediebruken til barn og unge øker og flytter seg over på nye plattformer som nettbrett og mobiltelefoner. Mediene vil kunne ha positive effekter på barnas læring, utvikling og sosiale omgang, men også skadeeffekter knyttet til for eksempel voldsskildringer, deling av personlige data eller reklame. Humaniora kan bidra med kunnskap om medienes påvirkning av barn og unge. Sosiale medier gir nye muligheter til å holde kontakt med venner og få bekjentskaper verden over, men gir også nye kanaler for mobbing, hets og sjikane, på steder hvor dette i enda mindre grad enn tidligere er synlig for voksne.

Det er estimert at det hver dag publiseres mer enn 1000 nye dataspill i programvarebutikken App Store og omkring 25 000 låter og andre komposisjoner på musikkstrømmetjenesten Spotify. Hvert minutt blir det lastet opp anslagsvis 400 timer med nytt innhold til YouTube.³² Der produksjon og utgivelse tidligere var forbeholdt de få, gir digitaliseringen mange flere mulighet til å delta i samfunnsdebatten og dele ideer.

Digitaliseringen gir lettere tilgang til kulturelle uttrykk på tvers av landegrensener. Hvordan påvirker det kunstuttrykk? Hvordan påvirker det bru-

³⁰ Tor Arne S. Berntsen, Gjert Lage Dyndal og Sigrid R. Johansen, red., *Når dronene våkner*, Cappelen Damm akademisk, 2016.

³¹ Se for eksempel Ray Kurzweil, *The Age of Spiritual Machines*, Viking, 1999 og *The Age of Intelligent Machines*, MIT Press, 1990.

³² UNESCO Institute of Statistics, *Globalisation of Cultural Trade: A Shift in Consumption*, 2016.

Boks 7.5 Maskiner alene på tur – digitalisering av transportsektoren

Transportsektoren er i ferd med å digitaliseres, og dette åpner nye muligheter til å nå politiske mål om et transportsystem som er sikkert og har god fremkommelighet og lave utslipp. Her er det fortsatt utfordringer knyttet til teknologiutvikling, men det er også kunnskapsbehov der humaniora kan bidra. Nedenfor følger tre eksempler.

Hvordan koder vi kommunikasjon? Når mennesker bruker blinklyset før et filskifte på motorveien, er dette en handling som kommuniserer minst to ulike ting avhengig av kontekst: «Jeg bytter fil nå, flytt deg!» eller «Jeg kunne tenke meg å bytte fil, kan du gi meg plass?» For den første betydningen kan korrekt respons være å bråbremse selv om dette skaper en farlig situasjon, mens bråbrems i det andre tilfellet vil være helt unødvendig. I et nederlandsk forsøk med selvkjørende biler i trafikk sammen med tradisjonelle biler, var dette en av problemstillingene som kom opp: Mens trafikreglene kanskje er entydige, er signalene som menneskelige sjåfører gir, et språk med mulighet for ulike meninger. Å beskrive dette språket kan være en viktig del av grunnlaget for at menneskestyrte og maskinstyrte biler skal kunne eksistere side om side i noe som kan bli en lang overgangsperiode, antakelig en nødvendig forutsetning for dette teknologiskiftet.

Hvordan skaper vi gode grensesnitt mellom menneske og maskin? Hva skal til for at men-

nesker forstår, og føler seg komfortable med, måten maskiner oppfører seg på? Vi vet at opplevd utrygghet i trafikken ikke alltid samsvarer med ulykkesstatistikk. For eksempel føler mange seg utrygge i møte med tunge kjøretøy. Hvordan vil de føle seg i møte med en bil uten fører? Og hvordan vil de oppleve å være passasjer i en slik bil?

Mobilitet som tjeneste er et konsept som ofte trekkes frem når man skal snakke om fremtidens transportsystem. Det diskuteres om bilen vil gå fra å være personbil til å bli kollektivtrafikk; vil vi i fremtiden fortsatt eie bilen selv, eller vil vi gi smarttelefonen beskjed om hvor vi skal fra og til, og ikke bry oss så mye med om turen blir med bil eller tog? Mulighetene til å møte transportutfordringene gjennom mobilitet som tjeneste hviler på en forutsetning om at det eneste folk bruker bilen til, er som transport fra A til B. Det kan være en for snever forståelse. Kan ikke en bil også være et fristed? Et lager eller en utvidet håndveske? Tror vi småbarnsforeldre vil være villige til å rengjøre bilen etter hver tur hjem fra barnehagen? Hvor skal barnesetene oppbevares, slalåmskiene, fotballbagene? I en viss forstand blir spørsmålet «hva er en hverdagsreise for den reisende» eller «hva er en bil»? Å forstå hvordan folk faktisk bruker en teknologi som bilen og hva den betyr for dem, er avgjørende for å forstå hva slags endringer det er mulig å se for seg.

ken av kunst og kultur og måtene kunst og kultur i seg selv bidrar til det gode, meningsfulle liv? Uten deltakelse fra humaniora vil vi ikke kunne besvare denne typen spørsmål.

7.3.5 Sikkerhet, trygghet og frihet

Sosiale medier bidrar til svært mye positivt i samfunnet, men de har som nevnt også en skyggeside. Blant problemstillingene som må utforskes, er språkbruk i ulike nettfora, alvorlige integritets-krenkende saker knyttet til mobbing, hets, sjikane og trusler samt deling av nakenbilder. Hvilke faktorer bidrar til å utløse hatytringer og hatkriminalitet på digitale arenaer? For bedre å kunne forebygge må vi vite mer om hvordan den digitale verden bidrar til at stereotypier og fordommer utvikler seg og kommuniseres gjennom negativ re-

torikk – og på hvilke måter sosiale medier kan motvirke stereotypier og fordommer.

Vi forventer i økende grad at de elektroniske kommunikasjonstjenestene skal være sikre og pålitelige. Kommunikasjonen skal være trygg, og data vi gir fra oss skal behandles forsvarlig.³³ En betydelig utfordring for samfunnssikkerheten er at teknologiskiftene skjer veldig raskt. Å utnytte dem på en slik måte at vi unngår sårbarhet og utrygghet i samfunnet, vil kreve mye av individer, bedrifter og myndigheter.

I de nordiske landene er liberale verdier som ytringsfrihet, likestilling, åpenhet og personvern grunnleggende for vår selvforståelse og for vår tilnærming til samfunnssikkerhet. Samtidig gir tek-

³³ Meld. St. 27 (2015–2016) *Digital agenda for Norge*.

nologiutviklingen, ikke minst innenfor digitale medier, stadig større muligheter til å overvåke og kontrollere. Sikkerhetsteknologi setter i økende grad dagsorden for politikken innenfor samfunnsikkerhet. Hvordan skal vi veie fordelene med teknologien opp mot de kulturelle tradisjonene som utgjør verdiene vi opplever som mest grunnleggende? Teknologiutviklingen reiser problemstillinger som krever innsats fra humaniora i tillegg til blant andre jus og samfunnsvitenskap.

7.3.6 Vår forståelse av liv

Gjennom avansert bioteknologi kan produkter basert på fornybart biologisk materiale erstatte så godt som alle petroleumsbaserte produkter, inkludert energi. Nye miljøvennlige industriprosesser kan gi mindre forurensning. Bruk av bioteknologi innenfor hav- og landbrukssektoren kan gi tryggere og sikrere mattilgang for verdens økende befolkning. Nye, innovative helsetjenester vil gi oss bedre behandlingstilbud og samtidig kunne redusere faren for feilbehandling.

Samtidig som bioteknologien åpner opp slike muligheter, stiller den oss overfor valg som menneskeheten aldri før har måttet ta stilling til.

Syntetisk biologi er en av de fremvoksende teknologiene som i størst grad kan utfordre vår grunnleggende forståelse av liv. En av tilnærmingene er å konstruere helt nye, levende celler som kan brukes i produksjon av nye substanser.³⁴ Er det riktig å lage nye livsformer som et middel til å løse konkrete problemer? Hva gjør det med vår oppfatning av liv når vi konstruerer nye organismer fra definerte deler, på samme måte som man skrur sammen et hvilket som helst annet verktøy? I krysningen mellom livsvitenskapene og humanistiske forståelser av liv finnes det rike muligheter for tverrfaglig forskning.

Genterapi for å behandle sykdommer i vanlige vev og organer er langt på vei akseptert. Dette er slett ikke tilfellet for endring av arvematerialet i menneskelige embryoer og kjønnsceller. Slik genmanipulering, som allerede er gjort i dyr, vil være arvelig og kan i prinsippet forandre mennesket som art. Teknikkene er attraktive fordi de kan forhindre mange alvorlige arvelige sykdommer, men flere forskere er bekymret for ukjente konsekvenser.³⁵ Noen av effektene av slik modifisering vil vi ikke kunne se før etter at barnet er født. Det kan oppstå problemer senere i livet. Ettersom endringene er arvelige, vil de kunne ha en positiv

³⁴ Biodrivstoff, finkjemikalier, antibiotika, vaksiner, nærings-tilskudd – for å nevne noen av dem.

effekt hos kommende generasjoner, men i verste fall kan de også medføre skade i flere generasjonsledd.³⁶ Slike effekter reiser en ny type etiske problemstillinger som humanistisk forskning må bidra til å definere og belyse.

På verdensbasis dyrkes genmodifiserte planter i stor skala. Mange land har et mer liberalt regelverk enn Norge når det gjelder import og produksjon av genmodifiserte matvarer. I diskusjonen om tolkning og eventuell endring av det norske regelverket har ulike forskningsmiljøer, kommersielle interesser og andre interessentgrupper ulike standpunkter. Her kan humaniora bidra til å klargjøre diskusjonen og dilemmaene.

Den pågående debatten om assistert befruktning er et aktuelt eksempel som utfordrer vår forståelse av foreldreskap og hva et barn er. Grunnen til at debatten dukker opp igjen og igjen, er at stadig nye teknologiske gjennombrudd forskyver samfunnets forståelse av hva som er formålet med, og mulighetene for, menneskelig reproduksjon. Noen av spørsmålene i debatten er svært tankevekkende: Hva er et barns egenverdi? Hva skal vi som samfunn sette først: foreldrenes behov for et fullt og givende liv her og nå, eller barnets fremtidige behov for det samme? Slike spørsmål illustrerer hvor langt våre oppfatninger har beveget seg siden de første prøverørsbarna ble født på begynnelsen av nittenåttitallet. Hvordan vi blir til er et av de mest grunnleggende spørsmålene vi kan stille oss. Humanister kan vurdere slike spørsmål i en bredere forstand enn innenfor rammene av problemstillinger som likestilling og rett til helsetjenester som i dag dominerer debatten.

7.4 Klima, miljø og bærekraft

7.4.1 Naturen og vår eksistens

Hva er menneskets plass i naturen? Står vi fritt til å forvalte livet på jorden, eller påligger det oss et ansvar for å verne om livet? Er det et individuelt ansvar å bidra til å hindre global oppvarming, eller er dette ansvaret først og fremst noe kollektivt som må løses med internasjonale avtaler og poli-

³⁵ Representanter fra vitenskapsakademiene i USA, Storbritannia og Kina møttes i 2015 og ble enige om et moratorium på permanente endringer av det menneskelige arvematerialet. Målet er å utsette avgjørelsen om å bruke teknologien inntil risikoene er bedre forstått og det er blitt offentlig konsensus om at den etisk forsvarlig.

³⁶ Forskning.no og De nasjonale forskningsetiske komiteene, forskning.no/2015/04/forskere-vil-stanse-genmanipulasjon-av-menneskefostre

tikk på nasjonalt nivå? Hvilken rolle spiller lokale myndigheter og demokratiske prosesser der folk bor, enten det er i Norge eller i utlandet? Dette er noen få eksempler på spørsmål omkring klima, miljø og bærekraft som ikke kan besvares uten bidrag fra humanistiske fagmiljøer.

Naturen er selve livsgrunnlaget vårt. Den gir oss alt fra mat og medisin til pollinering, flomdemping og opplevelser, og den tar opp CO₂ fra atmosfæren. Den er vårt ressursgrunnlag, men også grunnlag for vår kultur, historie og selvforståelse.

Kulturminner og kulturmiljøer med sin egenart og variasjon er en sentral del av vår kulturarv og identitet, en ressurs som vitenskapelig kilde-materiale og et varig grunnlag for nålevende og fremtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet.

7.4.2 Omfattende utfordringer

Klima- og miljøutfordringene er en av de største samfunnsoppgavene vi står overfor i vår tid. Globalt og i Norge er klimaendringer, tap av naturmangfold og spredning av miljøgifter de største miljøtruslene. Tap av kulturhistoriske verdier er også en utfordring.

Klimaendringene skaper risiko for store og alvorlige endringer på kloden, med dertil påfølgende konsekvenser for mennesker og samfunn. Fortsatt velstand og et sunt miljø krever fornyelse, økt ressurseffektivitet og grønn omstilling innenfor miljømessig bærekraftige rammer.

Verdens ressursforbruk øker kraftig. Det skyldes blant annet befolkningsvekst, høy økonomisk vekst i folkerike land som Kina og India og at stadig flere mennesker kommer seg ut av fattigdom. For å kunne løse fattigdomsproblemet og møte klimautfordringen parallelt, må økonomien og velstanden øke samtidig som vi reduserer utslippene av CO₂ og miljøbelastningen fra produksjon og forbruk. Dette innebærer omstilling til et lavutslippssamfunn med økt produksjon av energi fra fornybare kilder, kombinert med en mer effektiv bruk av energi.

Naturmangfoldet er under press. Arealbruksendringer er viktigste påvirkner. Økosystemene er mange steder så overbelastet at de ikke kan levere de naturgodene og opprettholde de naturlige prosessene som menneskene er avhengig av.

Verdens matproduksjon må holde tritt med økende befolkning, klimaendringer og økt konkurranse om matjord som ressurs.

Kulturminner og kulturmiljøer er ikke-fornybare ressurser. Ødelegges eller fjernes de, er de tapt for alltid.

Naturmangfold og økosystemer er delvis kulturelt betinget. De er resultater av lange tradisjoner for bruk og forvaltning av naturen og kulturlandskapet. Slik tradisjonskunnskap består av erfaringer og kunnskap overlevert fra generasjon til generasjon gjennom læring og muntlig overføring. I løpet av de siste generasjonene er denne kunnskapen redusert, og enkelte steder i ferd med å forsvinne. Å sikre og videreføre slik kunnskap er viktig både for naturforvaltningen og kulturminneforvaltningen. For vedlikehold og ivaretagelse av kulturminner, kulturmiljøer og landskap står for eksempel videreføringen av tradisjonelle håndverksferdigheter sentralt.³⁷

7.4.3 Grunnleggende samfunnsendringer

Det europeiske miljøbyrået har i sin rapport om Europas miljø pekt på at dersom vi skal leve innenfor jordens økologiske begrensninger, krever det grunnleggende endringer i systemene for produksjon og forbruk slik at de blir bærekraftige. De nærmeste årene må det skje dyptgripende endringer i hvordan vi lever, forflytter oss, bor og bruker ressurser for å unngå at klimagassutslipp gir svært alvorlige og ødeleggende konsekvenser. Raske samfunnsendringer er alltid konfliktfylte. Humanistisk kunnskap kan hjelpe oss å forstå og håndtere interesser og konflikter, og være til hjelp i verddivurderinger.

Både klima- og miljøendringene i seg selv og tiltakene for å møte dem rammer ulike grupper i samfunnet ulikt. Økonomiske virkemidler som avgifter og støtteordninger påvirker fordelingen av inntekter og utgifter mellom individer og grupper. Klimaendringene og naturforringelsene rammer noen mer enn andre, både innenfor og mellom landene.

Ressurskonflikter kan oppstå når flere grupper ønsker å utnytte samme begrensede ressurs, eller når en parts ressursutnyttelse gir negative virkninger for andre parter. Eksempler kan være konflikter som følge av utbygging av vindkraft i områder med reindrift og forholdet mellom petroleumsindustrien og fiskeri- og havbruksnæringen.

Arealkonflikter kan oppstå når miljøtiltak skal lokaliseres. Mens samfunnet som helhet ønsker økt utbygging av fornybar energi for å bekjempe klimaendringene, vil ofte de berørte lokalsamfunnene være negative. Problemstillinger knyttet til

³⁷ UNESCO, Konvensjonen for å sikre tradisjonskunnskap (*Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*), 2003.

Boks 7.6 Kulturminner på Svalbard

Kulturminnene på Svalbard viser en spennende historie om menneskenes livsvilkår og tilpassning til de ekstreme forholdene i Arktis. Norge forvalter her en viktig nasjonal og internasjonal kulturarv – minner etter mange nasjoners virksomhet gjennom vel 400 år. Frem til 1990-tallet var bosettingen på øygruppen i all hovedsak knyttet til høsting og uttak av ulike typer naturressurser.

Noen hovedkategorier kulturminner:

- Spekkovner der hvalspekket ble kokt til olje – etterlatte rester etter hvalross- og hvalfangst-perioden på 1600- og 1700-tallet. Overbeskatning førte til sammenbrudd for grønlandshvalen. På slutten av 1700-tallet var det vest-europeiske hvalfangsteventyret i ishavet over.
- Hvalfangsten var farefylt og førte til tap av menneskeliv. Rundt fangststasjonene finnes enkeltgraver og store gravfelt – det største, Likneset, med 225 gravrøyser. Fangstmennene ble gravlagt i klærne. Klær etter vanlige folk på 1600-tallet finnes nesten ikke, og gravene i permafrosten har derfor blitt et skattkammer for Europas tekstilhistorie. Klær er utstilt på Svalbard museum.
- Fra begynnelsen av 1700-tallet overvintret fangstmenn, først russere (pomorer) og senere nordmenn på Svalbard. Pelsdyrfangst og jakt på hvalross og isbjørn ble viktig. Etter 350 år med uregulert beskatning ble hvalrossen så godt som utryddet. Den ble totalfredet i 1952. Isbjørnen ble også utsatt for hard fangst i 100 år og fredet i 1973. Fangstmen-

nene etterlot seg kulturminner som bygninger, tufter, båtvrak, utstyr, redskap, fangstfeller og graver.

- Mineralprospektering og gruvedrift tok til på begynnelsen av 1900-tallet, preget av drømmen om rask fortjeneste. I mange tilfeller ble virksomheten nedlagt etter få år. Hus, hytter og utstyr ble ofte forlatt. I dag er disse viktige kulturminner etter en tid med «klondykestemming» på Svalbard. Kull er det eneste mineralet som er tatt ut med fortjeneste. De fredete taubane- og daganleggene og andre tekniske installasjoner er godt synlige i bylandskapet og vitner om Longyearbyens gruvehistorie.

Ny-Ålesund er et godt bevart kulturmiljø knyttet til gruvedriften og med en dramatisk politisk historie. Gruvedriften tok slutt med den store ulykken i 1962 som førte til at regjeringen Gerhardsen gikk av. Kulturmiljøet i Ny-Ålesund består i tillegg av kulturminner etter ekspedisjoner og i senere tid fra internasjonal forskningsvirksomhet.

Svalbard rommer også viktige spor etter berømte polarekspedisjoner: I Ny-Ålesund står Roald Amundsens luftskipsmast; i Virgohamna ses rester av basene til Andrée og Wellman, to kjente, eventyrlige forsøk på å nå Nordpolen.

Det finnes også flere spor etter 2. verdenskrig. Tyskerne etablerte blant annet værstasjoner. Da de evakuerte Svalbard i 1945, ble det meste brent med unntak av én stasjon, Haudegen, på Nordaustlandet.

sikkerheten for lokalsamfunnet ved lagring av CO₂ i bakken er et eksempel.³⁸

Et ytterligere kompliserende element er at interessekonflikter og verdikonflikter ikke alltid kommer til uttrykk som det de er, men noen ganger fremstår kamuflert som vitenskapelig uenighet der begge sider støtter seg på forskning uten at den kan gi klare svar.

Humanistiske fag kan bidra til økt forståelse av slike problemstillinger slik at interessekonflikter kan løses eller unngås og ulike hensyn balanseres

og reguleres, blant annet gjennom å bidra til bedre forståelse av underliggende forhold som interesser, natursyn, verdier og kultur. Vi trenger en dypere forståelse av hvorfor motstand og konflikter knyttet til endring oppstår og hvordan man kan håndtere konfliktene slik at man ender opp med løsninger som fungerer.

Norge er avhengig av å importere deler av maten vi spiser fra andre deler av verden. Vi mangler kunnskap om de miljømessige og etiske utfordringene knyttet til matproduksjon i mange av disse landene. Vi mangler også kunnskap om etiske problemstillinger knyttet til andre sider av matproduksjon, som for eksempel bruk av genmodifi-

³⁸ Dette omtales ofte som NIMBY-problematikk (*Not In My Backyard*).

serte organismer, økologisk versus konvensjonelt landbruk, havbruk og hva langsiktighet og bærekraft innebærer i praksis.

Videre er det problemstillinger knyttet til for eksempel matsvinn, matkultur og kunnskap om matproduksjon som krever bedre forståelse av folk, kultur, interesser, etikk og filosofiske spørsmål om menneskenes fremtid på jorden.

Utvikling av tiltak og virkemidler for å løse klima- og miljøproblemer, nasjonalt og internasjonalt, vil som regel kreve et flerfaglig grunnlag. Forskningen må inkludere humanistiske innfallsvinkler i tillegg til de samfunnsvitenskapelige, naturvitenskapelige og teknologiske aspektene.

Gjennomføring av klimaomstillingen vil kreve grunnleggende kunnskap om verdier, holdninger, interesser og motiver i tillegg til kultur, økonomi og samfunnsforhold, og evne til å reflektere over og se konsekvenser av teknologisk endring i et bredere perspektiv. Slik kan humaniora bidra med kreativitet og åpenhet for endring av vante handlingsmønstre i retning av mer miljøvennlige valg.

7.4.4 Grønn konkurransekraft

Også for å gripe mulighetene som omstillingen gir, kan man trenge humaniora: Hva var de bakenforliggende årsakene til endringer som lyktes? Hvorfor mislyktes andre forsøk på endring? Vi kan lære av andre tider og andre kulturer for å utvide horisonten for mulige løsninger i dag.

De globale klima- og miljøutfordringene krever et grønt skifte i verden og i Norge. Norge skal være et lavutslippssamfunn innen 2050. Strengere klimapolitikk verden over og rask teknologisk utvikling, for eksempel innenfor fornybar energi og lavutslippstransport, gir nye markedsbetingelser for norsk næringsliv. Næringslivet må evne å konkurrere globalt i en tid der strengere virkemidler tas i bruk i klimapolitikken. Norge står overfor tøffe omstillinger de neste tiårene, men vi har gode forutsetninger for omstilling som også gir nye muligheter for grønn vekst.

Regjeringens ekspertutvalg for grønn konkurransekraft la i oktober 2016 frem sin rapport *Grønn konkurransekraft* med forslag til en nasjonal strategi for hvordan vi kan redusere klimagassutslippene samtidig som Norge opprettholder høy verdiskaping og sysselsetting.³⁹ Det understrekes i rapporten at teknologiforståelse må spille sammen med perspektiver fra humanistisk,

samfunnsvitenskapelig og rettsvitenskapelig forskning. Innsikt i kundebehov og -adferd, samfunnsaksept, forretningsmodeller, finansieringsformer, regelverk og forvaltning vil være viktig. Det samme gjelder språkferdigheter og kompetanse om kultur og historie, samt evne til etiske vurderinger hos den enkelte.

Norge er en havnasjon, og vår handel og økonomi er sterkt knyttet til havet. Kunnskap om havet har vesentlig betydning for vår evne til å forstå og møte klima- og miljøutfordringene både globalt og lokalt. Verden kommer ikke til å ha store nok jordbruksområder i årene som kommer. Det vil gjøre matproduksjon i havet enda viktigere. Internasjonalt har Norge en ledende rolle i å utvikle kunnskap for forvaltningen av miljøet i havet og ressursene på kontinentalsokkelen og i havområdene. Sterke norske fagmiljøer innenfor havrelaterte temaer kan vinne mye på å dra nytte av kunnskapsoverføring på tvers av fag, sektorer og næringer, inkludert samfunnsvitenskap og humaniora.

7.4.5 Internasjonalt miljøsamarbeid

De internasjonale forhandlingene under FNs klima- og biodiversitetskonvensjoner preges i stor grad av moralske spørsmål om rettferdighet mellom land og folkegrupper. Dette er utfordringer som humanister bør belyse.

Verdens skoger inneholder omfattende biologisk mangfold og store karbonlagre som må sikres for å ta vare på livsgrunnlaget til opp mot ytterligere to milliarder mennesker på jorden og for å bremse global oppvarming. Skogforvaltningen må skje med deltakelse fra urfolk og andre lokalsamfunn som er avhengige av skogen for sitt levesett, sikre deres rettigheter og bygge på deres tradisjonelle kunnskap og forvaltningspraksiser.⁴⁰ Humanistisk forskning kan bidra til kunnskapsgrunnlaget for dette arbeidet.

Behovet for humanistiske fag er videre sterkt til stede innenfor miljøvernssamarbeidet med andre land, som for eksempel Russland og Barentssamarbeidet. Dette gjelder kunnskaper om russisk språk, samfunn, kultur og historie. Humanistiske fagmiljøer ved både sivile og militære forskningsinstitusjoner og høyere utdanningsinstitusjoner bidrar i denne sammenheng med grunnleggende kompetanse og kunnskap om vår samarbeidspartner i øst. Forståelse for kulturelle forskjeller er en forutsetning for godt samarbeid.

³⁹ Rapporten *Grønn konkurransekraft* kan leses på www.regjeringen.no.

⁴⁰ FNs erklæring om urfolks rettigheter og konvensjonen om biologisk mangfold.

Arktis omfattes av økende interesse fra mange land. Naturen i nord er sårbar, og klimaendringene utgjør en raskt økende trussel mot arter og naturtyper.⁴¹ Det ventes at polhavet vil være isfritt om sommeren innen relativt kort tid, noe som vil gi lettere tilgang til marine ressurser, olje og gass og mineraler. Med isens tilbaketrekning oppstår også nye muligheter for skipsfart. Utviklingen reiser både praktiske og moralske spørsmål, blant annet når det gjelder vern om sårbar natur som allerede er under press. I nordområdene og Arktis møtes urfolkens tradisjonelle kunnskap og moderne forskningsbasert kunnskap, noe som kan gi både utfordringer og muligheter.⁴² God forståelse av lokale tradisjoner kan bidra til å forene disse to tilnærmingene og styrke grunnlaget for natur- og kulturminneforvaltningen.

7.5 Forventninger og tiltak

Humanistiske fagmiljøer over hele landet forsker og underviser i dagsaktuelle temaer. Regjeringen ønsker imidlertid at flere humanister skal bidra til kunnskapsutvikling og utdanning for å møte vår tids store samfunnsutfordringer.

Universiteter og høyskoler brukte i 2015 mer enn 1,5 milliarder kroner på humanistisk forskning. En stor del av dette ble finansiert over grunnbevilgningen, jf. kapittel 2.1. Selv om ekstern finansiering av humanistisk forskning skulle øke betydelig, for eksempel inntektene fra EU, er vi fortsatt avhengig av at fagmiljøene selv dreier mer av ressursene inn mot den typen problemstillinger som er drøftet i dette kapitlet.

Som nevnt i kapittel 7.1 innebærer universitetene og høyskolenes faglige frihet også et ansvar for å sette seg inn i samfunnets behov og respondere på dem. Regjeringen forventer at institusjonene legger til rette for mer utfordringsdrevet humanistisk forskning og utdanning. I sitt arbeid med humaniora må institusjonene, som i andre fag, vektlegge de langsiktige prioriteringene i langtidsplanen for forskning og høyere utdanning.⁴³ Som nevnt innledningsvis faller de tre områdene som er beskrevet i dette kapitlet inn under hver sine prioriteringer i langtidsplanen, og regje-

ringen forventer at disse områdene får oppmerksomhet. Kunnskapsdepartementet vil følge opp institusjonenes arbeid med humaniora i styringsdialogen. Utvikling av humanistisk forskning og utdanning kan eventuelt også tas inn i og støttes gjennom utviklingsavtalene.

Regjeringen forventer at også Norges forskningsråd følger opp de tre tematiske områdene som er omtalt i dette kapitlet. Forskningsrådet bør videreutvikle de relevante virkemidlene i samråd med fagmiljøene slik at de sammen kan utforme et effektivt løp for å styrke utfordringsdrevet og handlingsrettet humanistisk forskning.

I sitt innspill til meldingen peker Norges forskningsråd på behovet for å gjøre utlysningene innenfor flere programmer tilstrekkelig relevante for humanistiske forskere, eventuelt gjennom fellesutlysninger mellom flere programmer. Ikke minst gjelder det de store programmene som finansierer forskning rettet mot samfunnsutfordringene. Programplanene og utlysningene må være slik at det er faglig utfordrende og interessant også for humanistene å gå inn på nye områder. Humaniora må ikke reduseres til en hjelpevitenskap, men må kunne bidra ut fra sine fags styrker.

For å sette i gang en slik utvikling bør humanister inviteres, og invitere seg inn i, idélaboratorier, arbeidsgrupper og programstyrer. Samtidig må humanistiske fagmiljøer bli bedre til å se mulighetene. Humaniora må integreres, og integrere seg, bedre i langtidsplanens tematiske prioriteringer og i de store tematiske programmene og de mer handlingsrettede programmene i Norges forskningsråd. Humaniora må delta i Horisont 2020s *Societal Challenges*. Regjeringen vil på sin side gjøre det tydeligere at humanistisk forskning har en selvstendig rolle som kunnskapsleverandør innenfor de prioriterte områdene i langtidsplanen for forskning og høyere utdanning ved den kommende revisjonen av planen.

I Forskningsrådet er det hovedsakelig forskningsprogrammet SAMKUL som legger til rette for å mobilisere humanistiske fagmiljøer til forskning om de store samfunnsutfordringene. Dette har blant annet skjedd gjennom felles utlysninger med noen av de store forskningsprogrammene som for eksempel KLIMAFORSK. Sammenlignet med de mange, store programmene er imidlertid grunnforskningsprogrammet SAMKUL lite. Forskningsrådet må derfor arbeide for at også andre programmer skal mobilisere humanistiske fagmiljøer til å gå i gang med utfordringsdrevet og handlingsrettet forskning.

De store programmene i Forskningsrådet vil best tjene fagutviklingen i humaniora ved å være

⁴¹ Meld. St. 14 (2015–2016) *Natur for livet*.

⁴² Jan Åge Riseth, Niklas Labba og Hans Tømmervik. «Samisk tradisjonskunnskap om snø og is – en veiviser i klimaforskningen». *Ottar* 4/2012, s. 28-34.

⁴³ Meld. St. 7 (2014–2015) *Langtidsplan for forskning og høyere utdanning 2015–2024*, jf. Innst. 137 S (2014–2015).

åpne for flerfaglige og tverrfaglige prosjekter der forskere fra humaniora samspiller med forskere med andre disiplinbakgrunner. En åpnere tverrfaglig tilnærming i programmene vil bidra både til tverrfaglig orientering og til fagintern utvikling innenfor humaniora gjennom samarbeid med miljøer som har andre faglige tilnærminger.

På lengre sikt bør også mastergradsutdanningene og doktorgradsutdanningene innenfor humaniora innrettes slik at de bidrar til at humanistene i større grad enn i dag bruker sin forskning og sine kunnskaper til å møte samfunnsutfordringer i samspill med andre faggrupper.

Humanistisk forskning har en betydelig rolle i EUs åttende rammeprogram for forskning og innovasjon, Horisont 2020.⁴⁴ Samtidig deltar humanister som nevnt altfor lite i de mest relevante tematiske delene av programmet. Regjeringen arbeider allerede for å gi humaniora en større plass i det niende rammeprogrammet som tar over for Horisont 2020 i år 2021.

Samfunnsutfordringene er paneuropeiske temaer, og regjeringen forventer at også humanistiske fagmiljøer, som sine kolleger fra andre fagområder, er aktive i utformingen av programsatsinger i EU.

Regjeringen forventer:

- at Norges forskningsråd videreutvikler relevante virkemidler i samråd med humanistiske fagmiljøer

- at humanister deltar i idélaboratorier, arbeidsgrupper og programstyrer som utvikler virkemidler i Forskningsrådet
- at humanistiske fagmiljøer er aktive i utformingen av programsatsinger i EUs rammeprogrammer

Regjeringen vil:

- tydeliggjøre humanioras rolle som selvstendig kunnskapsleverandør innenfor de prioriterte områdene i langtidsplanen for forskning og høyere utdanning ved den kommende revisjonen av planen
- be universiteter og høyskoler og Norges forskningsråd legge til rette for mer utfordringsdrevet humanistisk forskning og utdanning med vekt på områdene integrering, migrasjon og konflikter; de store teknologiskiftene; og klima, miljø og bærekraft
- be Norges forskningsråd om å trappe opp arbeidet med å mobilisere humanistiske fagmiljøer til utfordringsdrevet og handlingsrettet forskning
- be Norges forskningsråd om å utforme utlysninger innenfor de brede forskningsprogrammene slik at humanistiske forskere kan bidra ut fra sine fags styrker
- arbeide for å gi humaniora en større plass i EUs niende rammeprogram for forskning og innovasjon som vil ta over for Horisont 2020 i år 2021
- videreføre kurstilbud i andrespråkspedagogikk i kommuner der det er behov
- vurdere tiltak for å sikre tilgang på kvalifiserte tolker i alle deler av landet

⁴⁴ Europakommisjonen, *Integration of Social Sciences and Humanities in Horizon 2020: Participants, budgets and disciplines*, 2015.

8 Humanister i arbeidslivet

8.1 Innledning

En av de sterkeste innvirkningene humaniora har på det norske samfunnet, er at kandidatene tar sin kompetanse aktivt i bruk for å løse oppgaver i virksomheter rundt i landet. Gjennom kandidatene innsats i arbeidslivet blir humaniora en samfunnsformende kraft.

Det er ingen nødvendig motsetning mellom å gi studentene kompetanse de kan bruke i arbeidslivet og idealet om dannelse. Å lytte til arbeidslivets uttrykte behov behøver heller ikke å svekke universiteter og høyskoler som kilder til nytenking. En altfor ensidig eller kortsiktig vektlegging av yrkesrettede kunnskaper og ferdigheter kan riktignok fortrenge den modningsprosessen, de kritiske perspektivene og det nyskapingspotensialet som akademisk utdanning innebærer. Motsatt finnes det eksempler på at dannelsesidealet kan misbrukes til å nedvurdere de praktiske anvendelsene humanistisk kompetanse kan ha utenfor akademia. Men dette er ytterpunkter. Betraktet fra en balansert synsvinkel er det ikke bare mulig, men også nødvendig, for moderne humanistisk utdanning å forene målene om dannelse og arbeidslivsrelevans.

Det store flertallet av humanister er ansatt i offentlig sektor, og andelen kandidater som arbeider i privat sektor har ikke økt vesentlig siden 1990-tallet. I et næringsliv som preges av globalisering, omstilling og økende kompleksitet, kan tallene tyde på at humanistisk kunnskap og kompetanse representerer en underutnyttet ressurs. Behovet for humanistiske kandidater i næringslivet kan et stykke på vei karakteriseres som et spørsmål om en aktiv eller en passiv tilnærming til kunnskapsbasert verdiskaping. En passiv tilnærming innebærer at man forventer at markedskreftene bidrar til at arbeidskraft med riktig kompetanse vil møte etterspørselen i arbeidsmarkedet. En aktiv tilnærming innebærer at man erkjenner at deler av arbeidsmarkedet ikke alltid er i balanse, blant annet som følge av ufullstendig informasjon og manglende erfaring hos arbeidsgivere om hvilken kompetanse som finnes. I slike situasjoner kan det være hensiktsmessig at myndighe-

tene bidrar til å øke bedriftenes absorpsjonsevne, i dette tilfellet med hensyn til språk-, kultur-, etikkunnskap og lignende.

8.2 Arbeidslivsrelevans i humaniora

Hva betyr arbeidslivsrelevans mer spesifikt innenfor humaniora? Det er store forskjeller mellom fagene. Enkelte fag, som for eksempel arkeologi, har lang tradisjon som profesjonsutdanning. Det finnes også nyere studieprogrammer fra tiden etter Kvalitetsreformen som orienterer seg eksplisitt mot bestemte sektorer eller bransjer i arbeidslivet, for eksempel bachelorprogram i arkiv- og samlingsforvaltning eller PR, kommunikasjon og media. De integrerte lektorprogrammene er et annet eksempel. For slike programmer er arbeidslivsrelevansen åpenbar.

Men mange av studieprogrammene i humaniora er ikke orientert mot en bestemt profesjon eller bransje; de er basert på disiplin-fag. Programmene i for eksempel filosofi, litteraturvitenskap og historie henter for det meste lærestoffet, teoriene, metodene og selve innretningen på studiet fra den aktuelle forskningsdisiplinen, uten at anvendelsen er orientert mot bestemte sektorer. I en del tilfeller er forskningsorienteringen så sterk at spørsmålet er blitt reist om disse programmene i realiteten er profesjonsutdanninger for humanioraforskere. Men en slik definisjon er åpenbart ikke fullt ut dekkende når statistikken samtidig viser at en relativt liten andel av kandidatene, også fra disiplin-fagene, går til forskning, se tabell 8.1. Det store flertallet får jobb i andre sektorer og bransjer.

Mye av diskusjonen om humanistiske studier dreier seg om karrieremulighetene til disiplinarykandidatene som ikke går inn i forskning. Som vi skal se, er situasjonen for denne gruppen ikke tilfredsstillende. Majoriteten av kandidatene får likevel jobber der de selv oppgir å se relevansen av kompetansen de har med seg fra utdanningen.¹ Det

¹ Jannecke Wiers-Jenssen m.fl., *Humanister i arbeidslivet*, HiOA, 2016; Liv Anne Støren, *Kandidatundersøkelsen 2015*, NIFU, 2016.

gir solid empirisk belegg for å hevde at humanistisk kompetanse, også fra fag som ikke sikter direkte mot bestemte yrkesroller, er anvendbar i mange ulike deler av arbeidsmarkedet.

Hva er det som gjør at humanister kan jobbe med for eksempel helseadministrasjon eller i forsikringsbransjen og oppleve at kompetansen fra et studieprogram i medievitenskap eller fransk er til nytte i løsningen av arbeidsoppgavene? Og hva kommer det av at mange av deres arbeidsgivere uttrykker tilfredshet med sine ansatte med humanistisk kompetanse?² For en stor del ligger svaret i det som ofte omtales som overførbare kunnskaper og ferdigheter (*transferable knowledge and skills*). Dette begrepet, som har fått mye oppmerksomhet i den internasjonale utdanningspolitiske diskusjonen, handler om noen viktige men ganske enkle innsikter.³ For det første viser forskning at det å sette seg grundig inn i ett fagområde øver opp evnen til å sette seg tilsvarende grundig inn i andre temaer. Gjennom dybdelæring lærer man rett og slett å lære.

For det andre er det gradvis blitt mer tydelig for både enkeltvirksomheter, bransjer og nasjonalstater at i en tid som er preget av mangfold og høy endringstakt, vil det ikke være mulig å forberede seg på fremtiden ved å basere seg utelukkende på spesialiserte yrkesutøvere som har en fast definert kompetanse. Spesialister er viktige, men det er i tillegg et økende behov for arbeidstakere som er bredt orientert, og som kan endre metodene når virkeligheten endrer seg. Da trengs med andre ord kandidater som har en oppøvet evne til å sette seg inn i og håndtere det uforutsette.

Dette er ikke en type kompetanse som humanistene er alene om, men humanister får særlig god trening i en del av de elementene som inngår i begrepet om overførbare kunnskaper. Forskerforbundet har formulert det slik i sitt innspill til stortingsmeldingen: «Humanistisk kompetanse

består ikke bare av det faglige innholdet, men er også en metodekompetanse, knyttet til kritisk refleksjon, vitenskapelig tenkemåte, analyse- og fortolkningsskunnskap. Utdanningen gir også grunnleggende ferdigheter innen språk og formidling som er verdifulle for samfunns- og arbeidslivet.» Også andre har pekt på at fortolknings- og formidlingskompetanse har en fremtredende plass i humanistenes verktøykasse, og dette er verktøy som kan anvendes i mange sammenhenger.

Også de mer spesialiserte kunnskapene og ferdighetene fra humanistiske fag har stor nytteverdi i arbeidslivet utenfor academia. Humanistiske fag omhandler ulike sider ved menneskelivet, for eksempel språk, historie, estetikk, etikk, religion og kultur. Det er naturlig nok ikke bare i akademisk forskning at inngående kunnskaper om slike temaer er nyttige.

Et interessant eksempel på et annet anvendelsesområde, som blant annet kom frem på innspillskonferansen til denne stortingsmeldingen, er Forsvaret.⁴ Representanter fra Forsvaret sier selv at de har behov for humanistisk kompetanse i sine løpende refleksjoner omkring mennesket, organisasjonen og samfunnet i krig og konflikt. Det innebærer blant annet refleksjon om krigens krav sett fra den enkelte deltaker med henblikk på lederens eller soldatens erfaringer og utvikling, eller refleksjon om menneskenaturen i møtet med krigens brutalitet. Annen forsvarsrelevant humanistisk kompetanse er språkkunnskap, kulturkunnskap, evne til etisk refleksjon og militærhistorisk kunnskap som del av profesjonskompetansen. Et bredere perspektiv handler om blant annet gruppetilhørighet og profesjonsidentitet.

I andre sektorer vil vektleggingen være annerledes, men også innenfor for eksempel finans, i statlig forvaltning eller i forlagsbransjen vil det sentrale ved den humanistisk kompetansen ofte være humanistenes evne til å forstå og engasjere seg i det som er blitt kalt «den menneskelige faktoren». Et kjennetegn og fortrinn ved den humanistiske kompetansen er at den gjør det mulig å forstå mennesker som meningsskapende vesener som står i bestemte kulturelle og historiske kontekster.

² Rambøll, *Universitetet i Oslo: Kandidatundersøkelsen 2014*, 2014; TNS Gallup, *Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU). Kandidatundersøkelsen 2013*. 2014; I. Reymert, P.O. Aamodt, P. Børing, og T. Næss, *Hvordan ser arbeidslivet på kandidater fra Universitetet i Oslo? Resultater fra en undersøkelse i et utvalg virksomheter i 2016*, NIFU, 2016; Liv Anne Støren m.fl., *Arbeidsgivers vurdering av nyansatte med høyere utdanning og fagskoleutdanning. Undervisningsrapport, første delrapport*, NIFU, 2016.

³ James W. Pellegrino og Margaret L. Hilton, red., *Education for Life and Work: Developing Transferable Knowledge and Skills in the 21st Century*, National Academy of Sciences, 2001; NOU 2015: 8 *Fremtidens skole – fornyelse av fag og kompetanser*.

⁴ Jf. oberstløytnant Harald Høibacks innlegg på Kunnskapsdepartementets innspillskonferanse, Filmens hus, 15. januar 2016. <https://www.regjeringen.no/no/tema/forskning/artikler/humaniora/id2466135>

8.3 Humanister i det norske arbeidslivet 1995–2015

8.3.1 Innledning

Som nevnt i kapittel 3.3 har antall studenter i humaniora gått noe ned i senere år, men ettersom flere går videre til mastergrad, har tallet på masterkandidater økt i mange humanistiske fag. Prosentvis har veksten vært sterkest i kulturutdanninger og religionsutdanninger. Språkfag som norsk/nordisk og engelsk, som tradisjonelt har utdannet mange lærere, har hatt nedgang i antall kandidater. Som vi skal se har kandidatene fra disse fagene hatt et bedre arbeidsmarked enn de fleste andre humanister.

8.3.2 Hovedtrekk ved situasjonen på arbeidsmarkedet

Forskere ved Senter for profesjonsstudier ved Høgskolen i Oslo og Akershus og NIFU har på oppdrag fra Kunnskapsdepartementet kartlagt situasjonen for humanister i arbeidslivet i perioden 1995–2015.⁵ De har basert seg på data fra DBH, NIFUs Kandidatundersøkelse og ulike registerdata. Funnene gjelder i hovedsak høyere grads kandidater. Studien finner blant annet at nyutdannede humanister i mindre grad går rett ut i arbeid sammenlignet med andre høyere grads kandidater, noe som delvis kan skyldes at flere humanister fortsetter i høyere utdanning også etter avlagt mastergrad. Men også tre år etter fullført utdanning er andelen som er yrkesaktive, omtrent 10 prosentpoeng lavere blant humanister enn blant personer som har andre typer mastergradsutdanning.

I gjennomsnitt har nyutdannede humanister en arbeidsledighet som er omtrent på linje med andre utdanningsgrupper på mastergradsnivå. Men det er til dels store forskjeller mellom de humanistiske fagene. Kandidater fra norsk/nordisk har en ledighet som er klart lavere enn de fleste andre humanistiske fag, dels fordi mange av dem tar arbeid i skolen, mens kandidater fra litteraturvitenskap, kunsthistorie og arkeologi, kulturfag og filosofi og idéhistorie har høyere risiko for ledighet. Mens arbeidsledighet for mange utdanningsgrupper er et forbigående problem i overgangen mellom studietid og yrkeskarriere, er det i større grad noe som vedvarer blant humanister. Ledigheten blant humanister er høyere enn snittet for andre mastergradsutdannede også tre år etter

endte utdanning. Ettersom humanistene ofte er ansatt i offentlig sektor, er de imidlertid mindre berørt av økonomiske konjunkturer enn andre mastergradsutdannede.

Selv om relativt få er rammet av arbeidsledighet, er andre former for mistilpasning i arbeidslivet ganske utbredt. Mange nyutdannede humanister har arbeidsoppgaver som samsvarer dårlig med deres formelle kompetanse. De har også i større grad enn andre mastergradsutdannede ufrivillig deltidsarbeid. De som har studert litteraturvitenskap, kulturfag, filosofi og idéhistorie er de som oftest er mistilpasset og overutdannet.

Det store flertallet av humanister med mastergrad er ansatt i offentlig sektor. Av disse arbeider mange som lærere i grunnskolen, videregående opplæring og i universitets- og høyskolesektoren. Andelen kandidater som arbeider i privat sektor, har ikke økt vesentlig siden 1990-tallet. Men ettersom antall kandidater har økt, finnes det et høyere *antall* humanister ansatt i privat sektor enn tidligere. En høy andel av dem som jobber i privat sektor, har arbeidsoppgaver som ikke samsvarer med utdanningsnivået.

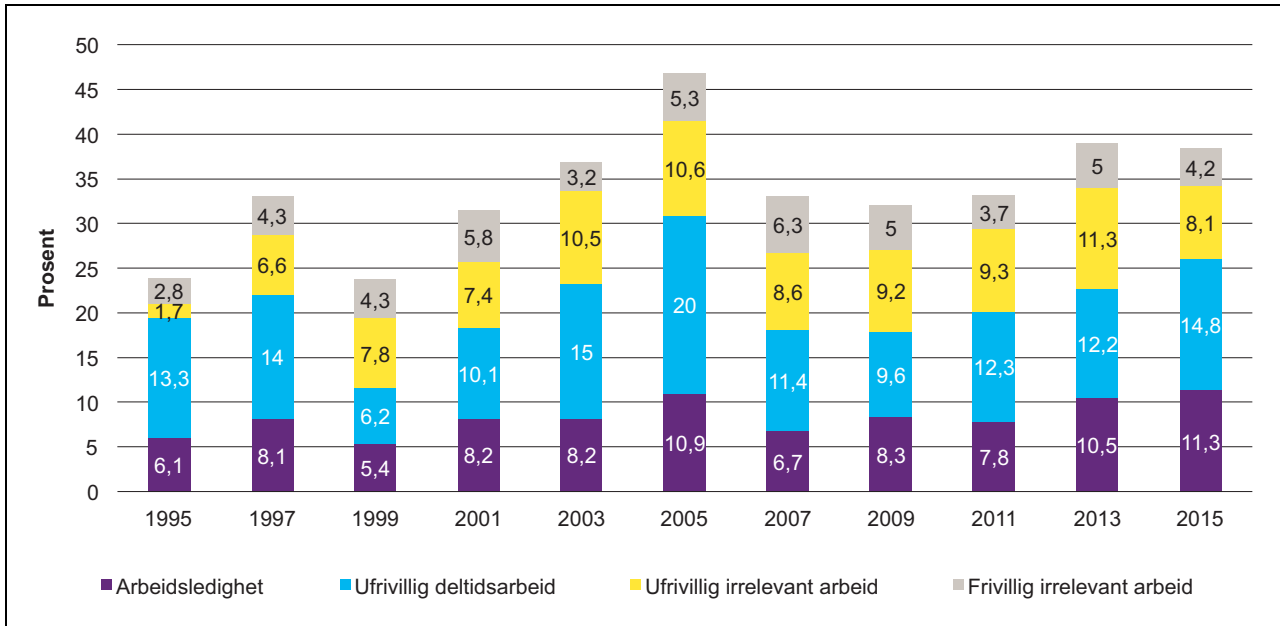
Humanister som gruppe har lavere inntekt enn andre mastergradsutdannede. Dels har dette sammenheng med at færre er i full jobb. De som har studert norsk/nordisk har den høyeste inntekten, mens de som har studert kunsthistorie og arkeologi har den laveste. De som har studert litteraturvitenskap og filosofi og idéhistorie har også betydelig lavere inntekt enn andre humanister. Over tid har lønns- og inntektsutviklingen vært svakere for humanister enn andre høyere grads kandidater. Likevel ser vi at mastergradskandidater i humanistiske fag tjener betydelig mer enn dem som har bachelorgrad på samme fagområde.

8.3.3 Karriereveier for humanister

De humanistiske kandidatene fordeler seg over et stort antall sektorer, bransjer og nisjer og er å finne i en lang rekke stillingstyper. Delvis skyldes denne variasjonen forskjeller mellom de humanistiske fagene, men også kandidater fra samme program og samme kull kan være spredt over mange ulike felter. Tabell 8.1 viser en oversikt over hvor humanistiske kandidater fra ulike fag har fått jobb i perioden 1995–2015.

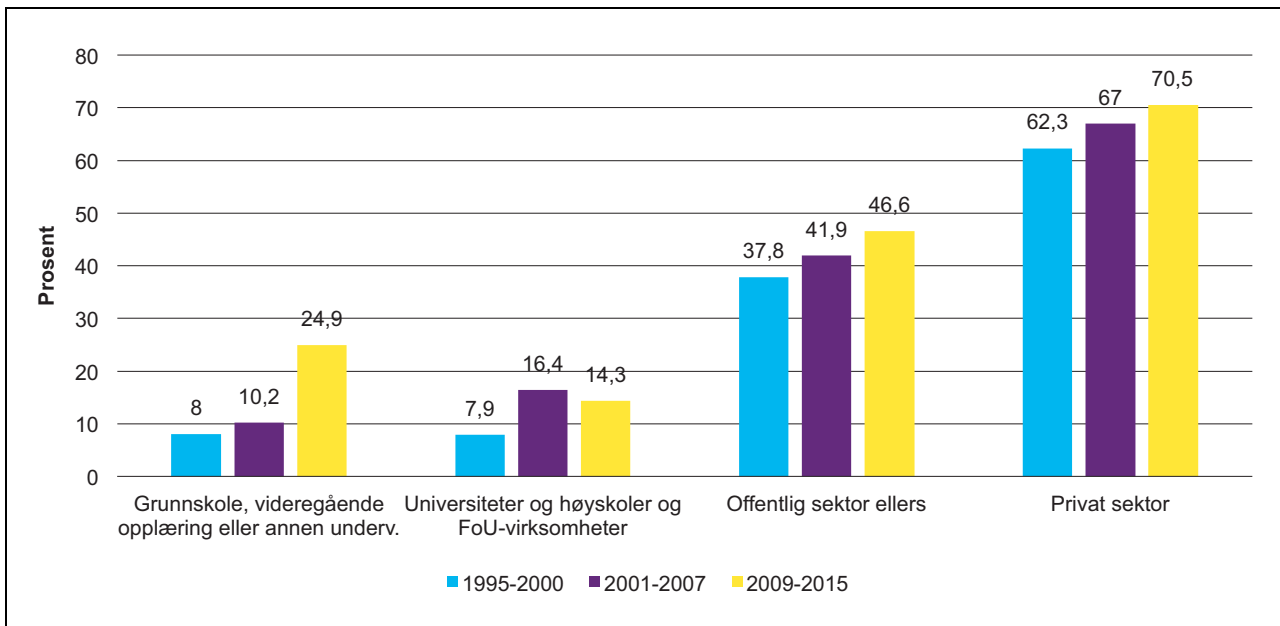
I det følgende er det knyttet noen kommentarer til tre hovedkategorier av karrieremuligheter for humanister: læreryrket, forskerkarriere og statsforvaltningen. I tillegg kommer en stor samlekategori med andre karriereveier.

⁵ Wiers-Jenssen m.fl. 2016.

Figur 8.1 Ulike typer mistilpasning blant humanister i arbeidsstyrken seks måneder etter fullført utdanning

Kilde: NIFU

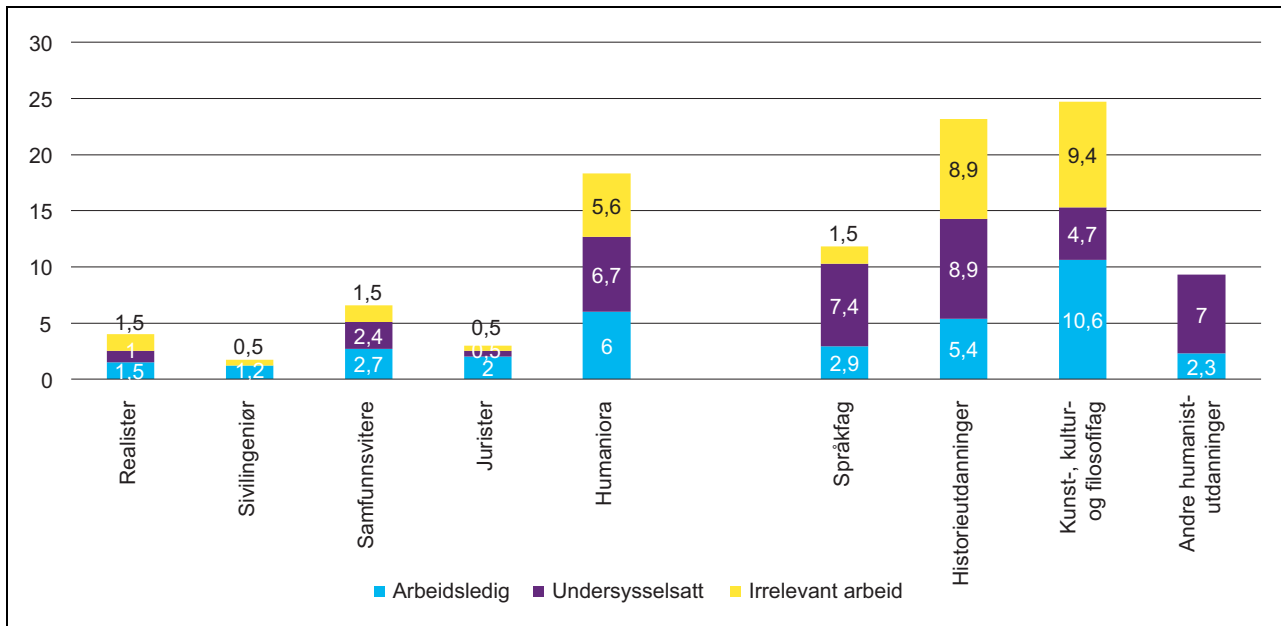
Figur 8.2 Andel sysselsatte humanister som er overutdannet seks måneder etter fullført utdanning. Prosent

Kilde: NIFU

Læreryrket

Fra midten av 1800-tallet og fremover var læreryrket den klart viktigste karriereveien for humanister, og det humanistiske fagfeltets identitet var nært knyttet til lærerskikkelsen langt ut i etter-

krigstiden – i spennet fra lektor Tørrdal til gymnasielærer Pedersen. Fremdeles er det en god del av kandidatene fra de humanistiske fakultetene som blir skolelærere, men andelen har sunket betraktelig, fra 70–80 prosent i tiden før ca. 1980 til 20–30 prosent i de siste tiårene.⁶ Selv om antallet

Figur 8.3 Mistilpasning tre år etter fullført utdanning i 2010. Prosent

Kilde: NIFU

humanister som blir lærere har økt, har den synkende andelen vært medvirkende til at de akade-

miske fagmiljøene har endret karakter og i stor grad har vendt seg bort fra skolen.

⁶ Kilder: NIFUs Kandidatundersøkelse (tall fra 1972 til i dag) og SSBs historiske statistikk.

I dag som tidligere er det kandidater fra de vitenskapsfagene som danner utgangspunkt for skolefagene, som i størst grad blir lærere, særlig

Tabell 8.1 Andel sysselsatte humanister fordelt på sektor, etter faggrupper 1995–2005. Prosent

Fag	Grunnskole, videregående skole og annen undervisning	Universiteter, høyskoler og forsknings- og utviklingsvirksomheter	Offentlig sektor ellers	Privat sektor	Antall svar 1995–2015
Engelsk	54	13	11	22	248
Norsk/nordisk	59	15	10	16	332
Fransk/tysk	48	9	12	31	134
Andre språkfag/områdestudier	23	25	21	32	287
Litteraturvitenskap	23	11	21	46	219
Historie	32	17	27	25	479
Kunsthistorie og arkeologi	9	16	47	29	301
Kulturutdanninger	23	15	27	36	298
Filosofi og idéhistorie	14	33	27	27	128
Religionsutdanninger	31	17	21	32	266
Uspesifisert/annet	(33)	(0,0)	(21)	(46)	24
Humanistiske utdanninger, totalt	31	17	23	29	2716

fra nordisk, men også kandidater fra engelsk, tysk, fransk, historie og religionshistorie.⁷ I kombinasjon med praktisk-pedagogisk utdanning (PPU) gir en grad med slike fag adjunkt- eller lektorkompetanse og anledning til å undervise fra 5. trinn og opp til videregående skole. Siden 2003 har denne tradisjonelle formen for lærerutdanning vært supplert med integrerte lektorutdanninger. Faglig sett er det rimelig å definere lektorstudenter med overvekt av humanistiske fag som humanister, men organisatorisk er programmene ofte definert som utdanningsvitenskapelige. Rekrutteringen av humanister til skolen har ligget jevnt i ganske mange år, men har vist tegn til en økning i andelen av kandidatene i det aller siste.

SSB har beregnet at det vil være et underskudd av skolelærere fremover.⁸ Skolen vil derfor ha behov for å rekruttere flere kandidater, også innenfor de humanistiske fagene. Ettersom det er innført kompetansekrav for språkfagene som for andre sentrale fag, er det grunn til å regne med et stort rekrutteringsbehov. Se for øvrig omtale i kapittel 6.2.3.

Forskerkarriere

En annen yrkesmulighet som har vært viktig for humanister, er en forskerkarriere. Samtidig har det lenge vært slik at det akademiske arbeidsmarkedet bare absorberer et mindretall på omkring tjue prosent av kandidatene.⁹ Det innebærer at konkurransen om forskerstillinger er sterk, og mange bruker lang tid på å kvalifisere seg til faste stillinger. Første skritt er ofte stipendiatstilling for å ta en ph.d.-grad, og allerede her er konkurransen hard. Perioden fra disputas og frem til fast stilling kan også være preget av midlertidighet og usikkerhet.

Beregninger viser at behovet for rekruttering til stillinger i humanistiske fag vil ligge ganske stabilt i de kommende årene.¹⁰ Hvis vi antar at kandidatproduksjonen på masternivå fortsetter å stige svakt, eller blir liggende på omtrent samme nivå som i dag, er det sannsynlig at det akademiske arbeidsmarkedet for humanister fortsatt vil være preget av sterk konkurranse. Et tilleggsmoment her er økende internasjonal rekruttering. Undersøkelser viser også at arbeidsmarkedet for huma-

nistiske forskere er preget av lav innenlandsk mobilitet.¹¹

Mulighetene for en humanistisk forskerkarriere har i Norge vært sterkt knyttet til universitetene og høyskolene. Det innebærer at de aktuelle stillingene i realiteten er kombinerte forsknings- og undervisningsstillinger. Regjeringen har nylig i Meld. St. 16 (2016–2017) *Kultur for kvalitet i høyere utdanning* kommet med føringer om at undervisningsoppgavene skal tillegges større vekt, blant annet i meritteringssystemene som brukes ved ansettelser. Akademiske stillinger har også et formidlingsansvar å ivareta. Som Fredrik W. Thue har påpekt, inngår de humanistiske vitenskapene i et «kulturelt kretsløp» der løpende kontakt med andre samfunnsområder er avgjørende for et livskraftig humaniora.¹²

I tillegg til universitetene og høyskolene finnes det også humanistiske forskere i arkiver, biblioteker og museer og i instituttsektoren. Sammenlignet med samfunnsviterne og realistene er andelen humanister i instituttsektoren lav, jf. kapittel 3.

Statsforvaltningen

Statsforvaltningen har vært og er en viktig karrierevei for humanister. En mastergradsoppgave fra 2015 analyserer sammensetning av personalet i Kunnskapsdepartementet i perioden 1973–2013 blant annet med hensyn til utdanningsbakgrunn.¹³ Mens 25 prosent av de ansatte i 1973 og 30 prosent i 1983 var jurister, hadde samfunnsviterne overtatt som den største gruppen i 2013 med 36 prosent. Humanistene har ligget stabilt gjennom hele perioden på mellom 15 og 20 prosent. En tilsvarende utvikling gjelder for statsforvaltningen som helhet. Opprinnelig var juristene helt dominerende, etter annen verdenskrig kom sosialøkonomene sterkt inn, og så har samfunnsviterne vært den største gruppen de senere årene.¹⁴ Mye av arbeidet i et departement krever generalistkompetanse. Sosiolog Marte Mangset har undersøkt «hva det er toppbyråkrater er så flinke til» og har funnet at det som særlig vektlegges, er skrive- og taleførhet, hurtighet, intelligens, selvsikkerhet og ambisjoner.¹⁵ Her gir humanistenes trening i å tolke, forstå og formulere tekst et godt utgangspunkt.

⁷ Wiers-Jenssen m.fl. 2016.

⁸ SSB 2015.

⁹ Kilde: NIFUs Kandidatundersøkelser.

¹⁰ KD/UHR: *Etterspørsel etter og tilbud av stipendiatstillinger i Norge frem mot 2020*, 2012.

¹¹ Thue 2017.

¹² Thue 2017.

¹³ Sigurd Skogvoll, *Demografiske endringer i Kunnskapsdepartementet 1973–2013*, masteroppgave i statsvitenskap, Universitetet i Oslo, 2015.

¹⁴ Henrik Pryser Libell, «Samfunnsviterne har vunnet Staten», *Stat & styring* 03/2009, s. 10–11.

Andre karriereveier

Et stort antall humanistiske kandidater blir verken skolelærere, byråkrater eller forskere, men fordeler seg over mange områder i det øvrige arbeidslivet. Enkelte undergrupper i denne samle-kategorien kan identifiseres, for eksempel er det mange arkeologer og kunsthistorikere som går til museums- og samlingssektoren og nordister og litteraturvitere som går til forlagsbransjen. Kultursektoren representerer relevante karriereveier for humanister, ikke minst fra de estetiske fagene. Men slike mønstre er ikke særlig mange eller utpregede. Det kan se ut til at det som kjennetegner de fleste humanistiske karrierer utenfor utdannings- og forskningssektoren er at de ikke følger noen tradisjonell «profesjonslogikk», men samsvarer mer med det som i moderne arbeidslivsforskning kalles «grenseløse» karrierer (*boundaryless careers*).¹⁶ Den store gruppen humanistiske kandidater som har slike karrierer, utgjør det som i den Fritt Ord-finansierte rapporten *Hva skal vi med humaniora?* kalles «det usynlige humaniora», ettersom variasjonen i oppgaver gjør at de i liten grad oppfattes som en enhetlig gruppe.¹⁷ Mange i denne kategorien har som nevnt både utfordrende og viktige karrierer i privat eller offentlig sektor der de opplever å trekke veksler på sin humanistiske kompetanse. Men det er også i denne kategorien at forskerne finner en relativt høy andel mistilpasning til arbeidslivet.

8.4 Utfordringene

Statistikken som er gjennomgått ovenfor, viser at humanioras forhold til arbeidslivet er utfordrende på flere måter. Arbeidsledighet, som er det mest alvorlige tilpasningsproblemet både for den enkelte og for samfunnet, forekommer for det meste i perioden rett etter endt utdanning. Deretter går ledigheten betydelig ned. Selv om den også tre år etter eksamen er høyere enn for sammenlignbare utdanningsgrupper, kan ikke ledighet i seg selv sies å være noe stort problem for norske humanister. Langt de fleste får arbeid. Sammenligner vi med situasjonen for humanister i andre euro-

¹⁵ Marte Mangset, «Hva er det toppbyråkrater er så flinke til?», i *Grunnlovas borgar: Politisk kompetanse 1814-2014*, Pax, 2014.

¹⁶ M.B. Arthur og D.M. Rousseau, *The Boundaryless Career: A New Employment Principle for a New Organizational Era*, Oxford University Press, 1996.

¹⁷ Jordheim og Rem 2014.

Boks 8.1 Spillteori og filosofi: et eksempel på anvendt filosofi

I mange sosiale situasjoner som er viktige personlig, samfunnsmessig og politisk, er konsekvensene av hva vi gjør avhengig av hva andre velger å gjøre. Spillteori analyserer hva som vil være optimalt for slike sosiale handlingsvalg. Målet er å finne ut hva en teoretisk sett rasjonell beslutningstaker ville gjort. Ved å anta at virkelige beslutningstakerne er rasjonelle, kan man slik finne ut hva andre kommer til å gjøre, og dermed hva man selv bør gjøre. Spillteori blir hyppig brukt i samfunnsfag og psykologi, men også i biologi og humaniora.

Høsten 2016 ble det opprettet et tverrfaglig emne i spillteori og filosofi ved Universitetet i Agder. Emnet ble umiddelbart en suksess og fylt opp med økonomi-, historie- og filosofi-studenter. Ambisjonen er å åpne opp for studenter fra flere fagområder høsten 2018. Forelesningene som omhandlet den formelle spillteorien, ble gitt av en førsteamanuensis i økonomi, mens de forelesningene som dykket ned i det rasjonelle og normative ved spillteori, ble gitt av en professor i filosofi. Målet er at studenter som senere bruker spillteori i sine fag og yrkesliv eller innenfor politikken, skal ha en dypere og mer kritisk rasjonell og normativ holdning til viktige handlingsvalg. Dette gjelder kanskje spesielt innenfor økonomi, som i våre dager har så stor påvirkning på samfunnet.

peiske land, har arbeidsledigheten for humanister i Norge ikke vært spesielt høy.¹⁸

Derimot har vi sett at humanistene er utsatt for andre former for mistilpasning. Ufrivillig deltidsarbeid er blant disse. Dette problemet henger sannsynligvis sammen med at en del humanistiske kandidater ønsker å skaffe seg et utkomme gjennom skrivearbeid, oversettelser, konsulentarbeid eller andre tjenester. Ofte innebærer det å gå inn i en freelance-rolle eller å kombinere flere stillinger. Særlig i kultursektoren, mediene og i frivillig sektor, men også etter hvert i akademia, er markedet for denne typen arbeid preget av ustabil prosjektfinansiering, utstrakt bruk av deltid og

¹⁸ Liv Anne Støren, *Høyere utdanning og arbeidsmarked – i Norge og Europa: Norsk rapportering fra EU-prosjektet «REFLEX»*, NIFU, 2008.

midlertidige stillinger og mange aktører som underbyr hverandre, eller til og med jobber gratis.

Et annet problem er såkalt irrelevant arbeid. Som nevnt ovenfor er det ikke alltid åpenbart hva som skal regnes som relevant arbeid når det gjelder humaniora. Men i undersøkelsen som er lagt til grunn for gjennomgangen i dette kapitlet, er irrelevantens tydelig definert som «sysselsatte som mener at høyere utdanning er helt uten betydning for arbeidet og at innholdet i utdanningen passer dårlig med arbeidsoppgavene».¹⁹ Et noe mindre strengt begrep om «overutdanning» (se figur 9.2) inkluderer i tillegg stillinger «der høyere utdanning ikke er et krav men en fordel». Med utgangspunkt i disse definisjonene finner forskerne betydelige utfordringer for humanister. Det som er nytt er at utfordringene viser seg å variere ganske mye mellom de humanistiske fagene. I litteraturvitenskap og kulturfag er nesten halvparten av kandidatene i irrelevant arbeid et halvt år etter eksamen, mens dette bare gjelder 20 prosent av kandidatene fra nordisk. Tre år etter eksamen er situasjonen betydelig forbedret. Men også da er det nærmere 10 prosent i visse fag, som kunst-, kultur- og filosofifag, som har irrelevant arbeid, mens bare 1,5 prosent av kandidatene fra språkfagene opplever det samme. Både seks måneder og tre år etter utdanningen er forekomsten av irrelevant arbeid totalt sett langt høyere blant humanister enn i andre utdanningsgrupper.

Etter tre år ser vi også en annen indikasjon på humanistenes utfordringer i arbeidsmarkedet: Andelen kandidater som er i arbeidsstyrken, er omtrent 10 prosentpoeng lavere enn i sammenlignbare utdanningsgrupper. Det er ikke opplagt hvorfor humanister skal ha så lite som 84 prosent yrkesdeltakelse mens realister har 94 prosent og samfunnsvitere 95 prosent. Årsakene til dette bør undersøkes nærmere, men det er ikke urimelig å tolke funnet i lys av at så mange som 18 prosent av de yrkesaktive humanistene opplever mistilpassning tre år ut i karrieren. Legger vi disse utfordringene sammen, ser vi at andelen humanister som tre år etter eksamen er sysselsatt med relevante oppgaver på heltid eller frivillig deltid, er på 77 prosent, hvilket er betydelig lavere enn for andre utdanningsgrupper, som ligger mellom 91 og 96 prosent.

Utfordringene for de humanistiske kandidatene har til en viss grad sammenheng med situasjonen for de andre utdanningsgruppene, siden de i mange tilfeller konkurrerer med for eksempel samfunnsvitere og realister om de samme job-

bene. Det finnes ikke så mye forskning om akkurat denne konkurransesituasjonen, men det kan se ut til at andre utdanningsgrupper har hatt større gjennomslag i det norske kompetansemarkedet enn humanistene. Dette kan ha sammenheng med at det har utviklet seg et kulturelt skille mellom humanister på den ene siden og representanter for arbeidslivet på den andre, der det har vært lav gjensidig interesse for hverandres perspektiver, kompetanse og muligheter.

Når det gjelder de humanistiske fagmiljøene, har vi flere indikasjoner på at det forholder seg slik. En studie har vist at lærere i humanistiske fag på lavere grad er mindre opptatt av å gi et godt grunnlag for arbeidslivet enn lærere fra andre fag.²⁰ En annen undersøkelse viser at humanister i mindre grad har samarbeidspartnere utenfor universitets- og høyskolesektoren enn andre vitenskapelig ansatte.²¹ Forskjellen er imidlertid liten, og en av fire humanister oppgir å ha samarbeid med private bedrifter, noe som er høyere enn innenfor medisin og helse.²²

I institusjonenes innspill til meldingsarbeidet var arbeidslivsrelevans det av fire utvalgte spørsmål som fikk klart minst oppmerksomhet. Denne lave interessen for arbeidslivet utenfor campus får konsekvenser for studentene. Forskning viser at humaniorastudenter har mindre kontakt med arbeidslivet enn andre studenter.²³ Karrieresentrene rapporterer også at humanistiske kandidater ofte vet for lite om arbeidslivet, at de sjelden identifiserer seg som entreprenører eller har lederambisjoner, og at de ofte har en litt defensiv holdning til hvilke karrieremuligheter som måtte by seg.

Arbeidsgivere utenfor skolen, academia og kultursektoren har på sin side liten tradisjon for å nyttiggjøre seg humanistisk kompetanse, og når humanister ansettes, er det ikke sjelden uavhengig av deres utdanningsbakgrunn. I NHOs kompetansebarometer er det for eksempel svært få arbeidsgivere som gir uttrykk for et spesifikt behov for å ansette humanister.²⁴ Hva dette skyldes har vi for lite kunnskap om. Det kan handle om næringsstrukturen, trekk ved organiseringen av nor-

²⁰ Per O. Aamodt, Elisateth Hovdhaugen og Tine Sofie Prøitz, *Utdanningskvalitet i høyere utdanning: Noen empiriske eksempler. Resultater fra en undersøkelse blant faglig ansatte våren 2013*, NIFU, 2014.

²¹ Taran Mari Thune, Per O. Aamodt og Magnus Gulbrandsen, *Noder i kunnskapsnettverket: Forskning, kunnskapsoverføring og eksternt samarbeid blant vitenskapelig ansatte i UH-sektoren*, NIFU, 2014.

²² Gulbrandsen 2016, s. 36–37.

²³ Wiers-Jenssen m. fl. 2016, s. 62f.

¹⁹ Wiers-Jenssen mfl 2016, s. 39.

ske virksomheter samt tradisjoner. Sannsynligvis har det også sammenheng med for liten kunnskap om humanistisk kompetanse blant arbeidsgivere. Økt bevissthet om den humanistiske kompetansens anvendelsesmuligheter vil bidra til å styrke norske virksomheter. I møte med komplekse utfordringer vil mange virksomheter både i privat og offentlig sektor ha behov for å kombinere humanistisk kompetanse med andre kunnskapsområder for å få belyst problemstillinger fra flere synsvinkler. Underutnyttelsen av humanistisk kunnskap og kompetanse kan tilsi at det er behov for tiltak som kan bidra til en bedre rekruttering av humanister i arbeidslivet.

Selv om samarbeidet mellom humanistiske læresteder og virksomheter i arbeidslivet ikke er på det nivået som er ønskelig, er det mange institusjoner som har høstet viktige erfaringer med ulike samarbeidsaktiviteter i senere år. NTNU har for eksempel utviklet emnet Humanister i praksis, som inkluderer tre ukers gruppepraksis i en bedrift, organisasjon eller etat. Universitetet i Bergen har etablert PRAKTINF (Praktisk informasjonsarbeid), et emne med åtte ukers praksis i kommunikasjonsavdelinger i bedrifter og organisasjoner i Bergensområdet. Hovedmålet med slike emner er å gi studentene yrkesrelevant erfaring, øke bevisstheten om egen kompetanse og mulige bruksområder, samt å stimulere til entreprenørskap. Emnene søker i tillegg å synliggjøre verdien av humanistisk kompetanse for arbeidsgivere, og gir fagmiljøene innsikt i kompetansebehovene i arbeidslivet.

I 2016 innførte Humanistisk fakultet ved Universitetet i Oslo et nytt emne der studentene skulle tilbringe et semester i Kina, dels i praksis i en norsk bedrift og dels med undervisning relatert til næringsliv og ledelse på et kinesisk universitet. Erfaringene viser at relasjonen mellom humaniora og arbeidslivet ikke alltid er enkel å forutberegne, særlig ikke på den internasjonale arenaen. Det viste seg nemlig vanskelig å få studenter til å reise ut, samtidig som norske bedrifter i Kina ikke var interesserte i å ta inn praksisstudenter. Derimot var flere kinesiske bedrifter interesserte.

I tillegg til spesifikt arbeidslivsrettede studieemner har institusjonene i sine innspill til stortingsmeldingen trukket frem igangsatte tiltak som for eksempel samarbeid med virksomheter om

bachelor- og masteroppgaver, alumnettsverk, karrierearrangementer, nettressurser med informasjon om karrieremuligheter og ikke minst veiledningstjenestene ved karrieresentrene. Når det gjelder slike tiltak, kan det se ut til at institusjonene har mye å lære av hverandres erfaringer. Forskere har pekt på at det er tydelige forskjeller i ambisjonsnivået både mellom institusjonene og mellom studieprogrammene når det gjelder kontakt med arbeidslivet. Det er generelt en utfordring å få skalert opp arbeidslivsrettede tiltak slik at de kan omfatte en større andel av de humanistiske studentene.²⁵

Regjeringen varslet i Meld. St. 16 (2016–2017) *Kultur for kvalitet i høyere utdanning* at den ønsker å stimulere fagmiljøenes kvalitetsarbeid på utdanningssiden ytterligere ved å etablere en bredere virkemiddelportefølje og videreutvikle de eksisterende ordningene. Gjennom å etablere en samlet nasjonal konkurransearena for utdanningskvalitet der dagens ordninger og nye virkemidler kan ses i en strategisk og faglig sammenheng, vil regjeringen blant annet bidra til å mobilisere fagmiljøer til kunnskapsbasert utvikling og innovasjon av utdanningene. Et tiltak som kan stimulere næringslivsrelevans i humanistiske studier, kan være utlysninger på denne nasjonale arenaen. En mer aktiv tilnærming til rekruttering av humanister i næringslivet kan også kreve virkemidler som gjør bedriftene bedre kjent med hva humanistisk kompetanse kan bidra med i deres virksomhet.

Samlet sett tilsier den nåværende relasjonen mellom humaniora og arbeidslivet at begge parter har et arbeid å gjøre. Initiativet til en bedre kobling må imidlertid komme fra humanistene selv. Utfordringene som er beskrevet ovenfor, har vært kjent lenge. De må møtes med strategisk tenkning og vilje til å gjennomføre reelle tiltak. Da finnes det også mange muligheter.

8.5 Muligheter

8.5.1 Innledning

Et av målene med å lage en stortingsmelding om humaniora har vært å invitere til en nasjonal samtale om hvordan den humanistiske kompetansen kan anvendes til beste for samfunnet. I forbindelse med meldingsarbeidet har Kunnskapsdepartementet mottatt innspill fra representanter for en rekke ulike samfunnssektorer som peker på utviklingsområder der det er behov for humanis-

²⁴ Espen Solberg, Pål Børing, Kristoffer Rørstad og Tone Cecilie Carlsten, *Hovedresultater fra en undersøkelse om kompetansebehov blant NHOs medlemsbedrifter i 2016*, NIFU, 2016.

²⁵ Wiers-Jenssen m.fl. 2016.

tisk kunnskap og kompetanse. Nedenfor presenteres et utvalg av slike områder.

8.5.2 Internasjonalt arbeid

Store norske bedrifter som Statoil, Telenor og DNV-GL er aktive over hele verden.²⁶ Da kan humanistisk kompetanse være avgjørende. Det finnes mange historier om hvordan manglende kulturkunnskap kan føre til fiasko, enten det gjelder navn på produkter som vekker uheldige assosiasjoner på andre språk eller brudd på elementære sosiale regler. Et kjent eksempel er legemiddelfirmaet som ville selge sine smertestillende tabletter i et fattig land med mange analfabeter og laget en tegneserie der en tydelig lidende person tar en pille og deretter stråler opp i glede. I farten glemte de at skriftspråket i det aktuelle landet leses fra høyre mot venstre. Alle land har sine innarbeidede omgangsformer, som det er helt nødvendig å kjenne og respektere. Kan du i tillegg delta i en samtale om landets kultur og historie, møtes du gjerne også med større velvilje ved forhandlingsbordet. I tillegg kommer språkkunnskaper. Det sies gjerne at engelsk er tilstrekkelig hvis du skal kjøpe, mens det ofte kreves andre språk for å selge.

Også i offentlig virksomhet er internasjonalt samarbeid og kontakter utbredt. Mye av det samme gjelder her som i næringslivet: Den som kjenner andre lands kultur og språk, har et bedre utgangspunkt for å oppnå gode resultater. Alt dette er humanistisk kunnskap.

8.5.3 Forsvaret

Tradisjonelt har humaniora stått sterkt i Forsvaret, og lenge var historisk kunnskap om tidligere kriger den eneste kunnskapen man hadde om krig. I lys av den teknologiske utviklingen skulle man derfor tro at humaniora har vært på dalende kurs de siste årene, men det motsatte har skjedd. Da norske styrker opererte i Afghanistan, var savnet de kjente sterkest knyttet til manglende språkerfardigheter og historisk kunnskap om konfliktlinjene. Erkjennelsen er stor for at humaniora gir viktige bidrag for å styrke forståelsen av et konfliktområde og evnen til å operere der. Forsvaret har egne språkutdanninger, og det utføres humanistisk forskning både ved Forsvarets forskningsinstitutt og Institutt for forsvarsstudier. Etterret-

ningstjenesten søker også jevnlig etter personell med humanistisk kompetanse.

Langtidsplanen for forsvarssektoren 2017–2020 understreker at mer mangfold i Forsvarets kompetanse kan gi økt operativ effekt, blant annet i form av økt spesialistkompetanse og kompetanse innenfor kultur, samfunn og språk i operasjonsområder, jf. Prop. 151 S (2015–2016). Humanistiske fag gir viktige bidrag til yrkesutøvelsen i Forsvaret. Dessuten, i et overordnet perspektiv gir humaniora bidrag til refleksjon om krigens rasjonale og dilemmaer, militæretikk, verdigrunnlag, legitimitet og militærvesenets rolle i samfunnet, nå og gjennom historien.

Militær kjernekompetanse favner bredere enn tekniske militære ferdigheter, og relevante humanistiske fag inngår. Det er derfor behov for rekruttering av humanister til ekspertmiljøer i militære staber, for eksempel til etterretning, operativt hovedkvarter og forsvarsstab, og til Forsvarsdepartementet. Kompetansemangfoldet som omtales i forsvarssektorens kompetansemelding, inkluderer en styrking av humaniora som del av fagmiljøene for sikkerhetspolitisk analyse og konfliktforståelse.²⁷

Ved sivile universiteter og høyskoler er det eksempler på master- eller doktorgradsarbeider som berører, eller i sin helhet omhandler, militærfaglige temaer. Ved Forsvarets høyskole ses krigs- og militærhistorie i sammenheng med militærteori og operativ doktrine. Fagene undervises på bachelor- og masternivå. Det systematiske samarbeidet mellom sivile og militære institusjoner om humanistiske fag er imidlertid beskjeden. Dette medfører at militære problemstillinger i liten grad kommer på dagsordenen i sivil forskning og utdanning, for eksempel i historiefaget eller litteraturstudier. En konsekvens er at militære temaer, og de militæres erfaringer i krig og konflikt, ofte er lite kjent blant dem som ikke har hatt direkte befatning med Forsvaret. På den annen side blir sivil humanistisk forskning og utdanning i for liten grad anvendt militært. Det er påfallende at en stor samfunnssektor som Forsvaret i nokså beskjeden grad underkastes et kritisk forskerblikk utenfra. Samtidig har dette sammenheng med at forsvarssektoren selv har betydelige forskningsmiljøer. Disse har hovedvekt innenfor teknologi og samfunnsvitenskap.

Regjeringen forventer at de sivile og militære institusjonene styrker samarbeidet om forskning og utdanning innenfor humanistiske fagområder

²⁶ DNV-GL ble dannet av Det norske Veritas og Germanischer Lloyd i 2013.

²⁷ Meld. St. 14 (2012–2013) *Kompetanse for en ny tid*.

Boks 8.2 Filosofi i praksis

Filosofiske studier kan fremstå som abstrakte. Det kan være vanskelig å forestille seg hvordan man kan bruke filosofi til å løse konkrete utfordringer i samfunnet. Avstanden fra filosofiske tekster og resonnementer til svar på samfunnsaktuelle spørsmål er imidlertid ikke nødvendigvis så lang.

Forsvarsdepartementet opprettet i 2011 et nytt råd: Etisk råd for forsvarssektoren. Rådet er ledet av en professor i filosofi som er spesialist på Immanuel Kant (1724–1804); rådets sekretær er også filosof og har tatt doktorgrad på begrepet klanderverdighet.

I 2015 tok rådet initiativ til å drøfte spørsmålet om hva som burde være reglene for å få medaljen Såret i strid. Ifølge det gjeldende reglementet var medaljen, bortsett fra i helt ekstraordinære tilfeller, bare tiltenkt dem som fikk en fysisk skade i en stridssituasjon. Den som fikk en psykisk skade etter en slik situasjon, kunne altså ikke dekoreres. Saken hadde blitt grundig vurdert i Forsvaret, og konklusjonen var klar: De ønsket ikke å endre reglene slik at også psykisk skade skulle gjelde.

Ved gjennomgang av denne vurderingen og for utformingen av et nytt regelverk skulle det vise seg at rådets filosofiske kompetanse ble avgjørende. På den ene siden ga Immanuel Kants filosofi en solid grunnlag for å kritisere argumentene som ble brukt for skillet mellom fysisk og psykisk skade. På den annen side brakte den filosofiske forskningen om klanderverdighet en rekke innsikter om hva man kan og ikke kan bebreides for. Når du ofrer din mentale helse, er ikke dette et offer du bør bære byrden av fordi det er din egen skyld. Til sammen ga disse to filosofiske tilnærmingene grunnlag for å si at den som blir psykisk skadd i strid har ofret like mye (minst) for Norge som den som blir fysisk skadd. For vår psyke er ikke en annen ting en kroppen. Og begge har ofret seg like uforskyldt. Etter innspill fra Etisk råd er reglementet for tildeling av medaljen Såret i strid blitt endret. Begge former for skade er nå sidestilt.

8.5.4 Kulturturisme

Norges attraksjonsverdi for utenlandske reisende har tradisjonelt vært basert på norsk natur og kulturarv. Det er i dag økende etterspørsel fra turister etter kulturopplevelser både i Norge og internasjonalt, og tall fra SSB viser at antall kulturturister økte med hele 82 prosent fra 2013 til 2014.

Turistene søker opplevelser med særpreg som kan bidra til læring og nye perspektiver. Kulturopplevelser i lokale kulturmiljøer som bare kan oppleves på spesielle destinasjoner og i mange tilfeller bare på bestemte tidspunkter, danner grunnlag for reiselivsprodukter og dermed verdiskaping. Dette spenner fra kurs i samiske håndverkstradisjoner i lokale omgivelser i nord til den årlige svartmetallfestivalen i Halden. Humanistisk kunnskap står sentralt i tilretteleggingen av slike produkter, både i form av kunnskap om kulturuttrykkene selv og deres historiske, nasjonale og internasjonale kontekster, om fortolkninger og om forventninger og interesser hos kulturturister fra ulike land.

Reiselivsnæringen vokser raskest i de større byene.²⁸ Stadig flere turister både kan og vil reise på kortere fritidsreiser gjennom hele året. Historiske bysentra og kulturminner generelt virker tiltrekkende på et økende antall turister. Eksempelvis har Oslo kommune en strategi for vekst og verdiskaping i kulturnæringen fremover. Reiselivsnæringen har også de i de senere årene styrket sitt arbeid og samarbeid med kulturlivet. På Visit Oslos hjemmeside handler et flertall av oppslagene om kulturopplevelser. Igjen står humanistisk kunnskap sentralt i tilretteleggingen av opplevelsene.

Kulturarven er en ressurs i arbeidet med å utvikle attraktive bymiljøer og kan danne grunnlag for reiseliv, næringsutvikling og læring. Riksantikvaren er opptatt av å bevare særpregene i de historiske bykjernene og å legge til rette for at disse miljøene kan tas i bruk som ressurser og fellesgoder for å utvikle et godt samfunn, attraktive byer, økt verdiskaping og læring. Disse perspektivene fremkommer i Riksantikvarens bystrategi 2017–2020.

Også i resten av landet er det store muligheter for økt verdiskaping basert på kulturopplevelser og kulturhistoriske miljøer. Et eksempel er pilegrimsledene som binder sammen natur- og kulturminner knyttet til middelalderen og Olavstradisjo-

på tvers av sektorgrensene. Ansvar er ligger hos institusjonene i begge sektorer.

²⁸ Rapporten Urban Turisme, 2012, <http://ritawestvik.no/wp-content/uploads/2015/01/UT-rapport-21.12.2012.pdf>

Boks 8.3 Middeldalderklyngen i Bergen

Bergen var en viktig by i middelalderen. De mange severdighetene fra denne perioden, som Bryggen, Håkonshallen eller Mariakirken, har et stort antall besøkende hvert år og er en viktig del av byens reiseliv. Universitetet i Bergen (UiB) har lange og sterke tradisjoner innenfor middelalderforskning, og fagmiljøene oppnådde status som Senter for fremragende forskning i perioden 2003–2012. UiB etablerer nå flere kunnskapsklynger for å utvikle fremragende forsknings- og utdanningsmiljøer. En av disse er kunnskapsklyngen for middelalderstudier, som skal bygge på universitetets sterke fagmiljøer og videreutvikle kontakten med eksterne regionale aktører, bl.a. skolen, museene og reiselivsnæringen. Klyngen skal bli en tverrfaglig drivkraft for blant annet middelalderhistorie, filologi, arkeologi og litteratur i nær kontakt med regionale institusjoner, og skal være en pådriver for utvikling av lokal og nasjonal kunnskapsformidling om middelalderen.

nen. Arbeidet med å kartfeste, rydde og merke disse ledene startet i 1994, og det norske nettverket av pilegrimsleder er i dag på over 2000 km. Pilegrimsledene tiltrekker seg stadig nye vandrere fra inn- og utland, med behov for tradisjonelle reiselivstjenester som overnatting, mat, transport og spesifikke produkter. Pilegrimsledene støtter dermed opp om utviklingen av et bærekraftig reiseliv for økt verdiskaping, produktivitet og flere levedyktige distrikter. Det nasjonale pilegrimssenteret ligger i Trondheim.

Et annet eksempel er stavkirkene. Besøkssenteret ved Borgund stavkirke har lyktes godt i å legge til rette for opplevelser basert på kultur og kulturminner. Selve besøkssenteret er et særpreget byggverk som har fått mye oppmerksomhet, og har blant annet fått plass på listen over verdensarkitektur i det 21. århundre som er utarbeidet av det londonbaserte forlaget Phaidon Atlas.

Museene er uunnværlige formidlere av kulturarv og historie. De er en viktig del av opplevelsesindustrien og bidrar til verdiskaping på dette feltet. For å oppnå god utvikling fremover, kreves økt samarbeid mellom kulturfaglig og kommersi-

ell kompetanse i og utenfor museene samt relevante forskningsmiljøer.

Kultururister har en høyere betalingsvilje og -evne enn andre turistgrupper. Reiselivsnæringen har med grunnlag i kulturen og kulturminnene en stor mulighet til å utvikle og sette sammen eksklusive «reiselivspakker» for kjøperne av kulturopplevelser.²⁹ Her kan lokale reiselivsaktører på en helhetlig måte tilby losji, gode lokale matopplevelser, sightseeing og læring i nærområdet. Etter hvert har stadig flere utviklet nettopp slike pakker. Eksempler på dette er reiselivspakker/produkter basert på arrangementer på Operagården i Sunnfjord, Rudi Gard i Gudbrandsdalen eller Peer Gynt-stevnet på Gålå.

8.5.5 Digital innholdsproduksjon

Digitalisering er et gjennomgripende teknologiskifte som representerer nye muligheter også for humanister. De kan bidra med perspektiver og kunnskap som kan styrke norsk næringsliv i arbeidet med å utvikle innovative løsninger i konkurranse med andre aktører i et internasjonalt marked. Mer direkte kan de bidra i produksjonen av innhold til de nye digitale mediene, det være seg læremidler til skolen eller dataspill. Kreative næringer har i mange år vært vekstbransjer, og denne utviklingen vil i økende grad skje på digitale plattformer. Humanister spiller en viktig rolle i innholdsproduksjon når det gjelder programvare, læremidler til skoleverket, dataspill osv.

8.5.6 Kreative næringer

UNESCO-rapporten *The Globalisation of Cultural Trade: A Shift in Consumption* (2016) viser en dobling av den internasjonale handelen knyttet til kunst og kreative uttrykk i perioden 2004–2013 og et skifte fra fysiske produkter til digitale tjenester. Norge har i vesentlig mindre grad enn Sverige og Finland klart å dra nytte av denne utviklingen.

I rapporten *Kreativ næring i Norge i 2008–2011* presenterer Centre for Creative Industries ved BI (BI:CCI) hovedtall for hele næringen. I denne perioden har det vært en vekst i verdiskaping på 15 prosent og en sysselsettingsvekst på ni prosent, og det er enkeltpersonforetakene som står for den største veksten. Den kreative næringen utgjør tre prosent av verdiskapingen i fastlandsøkonomien og vel fire prosent av sysselsettingen i Norge. Næringen har lavere lønnsomhet

²⁹ Erik W. Jakobsen og Anne Espelien, *Et kunnskapsbasert reiseliv*, Menon Economics Rapport nr. 11/2010.

Boks 8.4 Filosofisk samtalerapi i helsetjenesten

Helse og omsorg står overfor endringer som krever nye løsninger. Her kan humaniora spille en viktig rolle.

Diakonhjemmet Omsorg driver tjeneste-innovasjon innenfor et vidt forebyggende helse- og omsorgsperspektiv. Gjennom et flerfaglig team av psykologspesialister, familierapeut, spesialist på helsefremming og filosofisk praktiker skal avdelingen Dialog skape nye helsefremmende samtaler tjenester for mennesker i sårbare situasjoner. Teamet skal gjennom terskelfrie, brukerinformerte, forskningsbaserte, tverrfaglige og forebyggende samtaler tjenester utvikle nye metoder. Effekten evalueres kontinuerlig gjennom tilbakemeldingssystemer som angir tjenestenes nytteverdi for den enkelte, og gir grunnlag for systematisk kvalitetsutvikling.

Filosofisk samtalerapi har basis i humanvitenskapene. Gjennom dialogisk utforskning av grunnleggende livsbetingelser, allmennmenneskelige temaer og den enkeltes eksistensielle utfordringer er filosofiske samtaler komplementære til helsefaglige, sosiologiske og psykologiske modeller.

Hva vil det si å eksistere? Hva vil det si å være meg? Hva er meningsfylt? Hva vil det si å skulle dø? Filosofien tar disse spørsmålene på alvor, og tilbyr et frirom for likeverdig utforskning av erfaringsbaserte svar.

Dialog tilbyr *drop in*-timer i filosofisk praksis med *singel session therapy*, sokratiske gruppedialoger, kurs og veiledning. For å sikre en verdig, trygg og meningsfull alderdom har beboere i eldreomsorgen en forskriftsfestet rett til samtaler om eksistensielle spørsmål.

Det foreligger lite forskning og kompetanse om et tilbud som er viktig for å forebygge angst, depresjon og isolasjon. I prosjektet «Eksistensielle samtaler med eldre», som har tre deler, vil Dialog: 1) utvikle og evaluere en manualbasert metodikk for gruppebasert samtaler tilbud ut fra eksistensielle temaer og filosofiske og psykologiske prinsipper; 2) utvikle og evaluere et opplæringsprogram for helse- og sosialfaglig personell; 3) inngå prosjektsamarbeid med VID vitenskapelige høyskole for å legge til rette for praksisplasser og forskning.

og produktivitet enn fastlandsøkonomien som helhet i hele perioden, men høyere lønnsomhet og produktivitet enn reiselivsnæringen. Den kreative næringens andel av fastlandsøkonomien har gått ned fra 3,6 prosent i 2008 til tre prosent i 2014. Når det gjelder sysselsetting er utviklingen motsatt; her har andelen sysselsatte gått opp fra 4,1 prosent til 4,3 prosent. Veksten for musikk er betydelig høyere enn for andre uttrykk på grunn av digital inntjening.

Etterspørselen etter kunstoplevelser har aldri vært større, og interessen for nordiske kunst- og kulturuttrykk er økende. Potensialet for å fremme norske kunst- og kulturuttrykk nasjonalt og internasjonalt og skape økonomisk verdi og nye arbeidsplasser er betydelig. Nye digitale plattformer åpner for nye måter å nå et marked på. Humanistiske fag tjener som veivisere i landskapet, gir kontekst og bidrar med fortolkninger.

8.6 Forventninger og tiltak

I februar 2017 lanserte partene i arbeidslivet, fem departementer, Sametinget og Voksenopplæringsforbundet en nasjonal kompetansepolitisk strategi for perioden 2017–2021. Strategien har som mål å bidra til at enkeltmennesker og virksomheter har en kompetanse som gir Norge et konkurransedyktig næringsliv og en effektiv og god offentlig sektor og gjør at færrest mulig står utenfor arbeidslivet. Humanister er viktige bidragsytere for at vi skal lykkes med dette.

Det er i første omgang institusjonene som tilbyr humanistiske studier, som må ta hovedansvaret for å undersøke og synliggjøre arbeidslivsrelevansen av sine studietilbud. Ansvar er tydeliggjort blant annet ved at arbeidslivsrelevans er definert som et av aspektene ved den studiekvaliteten som NOKUT skal sikre at institusjonene har systemer for. Samtidig må vi akseptere at arbeidsmarkedssituasjonen for humanister, særlig for nyutdannede, alltid til en viss grad vil være konjunkturavhengig, og at det ikke er mulig å forutse fremtidens arbeidsmarked fullt ut. Det innebærer at hver enkelt student også må ta et ansvar for sine valg og tilpasse sine forventninger til skiftende realiteter. Skal studentene kunne treffe gode valg om utdanning og karriere, må de være basert på solid informasjon om hva realitetene er. Her har utdanningsinstitusjonene et klart informasjonsansvar.

Enkelte har hevdet at vi utdanner for mange humanister, og at dette fører til at mange må ta jobber de er overkvalifisert for. Målt etter arbeids-

Boks 8.5 Peer Gynt as – teater, næringsliv og utdanning

Peer Gynt as ble etablert i 1992, og har ansvaret for å forvalte Peer Gynt-arven i Gudbrandsdalen, som har røtter tilbake til det første Peer Gynt-stemnet i 1928. En hovedaktivitet er teaterforestillingen *Peer Gynt* ved Gålåvatnet. Siden 1989 har over 310 000 mennesker kommet til fjells og fått sterke kulturopplevelser ute i naturen.

I perioden 2008–2009 ble det utviklet et FoU-basert faglig fundament for utviklingsstrategien til Peer Gynt as. Ansvarlig for utarbeidelsen var professor i ledelse, etikk og litteratur Tom Eide ved Høgskolen i Sørøst-Norge. Det faglig fundamentet identifiserer kilder for *Peer Gynt* og gir en presentasjon av hovedtanke om forholdet mellom litteratur, natur og etikk, med utgangspunkt i stykket og i Henrik Ibsens forfatterskap for øvrig.

Peer Gynt as arbeider i 2017 med et prosjekt for å utvikle verktøy som vil gjøre det lettere for lærere å undervise i Henrik Ibsens *Peer Gynt* i skoler og barnehager. Prosjektet har kommet i stand etter ønske fra skolene og barnehagene, og bygger på et konsept utviklet for næringslivet, som med sitt universelle fokus lett kan tilpasses skolene.

Målet med prosjektet er å utvikle en pedagogisk verktøykasse for livskunnskap, basert på Henrik Ibsens *Peer Gynt*. Verktøykassen skal sette lærerne i barnehage og skole i stand til å gi barn og elever fagovergripende kompetanse på områdene identitet, læring, kommunikasjon, samhandling, deltakelse, utforskning og kreativitet. Verktøyene vil omfatte bl.a. dramatisering i klasserommet, film og bruk av spill.

ledighetsstatistikken fra senere år er det ingen dramatisk overproduksjon. Den vedvarende høye andelen som opplever mistilpasning gir imidlertid grunn til å spørre om det er samsvar mellom etterspørselen i arbeidsmarkedet og kompetansen kandidatene kommer ut med.³⁰ Humaniorafagene appellerer til mange unge menneskers interesser. Populariteten til årsheter og det høye frafallet fra bachelorstudier kan tyde på at en del bruker humaniorastudier som en «mellomstasjon» før de bestemmer seg for videre studieløp. Men selv om mange faller fra, synes antallet som fullfører alli-

kevel å være høyere enn det finnes relevante jobber til.

Et viktig spørsmål i den forbindelse er om studenttallene regulerer seg selv ved at studiesøkere oppfatter signaler fra arbeidsmarkedet, og at søkningen til humaniora går ned i nedgangstider. At studentveksten i senere år hovedsakelig har kommet på andre områder, kan tyde på at det i noen grad er tilfelle. Kandidatproduksjonen i humaniora har imidlertid ligget ganske stabilt. Når vi samtidig ser at mistilpasningen har holdt seg jevnt høy i den samme perioden, særlig innenfor enkelte fag, er det viktig at utdanningsinstitusjonene dimensjonerer studieprogramporteføljen i dialog med samfunns- og arbeidslivet for å sikre at programmene ivaretar samfunnets behov for kompetanse på kort og lang sikt. Det innebærer at kandidatens fremtidige arbeidsmuligheter må tillegges vekt når den humanistiske programporteføljen skal dimensjoneres ved den enkelte institusjon.

Regjeringen ønsker i samarbeid med utdannings- og forskningsinstitusjonene å forsterke og løfte frem det som er humanioras styrker. Humanistenes kompetanse har brede anvendelsesmuligheter. Mistilpasningen blant kandidatene kan imidlertid tyde på at bevisstheten om hva humanistisk kompetanse kan brukes til, ikke er høy nok blant norske arbeidsgivere. Det må adresseres gjennom målrettet informasjonsarbeid fra lærestedenes side. En forutsetning for å kunne gi god informasjon til arbeidsgivere er at humanioramiljøene selv reflekterer over slike spørsmål. Det innebærer at lærerne systematisk diskuterer humanistisk kompetanse og arbeidslivsrelevans i det interne utviklingsarbeidet med studieprogrammene, og at de programansvarlige er i løpende dialog med relevante arbeidsgivere om kompetansebehovene i ulike bransjer. Ikke minst innebærer det at studentene får anledning til løpende refleksjon omkring anvendeligheten av sin kompetanse, blant annet gjennom kontakt med arbeidslivet i løpet av studietiden og karriereveiledningstjenester.

³⁰ I KDs Tilstandsrapport for 2016 er situasjonen oppsummert slik: «Humanistiske og estetiske fag skiller seg ut med en spesielt høy andel overutdannede gjennom hele perioden [2003–2013]. Det gjelder både etter vid og smal definisjon. I 2013 var hver femte kandidat fra disse fagene (et halvt år etter avlagt eksamen) sysselsatt i virksomhet som ikke krever høyere utdanning, og 65 prosent var sysselsatt i virksomhet som ikke krever mastergradsutdanning.... For de aller fleste høyere grads kandidater er imidlertid overutdanning et forbigående problem. Tre år etter avsluttende eksamen er andelen overutdannede betraktelig lavere, både etter vid og smal definisjon. Unntaket er humanistene hvor halvparten av kandidatene har et arbeid som krever lavere utdanningsgrad enn hva de har.»

Det viktigste er kanskje likevel god informasjon til studiesøkerne om karrieremulighetene forbundet med humanistiske fag. I Meld. St. 16 (2016–2017) *Kultur for kvalitet i høyere utdanning* har Kunnskapsdepartementet varslet at det skal utvikles en portal for høyere utdanning rettet mot studiesøkere med indikatorer på studieprogramnivå. Denne portalen vil være ett av flere verktøy i arbeidet med å sikre søkerne faktabasert informasjon om fremtidige karrieremuligheter. Departementet vil også ta ansvar for å fremskaffe mer kunnskap om andre forhold som berører forholdet mellom humaniora og arbeidslivet, herunder studiesøkerens motivasjon, kompetansebehovene i ulike sektorer og kandidatens erfaringer med anvendelsen av humanistisk kompetanse.

Regjeringen forventer:

- at universitetene og høyskolene arbeider systematisk for å vurdere hvordan porteføljen av humanistiske studieprogrammer samsvarer med behovene i arbeidslivet og kandidatens karrieremuligheter
- at universitetene og høyskolene gir nøktern og faktabasert informasjon til studiesøkere om hvilke karrieremuligheter studieprogrammene erfaringsmessig gir
- at universitetene og høyskolene som ledd i de ordinære studieløpene legger til rette for refleksjon over hvordan humanistisk kompetanse kan anvendes på ulike arenaer
- at universitetene og høyskolene i høyere grad enn i dag tilbyr studentene praksisopphold og muligheter til å skrive oppgaver i samarbeid med virksomheter i arbeidslivet

- at sivile og militære universiteter og høyskoler styrker samarbeidet om forskning og utdanning innenfor humanistiske fagområder på tvers av sektorgrensene
- at universitetene og høyskolene bidrar til at alle studenter får tilgang til karriereveiledning som et ledd i de regulære studieløpene

Regjeringen vil:

- styrke kunnskapsgrunnet for kvalitetsarbeid gjennom evalueringer som også omfatter spørsmålet om arbeidslivsrelevans
- utvikle en portal for høyere utdanning med indikatorer på studieprogramnivå med data fra flere ulike kilder, herunder indikatorer for arbeidslivsrelevans
- iverksette forskning som kan belyse faktisk bruk av og fremtidig behov for humanistisk kompetanse i norsk arbeidsliv utenfor utdannings- og forskningssektoren
- vurdere videreføring av ordningen med Råd for samarbeid med arbeidslivet (RSA) på bakgrunn av den kommende evalueringen, og i den forbindelse særlig se hen til humanioras behov for bedre kobling til arbeidslivet
- vurdere tiltak for økt næringslivsrelevans i humanistiske studier i forbindelse med utviklingen av en nasjonal konkurransearena for utdanningskvalitet
- be Norges forskningsråd i samarbeid med Innovasjon Norge om å utrede virkemidler for å stimulere til økt anvendelse av humanistisk kompetanse i næringslivet

9 Humaniora og skolen

9.1 Innledning

De siste tiårenes humanioradebatt har for det meste handlet om virksomheten ved universitetene og høyskolene. Det er forståelig. Mye av grunnlaget for de humanistiske kunnskapsformene finner vi i det europeiske universitetets snart tusenårige tradisjon. Det er også ved universitetene og høyskolene vi finner den mest spesialiserte humanistiske kunnskapsutviklingen. Men ser vi mer helhetlig på humanioras institusjonelle forankring i det moderne norske samfunnet, er det opplagt at skolen har vært og er helt vesentlig for humanistisk dannelse. Historikere har fremhevet folkeskolen fra 1800-tallet og fremover som et fundament for den norske «folkedanningen», med nasjonalspråk, -litteratur og -historie, i tillegg til luthersk kristendomsundervisning, som sentrale elementer.¹ På det individuelle plan ble skolens dannelsesideal etter hvert festet til begrepet om «gagns menneske», et ideal mange humanister har identifisert seg med.

Humanistiske kunnskaper, ferdigheter og vitenskapelige idealer står sterkt i skolen. Opplæringslovens formålsparagraf fastslår at skolen skal «opne dører mot verda og framtida og gi elevane og lærlingane historisk og kulturell innsikt og forankring.» Videre heter det: «Opplæringa skal bidra til å utvide kjennskapet til og forståinga av den nasjonale kulturarven og vår felles internasjonale kulturtradisjon.» Dette er formuleringer som gir all aktivitet i skolen et humanistisk siktemål. Barnehagens rammeplan bygger på mye av det samme humanistiske tankegodset. Mange av begrepene i de overordnede styringsdokumentene for både barnehage og skole har dermed bakgrunn og teoretisk grunnlag i humanistiske fagtradisjoner. Forskere og andre fagpersoner med bakgrunn i humanistiske fag kan derfor gi positive bidrag til å videreutvikle og oppdatere forståelsen av samfunnsoppdraget i disse viktige institusjonene.

Humanistisk kompetanse har også direkte relevans for barns læringsaktiviteter i det daglige, for eksempel når kritisk tenkning, etisk dømmekraft og estetisk vurderingsevne skal oppøves. Å lede læringsprosesser som kan fremme analytisk tenkning på slike områder forutsetter kompetanse i humanistiske fag som filosofi og estetikk. Siden en viktig del av grunnlaget for lærerkompetansen på slike sentrale områder ligger i humanistiske fag, er det nødvendig med et godt samarbeid mellom humanister, pedagoger og didaktikere for å kunne utvikle god og relevant lærutdanning, videreutdanning og forskning om læring og dannelse.

I tillegg til betydningen av disse overordnede humanistiske perspektivene for skolen tilhører en høy andel av skolens fag den humanistiske fagfamilien: norsk, engelsk, tysk, fransk, spansk og andre fremmedspråk; historie og samfunnskunnskap; kristendom, religion, livssyn og etikk (KRLE); deler av de praktiske og estetiske fagene samt programfag i videregående opplæring som kommunikasjon og kultur og historie og filosofi. Endelig er tre av de fem grunnleggende ferdighetene som er gjennomgående i læreplanverket utpreget humanistiske: lesing, skriving og muntlige ferdigheter. De humanistiske fagene er således svært sentrale i norsk skole, og betydningen vil neppe avta.

Både skolen og academia er altså viktige humanistiske institusjoner, og særlig viktig er forbindelsen mellom dem. De to utviklet fra midten av 1800-tallet og fremover det historikeren Fredrik W. Thue har kalt et kulturelt kretsløp hvor de styrket hverandre gjensidig.² Skolen forsynte de humanistiske fakultetene med studenter, og de humanistiske fakultetene forsynte skolen med lærere. En avgjørende forutsetning for høyere utdanning og forskning i humanistiske fag har vært og er skolens opplæring av de unge i grunnleggende ferdigheter i lesing og skriving, i norsk og andre språk, samt ulike kulturhistoriske emner. Samtidig var den kanskje viktigste oppgaven til de humanistiske fakultetene å fungere som lærerutdan-

¹ Slagstad 1998; Alfred Oftedal Telhaug og Odd Asbjørn Mediås, *Grunnskolen som nasjonsbygger: Fra statspietisme til nyliberalisme*, Abstrakt, 2003.

² Fredrik W. Thue, «Humaniora: Fra 'lærdomskultur' til 'forskingsamfunn'» *Nytt norsk tidsskrift*, 02/2012.

ningsinstitusjoner. Så sent som i første halvdel av 1970-tallet ble over 70 prosent av de humanistiske kandidatene lærere i ungdomsskole og gymnas i fag som norsk, historie, engelsk, fransk og tysk.³ Forbindelsen mellom skolen og de humanistiske disiplinene på universitetet var tett også på andre måter. Frem til sent på 1960-tallet ble stillinger på universitetet hovedsakelig besatt av tidligere skolelærere.⁴ Dette rekrutteringsmønsteret førte blant annet til at lærebøkene for både skolen og universitetet oftest var skrevet av personer som hadde erfaring fra begge institusjonstypene.

Fra midten av 1970-tallet endret dette seg. De akademiske humaniamiljøene vendte seg bort fra skolen og orienterte seg mer mot disiplinbasert forskning.⁵ En stadig mindre andel av humaniorastudentene ble skolelærere. Rundt årtusenskiftet var andelen sunket fra 70–80 prosent til rundt 30 prosent. Skolens folk vendte seg samtidig bort fra akademisk humaniora og hentet i stedet mye av inspirasjonen til skoleutvikling fra pedagogiske fagmiljøer, ofte ved høyskolene.⁶ Lærerkollegiene i barne- og ungdomsskolen ble etter hvert dominert av allmennlærere, mens studieforberedende utdanningsprogram i videregående skole beholdt en overvekt av universitetsutdannede lærere, mange med humanistisk fagkrets.⁷

Denne utviklingen henger sammen med tunge samfunnsmessige endringer som neppe kan reverseres. Det gjelder særlig forskningens spesialisering og skolens utvikling i retning av en enhets-skole. I lys av disse endringene er det lite sannsynlig at det kan gjenopprettes et «kretsløp» mellom humaniora og «den høyere skolen» tilsvarende det som fantes på 1950- og 1960-tallet. Likevel er det mange som de siste årene har tatt til orde for at humaniora og skolen igjen burde styrke sine forbindelser. Den Fritt Ord-finansierte

rapporten *Hva skal vi med humaniora?* fra 2014 konstaterte at skolen ikke lenger er humanioras viktigste legitimeringsgrunnlag og mente at forholdet mellom de to burde styrkes og utvikles, riktignok uten å fremme konkrete forslag til hvordan dette burde gjøres.⁸ Kjell Lars Berge og Merethe Roos har det siste året tatt opp igjen spørsmålet om humanioras forhold til skolen, med særlig vekt på norskfagets stilling.⁹ Innspillene til denne stortingsmeldingen tyder også på et voksende engasjement i universitets- og høyskolesektoren for å finne tilbake til skolen som humanioras grunnfjell. Det reiser spørsmålet om hvilke kanaler kontakten mellom disiplinlig humaniora og skolen kan foregå gjennom i dag.

9.2 Faglige forbindelser

9.2.1 Skolerelevant humanistisk forskning

Den mest opplagte påvirkningen disiplinbasert humaniora har på skolen, foregår gjennom den løpende humanistiske forskningen om temaer som faller inn under de ulike skolefagene. Et eksempel kan være hvordan den norske historieforskningen fra 1800-tallet og fremover formet det nasjonalt orienterte historiefaget i skolen, og sent på 1900-tallet bidro til å utvide faget med et mer globalt perspektiv. Et annet eksempel er litteraturforskningen, som gjennom brytningen mellom ulike teoretiske retninger har lagt grunnlaget for at skoleelever får opplæring i analyse av både estetiske og sosialhistoriske aspekter ved verker fra litteraturhistorien. Lingvistikken og filologien har også hatt avgjørende betydning for skolens mange språkfag.

I tillegg til å være hovedleverandør av kunnskapsbasen for de ulike humanistiske skolefagene, er universitetenes og høyskolenes humanioramiljøer viktige bidragsytere i sammenhenger hvor de gjør skolen til sitt studieobjekt, for eksempel innenfor skolehistorie eller fagdidaktisk forskning. De siste tiårene har særlig fagdidaktisk forsknings- og utviklingsarbeid økt i omfang, blant annet gjennom forskningsprogrammer som FINNUT og arbeidet ved ulike nasjonale sentre, som for eksempel Lesesenteret, Skrivesenteret og Fremmedspråksenteret. Når det gjelder skolerelevant forskning, ligger det er stort potensial i tverrfaglig samarbeid mellom humanister og fagfolk

³ NAVF, *Arbeidsmuligheter for filologer. Noen regneeksempler over fremtidig behov og tilgang*, 1976.

⁴ Tore Lindbekk, *Mobilitets- og stillingsstrukturer innenfor tre akademiske profesjoner 1910–63*, Universitetsforlaget, 1967.

⁵ Åsmund Arup Seip, *Lektorene: profesjon, organisasjon og politikk 1890–1980*, Fafo, 1990; Fredrik W. Thue, «Det humanistiske fagfeltets historie» i Astrid Forland og Anders Haaland, red., *Universitetet i Bergens historie*, bind 2, Universitetet i Bergen, 1996; Slagstad 1998; Fredrik W. Thue og Kim G. Helsvig, «1945–1975. Den store transformasjonen», i John Petter Collett, red. *Universitetet i Oslos historie*, Uniped, 2011; Fredrik W. Thue, «Universitetslærerne», i Rune Slagstad og Jan Messel, red., *Profesjonshistorier* Pax, 2015.

⁶ Kim G. Helsvig, *Pedagogikkens grenser*, Abstrakt, 2005. Angående endringer i lærerutdanningene, jf. Innst. S. nr. 111 (1964–65) og Ot.prp. nr. 36 (1972–73) *Lov om lærarutdanning*.

⁷ St.meld. nr. 11 (2008–2009) *Læreren. Rollen og utdanningen*.

⁸ Jordheim og Rem 2014, s. 150.

⁹ Berge 2016 og Merethe Roos, «Verdien av en bredere humanioradebatt», *Nytt norsk tidsskrift*, 04/2016.

Boks 9.1 Holbergprisen i skolen

Holbergprisen i skolen er en nasjonal forskningskonkurranse for elever i den videregående skolen innenfor prisen fagområder: humaniora, samfunnsvitenskap, juss og teologi. Et av prisen formål er å stimulere barn og unge til å bli interessert i humanistiske fag og de andre tre fagfeltene som den dekker. Hvert år deltar tolv skoler og over 500 elever fra hele landet i konkurransen. Elevene inviteres til å gjennomføre et forskningsarbeid med bistand fra etablerte forskere, og deltagelse i konkurransen knyttes tett opp mot læreplanene i skolefagene. Gjennom prosjektet blir de gjort kjent med akademisk skriving, forskningsetikk og vitenskapelige metoder.

En av styrkene ved konkurransen er at den gir elevene mulighet til å jobbe tverrfaglig og hente inn perspektiver fra flere undervisningsfag, inkludert norsk, engelsk, mediefag, geografi, historie og samfunnsfag. Slik understrekes blant annet den gjensidige relevansen humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag har for hverandre, og elevene blir klar over hvor viktig språk, kultur og historie er for å forstå samfunnet. På den måten bidrar prosjektene som

blir levert, til å løfte frem styrken til de humanistiske fagene.

Elevene får fordype seg i temaer som engasjerer dem, og som har betydning for dem. Særlig ser vi at temaer som ligger nært elevenes egen hverdag går igjen, som for eksempel digitalisering i skolen og ungdoms forståelse av begrepet «hverdagsintegrasjon». Muligheten til å forske på et selvvalgt tema gir elevene eierskap og styrker motivasjonen for å jobbe med fagene. I forskningsprosjektene viser elevene verdien av humanistisk forskning for alt fra klimaspørsmål til håndtering av integreringsutfordringer.

Holbergprisens arbeid for forskning på tvers av generasjoner bidrar også til å styrke båndet mellom skolen og ulike forskningsinstitusjoner. I klasserommet får elevene besøk av, og veiledning fra, etablerte forskere fra landets universiteter og høyskoler, og de får diskutert temaer, problemstillinger og ulike forskningsetiske dilemmaer. Holbergprisen i skolen setter i tillegg fokus på læreren som sentral faglig ressurs og inspirasjonskilde i arbeidet for å skape interesse for forskning blant elever i den videregående skolen.

fra for eksempel psykologi, neurobiologi og pedagogikk.

9.2.2 Utvikling av læreplaner

Den forskningsbaserte kunnskapens vei ut i skolen kan være lang og indirekte. Nye faglige perspektiver på for eksempel annen verdenskrig eller Lars Hertervigs malerkunst siver gradvis ut i offentligheten og ender noen ganger med å prege undervisningen i skolen. Men det finnes også en mer direkte kanal for bidrag til skolens innhold, nemlig det faglige utviklingsarbeidet som gjøres når de nasjonale læreplanene for skolen utformes eller revideres. Det er Kunnskapsdepartementet som fastsetter læreplanene i grunnskolen og i de gjennomgående fagene i videregående opplæring, men det er Utdanningsdirektoratet som har ansvar for å koordinere læreplangruppene som definerer emner, kompetansemål og innholdselementer i skolens fag. Læreplangruppene er sammensatt av lærere med praktisk erfaring fra skolen og andre fagpersoner med relevant faglig, pedagogisk, didaktisk og fagdidaktisk kompetanse. Det

er vanskelig å si i hvor stor grad humanister har bidratt i læreplangruppene de siste tiårene, ikke minst fordi kategorisering av deltakernes fagbakgrunn er komplisert. Men i innspill til meldingsarbeidet, blant annet fra Universitetet i Bergen, pekes det på at humanister fra universitetenes disiplinaryfag i dag opplever å ha mindre innflytelse enn de hadde tidligere. Dette kan i noen grad ha sammenheng med at tenkningen om læreplaner har endret seg, og at læreplanarbeidet i dag er organisert på andre måter.

9.2.3 Utvikling av læremidler og læringsressurser til skolen

Lærebøker har betydd svært mye for norsk skole. Det mest kjente eksempelet er kanskje Nordahl Rolfsens lesebok, som ble trykket i over åtte millioner eksemplarer og preget norsk skole fra 1892 til 1950-tallet. Undersøkelser viser at selv om opplæringen i skolen nå er basert på moderne læreplaner med kompetansemål, er lærebøkene – i tillegg til digitale læremidler – fremdeles svært be-

tydningsfulle både som kunnskapskilder og som strukturerende for lærernes undervisning.¹⁰

Fra 1889 til juni 2000 måtte alle læremidler i norsk skole gjennom en statlig godkjenningsordning for lærebøker. Det var flere begrunnelser for å nedlegge denne ordningen. Ansvar for bedømmelsen av lærebøkens kvalitet skulle delegeres fra statlig hold til forfattere, forlag og fagmiljøene ved universiteter og høyskoler. Mangfold skulle fremmes og ytringsfriheten sikres. Kommunene, fylkeskommunene og lærerne skulle få større ansvar for å bestemme hvordan opplæringen skulle gjennomføres. Dessuten var det et mål at foreldre og elever skulle delta aktivt i valget av lærebøker.¹¹

Det er i dag lærerne som i stor grad velger lærebøker. I en spørreundersøkelse gjennomført i 2014 og 2015 svarer 76 prosent av lærerne at det er lærerfelleskapet som velger ut lærebøker, uten at skoleledelsen er involvert. Ledelsen er mer involvert i valg av læremidler i grunnskolen enn i videregående opplæring.¹²

Tradisjonelt har humanister vært involvert både som forfattere, konsulenter og kritikere av læremidler til skolen, kanskje særlig til videregående skole. I dag synes dette i mindre grad å være tilfellet. En nylig gjennomført studie viser at humanister som er involvert i lærerutdanning, ikke oppfatter produksjon av læremidler til grunnopplæringen som en prioritert oppgave ved institusjonene, på tross av at informantene mener oppgaven er viktig.¹³ Her er det imidlertid en interessant forskjell mellom lærerutdanningsprogrammene. Humanister i grunnskolelærerutdanningene vurderer i høyere grad enn humanistene i praktisk-pedagogisk utdanning (PPU) og lektorprogrammene læremiddelproduksjon for grunnopplæringen som viktig. I alle lærerutdanningene vurderer mange av humanistene sin egen forskning som relevant for grunnskolen, men oppfatter i mindre grad etterspørsel fra forlagene og skolesektoren om at de skal delta i læremiddelproduksjon.

¹⁰ Janet Hodgson, Wenche Rønning og Peter Tomlinson, *Sammenhengen mellom undervisning og læring: En studie av læreres praksis og deres tenkning under Kunnskapsløftet*, Nordlandsforskning, 2012.

¹¹ Berit Bratholm, *Godkjenningsordningen for lærebøker 1889-2001: En historisk gjennomgang*, Høgskolen i Vestfold, 2001.

¹² Erica Waagene og Cay Gjerustad, *Valg og bruk av læremidler*, NIFU, 2015.

¹³ Joakim Caspersen, Hanna Bugge, Sigurd Martin Nordli Oppegaard, *Humanister i lærerutdanningene: Valg og bruk av pensum, kompetanse og rekruttering, faglig identitet og tilknytning*, HiOA, 2017, s. 75f.

Humanistenes formidlingsoppgaver overfor skolen bør på denne bakgrunn styrkes. Det er avgjørende for kvaliteten i skolen at læremidlene og læringsressursene i de humanistiske skolefagene bygger på solid og oppdatert forskning. I tillegg til rollen som lærebokforfatter kan humanister involveres gjennom konsulentarbeid og annet kvalitetsutviklingsarbeid. Etter at den statlige godkjenningsordningen for læremidler ble avvirket, foregår læremiddelproduksjonen i et marked der forlagene er de viktigste aktørene. En økt involvering av humanister forutsetter altså nært samarbeid med forlagene.

9.2.4 Skolebiblioteker og museer

Elever skal ha god tilgang til skolebibliotek. Ansvar for dette tilbudet til elevene og utviklingen av det er forankret hos kommunene. Regjeringen mener skolebibliotekene har og fortsatt skal ha en viktig rolle i elevenes opplæring.

Skolebibliotekene er viktige for lesing og kunnskapssøk. De styrker muligheten til demokratisk deltakelse og elevers evne til å være aktive og engasjerte samfunnsborgere og bruke internett og sosiale medier på gode måter. De kan benyttes til møter mellom elever på ulike trinn, mellom elever og foreldre eller andre utenfor skolen som på ulike måter kan bidra til at elevene når mål i opplæringen. Skolebibliotekene er en arena der elevene kan lære og være aktive på andre måter enn i tradisjonelle skoletimer.

Gjennom satsingen Program for skolebibliotekutvikling 2009–2013 ble det arbeidet for å utvikle og styrke skolebiblioteket i grunnskolen. Evalueringen av satsingen viste at skolene som deltok i programmet, fikk til en mer aktiv bruk av skolebiblioteket for å fremme leselyst og styrke elevenes leseferdigheter. Derimot ble ikke skolebibliotekets posisjon i norsk skole styrket i perioden.¹⁴

I den nasjonale lese- og skrivestrategien Språkløyper vil det blant annet bli utviklet en kompetansepakke som omhandler bruk av lesing i norsk for barnetrinnet (vår 2017). Regjeringen gir også støtte til leselysttiltak gjennom en egen tilskuddsordning.

Museene er viktige som lærings- og kulturaarena, ikke minst for skolene. Mange museer driver utstrakt undervisning for skoleelever i grunn- og videregående skole. Formålet med skolens opplæring i henhold til lovverket er å «gi historisk

¹⁴ Tone Cecilie Carlsen og Jørgen Sjaastad, *Evaluering av program for skolebibliotekutvikling 2009-2013*, NIFU-rapport 2014:14.

og kulturell innsikt og forankring», «kjennskap til og forståing av den nasjonale kulturarven og vår felles internasjonale kulturtradisjon». Skolen skal videre «gi innsikt i kulturelt mangfold» og la elevene «utfalde skaparglede, engasjement og utforskartrøng». Her har museene en styrke i kraft av å være steder der elevene kan inviteres inn i selve forskningsprosessen og lære hvordan ny kunnskap skapes. Museer kan bidra til at lærere kan oppfylle forventningene i læreplanen og har en særlig mulighet til å visualisere lærestoffet. Utdanningsinstitusjonene bør derfor utnytte museene som «spesialrom» på linje med gymnastikksaler, kjemirom, naturvitenskapelige laboratorier eller musikkrom.

9.2.5 Lærerutdanning

Utdanning av lærere til skolen har vært en sentral oppgave for akademiske humanioramiljøer i lang tid. I dag er denne oppgaven fordelt over flere studieprogrammer. De største er grunnskolelærerutdanningene for 1.-7. og 5.-10. trinn, integrerte lektorprogrammer og tradisjonell disiplinutdanning etterfulgt av PPU. Det undervises i humanistiske fag i lærerutdanninger over en stor bredde av institusjoner, og arten av humanistenes bidrag varierer mellom de ulike programmene. Generelt har humanistisk kompetanse fra disiplinfagene større relevans i lærerutdanning for ungdomsskole og videregående skole enn for lavere klassetrinn.

I en nylig gjennomført spørreundersøkelse oppgir en høy andel av humanistene i alle lærerutdanningsprogrammene at de har beholdt identifikasjonen med det humanistiske fagfeltet.¹⁵ Men det er en høyere andel av dem som underviser i grunnskolelærerutdanningene enn dem som underviser på lektorprogrammene og PPU som sier at de i tillegg har utviklet en identitet som profesjonsorienterte lærerutdannere. Koblingen til den internasjonale humanistiske faglitteraturen er imidlertid klart sterkere blant dem som underviser i lektorprogrammer og på PPU. Begge disse forholdene kan ha sammenheng med organiseringen av fagmiljøene i de ulike lærerutdanningene, og med rekrutteringen til dem. Matriseorganisering, som innebærer at mange av lærerne er ansatt ved andre (ofte disiplinfaglige) enheter, mens koordineringen foregår ved en egen lærerutdanningsenhet, er vanlig ved en del av universitetene. Studien vurderer at denne organisasjonsformen fremmer akademisk fagkompetanse, ikke

minst fordi den også henger sammen med en høy andel ansatte på førstestillingsnivå. Enhetlig organisering, som innebærer at de fleste av lærerne er ansatt ved selve lærerutdanningsenheten, har vært mest vanlig ved høyskolene. Denne organisasjonsformen har i sterkere grad vektlagt praksiskompetanse, blant annet gjennom en høy andel høyskolelektorstillinger.¹⁶

Selv om mange av respondentene i studien identifiserer seg med de humanistiske disiplinene de er utdannet i, er det trekk ved deres publiseringsvirksomhet som tyder på at stillinger ved lærerutdanningene likevel innebærer en viss avstand til den disiplinfaglige kunnskapsfrembringen: «de fleste ga ... uttrykk for at de hadde valgt bort sin faglige disiplinære identitet når de gikk inn i lærerutdanningene, og heller vektlagt en identitet som didaktiker». Forskerne understreker at informantene betraktet dette som «et lykkelig valg».¹⁷

Utdanningshistorikere har pekt på at det lenge har vært spenninger mellom ulike fagmiljøer som er involvert i lærerutdanningene.¹⁸ Den mest omtalte er spenningen mellom disiplinfag på den ene siden og pedagogikk på den annen, men det finnes også andre skillelinjer, for eksempel mellom disiplinfag og fagdidaktikk, eller mellom en teoretisk og en mer praktisk innrettet pedagogikk. Å få til gode tverrfaglige forbindelser mellom disse har vist seg krevende, og det har fra tid til annen oppstått tautrekking om hvilken vekt de ulike fagområdene skal ha, for eksempel i forbindelse med fastsettelse av nasjonale rammeplaner. Samtidig har det vært pekt på at de siste årenes fusjonsprosesser i universitets- og høyskolesektoren bringer de to lærerutdanningstradisjonene, den akademiske og den som ofte kalles seminartradisjonen, nærmere sammen, særlig ettersom grunnskolelærerutdanningen fra 2017 heves til masternivå. Fusjonsprosessene i høyere utdanning kan bidra til at lærerutdanningene trekker med seg det beste fra begge tradisjonene. Skal det lykkes, må det finnes frem til et produktivt balansepunkt mellom alle lærerutdanningenes elementer: fagdisiplinene – i dette tilfellet de humanistiske – pedagogikk, fagdidaktikk og praksis.

¹⁶ Samme sted.

¹⁷ Samme sted, s. 74.

¹⁸ Seip 1990; Slagstad 1998; Helsvig 2005; Thomas Dahl m. fl., *Om lærerrollen. Et kunnskapsgrunnlag*, Oslo: Fagbokforlaget, 2016, Forskerforbundet, *Lærerutdannere om lærerutdanning – forutsetninger for kvalitet Rapport fra en undersøkelse blant Forskerforbundets medlemmer ansatt ved ulike lærerutdanninger, våren 2016*, 2016.

¹⁵ Caspersen, Bugge og Oppegaard 2017.

Å sikre denne balansen er i siste instans et ansvar for institusjonenes øverste ledelse. Kunnskapsdepartementet arbeider for tiden med en langsiktig strategi for lærerutdanningene. Rekruttering av fagkompetanse og organisering av fagmiljøene i lærerutdanningene er blant temaene som omtales der. Ledelsen og fagmiljøene ved lærerutdanningene må sørge for at utdanningene organiseres på en måte som kan bidra til å sikre både solid akademisk forankring og praksisrelevans.¹⁹

Grunnutdanning av lærere bidrar både til å definere kunnskapsgrunnlaget for skolens fag og til å forme profesjonskulturen blant skolens lærere. Videreutdanning av lærere har de siste årene blitt svært omfattende. Fagmiljøene knyttet til lærerutdanningene har bidratt mye. I hvor stor utstrekning humanioramiljøene er involvert, vites ikke sikkert, men her ligger det sannsynligvis et potensial for sterkere kobling til skolen. Videreutdanning gir humanioramiljøene mulighet til gjensidig utviklende kontakt med erfarne skolelærere som har innsikt i hvordan elevene faktisk møter humanistiske fag i den norske skolen i dag.

Den humanistiske fagfamilien er stor og variert, og det har sine begrensninger å omtale humanioras kobling til skolen på generelt grunnlag. I det følgende gis det en litt mer utdypende omtale av norskfaget, som er et illustrerende eksempel på både konkrete utfordringer og mulige løsninger i arbeidet med å gjenopprette en fruktbar og relevant forbindelse mellom akademisk humaniora og skolen.

9.3 Norskfaget som eksempel

Norskfaget har en spesiell plass i den norske skolen. Det reflekteres i det høye timetallet gjennom hele skoleløpet og i den omfattende vurderingen som gjøres av elevenes læringsutbytte i faget. Kompetanse i norsk språk og kjennskap til norsk litteratur- og kulturhistorie er avgjørende for den enkelte elevs mulighet til å delta i det norske samfunnet. Det norske samfunnets sammenhengskraft forutsetter også at nye generasjoner får tilgang til det språklige og kulturelle felleseiet.

Norskfaget som skolefag og nordistikken som vitenskapsfag har røtter i 1800-tallets morsmålsfilologiske tradisjon, hvor språk-, litteratur- og historiestudier utgjorde komplementerende meto-

der i et felles fortolkningsarbeid orientert mot den nasjonale kulturhistorien.²⁰ På samme måte som klassisk filologi hadde studert det gammelgreske språket, eposdiktningen og den greske bystatens organisering som uttrykk for en unik høykultur med sete i Athen, skulle morsmålsfilologiene gi helhetlige beskrivelser av distinkte nasjonale kulturer gjennom studiet av – i vårt tilfelle – norrøne myter og sagaer, dialekter, folkeeventyr, stedsnavn, litterære verker og andre kulturuttrykk.

I det tjuende århundre ble det imidlertid vanskelig å fastholde norskfilologien som en enhetlig disiplin, hvilket fikk konsekvenser for skolefaget norsk. Forskningen innenfor underdisiplinene språk, litteratur og kulturhistorie ble mer spesialisert og utviklet seg i ulike retninger. Betydningen av det nasjonale som en felles ramme ble også svekket, særlig fra 1970-årene. På den måten ble vitenskapsfaget nordisk og skolefaget norsk etter hvert et knippe av ganske løst sammenføyde fagområder.²¹

Da Ludvigsen-utvalget i 2014 presenterte sitt forslag til fornyelse av læreplanverket i norsk skole, kategoriserte det norskfaget som et språkfag.²² Dette utløste en diskusjon som også kom til å prege høringsrunden, der flere uttrykte uro for at de andre elementene i faget – litteratur og kultur – skulle komme i skyggen av praktisk orienterte språkferdigheter. En beslektet problemstilling dukket opp i en senere diskusjon om den relative vektleggingen av lese- og skrivekyndighet («literacy») kontra skjønnlitteratur i læremidlene som brukes i faget.²³ Faglige diskusjoner av denne typen er nødvendige og ofte produktive. Samtidig er det viktig at diskusjonen ikke låses fast i tautrekking mellom deldisipliner, men leder frem til et samlende og balansert rasjonale for faget som helhet.

I Meld. St. 28 (2016–2017) *Fag – fordypning – forståelse* understreker Kunnskapsdepartementet at norskfaget er og skal være både et språkfag og et sentralt fag for kulturforståelse, kommunika-

²⁰ Geir Wiggen, «Fagdidaktiske reflekser i hundre års nordistikkfaglige hovedfagsavhandlinger (1906–2007)», i Geir Knudsen og Trude Evenshaug, red., *Universitetet og lærerutdanningen: Historiske perspektiver*, Unipub, 2008; Thue og Helsvig 2011.

²¹ Thue og Helsvig 2011.

²² NOU 2015: 8 *Fremtidens skole. Fornyelse av fag og kompetanser*.

²³ Se for eksempel Knut Hoem, «Norskpensum på villspor» NRK Ytring, 28.11.2016 og Bjørn Kvalsvik Nicolaysen, «Utskiljing og deltaking i norskfaget», *Dag og tid*, 23.12.2016. Se også Pål Hamre, *Norskfaget og skjønnlitteraturen: Ein studie av norskfaglege normtekstar1739-2013*, UiB, 2014.

¹⁹ Sølvi Lillejord og Kristin Børte, *Lærerutdanning som profesjonsutdanning – Forutsetninger og prinsipper fra forskning. Et kunnskapsgrunnlag*, KSU, 2017.

sjon, dannelse og identitetsutvikling. Det innebærer at både språk, litteratur og kultur fremdeles skal være viktige elementer i faget. Stortinget sluttet seg til departementets forslag på disse punktene.²⁴ I lys av denne brede forståelsen av faget blir det viktig at all relevant fagkompetanse innenfor vitenskapsfaget nordisk og tilgrensende disipliner trekkes med i de prosessene som former skolefaget norsk.

I 2017 starter prosessen med utvikling av nye fagplaner for alle fagene i skolen. Et av målene med en ny læreplan i norsk er å redusere stofftrensningen for å legge til rette for mer dybdelæring. Da er det særlig viktig med en balansert tilnærming, både når det gjelder norskfaget som helhet og dets ulike underområder. Arbeidet med å finne frem til fagets kjerneelementer innenfor språk, litteratur og kultur må være basert på et bredt og solid faglig grunnlag, slik at læreplanene ikke bare blir mer smalsporede enn før, men legger til rette for virkelig dybdelæring. Den utvelgelsen som nødvendigvis må gjøres for å realisere dette målet, er avhengig av høy faglig legitimitet.

Etter at læreplanene er ferdige, vil det komme en fase med utvikling av nye læremidler, som erfaringsmessig vil ha stor betydning for hvordan faget undervises i skolene. Å bidra til utvikling av disse læremidlene faller naturlig inn i formidlingsoppdraget til nordister og andre relevante humanioramiljøer. I tillegg må lærerutdanningsinstitusjonene bidra til at lærerstudentene både får innsikt i den humanistiske kunnskapsfrembringelsen som ligger til grunn for skolefaget norsk, og tilegner seg den pedagogiske og norskdidaktiske kompetansen de trenger for å gi god og variert undervisning basert på den nye fagplanen.

Ettersom disiplinlaglige humanistmiljøer i relativt lang tid har vært mindre orientert mot skolen enn de var tradisjonelt, kan det reises spørsmål om hvilke forutsetninger nordister og fagfolk fra tilgrensende disiplinmiljøer i dag har for å bidra til å definere norsk som skolefag gjennom fagplanarbeid, læremiddelutvikling og lærerutdanning. Svaret er at det ser ut til å variere. Enkelte miljøer innenfor nordistikken har de siste 10–20 årene gjort en stor innsats for å vitalisere norskfaget i skolen. Med denne innsatsen har det også fulgt innflytelse. Det har for eksempel vært pekt på at «literacy»-forskningen og sakprosa-forskning har hatt stor betydning, både for Kunnskapsløftets generelle vekt på grunnleggende ferdigheter og for profilen til norskfaget de siste tiårene.²⁵ Andre områder innenfor nordistikken

og tilgrensende disipliner kan synes å ha vært mindre orientert mot skolen, og kan dermed også ha fått mindre innflytelse på skolefaget norsk.

Forskjellen i involvering kan ha sammenheng med graden av institusjonalisering. «Literacy»-forskningen i Norge har vokst seg sterk gjennom faglig samhandling nasjonalt og internasjonalt. PISA og den nasjonale oppfølgingen har betydd mye. Virksomheten ved de forskningsorienterte og praksisrelevante sentrene Lesesenteret og Skrivesenteret har også hatt stor betydning. I tillegg har dette miljøet tatt initiativ til større skolerettede forskningsprosjekter og involvert seg i statlige satsinger. Landslaget for norskundervisning har også bidratt til å skape en bro mellom dette forskningsmiljøet og norsklærerne i skolen. I disse institusjonaliserte praksisene og prosjektene ligger det verdifulle erfaringer som både statlige myndigheter og humanioramiljøene selv kan trekke veksler på i arbeidet med å styrke forbindelsen mellom disiplinbasert humaniora og skolen.

9.4 Andre humanistiske fag

Mye av det som er sagt ovenfor om norskfaget, gjelder også for forholdet mellom academia og skolen i de andre humanistiske fagene. Når det gjelder læreplanarbeid, læremiddelproduksjon og lærerutdanning er det behov for at de humanistiske disiplinlagene som er relevante for skolens fag, selv tar initiativ og kobler seg på i aktuelle prosesser. De må undersøke mulighetene for konstruktiv tverrfaglig samarbeid med de andre fagområdene som også har et stort ansvar for skolen, som pedagogikk og fagdidaktikk. I tillegg til dette generelle poenget er det noen særlige momenter knyttet til de enkelte fagene som bør nevnes.

Ved siden av norsk og matematikk er engelskfaget det høyest prioriterte faget i de fleste statlige skolesatsingene de senere årene. Bakgrunnen er at faget gir elevene tilgang til et av de mest utbredte verdensspråkene, noe som er avgjørende for deres evne til å orientere seg i en globalisert verden. I tillegg gir det innsikt i flere engelskspråklige kulturer som har stor internasjonal betydning, og ikke minst sterk innflytelse på norsk samfunns- og kulturliv. I lys av dette er det ikke tilfredsstillende at nesten halvparten av engelsklærerne i skolen mangler fordypning i faget. Særlig på barnetrinnet er kompetansenivået i engelsk for lavt. Engelsk er et av de prioriterte fagene i vide-

²⁴ Innst. 19 S (2016–2017).

²⁵ Berge 2016.

reutdanningsstrategien «Kompetanse for kvalitet».

Også når det gjelder andre fremmedspråk er det grunn til å holde øye med rekrutteringsgrunnlaget, delvis for å sikre skolene nok lærere med høy kompetanse, og delvis for å sikre det vi kan kalle en nasjonal beredskapskompetanse som gjør norske institusjoner og borgere i stand til å forstå den verden vi lever i. Som vist i kapittel 6.2 om språkfagene er det for svak rekruttering, særlig i fransk.

Historie har tradisjonelt stått sterkt i norsk skole. I en verden som endrer seg raskt, er det viktig med historielærere som følger med i forskningsfronten og tilrettelegger for at elevene får innsikt i prosesser for hvordan faghistorisk kunnskap blir til. Tilsvarende viktig er det at faghistorikere tar tilstrekkelig hensyn til skolens behov når de bidrar i utdanningen av nye lærere. Når informasjonstilgang og -tempo øker, er det viktig at elevene oppøves i oppdaterte kildekritiske metoder. De trenger kompetanse i kritisk vurdering av slike forhold som påliteligheten til kildenes opphavspersoner og deres motiver og interesser, samt metoder for å innhente informasjon fra ulike kilder og sammenligne disse. Kildekritikkens prinsipper er velkjente, men utøvelsen av dem og uttrykket for dem (hyperlenking, versjonshåndtering o.l.) endres i takt med de raske teknologiskiftene.

Siden 1960-tallet har historie vært inkludert som ett av tre elementer i fellesfaget samfunnskunnskap. Kunnskapsdepartementet har i Meld. St. 28 (2016–2017) varslet at siden det er ønskelig å tydeliggjøre de humanistiske fagenes rolle i skolen, skal det i forbindelse med fagfornyelsen vurderes om navnet samfunnsfag er det mest dekkende for skolefaget, eller om faget bør bytte navn for å synliggjøre bredden i det.

Fellesfaget kristendom, religion, livssyn og etikk (KRLE) er ifølge læreplanen et allmenndannende fag som skal bidra til felles kunnskapsgrunnlag og referanserammer og ny innsikt og gi rom for dialog tilpasset de ulike alderstrinnene. Kunnskaper om religioner og livssyn og om den funksjonen de har både som tradisjon og som aktuelle kilder til tro, moral og livstolkning, står sentralt i faget. Skolefaget henter med andre ord stoff og perspektiver fra flere humanistiske fag, som kristendoms kunnskap, religionshistorie, filosofi og teologi – i tillegg til at pedagogikken har klar relevans. For å utvikle skolefaget på en god måte

Boks 9.2 Filosofisk prosjektsenter og filosofi i barnehage og skole

Filosofisk prosjektsenter (FPS) er et uavhengig medarbeidereid senter for utadrettet virksomhet og utredning og et faglig nettverk for humanistisk kompetanse. Senteret gjennomfører prosjekter og tilbyr tjenester for private og offentlige organisasjoner og bedrifter. Filosofier tilknyttet prosjektsenteret har utviklet metoder og praksis og bidratt i konkrete utviklings- og forskningsprosjekter rettet mot både offentlig og privat virksomhet.

Bedriften Barne- og ungdomsfilosofene har sitt utspring i Filosofisk prosjektsenter. Den består av fagfilosofier som har oppdrag knyttet til filosofi i barnehage og skole. De samarbeider tett med pedagoger slik at filosofi og pedagogikk knyttes sammen og gjøres relevant for praksis gjennom utvikling av pedagogisk metode basert på prinsippene for filosofisk metode; filosofering med barn. De bidrar også til utvikling av lærebøker og pedagogisk materiell knyttet til fagene etikk, religion og filosofi for barnehagen og skolen.

er det nødvendig med konstruktivt samspill mellom disse vitenskapsdisiplinene.

Internasjonalt foregår det mye forskning og utvikling knyttet til filosofering med barn. Gjennom filosofiske samtaler støttes barn i å drøfte emner i fellesskap og utvikle kritisk tenkning. Internasjonal forskning indikerer at deltagelse i filosofiske samtaler også kan ha signifikant effekt på generelle skoleresultater og sosial kompetanse. Et interessant funn er at særlig elever med svake skoleresultater ser ut til å profittere på deltagelse i filosofiske samtaler.²⁶

²⁶ F. Faira m.fl., «Socrates in the schools from Scotland to Texas: Replicating a study on the effects of a Philosophy for Children program», *Journal of Philosophy in Schools*, 2(1), 2015. S. Gorard, N. Siddiqui, & B.H. See, «Philosophy for Children: Evaluation report and Executive summary», referert fra P.K. Murphy, m.fl., «Examining the effects of classroom discussion on students' comprehension of text: A meta-analysis», *Journal of Educational Psychology*, 101(3) 2009, s. 740-764. Roberto Colom, m.fl., «The Long-term Impact of Philosophy for Children: A Longitudinal Study (Preliminary Results)»; *Analytic Teaching and Philosophical Praxis* 35:1, 2014.

9.5 Forventninger og tiltak

Tidligere hadde humanioramiljøene ved universitetene nesten hele definisjonsmakten når det gjaldt «sine» fag i «den høyere skolen». De akademiske humanistene var også viktige for normene i skoleverket. Etter en lengre periode med nedprioritering av skolen i de humanistiske fagmiljøene er definisjonsmakten nå fordelt over flere faggrupper og profesjoner, herunder fagdidaktikere, pedagoger, lærerprofesjonen, politikere, skoleadministratører, forlag, osv. – samt, fremdeles, en del humanister. Dette mangfoldet kan bidra til høy kvalitet og perspektivrikdom i skolens arbeid. Skolen er et nasjonalt fellesprosjekt som krever bidrag fra mange aktører, i likhet med barnehagen. Dens innhold bør diskuteres løpende i det offentlige rom. Regjeringen mener at lærerutdanningene og skoleutviklingsarbeid må legge til rette for gode tverrfaglige prosesser der både disiplinlag, fagdidaktikk, pedagogikk og erfaringsbasert kompetanse fra skolen kan bidra.

Erfaring viser at dette er krevende. En rekke innspill til denne meldingen tyder på at humanistiske disiplinlag opplever at de i dag har rollen som en litt distansert underleverandør i spørsmål som har med skolen å gjøre. I den grad dette stemmer, kan spørsmålet reises om den distanserte rollen er noe disiplinlagene har valgt selv, eller om den er tildelt dem av andre. Viktigere enn å dvele ved historien er det imidlertid å rette blikket fremover og undersøke nye samarbeidsmuligheter.

Regjeringen forventer at fagmiljøene selv finner frem til egnede samarbeidsformer. I dagens situasjon er det naturlig at disiplinhumanistene, hvorav mange i den senere tiden har gitt uttrykk for et ønske om nærmere kontakt med skolen, selv tar initiativet. Det forutsettes at konstruktive samarbeidsinitiativer tas vel imot av de fagmiljøene som sitter tettere på skolen, for eksempel ved lærerutdanningene. På denne måten kan institusjonene selv ta ansvar for situasjonen og etablere egnede formater for tverrfaglig samarbeid, også rettet mot skolesektoren. Et eksempel på at dette allerede forekommer, er de integrerte lektorprogrammene, som på mange måter har vært en vellykket nyskaping, ikke minst ved å utdanne mange gode lærere med humanistiske fag. Andre eksempler er prosjektene med universitetsskoler ved UiO, UiT og NTNU, og de ulike løsningene for delte stillinger mellom universiteter og høyskoler på den ene siden og skoler på den andre. Museene som arenaer for formidling av humanistisk kunnskap til skoleelever bør også nevnes.

Alt dette er eksempler på tiltak som vokser frem fra fagmiljøene selv. Samtidig kreves det god ledelse og administrasjon for at slike vellykkede initiativer skal bli institusjonalisert. Institusjonenes styrer har ansvaret, men samtidig må ledelsen på fakultets-, institutt- og programnivå ta initiativ både til å løfte frem nye ideer og til å etablere gode rammer for vellykkede utviklingsprosjekter. Departementet vil drøfte med institusjonenes ledelser hvordan dette ansvaret håndteres i dag, og om det er behov for styrket innsats.

I noen sammenhenger kan det også være behov for institusjonalisering på nasjonalt nivå. De nasjonale sentrene har spilt en sentral rolle som brobygger for norskfaget mellom forskningsmiljøer og skolen. Det samme kjenner vi også til fra realfagene. Flere av skolefagene som hører hjemme i humaniorafeltet, mangler imidlertid slike institusjonelle virkemidler. Den videre organiseringen av de nasjonale sentrene er til vurdering i forbindelse med et pågående prosjekt om hvordan kunnskapssektoren i Norge skal organiseres i fremtiden. Behovet for nye nasjonale virkemidler for humanistiske skolefag må vurderes på bakgrunn av denne prosessen.

Når det gjelder fornyelsen av læreplanverket, er det Meld. St. 28 (2015–2016) *Fag – Fordypning – Forståelse* og Stortingets Innst. 19 S (2016–2017) som angir målene og rammene. Hovedprinsippene fra Kunnskapsløftet skal ligge fast, og fagfornyelsen skal sørge for skolefag med relevant innhold, god progresjon i opplæringsløpet og en forbedring av sammenhengen mellom fag. Læreplanene i Kunnskapsløftet og Kunnskapsløftet samisk skal fornyes i nært samarbeid med sentrale parter i skolesektoren. Det er utarbeidet en strategi for fagfornyelsen som skal synliggjøre stadiene i læreplanutviklingen, avklare forventningene til prosessen og sikre god involvering i ulike faser av arbeidet.

Utdanningsdirektoratet koordinerer læreplangruppene som skal arbeide frem forslag til nye læreplaner. Læreplangruppene skal bestå av personer med høy faglig og fagdidaktisk kompetanse og erfaring, og det skal sikres at gruppene representerer nødvendig faglig bredde. Det skal bidra til at læreplanene legger til rette for en praksis som er solid forankret i pedagogisk, didaktisk, faglig og empirisk forskning. Det er Kunnskapsdepartementet som fastsetter læreplanene for grunnskolen og for de gjennomgående fagene i videregående opplæring.

Når det gjelder læremidler, ønsker ikke regjeringen å gå tilbake til en statlig godkjenningsordning. Utdanningsmyndighetene vil imidlertid ak-

tivt følge opp kvaliteten på læremidlene. Det er i dag ingen systematisk vurdering av kvaliteten på læremidlene i humaniorafagene i skolen. Det stadig økende tilfanget kan gi større variasjoner i kvaliteten enn tidligere. Dette gjelder kanskje spesielt for digitale læremidler, som har kortere tradisjon enn de papirbaserte læremidlene.

Kunnskapsdepartementet har satt i gang tiltak som skal gjøre skolene og lærerne mer bevisste når det gjelder valg og bruk av læremidler. Utdanningsdirektoratet har fått i oppdrag å utvikle et sett med kriterier for hva som kjennetegner god kvalitet på læremidler i matematikk. Erfaringene fra dette prosjektet bør kunne brukes i de humanistiske fagene også. I tillegg bør det vurderes andre virkemidler for å styrke utviklingen og kvalitetssikringen av læremidler, blant annet ved hjelp av den kompetansen som finnes i de humanistiske fagmiljøene ved universiteter og høyskoler.

Regjeringen forventer:

- at ledelsen ved universitetene og høyskolene legger til rette for at humanioramiljøene deltar mer aktivt i utviklingen av norsk skole, blant annet gjennom læreplanarbeid og utvikling av læremidler
- at ledelsen ved universitetene og høyskolene sikrer at lærerutdanningene ledes og organisere

res slik at også relevante disiplin-faglige miljøer involveres

- at de humanistiske fagmiljøene ved universitetene og høyskolene prioriterer deltakelse i lærerutdanning, læreplanarbeid og utvikling av læremidler

Regjeringen vil:

- vurdere institusjonelle virkemidler for å bygge bro mellom de humanistiske fagene og skolen i lys av omorganiseringen av de nasjonale sentrene
- sette humanioras forhold til skolen på dagsordenen i det planlagte møtet med universitetene og høyskolene høsten 2017
- at fagene skal fornyes av personer med høy faglig og fagdidaktisk kompetanse og erfaring. Dette inkluderer også humaniorafagene
- fremskaffe et bedre kunnskapsgrunnlag om kvaliteten på og produksjonen av læremidler og læringsressurser til norsk skole
- basert på erfaringene fra pilotprosjektet med kvalitetskriterier i matematikk, vurdere om det bør utvikles en lignende ordning for humaniorafagene
- vurdere ytterligere tiltak for å styrke kvaliteten på læremidler i humaniorafagene

10 Økonomiske og administrative konsekvenser

Befolkningens kompetansenivå er avgjørende for økonomisk vekst og produktivitet, og god kvalitet i humanistisk forskning og utdanning er viktig for at Norge skal kunne håndtere samfunnsutfordringene vi står overfor på en god måte.

Prioriteringene og tiltakene som regjeringen legger frem for humanistisk forskning og utdanning i denne meldingen, er i tråd med de langsiktige prioriteringene i Meld. St. 7 (2014–2015) *Langtidsplan for forskning og høyere utdanning 2015–2024* og målene i Meld. St. 16 (2016–2017) *Kultur for kvalitet i høyere utdanning*.

Generelt forventer regjeringen at institusjonene utvikler en profil i tråd med sine styrker og sin egenart, og at institusjoner som har grunnlag for det, dyrker frem utdannings- og forskningsmiljøer som kan hevde seg helt i verdenstoppen. Institusjonenes resultater, strategier og mål er sentrale temaer i styringsdialogen mellom Kunnskapsdepartementet og styret.

Regjeringen forventer at politikken på sikt vil føre til en vridning av ressursbruken i humanistisk forskning og utdanning i retning av prioriteringene i langtidsplanen og denne meldingen.

Departementene vil gjennom styringssystemene for universiteter og høyskoler, Norges forskningsråd og andre relevante underliggende virksomheter følge opp gjennomføringen av politikken i meldingen.

Universiteter og høyskoler skal innenfor den nasjonale målstrukturen og regjeringens forventninger og prioriteringer fastsette egne virksomhetsmål tilpasset institusjonens egenart og profil og utvikle egne strategier og planer for å nå målene. Prioriteringene i denne meldingen kan medføre at institusjonene bør vurdere sine strategier for humanistisk forskning og utdanning og for tverrfaglige satsinger hvor humanistiske fagmiljøer forventes å bidra. Dette kan innebære at de i større grad søker om forskningsmidler fra store, tematiske programmer i Norges forskningsråd og i Horisont 2020 og for øvrig omprioritere midler innenfor rammene av sine bevilgninger.

Forventningene og tiltakene i denne meldingen vil medføre at Norges forskningsråd må vurdere om støtteformer og evalueringspraksis

innenfor tematiske og handlingsrettede forskningsprogrammer og andre virkemidler er tilstrekkelig tilpasset humanioras særtrekk. Forskningsrådet vil trappe opp arbeidet med å mobilisere humanistiske fagmiljøer også til utfordringsdrevet og handlingsrettet forskning. Det vil videre utforme utlysninger innenfor de brede forskningsprogrammene slik at humanistiske forskere kan bidra ut fra sine fags styrker.

For å få til en hensiktsmessig arbeidsdeling mellom universiteter og høyskoler når det gjelder små og utsatte fag i humaniora, er det nødvendig med klarere forpliktelser på institusjonsnivå. Som varslet i Meld. St. 16 (2016–2017) *Kultur for kvalitet i høyere utdanning* vil regjeringen bruke utviklingsavtaler mellom Kunnskapsdepartementet og universiteter og høyskoler for å bidra til bedre arbeidsdeling i universitets- og høyskolesektoren. Avtalene forhandles enkeltvis med hver institusjon, og universitetet eller høyskolen kan ikke pålegges å gi bestemte tilbud, men departementet kan se behov på tvers og komme med forslag. Departementet mener at avtalene får større effekt ved å knytte økonomiske virkemidler til dem, og tar sikte på å legge frem forslag til dette i Prop. 1 S (2017–2018) for Kunnskapsdepartementet. Nasjonal koordinering av tilbudet av små og utsatte fag vil kreve at institusjonene samarbeider om å komme frem til hvilke fag som bør opprettholdes på nasjonalt, eventuelt nordisk, nivå, og hvor.

Forventningene og tiltakene i denne meldingen vil medføre at det må legges til rette hos CERES og i arkiver, biblioteker og museer for at de nevnte institusjonene kan registrere forskning og andre relevante aktiviteter i forskningsinformasjonssystemet CRISTin.

CERES må sørge for at alle universiteter og høyskoler inviteres inn i det nasjonale konsortiet for innkjøp av åpne humanistiske og samfunnsvitenskapelige tidsskrifter i prøveperioden 2017–2020. Videre må aktuelle tidsskriftseiere gjøres kjent med prøveordningen og inviteres til å melde sin interesse for å bli vurdert når publiseringskomiteen skal foreta sin kvalitetsvurdering av

hvilke tidsskrifter den vil anbefale som støtteverdige.

Regjeringen vil komme tilbake til tiltak med budsjettmessige konsekvenser i de årlige budsjettene.

Kunnskapsdepartementet

t i l r å r :

Tilråding fra Kunnskapsdepartementet
31. mars 2017 om humaniora i Norge blir sendt
Stortinget.

Litteratur

- Acemoglu, D. og J. A. Robinson. *Why nations fail: The origins of power, prosperity, and poverty*. Profile 2012.
- Aksnes, Dag W. og Hebe Gunnes. *Evaluation of research in the humanities in Norway: Publication and research personnel. Statistics and analyses*. NIFU Report 2016: 14.
- American Academy of Arts and Sciences. *The Heart of the Matter: The Humanities and Social Sciences for a vibrant, competitive and secure nation*. 2013.
- Ariely, Daniel. *Predictably Irrational: The Hidden Forces That Shape Our Decisions*. Harper Collins, 2010.
- Arthur, M.B. og D.M. Rousseau. *The Boundaryless Career: A New Employment Principle for a New Organizational Era*. Oxford University Press, 1996.
- Beard, Mary. *Confronting the Classics*. Profile Books, 2013.
- Benneworth, Paul, Magnus Gulbrandsen og Ellen Hazelkorn. *The Impact and Future of Arts and Humanities Research*. Palgrave Macmillan, 2016.
- Berg, S. L. m.fl. *Kostnader ved mangelfull utdanning av barn med innvandrerbakgrunn*. Samfunnsøkonomisk analyse, rapport nr. 32, 2016.
- Berge, Kjell Lars. «Skolen og humaniora: noen begrunnelser for gjenopprettelse av et ødelagt forhold». *Nytt Norsk Tidsskrift* 32 (1–2) 2016, s. 166–173.
- Berntsen, Tor Arne S., Gjert Lage Dyndal og Sigrid R. Johansen, red. *Når dronene våkner*. Cappelen Damm akademisk, 2016.
- BI Centre for Creative Industries. *Kreativ næring i Norge 2008–2011*.
- Bibel 2011*. Bibelselskapet.
- Bratholm, Berit. *Godkjenningsordningen for lærebøker 1889–2001: En historisk gjennomgang*. Høgskolen i Vestfold, 2001.
- Brynjolfsson, Erik og Andrew McAfee. *The second machine age: Work, progress and prosperity in a time of brilliant technologies*. Norton, 2014.
- Carlsten, Tone Cecilie og Jørgen Sjaastad. *Evaluering av program for skolebibliotekutvikling 2009–2013*. NIFU-rapport 2014:14.
- Caspersen, Joakim, Hanna Bugge og Sigurd Martin Nordli Oppegaard. *Humanister i lærerutdanningene: Valg og bruk av pensum, kompetanse og rekruttering, faglig identitet og tilknytning*. HiOA, 2017.
- Colom, Roberto, m.fl. «The Long-term Impact of Philosophy for Children: A Longitudinal Study (Preliminary Results)». *Analytic Teaching and Philosophical Praxis* 35:1, 2014.
- Dahl, Thomas m. fl. *Om lærerrollen: Et kunnskapsgrunnlag*. Fagbokforlaget, 2016.
- Drakeman, Donald. *Why We Need the Humanities: Life Sciences, Law and the Common Good*. Palgrave Macmillan, 2016.
- European Commission.
- *Dropout and Completion in Higher Education in Europe*. 2015.
 - *Getting cultural heritage to work for Europe*. 2015.
 - *Integration of Social Sciences and Humanities in Horizon 2020: Participants, budgets and disciplines*. 2015.
- Faira, F. m.fl. «Socrates in the schools from Scotland to Texas: Replicating a study on the effects of a Philosophy for Children program». *Journal of Philosophy in Schools*, 2(1), 2015.
- Forskerforbundet. *Lærerutdannere om lærerutdanning – forutsetninger for kvalitet. Rapport fra en undersøkelse blant Forskerforbundets medlemmer ansatt ved ulike lærerutdanninger, våren 2016*. 2016.
- Goodwin, Morten. «Vi blir alle utkonkurrert av kunstig intelligens». *Forskning.no* 09.05.16.
- Gorard, S., N. Siddiqui og B.H. See.»Philosophy for Children: Evaluation report and Executive summary». Referert fra Murphy, P.K. m.fl. «Examining the effects of classroom discussion on students' comprehension of text: A meta-analysis». *Journal of Educational Psychology*, 101(3) 2009, s. 740–764.
- Gulbrandsen, Magnus. *The humanities in Norway: Research, research organisation and external engagement*. NIFU Report 2016:36.
- Hamre, Pål. *Norskfaget og skjønnlitteraturen: Ein studie av norskfaglege normtekstar 1739–2013*. UiB, 2014.

- Helpman, E. *General purpose technologies and economic growth*. MIT Press, 1998.
- Helsvig, Kim G. *Pedagogikkens grenser*. Abstrakt, 2005.
- Hodgson, Janet, Wenche Rønning og Peter Tomlinson. *Sammenhengen mellom undervisning og læring: En studie av læreres praksis og deres tenkning under Kunnskapsløftet*. Nordlandsforskning, 2012.
- Hoem, Knut. «Norskpensum på villspor». NRK Ytring, 28.11.2016.
- Holm, Paul, Arne Jarrick og Dominic Scott. *Humanities World Report*. Palgrave Macmillan, 2015.
- Innst. O. nr. 4 (2007–2008).
- Innst. S. nr. 111 (1964–65).
- Innst. 137 S (2014–2015).
- Innst. 399 S (2015–2016).
- Innst. 19 S (2016–2017).
- Innst. 62 S (2016–2017).
- Isaksen, Torbjørn Røe.
– «Melding til alle humanister». *Morgenbladet*, 11. desember 2015.
- Jakobsen, Erik W. og Anne Espelien. *Et kunnskapsbasert reiseliv*. Menon Economics Rapport nr. 11 2010.
- Jordheim, Helge og Tore Rem, red. *Hva skal vi med humaniora*. Fritt Ord, 2014.
- Justis- og beredskapsdepartementet. *Handlingsplan mot radikaliserings og voldelig ekstremisme*. 2014.
- Kahneman, Daniel. *Thinking Fast and Slow*. Farrar, Straus and Giroux, 2011.
- Kennedy, D. *Academic Duty*. Harvard University Press, 1999.
- Kunnskapsdepartementet.
– *Grunnskulelærerutdanningene etter fem år: Status, utfordringer og vegar vidare*. Rapport frå følgjegruppa til Kunnskapsdepartementet. Rapport nr. 5 2015.
– *Tilstandsrapport for høyere utdanning 2016*.
- Kurzweil, Ray.
– *The Age of Intelligent Machines*. MIT Press, 1990.
– *The Age of Spiritual Machines*. Viking, 1999.
- Kyvik, Svein. *The relationship between research and teaching in the humanities*. NIFU Working Paper 2015.
- Libell, Henrik Pryser, «Samfunnsviterne har vunnet Staten», *Stat & styring* 03/2009, s. 10–11.
- Lillejord, Sølvi og Kristin Børte. *Lærerutdanning som profesjonsutdanning – Forutsetninger og prinsipper fra forskning. Et kunnskapsgrunnlag*. KSU, 2017.
- Lindbekk, Tore. *Mobilitets- og stillingsstrukturer innenfor tre akademiske profesjoner 1910–63*. Universitetsforlaget, 1967.
- Lipse, R. G., K. Carlaw and C. Bekar. *Economic transformations: General purpose technologies and long-term economic growth*. Oxford University Press, 2005.
- Mangset, Marte. «Hva er det toppbyråkrater er så flinke til?». I *Grunnlovas borgar: Politisk kompetanse 1814–2014*. Pax, 2014.
- Meld. St. 14 (2012–2013) *Kompetanse for en ny tid*.
- Meld. St. 18 (2012–2013) *Lange linjer – kunnskap gir muligheter*.
- Meld. St. 7 (2014–2015) *Langtidsplan for forskning og høyere utdanning*.
- Meld. St. 18 (2014–2015) *Konsentrasjon for kvalitet: Strukturereform i universitets- og høyskolesektoren*.
- Meld. St. 14 (2015–2016) *Natur for livet*.
- Meld. St. 16 (2015–2016) *Fra utenforskap til ny sjanse*.
- Meld. St. 27 (2015–2016) *Digital agenda for Norge – IKT for en enklere hverdag og økt produktivitet*.
- Meld. St. 28 (2015–2016) *Fag – Fordypning – Forståelse: En fornyelse av Kunnskapsløftet*.
- Meld. St. 30 (2015–2016) *Fra mottak til arbeidsliv – en effektiv integreringspolitikk*.
- Meld. St. 16 (2016–2017) *Kultur for kvalitet i høyere utdanning*.
- Ministry of Education, Culture and Science of the Netherlands. *The Value of Knowledge: Strategic Agenda for Higher Education and Research 2015–2025*. 2015.
- Mokyr, J. *A culture of growth: The origins of the modern economy*. Princeton University Press, 2016.
- Nasjonalt fakultetsmøte for humanistiske fag. «Humanioras samfunnsmandat – program for fornyelse». 2015.
- NAVF. *Arbeidsmuligheter for filologer: Noen regneeksempler over fremtidig behov og tilgang*. 1976.
- Nicolaysen, Bjørn Kvalsvik. «Utskiljing og deltaking i norskfaget». *Dag og tid*, 23.12.2016.
- Nordhagen, Inger C., Malin Dahle og Øyvind Skjerven. *Utdanningsplaner – et virkemiddel for gjennomføring? ideas2evidence-rapport 08:2016*.
- NOU 1988: 28 *Med viten og vilje*.
- NOU 2014: 8 *Talking i offentlig sektor – et spørsmål om rettssikkerhet og likeverd*.
- NOU 2015: 8 *Fremtidens skole – Fornyelse av fag og kompetanser*.
- NOU 2017: 2 *Integrasjon og tillit: Langsiktige konsekvenser av høy innvandring*.

- Nussbaum, Martha. *Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities*. Princeton University Press, 2010.
- OECD.
– *Educational Research and Innovation: Governing Education in a Complex World*. 2016.
– *Science, Technology and Innovation Outlook 2016*.
- Oreskes, Naomi og Eric M. Conway. *Merchants of Doubt: How a Handful of Scientists Obscured the Truth on Issues from Tobacco Smoke to Global Warming*. Bloomsbury, 2010.
- Orwell, George. 1984. Oversatt av Trygve Width. Gyldendal, 1950.
- Ot.prp. nr. 36 (1972–73) *Lov om lærerutdanning*.
Ot.prp. nr. 67 (2006–2007).
- Pajarinen, Mika, Petri Rouvinen og Anders Ekeland, *Computerization and the future of jobs in Norway*. Rapport til Kunnskapsdepartementet. 2015.
- Pedersen, David Budtz, Simo Køppe og Frederik Stjernfelt, red. *Kampen om disiplinene: Viden og videnskabelighet i humanistisk forskning*. Reitzels, 2015.
- Pellegrino, James W. og Margaret L. Hilton, red. *Education for Life and Work: Developing Transferable Knowledge and Skills in the 21st Century*. National Academy of Sciences, 2001.
- Piketty, Thomas. *Kapitalen i det 21. århundre*. Cappelen Damm, 2014.
- Reymert, I., P.O. Aamodt, P. Børing og T. Næss. *Hvordan ser arbeidslivet på kandidater fra Universitetet i Oslo? Resultater fra en undersøkelse i et utvalg virksomheter i 2016*. NIFU, 2016.
- Riksantikvaren. *Kulturminner i bruk – verdi, vekst og vern*. 2011.
- Riksrevisjonens undersøkelse av studiegjennomføringen i høyere utdanning. Dokument 3:8 (2014–15).
- Prop. 151 S (2015–2016) *Kampkraft og bærekraft: Langtidsplan for forsvarssektoren*.
- Rambøll. *Universitetet i Oslo: Kandidatundersøkelsen 2014*.
- Riseth, Jan Åge, Niklas Labba og Hans Tømmervik. «Samisk tradisjonskunnskap om snø og is – en veiviser i klimaforskningen». *Ottar* 4/2012, 28–34.
- Rittel, Horst W.J. og Melvin M. Webber. «Dilemmas in a General Theory of Planning». *Policy Sciences* 4/1973, 155–69.
- Roos, Merethe. «Verdien av en bredere humanioradebatt». *Nytt norsk tidsskrift* 04/2016.
- Seip, Åsmund Arup. *Lektorene: profesjon, organisasjon og politikk 1890–1980*. Fafo, 1990.
- Sivertsen, Gunnar, Nalini Løver, Elin Seim Mæsel og Cathrine Tømte. *Læremidler og formidling i høyere utdanning: En evaluering av tilskuddsordningen og en vurdering av insentivene*. NIFU Rapport 2016:18.
- Skogvoll, Sigurd. *Demografiske endringer i Kunnskapsdepartementet 1973–2013*. Masteroppgave i statsvitenskap, Universitetet i Oslo. 2015.
- Slagstad, Rune. *De nasjonale strateger*. Pax, 1998.
- Small, Helen. *The Value of the Humanities*. Oxford University Press, 2013.
- Solberg, Espen, Pål Børing, Kristoffer Rørstad og Tone Cecilie Carlsten. *Hovedresultater fra en undersøkelse om kompetansebehov blant NHOs medlemsbedrifter i 2016*. NIFU, 2016.
- St.meld. nr. 20 (2004–2005) *Vilje til forskning*.
St.meld. nr. 15 (2007–2008) *Tingenes tale*.
St.meld. nr. 23 (2007–2008) *Språk bygger broer*.
St.meld. nr. 35 (2007–2008) *Mål og mening: Ein heilskapleg norsk språkpolitikk*.
- St.meld. nr. 11 (2008–2009) *Læreren. Rollen og utdanningen*.
- St.meld. nr. 30 (2008–2009) *Klima for forskning*.
- Strøm-Olsen, Nicolai. «Museum ved milepælen». *KUNSTforum*, 9. februar, 2017.
- Støren, Liv Anne.
– *Høyere utdanning og arbeidsmarked – i Norge og Europa: Norsk rapportering fra EU-prosjektet «REFLEX»*. NIFU, 2008.
– *Kandidatundersøkelsen 2015*. NIFU, 2016.
– m.fl. *Arbeidsgivers vurdering av nyansatte med høyere utdanning og fagskoleutdanning. Underveistrapport, første delrapport*. NIFU, 2016.
- Suchman, L. A. *Human-machine reconfigurations: Plans and situated actions*. Cambridge University Press, 2007.
- Susskind, Richard og Daniel Susskind. *The future of the professions: How technology will transform the work of human experts*. Oxford University Press, 2015.
- Sörlin, Sverker og Anders Ekström. *Alltings mått: Humanistisk kunnskap i framtidens samhälle*. Norstedts, 2012.
- Telhaug, Alfred Oftedal og Odd Asbjørn Mediås. *Grunnskolen som nasjonsbygger: Fra statspietisme til nyliberalisme*. Abstrakt, 2003.
- Thaler, Richard og Cass Sunstein. *Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth, and Happiness*. Yale University Press, 2008.
- Thue, Fredrik W.
– «Det humanistiske fagfeltets historie», i Forland, Astrid og Anders Haaland, red., *Universitetet i Bergens historie*, bind 2. Universitetet i Bergen, 1996.

- og Kim G. Helsvig. «1945–1975. Den store transformasjonen». I Collett, John Petter, red. *Universitetet i Oslos historie*. Uniped, 2011.
 - «Universitetslærerne». I Slagstad, Rune og Jan Messel, red. *Profesjonshistorier*. Pax, 2015.
 - «Humaniora: Fra 'lærdomskultur' til 'forsker-samfunn'». *Nytt norsk tidsskrift* 02/2012.
 - og Håvard Brede Aven. *Humanistiske vitenskaper mellom internasjonal excellence og nasjonalt samfunnsoppdrag: Et dilemma i historisk og aktuell belysning*. HiOA Rapport nr. 1, 2017.
 - Thune, Taran Mari, Per O. Aamodt og Magnus Gulbrandsen. *Noder i kunnskapsnettverket: Forskning, kunnskapsoverføring og eksternt samarbeid blant vitenskapelig ansatte i UH-sektoren*. NIFU, 2014.
 - TNS Gallup. *Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU): Kandidatundersøkelsen 2013*. 2014.
 - UNESCO.
 - *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. 2003.
 - *The Globalisation of Cultural Trade: A Shift in Consumption*. 2016
 - Universitets- og høyskolerådet.
 - *Vekt på forskning: Nytt system for dokumentasjon av vitenskapelig publisering. Innstilling fra faglig og teknisk utvalg til UHR*. 2004.
 - *Sammen om kunnskap – Nytt system for dokumentasjon av formidling*. Innstilling fra UHRs Formidlingsutvalg I til UFD. 2005.
 - *Sammen om kunnskap II – Operasjonalisering av indikatorer for formidling*. Innstilling fra UHRs Formidlingsutvalg II til KD. 2006.
 - *Etterspørsel etter og tilbud av stipendiatstillinger i Norge frem mot 2020*. Rapport fra en arbeidsgruppe nedsatt av Kunnskapsdepartementet og Universitets- og høyskolerådet. 2012.
 - *SAK i humaniora 2010–2014: erfaringer og anbefalinger*. 2014.
 - Utdanningsdirektoratet. *Utdanningsspeilet 2016*.
 - Waagene, Erica og Cay Gjerustad. *Valg og bruk av læremidler*. NIFU, 2015.
 - Wiers-Jenssen, Jannecke m.fl. *Humanister i arbeidslivet*. HiOA, 2016.
 - Wiggen, Geir. «Fagdidaktiske reflekser i hundre års nordstikkfaglige hovedfagsavhandlinger (1906–2007)». I Knudsen, Geir og Trude Evenshaug, red. *Universitetet og lærerutdanningen: Historiske perspektiver*. Unipub, 2008.
 - Zuboff, Shoshana. *In the Age of the Smart Machine: The Future of Work and Power*. Basic Books, 1998.
 - Aagaard, Kaare m.fl. *Evalueringsindikator*. Aarhus universitet Rapport 2014/1/16.
 - Aamodt, Per O., Elisabeth Hovdhaugen og Tine Sofie Prøitz, *Utdanningskvalitet i høyere utdanning: Noen empiriske eksempler. Resultater fra en undersøkelse blant faglig ansatte våren 2013*. NIFU, 2014.
-

Vedlegg 1**Norsk standard for utdanningsgruppering (NUS)
– fagfelt, faggrupper og utdanningsgrupper
(kun for humanistiske fag)**

Allmenne fag

Allmenne fag

Helse-, sosial- og idrettsfag

Apotekfag

Helse-, sosial- og idrettsfag, andre

Idrettsfag

Medisin

Pleie- og omsorgsfag

Sosialfag

Tannhelsefag

Terapeutiske fag

Veterinærfag

Humanistiske og estetiske fag

Bildende kunst og kunsthåndverk

Historisk-filosofiske utdanninger

Arkeologi

Filosofi og etikk

Historieutdanninger

Historisk-filosofiske utdanninger, andre

Kulturutdanninger

Kunsthistorie

Humanistiske og estetiske fag, andre

Humanistiske og estetiske fag, andre

Litteratur- og bibliotekutdanninger

Bibliotekutdanninger

Forfatterutdanninger

Litteratur- og bibliotekutdanninger, andre

Litteraturutdanninger

Musikk, dans og drama

Religionsutdanninger

Bibel-, misjonær- og menighetsarbeid

Kristendom og andre religionsutdanninger

Religionsutdanninger, andre

Språkutdanninger

Språkutdanninger, andre

Språkvitenskapelige utdanninger

Translatørutdanninger

Utdanninger i afrikanske språk

Utdanninger i germanske og romanske språk

Utdanninger i klassiske språk

Utdanninger i slaviske, baltiske og finsk-ugriske språk

Utdanninger i tyrkiske, indoiranske, keltiske, semittiske og asiatiske språk

Lærerutdanninger og utdanninger i pedagogikk

Allmennlærerutdanninger

Fag- og yrkesfaglærerutdanninger

Førskolelærerutdanninger

Lærerutdanninger og utdanninger i pedagogikk, andre

Utdanninger i pedagogikk

Videreutdanninger for lærere

Naturvitenskapelige fag, håndverksfag og tekniske fag

Biologiske fag

Bygg- og anleggsgfag

Fabrikasjon og utvinning

Fysiske og kjemiske fag

Geofag

Informasjons- og datateknologi

Matematikk og statistikk

Naturvitenskapelige fag, håndverksfag og tekniske fag, andre

Utdanninger i elektrofag, mekaniske fag og maskinfag

Primærnæringsfag

Fiske og havbruk

Gartneri og hagebruk

Jordbruk

Primærnæringsfag, andre

Skogbruk

Samferdsels- og sikkerhetsfag og andre servicefag

Andre servicefag

Samferdsel

Samferdsels- og sikkerhetsfag og andre servicefag, andre

Sikkerhet

Samfunnsfag og juridiske fag

Juridiske fag

Medie- og informasjonsfag

Psykologiske fag

Samfunnsfag og juridiske fag, andre

Samfunnsgeografiske fag

Samfunnsøkonomiske fag

Sosialantropologiske fag

Sosiologiske fag

Statsvitenskapelige fag

Uoppgitt fagfelt

Uoppgitt faggruppe

Økonomiske og administrative fag

Handel og markedsføring

Hotell- og reiselivsfag

Kontorfag

Økonomisk-administrative fag

Økonomiske og administrative fag, andre

Vedlegg 2**Forskningsrådets panelinndeling**

I evalueringen av humaniora har Norges forskningsråd delt inn fagfeltet i åtte paneler med utgangspunkt i fagrådsstrukturen i Universitets- og høyskolerådet. Sammensetningen av fag er basert på organisatoriske, historiske og vitenskape-

lige likhetstrekk. Dette kan tjene som et supplement til NUS, jf. vedlegg 1, når det gjelder hvilke fag som inngår i begrepet «humaniora». I meldingen er de utøvende estetiske fagene holdt utenfor med mindre annet er spesifisert.

Panel	Panelnavn	Fag	Merknader
1	Estetiske fag	Dans Drama- og teaterfag Musikk Kunsthistorie	
2	Nasjonale språkfag og allmenn lingvistikk	Nordisk språk (og litteratur) Samisk og finsk Norsk som andrespråk Tegnspråk og tolkning Lingvistiske fag	Fellesnevner i dette panelet er språkvitenskap og nasjonale språkfag som inkluderer samisk. Nordisk litteratur er skilt ut og plassert sammen med allmenn litteraturvitenskap.
3	Litteraturvitenskap	Allmenn litteraturvitenskap Nordisk (språk og) litteratur	
4	Fremmedspråk, litteraturer og områdestudier	Asiatiske og afrikanske fag Engelsk Romanske språk og litteratur Slavisk-baltiske språk og litteratur Tysk Gresk og latin	
5	Kulturvitenskap og historiske fag	Arkeologi og konservering Historie Kulturvitenskap og kulturhistorie	
6	Filosofi og vitenskapsstudier	Filosofi og idéhistorie Vitenskap og teknologistudier	Institusjonene vil ha mulighet til å plassere idéhistorie sammen med de historiske fagene om de finner det formålstjenlig.
7	Religion	Kristendoms-kunnskap og religionsvitenskap	
8	Medier	Mediestudier	

Bestilling av publikasjoner

Offentlige institusjoner:

Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon

Internett: www.publikasjoner.dep.no

E-post: publikasjonsbestilling@dss.dep.no

Telefon: 22 24 00 00

Privat sektor:

Internett: www.fagbokforlaget.no/offpub

E-post: offpub@fagbokforlaget.no

Telefon: 55 38 66 00

Publikasjonene er også tilgjengelige på

www.regjeringen.no

Omslagsillustrasjon: Leonardo da Vinci,

Le proporzioni del corpo umano secondo Vitruvio, ca. 1490

Trykk: 07 PrintMedia AS – 03/2017

